

T.C
ADNAN MENDERES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
TAR-YL-2012 - 0005

DEMOKRAT PARTİ'NİN TARIM POLİKASININ AYDIN
ÖLÇEĞİNDE DEĞERLENDİRİLMESİ (1950-1955)

HAZIRLAYAN

Duygu YILMAZ

TEZ DANIŞMANI

Yrd. Doç. Dr. Dilşen İNCE ERDOĞAN

AYDIN -2012

T.C
ADNAN MENDERES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
TAR-YL-2012 - 0005

DEMOKRAT PARTİ'NİN TARIM POLİKASININ AYDIN
ÖLÇEĞİNDE DEĞERLENDİRİLMESİ (1950-1955)

HAZIRLAYAN
Duygu YILMAZ

TEZ DANIŞMANI
Yrd. Doç. Dr. Dilşen İNCE ERDOĞAN

AYDIN - 2012

ADNAN MENDERES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE
AYDIN

Tarih Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Programı öğrencisi Duygu YILMAZ tarafından hazırlanan Demokrat Parti'nin Tarım Politikasının Aydın Ölçeğinde Değerlendirilmesi (1950-1955) başlıklı tez, 20 Kasım 2012 tarihinde yapılan savunma sonucunda aşağıda isimleri bulunan jüri tarafından kabul edilmiştir.

Unvanı,	Adı ve Soyadı	Kurumu:	İmzası
Başkan: Yrd. Doç. Dr.	Dilşen İNCE ERDOĞAN	ADÜ	.....
Yrd. Doç. Dr.	Tanju DEMİR	ADÜ	.....
Yrd. Doç. Dr.	Murat CANKURT	ADÜ	.....

Jüri üyeleri tarafından kabul edilen bu Yüksek Lisans tezi, Enstitü Yönetim Kurulunun .....sayılı kararıyla .....(Tarih) tarihinde onaylanmıştır.

Doç. Dr. Osman PEKER

Enstitü Müdürü

Bu tezde görsel, işitsel ve yazılı biçimde sunulan tüm bilgi ve sonuçların akademik ve etik kurallara uyularak tarafımdan elde edildiğini, tez içinde yer alan ancak bu çalışmaya özgü olmayan tüm sonuç ve bilgileri tezde kaynak göstererek belirttiğimi beyan ederim.

Adı Soyadı: Duygu YILMAZ

İmza:

YAZAR ADI - SOYADI: DUYGU YILMAZ

**DEMOKRAT PARTİ'NİN TARIM POLİTİKASININ AYDIN
ÖLÇEĞİNDE DEĞERLENDİRİLMESİ (1950-1955)**

ÖZET

“Demokrat Parti’nin Tarım Politikasının Aydın Ölçeğinde Değerlendirilmesi (1950-1955)” başlıklı çalışmada; Türkiye’nin çok partili hayata geçişi ile birlikte kurulan ve 1950 genel seçimleri ile iktidara gelen Demokrat Parti’nin (DP) uyguladığı tarım politikaları, Aydın ili ele alınarak incelenmiştir.

Çalışmamız üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde DP’nin iktisat politikaları genel hatlarıyla incelenmiştir. Bu dönem iktisat politikalarında önemli gelişmeler olmuştur. Bu gelişmelerden en önemlisi liberal anlayış ve özel girişimin günümüz iktisat politikalarını dahi etkileyecek düzeyde döneme damgasını vurmasıdır. DP dönemindeki liberal bakış açısı daha sonra gelen birçok hükümetin yönetim anlayışını etkilemiştir.

İkinci bölüm de ise, DP’nin ekonomi politikaları içerisinde tarımın büyük bir önem taşıdığı vurgulanmış olup, ayrıca Marshall Planı çerçevesinde Türkiye’ye aktarılan yardımlarla Türk tarımının nasıl bir gelişim evresinde olduğu anlatılmıştır. DP döneminde Marshall Planı çerçevesinde alınan dış yardımlarla tarım alanında büyük yatırımlar yapılmıştır. DP’nin özellikle ilk yıllarında tarıma dönük destek politikalarıyla köylüler rahat nefes almışlardır. Makine üretiminin önceki iktidar döneminden yaklaşık üç kat kadar artması ve tarımsal kredilerin yaygınlaştırılması köylülerin ilerlemesi açısından önemli etkenler olmuştur. DP hükümetinin Türkiye iktisat politikalarına getirdiği diğer bir katkı ise dış kredi ve yardımlardan azami derecede faydalanmaya çalışmış olmasıdır. DP’nin tarımsal anlamda gelişmek için gösterdiği büyük çabaların arkasında yatan sebeplerden birisi de iktidarda olmalarının kırsal bölgelerin seçmenlerinden aldığı oy çokluğuna bağlı olması dolayısıyla köylü nüfusun sürekli desteğini sağlayabilmek için bu vatandaşların ihtiyaçlarına yeterli ölçüde cevap vermek istemesidir.

Üçüncü bölümde ise, DP döneminin 1950-1955 yılları arasında izlemiş olduğu tarım politikalarının, dönemin başbakanı Adnan Menderes'in memleketi olan Aydın ilinin tarımsal yapısına nasıl yansıdığı, ne gibi gelişmeler gözlemlendiği aktarılmıştır. Ayrıca, çalışma da ilin dünyaca meşhur tarımsal ürünlerinden olan pamuk, tütün, incir ve zeytincilik faaliyetlerindeki önemli gelişmeler de ayrıntılarıyla incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: DP, Adnan Menderes, Tarım Politikaları, Aydın,

NAME-SURNAME: DUYGU YILMAZ

**EVALUATION OF THE AGRICULTURAL POLICY OF THE
DEMOKRAT PARTY IN THE SCALE OF AYDIN (1950-1955)**

ABSTRACT

In the research titled “*Evaluation of The Agricultural Policy of DP in the Scale of Aydin*”, the agricultural policies applied by the Democrat Party (DP) which was founded with Turkey’s transition into multiparty system and came to the power in general elections of 1950 has been evaluated by considering Aydin

Our study is made up of three parts. In the first part, the economics policy of the DP has been studied overall. In that period there were significant improvements in economics policies. The most important of those improvements were the fact that liberal sense and private enterprise left their mark on the period at a level to affect even today’s economics policies. The liberal thought in DP’s period was effective in many subsequent government’s sense of management.

In the second part, on the other hand, it has been emphasized that agriculture was of great significance in the economics policies of the DP and the kind of improvement stage which Turkey government has been in with the aids provided to Turkey in the frame of the Marshall Plan. During the DP’s period, large investments were made in agriculture via the external aids provided in the frame of the Marshall Plan. Especially in the first years of DP, the villagers relaxed economically with the supporting policies of the party aiming at agriculture. The increase in machine production about three times more than the previous government and spreading agricultural credits were significant factors in terms of the progress of villagers. Another contribution by the DP government to Turkey’s economics policy were its effort to make use of external credits and aids at maximum. One of the reasons behind the efforts of the DP in order to improve in agriculture was that their power was due to the majority of votes from the electors of rural areas and therefore the desire to satisfy the needs of these citizens sufficiently in order to maintain rural population’s continuous support.

In the third part, how the agricultural policies of DP period between the years 1950-1955 reflected on the agricultural structure of Aydin which is the homeland of Adnan Menderes, the prime minister of the period, and what kind of improvements were observed have been reported. Additionally significant improvements in industries including world-famous products of the city such as cotton, tobacco, fig, and olive have been given in detail.

Key Words: DP, Adnan Menderes, Agricultural Policy, Aydin

ÖNSÖZ

Türkiye'nin çok partili sisteme geçmesiyle birlikte, DP'nin kuruluşu ve iktidara gelişi Türk siyasi hayatında bir dönüm noktası olarak anılmaktadır. DP iktidarda olduğu dönem boyunca karma ekonomi politikası uygulanmıştır ve böyle bir iktisat politikası ile Türk iktisat tarihindeki yerini almıştır. Bu dönemi Türkiye ekonomisi tarihi içinde farklı kılan nitelik ise, 1947 yılından başlayarak devletçi ekonomiden, liberal pazar ekonomisine geçişin yaşanması ve ekonomi politikalarını bu anlayışın şekillendirmesi olmasıdır.

DP dönemi, Türkiye ekonomisinde önemli rol oynayan bir dönem olmakla birlikte en belirgin gelişmelerin gözlemlendiği alan ise tarım olmuştur. 1950'de DP'nin iktidara gelmesiyle birlikte Türk siyasal yaşamında köylüler, kazanılması gereken büyük kitle olmuştur. Çünkü o dönem nüfusunun yaklaşık yarısı tarımla uğraşmaktadır. Dolayısıyla elde edilecek en büyük oy oranı köylü nüfustan sağlanacaktır. Bu sebeple DP, hükümet programında, hem kendi gücünü sağlamlaştırmak açısından hem de köylüye refah bir hayat sunabilmek için, hükümet programında Türk tarımını geliştirebilecek hiçbir fedakârlıktan kaçınmayacaklarını bildirmiştir. 1950'lerden itibaren alınan dış yardımların önemli bir kısmı tarımsal faaliyetle uğraşan vatandaşlar için kullanılmıştır. Bu yardımlarda birlikte söz konusu dönemin şartlarıyla üretim teknolojisi gelişmiş böylelikle verimlilik artmıştır. Üretim teknolojisinin gelişmesinden kastımız traktör kullanımının yaygınlaşmasıdır. Üretimde makineleşme hareketinin başlamasıyla birlikte verimlilik artmış ve aynı zamanda da tarım için kullanılan alanlar genişlemiştir.

DP'nin tarım politikaları Aydın ili ölçeğinde hazırlanan tezin üçüncü bölümünde incelenmiştir. Adnan Menderes'in Aydınlı olması ayrıca Büyük Menderes ovasının Türkiye ekonomisindeki payı Aydın ilinin seçilmesindeki en önemli etkidir.

Tezimi hazırlama aşamasında bana destek olan danışman hocam Yrd. Doç. Dr. Dilşen İnce Erdoğan'a, kendi özel arşivinde yer alan Aydın Gazetesini kullanıma açan Yrd. Doç. Dr. Günver Güneş'e, Aydın üzerine bir çalışma yapmam konusunda bana yol gösteren Celal Bayar Üniversitesi Öğretim Üyelerinden değerli hocam Doç. Dr. Serap

Tabak'a, aileme, özellikle de çalışmam boyunca manevi desteğini hep hissettiğim kız kardeşim Dilek Burcu Yılmaz'a ve arkadaşım Ece Yüksel'e teşekkürü bir borç bilirim.

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	i
ABSTRACT.....	iii
ÖNSÖZ.....	v
İÇİNDEKİLER.....	vii
KISALTMALAR VE SİMGELER.....	ix
GİRİŞ.....	1
AMAÇ VE YÖNTEM.....	13

BİRİNCİ BÖLÜM

DEMOKRAT PARTİ DÖNEMİ VE İKTİSAT POLİTİKALARINA GENEL BAKIŞ

1.1. Türkiye’de Çok Partili Hayata Geçiş Denemeleri ve Demokrat Parti’nin Kuruluşu.....	14
1.2. 1950 Seçimleri ve Demokrat Parti’nin İktidarı.....	16
1.3. Demokrat Parti’nin Hükümet Programında İktisat Politikası.....	40

İKİNCİ BÖLÜM

DEMOKRAT PARTİ DÖNEMİ TARIM POLİTİKALARI

2.1. Demokrat Parti’nin Hükümet Programında Tarım’ın Yeri.....	52
2.2. 1950-1955 Yılları Arasında Türkiye’de Zirai Gelişmeler.....	58
2.3. Tarımda Makineleşme ve Zirai Krediler.....	63

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

DEMOKRAT PARTİ DÖNEMİNDE AYDIN'DA TARIMSAL GELİŞMELER

3.1. Yakın Geçmişte Aydın Ekonomisi.....	78
3.2. Demokrat Parti Döneminden Önce Aydın'da Tarım.....	87
3.3. Demokrat Parti Döneminde Aydın'da Tarım.....	92
3.3.1. Kooperatifler.....	103
3.3.2. Üretim Miktarları ve Piyasaların Durumu.....	110
3.3.3. Zirai Mücadele ve İlaçlama Faaliyetleri.....	145
SONUÇ	156
KAYNAKÇA	165
EKLER	177
ÖZGEÇMİŞ	199

KISALTMALAR VE SİMGELER LİSTESİ

ABD: Amerika Birleşik Devletleri

a.g.e.: Adı geçen eser.

a.g.m.: Adı geçen makale.

a.g.t.: Adı geçen tez

bkz.: Bakınız.

CHP: Cumhuriyet Halk Partisi

CMP: Cumhuriyetçi Millet Partisi

Çev.: Çeviren.

DP: Demokrat Parti

Der.: Derleyen.

Ed: Editör

GSMH: Gayri Safi Milli Hâsıla

Haz.: Hazırlayan.

HP: Hürriyet Partisi

KİT: Kamu İktisadi Teşekkülleri

ODTÜ: Orta Doğu Teknik Üniversitesi

SSCB: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği

s.: Sayfa numarası

TÜRK- İŞ: Türkiye İşçi Sendikası

Yay.: Yayınları.

GİRİŞ

“ İktisatçı, bugünü geçmişin ışığı

altında geleceğin amaçları için incelemelidir”.

Keynes

Bu çalışma, 1950-55 yılları arasında Demokrat Parti'nin (DP) tarım politikası ve bu politikanın Aydın'a yansımalarını değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Fakat esas konudan önce neden araştırma konumuzu ekonomi alanında ve özellikle de tarım konusunda seçtiğimizi açıklamak gereğini duyduk. Son bir asırlık dönem içerisinde iktisat tarihi alanındaki kayda değer çalışmalar yapılmaktadır. Bu ilgiden yola çıkılarak iktisat tarihini nasıl doğmuştur, amacı nedir, Türkiye'de iktisat tarihinin kurucusu kimdir gibi temel konulara değinmemiz gerekmektedir.

Tarihçiler, iktisat tarihini ayrı bir bilim dalı olmaktan çok genel tarihin iktisadi olayları konu edinen bir alt kolu olarak değerlendirmişlerdir. J. Clapham ve G.Unwin gibi tarihçiler iktisat tarihini *“geçmişte cereyan eden olayların iktisadi yönünü araştıran”* bir bilim dalı olarak tanımlamışlardır. İktisatçılar ise iktisat tarihini, iktisat teorisinin zaman içinde gelişen olaylarla testini sağlayan bir yardımcı bilim dalı olarak nitelemişlerdir. S. J. R. Hicks ve E. Heckser gibi ünlü iktisatçılar ana hatlarıyla iktisat tarihini, iktisadın geçmiş zaman içindeki uygulaması olarak tarif etmişlerdir¹. Bazı araştırmacılar iktisat tarihinin başlangıcını A. Smith'in ünlü eseri *“Milletlerin Zenginliği”*ni yazdığı tarih olan 1776 tarihiyle başlatırlar. Bazıları ise bu tarihi William Cunningham'ın, İngiliz üniversitelerinde iktisat tarihi ders kitabı olarak okutmaya başladığı *“İngiliz Sanayi ve Ticaretinin” Gelişimi* isimli eserinin yayın tarihini esas alırlar. Fakat bu konuda en genel kabul görmüş görüş, Harvard Üniversitesi'nde Sir William J. Ashley için bağımsız bir iktisat tarihi kürsüsünün açılış tarihi olan 1892 yılını esas alan görüştür².

¹ Tefvik Güran, **İktisat Tarihi**, Der Yay., İstanbul, 1997, s. 2.

² Orhan Kurmuş, **Bir Bilim Olarak İktisat Tarihinin Doğuşu**, Savaş Yay., Ankara, 1982, s. 14.

İktisat tarihinin bağımsız bir bilim olma ve kendisini tarih ve iktisat arasında veya dışında konumlandırma evresinde yaşanan gelişmelerin kimi izlerini bugün de gözlemlemek mümkündür. Bu süreçte; neden bazılarının tarihçi - iktisatçı ve bazılarının iktisat tarihçisi olarak nitelendirildikleri, iktisat tarihinin doğuşuna ilişkin bir konu olarak değerlendirilebilir. Bugün, iktisat ve tarih arasındaki etkileşimi, örneğin; iktisat tarihi araştırmasına konu seçilen, tarihi bir olguyu veya kurumu iktisat biliminin kavram ve araçları ile üretilen iktisat tarihi çalışmalarında izlemek mümkün gözükmemektedir. Bu etkileşimin sonuçları arasında; iktisat tarihçilerinin, iktisatçıların teori ve çözümleme çabalarından etkilenerek yeni konular üzerinde çalışmaları ve diğer taraftan tarih araştırmalarının sonuçlarından yararlanmaları ile iktisat tarihinin bulgularının da tüm tarihçiler tarafından kullanılması sayılabilir³. Bu etkileşimin farklı yönleri de bulunmaktadır. Her ne kadar iktisat teorileri, iktisat tarihi için önemli olsa da bunların incelenmesi bir taraftan iktisadi doktrinlerin konusu olarak da görülmektedir⁴.

Gelişmiş tarihsel çözümlenmelerin bir yönü aynı zamanda meydana gelen olayların ve süreçlerin birbiriyle bağlantılı olduğunu aydınlatmaya ve özellikle bir kurumun veya tarihsel deneyim içindeki belli bir alanın çalışmalarını çeşitli faktörleri ile analitik olarak değerlendirmek üzerine kuruludur⁵. Bir tarihçi için bu tip yapısal çalışmalar, sosyal veya ekonomik sistemi bütünlüğü içinde kavrayabilmek anlamında, en çok sosyal tarih ile iktisat tarihinde gerçekleştirilebilir.

Bu etkileşime farklı bağlamda bir yaklaşım ise; iktisadın temelinde matematik değil kültür ve tarih olduğunun kabul edilmesinin; özellikle iktisat tarihi çalışmalarının daha verimli ve özgün gerçekleştirilmesine katkı sağlayacağı yönündedir⁶. Tarih ve iktisat arasındaki etkileşim zaman zaman tarihçilerin, iktisat tarihini iktisat biliminin bir alt dalı saymalarına karşın, iktisatçıların da yardımcı teknik alan olarak veya iktisat disiplini altında tarihin bir branşı olarak görmeleri gibi, kimi kararsızlıklar üretmiş olabilir⁷. Buna karşın kimi tarihçiler de iktisat tarihini; genel tarihin iktisadi olaylarla ilgilenen özel bir dalı, sosyal kurumların ekonomik yönlerini araştıran veya tarih

³ Orhan Kurmuş, **a.g.e.**, s. 29.

⁴ Halil Sahillioğlu, **Türkiye İktisat Tarihi**, Mentş Kitapevi, İstanbul, 1989, s. 3.

⁵ John Tosh, **Tarihin Peşinde**, Tarih Vakfı Yay., Ankara, 2011, s. 115.

⁶ Ahmet Tabakoğlu, **Türk İktisat Tarihi**, Dergah Yay., İstanbul, 2010, s. 17.

⁷ Orhan Kurmuş, **a.g.e.**, s. 13.

boyunca insanlığın içinde bulunduğu iktisadi şartları araştıran bir bilim olarak görmüşlerdir⁸.

Doğuşundan bu yana iktisat tarihi; genel tarihin iktisadi olayları inceleyen bir alanı ile iktisat teorisinin test edilmesini sağlayan bir alan olarak görülmüş olması nedeniyle, farklı çalışma alanları elde etmiştir. İktisat tarihi, iktisat ile insan arasındaki ilişkiden yola çıkarak ve iktisat biliminin konularını modern sorunlar olarak görmekten kaçınarak, insanların bu sorunları nasıl ele aldıkları ve nasıl çözmeye çalıştıklarını da konu etmektedir⁹. Geniş bir kapsamda, iktisadi olaylar denebilecek her şey iktisat tarihinin konusu olabilir. Genellikle, iktisat tarihini geçmişteki iktisadi faaliyetlerin ve bu faaliyetlerden ortaya çıkan kurumların tarihi olarak anlamak da mümkündür¹⁰. Bir ayırım yapılmak istenirse, günümüzde iktisat tarihinin konuları, geçmiş iktisadi hayatın tüm görünümünü (üretim, tüketim, değişim gibi tüm faaliyetleri) kapsamakla birlikte, bu bağlamda iki eğilimden söz edilebilir. İlki bir tür kurum tarihi olarak da değerlendirilebilir olan işletmelerin tarihidir. İkincisi ise bütün iktisadi süreçlerin, büyüme veya gerileme dinamiklerinin açıklanması amacını taşımaktadır¹¹.

Bir başka bakış açısı ise; temel bir disiplin olarak iktisat tarihinin, tarih ve siyasal ekonomi için incelenmesini zorunlu görenler, onu sosyoloji ve coğrafyanın geçmişe doğru genişletilmiş bir anlatımı olarak değerlendirmektedir. İktisat tarihi, ekonomik yaşamın, tüm cephelerini aydınlatan, belge ve dokümanları bir diğerine ekleyen, bir koleksiyondan çok, sürekli bir veri olan, dönüşüm ve gelişimi kısaca evrimi ve insancıl birliğin derinliklerini kavramaya çalışan canlı bir sentezdir¹². İktisat tarihinde ve özellikle ders kitaplarında yaygın bir şekilde, iktisadi olayların gelişimini izlemek üzere genellikle birbirinden farklı yöntemlerden yararlanılmıştır. Bunlar arasında kronolojik yöntem, coğrafi yöntem, konuları inceleyen yöntem ve iktisadi olayları evrelere ayıran yöntem sayılabilir¹³.

---

⁸Tevfik Güran, **a.g.e.**, s. 2.

⁹Erol Zeytinoğlu, **İktisat Tarihi**, İstanbul, 1993, s. 3.

¹⁰Lütfi Güçer, **İktisat Tarihi**, İstanbul, 1976, s. 6.

¹¹John Tosh, **a.g.e.**, s. 93-94.

¹²Beşir Hamitoğulları, **İktisat Tarihi Ders Notları**, Ankara, 1977, s. 17-18.

¹³Erol Zeytinoğlu, **a.g.e.**, s. 7.

İktisat tarihinin; üretim biçimlerini kuramsal modellerden çok somut bir biçimde ele alarak ve değişik bölgelerdeki farklı gelişmeleri, üretim güçlerindeki farklılığa dayanarak neden sonuç ilişkileriyle ortaya koymaya çalıştığı da söylenebilir¹⁴. Olguların neden-sonuç ilişkisini, bir kuramın bakış açısıyla oluşturmaya çalışmak, arşiv araştırmalarıyla kendi yolunu açmak zorunda kalan iktisat tarihçisi için hem önemli bir avantaj, hem de eleştirel bir bakış açısı sağlayabilir. Tarih için kuramın zorunluluğuna dikkat çeken Fernand Braudel diğer bir tehlikeye dikkat çekerek tarihçi elindeki malzemeye kuramın sağladığı bakış açısıyla yaklaşmalıdır ama kuramları her yer ve her toplum için geçerli açıklamalar olarak görmemelidir. Soyut kuramlar, tarihçinin somut toplum zenginliklerini, özgünlüklerini görmesini de engellememeli diyerek tarihçileri uyarmaktadır¹⁵.

İktisat tarihçisi için konu, içinde bulunan dönemin şartları olabilir, ancak inceleme alanı iktisat tarihi perspektifine bağlı olarak değişmektedir¹⁶. Tarih geçmişe yönelen ve geçmişi sorgulayan bir uğraş olmasına karşın, güncel sorunların yönlendirmesiyle gerçekleşebilir. Güncel sorunlara, tarihe yönelmeksizin çözüm bulmanın güçlüğü, mutlak bir geçmişten söz etme hatasına veya tek görüntülü bir nesnellığe düşülmesine yol açabilir. Dünle bugünün örtüştüğü ve yarının dünün izdüşümü olduğu kabul edilerek zamanda durağanlık aşılabildiğinde tarih, bir sosyal bilim olarak, gelişim kurallarını oluşturabilir¹⁷.

Fuad Köprülü'yle beraber tarihçiliğimiz farklı bir perspektife kavuşmuş ve bilimsel temellere oturmuştur. Bu çerçevede dönemin dünya tarihçiliğindeki etkin mektebi Annales Ekolü Türk tarihçiliğini ciddi olarak etkilemiş, Köprülü'nün 1931 yılında "*Türk Hukuk ve İktisat Tarihi Mecmuası*"nı çıkarmasıyla artık bir Köprülü mektebi açılmıştır. Kuşkusuz Köprülü Mektebi'nin takipçileri onun çizgisinde önemli mesafeler almışlardır. Bunlar arasında Osmanlı devletinin iktisadi tarihini gün yüzüne çıkaran, hem Köprülü'nün beslendiği kanallardan, hem de Köprülü'den beslenen, ama zaman zaman ondan ayrılan Ömer Lütfi Barkan'ı unutmamak gerekir. Günümüzün yaşayan en ünlü Ottomanisti olduğu ittifakla kabul edilen Halil İnalcık ise Osmanlı

¹⁴ Nazif, Kuyucuklu, **İktisadi Olaylar Tarihi**, İstanbul Üniversitesi Yay., İstanbul, 1982, s. 1.

¹⁵ Şevket, Pamuk, **Osmanlı Türkiye İktisadi Tarihi 1500–1914**, İletişim Yay., İstanbul, 2005, s. 14.

¹⁶ Selçuk Trak, **İktisat Tarihi**, Bursa İktisadi ve Ticari Bilimler Akademisyen Yay., İstanbul, 1973, s. 7.

¹⁷ Zafer Toprak, "**Türkiye'de Çağdaş Tarihçilik (1908–1970)**", Türkiye'de Sosyal Bilim Araştırmalarının Gelişimi, Ankara, 1986, s. 219.

tarihinin bütün alanlarıyla ilgili, özellikle de iktisadi tarihiyle de ilgili çalışmalar yapmıştır. Özellikle Türk iktisat tarihi çalışmalarının uluslararası platformda tanınması konusundaki katkısı büyük olmuş, uluslararası Türk iktisat tarihi toplantılarının öncülüğünü yapmıştır. İnalçık, kendini Barkan'ın açtığı çığırda yürüyen araştırmacılar arasında saymıştır.

Yukarıda da bahsedildiği gibi iktisat tarihi, Türkiye'de henüz genç bir bilim alanı olmakla birlikte bu konuda araştırma yaparak bu alanının gelişmesine katkı sağlayan araştırmacılarda çoğalmaktadır. Araştırma konumuzda ele aldığımız dönemin tarım politikalarının iktisat tarihi bağlamında daha iyi anlaşılması için tarım politikalarını genel hatlarıyla açıklamak yararlı olacaktır. Böylelikle DP döneminde uygulanan tarım politikalarının Türkiye ekonomisinde katkısını daha iyi değerlendirebilmenin alt yapısını oluşturacağımız kanısındayız.

Tarım politikası, üreticilerin gelirini artırmak, kırsal kesimin yaşam düzeyini iyileştirmek, gelir dağılımındaki dengesizliği gidermek, tüketicileri fiyat artışına karşı korumak amacı ile devletin uyguladığı önlemler bütünüdür. Bugün gelişmiş ülkeler dâhil bütün dünyada tarım en fazla devlet müdahalesiyle karşı karşıya olan bir sektördür. Tarım sektörü; ulusal gelirdeki, istihdamdaki ve tüketim harcamalarındaki payı ile ve stratejik temel ihtiyaç maddelerini üreten bir sektör olarak ulusal ekonomide önemli bir yere sahiptir. Diğer ülkelerde olduğu gibi ülkemizde de tarım çeşitli şekillerde desteklenmektedir. Tarım politikaları, geniş bir etki alanına sahip olması nedeniyle, ülkelerin; ekonomik, sosyal ve siyasal politikalarının en önemli parçası olup, sektörel yapısı gereği tarım sektörü devlet müdahalelerini zorunlu kılmaktadır. Bu müdahalelerin ülkelere göre amaç ve araçları farklılık arz etmekteyse de temel hedef, üreticilere adil ve yeterli bir yaşam standardı sağlanmasının yanı sıra, tüketicilere uygun fiyatla yeterli ürün arzının garanti edilmesi şeklinde özetlenebilir.

Türkiye'de diğer ülkelerde olduğu gibi bir yasa ile belirlenmiş tarım politikası uygulaması yoktur. Her siyasi parti kendi parti programları hedefinde bir politika uygulama gayreti içinde olmuştur. Ancak aynı parti döneminde bile farklı bakanlar farklı politikalar uygulamışlardır. Tarım politikaları ve politika araçlarının belirlenmesinde çeşitli faktörler etkili olabilmektedir. Tarım sektörünün çoğunluğunu oluşturan küçük işletmelerin ekonomik güçleri bulunmamaktadır.

Türkiye’de tarım politikalarını değerlendirebilmek ve bu politikalara yön verebilmek için geçmişte uygulanan politikalara kısaca değinmek gerekmektedir. Tarihin eski çağlarında değişik şekillerde uygulandığı bilinen tarım politikaları, özellikle tüketimi garanti etmeye yönelik olmuştur. Osmanlı döneminde arazilerin tahsisi, kullanımı ve İstanbul başta olmak üzere büyük şehirlerin ve ordunun gıda ihtiyacını karşılamaya yönelik politikalar uygulanmıştır. Özellikle devlete ait arazilerin Has, Zeamet ve Tımar şeklinde tahsisi dikkati çeken en önemli tarım politikası olmuştur. Cumhuriyet döneminde Medeni Kanunun yürürlüğe girmesiyle toprakların dağıtım politikası değişmiştir. 1945’de Çiftliği Topraklandırma, 1973’de Toprak ve Tarım Reformu ve 1984’de Sulanan Alanlardaki Arazi Düzenlemesine Dair Tarım Reformu Kanunları ile arazilerin tahsisinde yeni düzenlemeler getirilmeğe çalışılmıştır,

1930’lu yıllarda buğdayla başlayan destekleme politikaları, günümüze kadar artarak günümüzde 20 ürünün üzerine çıkmıştır. Planlı dönemde yapılan yedi ayrı beş yıllık kalkınma planındaki tarım politikaları, hedeflerinin çoğu zaman gerisinde kalmıştır. Tarım politikaları başta Tarım ve Köyişleri Bakanlığı olmak üzere Maliye ve Sanayi Bakanığı ve bağlı kuruluşlar tarafından yürütülmüştür. Politikaların finansmanı büyük çoğunlukla bir kamu kuruluşu olan Ziraat Bankası tarafından karşılanmıştır. Türkiye’de uygulanan politikaların başında destekleme alımları, girdi sübvansiyonlar ve ürün bazında primler gelmektedir. Ülkedeki tarım politikalarının başarısı, ülkenin genel sosyal, siyasal ve ekonomik gelişmişliği ile alakalı olup, bu sahalardaki olumsuzluklardan etkilenmektedir. Tarım politikalarının uygulanmasındaki yanlışlıklar ve muhatap kitle olan çiftçilerin durumlarındaki eksiklik ve yetersizlikler yine tarım politikalarını olumsuz yönde etkilemektedir. Bu sebeple Türkiye’de tarım politikalarını başarılı olması ve tarım sektörünün kalkınması, bir bütün olarak ülkenin gelişmesi ve kalkınması ile alakalı görülmektedir.

Cumhuriyet döneminin tarımla ilgili ilk önemli politikaları, 1925 yılında Aşar vergisinin kaldırılması ve 1926 yılında Medeni Kanunun kabulü ile çiftçilerin toprak mülkiyeti hakkının resmen gerçekleştirilmesidir. Bu iki politika da başlangıçta çiftçiler için yararlı politikalar olarak kabul edilmiştir. Fakat son yıllarda Medeni Kanunun, miras yoluyla arazilerin parçalanmasına ve dolayısıyla küçük ve ekonomik olmayan işletmelerin ortaya çıkmasına neden olması sebebiyle bazı sakıncalar ortaya çıkmıştır.

Yine ilk yıllarda tüketicilerin yararına ucuz buğday ve ekmek politikası, buğday fiyatlarının yükselmemesi için İktisat Bakanlığı tarafından buğday ithal edilip piyasaya sürülerek devam ettirilmiştir. Tüm dünyayı olumsuz yönde etkileyen ve 1929 yılında başlayan ekonomik buhran, Türkiye’yi de etkilemiş ve bu yılda 2,8 kuruş olan buğday fiyatı 1933 yılında 4,3 kuruşa düşmüştür. Bu durum karşısında hükümet, zor durumda kalan çiftçileri korumak için, 1932 yılında 2056 sayılı “*Buğday Koruma Kanununu*” çıkarmış ve bir ay sonra 13204 sayılı kararname ile Ziraat Bankası’na, belirlenen yerlerde 5,5 kuruştan buğday satın alma yetkisini vermiştir. Daha sonraları korunmaya, buğdayın yanında diğer hububatların da alınmasıyla bu yetki 1938 yılında Toprak Mahsulleri Ofisine (TMO) verilmiştir.

Türkiye’nin tarımının “*mülkiyet ve işletme*” şekilleri üzerine ilk ciddi araştırma, Ankara Ziraat Fakültesi Ekonomi ve İşletmecilik Kürsüsü tarafından 1934-1935 yılında Tarım Bakanlığı kanalıyla yapılan anketler olmuştur. Daha sonra Tarım Bakanlığı Ziraat Umum Müdürlüğü tarafından ikinci bir anket yapılmıştır. Yapılan bu anketle elde edilen rakamlar, Çiftçiyi 1938 yılında Topraklandırma Kanunu’na gerekçe teşkil etmiştir. 11 Haziran 1945 tarihinde, halk arasında “*Toprak Reformu*” olarak bilinen, “*Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu*” çıkarılmıştır. Ancak bu kanun büyük toprak ağalarının engellemeleri sonucunda uygulama alanı bulamamıştır.

II. Dünya Savaşı’nın etkilerinin olduğu 1940’lı yıllarda, savaş şartlarının da etkisiyle tarımsal ürün fiyatları sürekli yükselme göstermiştir. Bu dönemde hükümetler, tarımsal ürün fiyatlarını düşürmeye çalışmışlardır ki bu yıllara narh uygulama yılları denilmiştir. Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu 11.6.1945 tarih ve 4753 sayılı kanun ile çıkmış ve bu kanunla vakıf, özel idare ve belediyelere ait araziler ve 5 bin dönümü geçen özel mülk araziler kullanılarak topraksız çiftçilerin topraklandırılması amaçlanmıştır. Bu kanunla hazine arazileri dağıtılmış, fakat yan tedbirler alınmadığından yeterli başarı sağlanamamıştır, ilk taban fiyat uygulaması bu yıllarda 1947 yılında toplam üretimin %13’u alınarak tütünde başlamıştır.

Enflasyon yılları olarak bilinen 1950’li yıllarda, dünya fiyatlarının ülke içindeki fiyatların altına düşmesi nedeniyle, ihracatta teşvik uygulamaları başlamıştır. Fiyat artışlarının hızlandığı bu dönemde tüketiciyi korumak amacıyla hayvansal ürünler, pirinç, ekmek ve yağlar gibi tarımsal ürün ve mamülleri fiyatlarına müdahale edilmiştir.

Planlı dönemin başlangıcı olan 1963 yılına gelinceye kadar, bazı özel amaçlarla bir dizi tarımsal politikalar takip edilmiştir. Şekerpancarı ve çay gibi ürünlerin üretiminin ülkede yaygınlaştırılması ve bu ürünlere ait sanayinin kurulması yoluyla ekonomiye katkılarının olması amacıyla, tarımsal destekleme ve fiyat politikaları takip edilmiştir. Uluslararası ticarete gerekli olan döviz talebini karşılamak yani gerek yatırıma yönelik teknoloji ve gerekse zorunlu tüketim ürünlerini satın almak için gerekli olan yabancı parayı temin etmek için, fındık, kuru üzüm, kuru incir ve zeytinyağı gibi ürünler desteklenmeye başlanmıştır. Ayrıca haşhaş ve tütün gibi kendine has özelliği olan ürünlerin üretiminin sınırlandırılması ve planlanması yönünde politikalar takip edilmiştir.

Tarım politikalarını DP'nin iktidarda olduğu yıllar itibariyle değerlendirecek olursak şu konular üzerinde durmamız gerekecektir: DP 1950'de iktidara gelmesi ile birlikte halkın ihtiyaçlarına ve isteklerine daha iyi cevap verilebilmiş ve bu parti grubu halk tarafından daha fazla rağbet görerek oyların büyük çoğunluğu ile tek başına iktidara gelmiştir. Halk, DP'yi ve özellikle de kendilerinden saydıkları Adnan Menderes'i kendisine daha yakın bulmuş ve politikalarını benimsemiştir. Çünkü Menderes halkın içinden çıkmıştır. Halkın çoğunluğu gibi köy kökenlidir ve çiftçidir. Halkın çoğunluğunun tarımla uğraştığı bir ülkede Menderes için de en önemli konu tarımdır. Menderes için en önemli alan, tarım ve çiftçinin durumudur. Bunların iyileştirilmesi için de gerek seçim meydanlarında ve gerekse parti programında tarım ve çiftçiye gereken önemi vermiştir. Dolayısıyla Menderes'in tarım sektörüne yönelik politikasının, köylü kitleleri iktisadi açıdan hoşnut kılacak boyutta ulaştığıdır. Bu politikalarından en çok yarar sağlayan sınıfların DP'nin sınıfsal temelini oluşturan, büyük toprak sahipleri ve tüccarlar olduğu, hükümet partisini destekleyen ve ülke nüfusunun çoğunluğunu temsil eden köylü kesimini memnun etmek için de, ilk yıllarda şu önlemleri yürürlüğe koymuştur¹⁸.

Bu dönemde, yeni toprakların, tarıma aşılması sağlanmıştır. Özellikle; Doğu, Güneydoğu, İç Anadolu'da meraların sürülmesine, tarım ekimine açılmasına izin verilmiştir. Bu durum tarım, tahıl üretimini artırırken, hayvancılığı sınırlandırmıştır.

---

¹⁸Yahya Sezai Tezel, **Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi**, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul, 1994, s.53.

Çiftçinin ürettiği buğday, dünya fiyatlarının üstünde fiyatlarla alınırken, tüketicilere fiyat artışı yansıtılmamıştır. Devlet adına bu işi yürüten Toprak Mahsulleri Ofisi sürekli zarar etmiştir. Bütçe açıklar Merkez Bankasına borçlanılarak kapatılmıştır. Bu uygulama enflasyonu kamçulamıştır. Yine bu dönemde Tarımın makineleşmesi hızlandırılmıştır. Dış yardım alınarak, özellikle traktör ithalatı büyük ölçüde arttırılmıştır. 1950 yılında 16 bin civarında olan traktör sayısı, 1955’de 40 bini aşmıştır. Bu hızlı makineleşme, tarımda işgücü fazlası doğurmuştur. Bu işsizler, büyük kentlere göç etmek zorunda kalmışlardır. Bu politikalar yanında; ucuz kredi, düşük vergi, üç yıl (1951, 1952,1953) süreyle uygun iklim koşullarının yaşanması ve Kore Savaşı nedeniyle tarım ürünlerinin ihraç fiyatlarının yükselmesi gibi ek faktörlerle, hükümet Türk çiftçisinin refahı 1953 yılının sonuna kadar artırmayı başarmıştır¹⁹.

Önceki dönemde ortaya çıkan “*savaş zenginleri*”nin yerini bu kez, “*toprak zenginleri*” almıştır. Olağanüstü koşulların bir araya gelmesiyle, tarım sektöründe meydana gelen hızlı büyüme, 1950-1953 arasında GSMH’in (Gayri Safi Milli Hâsıla) ortalama % 10 gibi yüksek bir büyüme hızına ulaşmasına sebep olmuştur. Tarım sektöründe hızlanan makineli üretime geçme ve piyasaya açılma süreçleri içinde yer almaları amacını gerçekleştirme yoluna uygulanan başlıca strateji, küçük üreticilerin kooperatifler içinde bir araya gelmelerini teşvik etmek ve bu kooperatifler aracılığıyla küçük üreticilerin tarıma yönelik olarak açılan kredilerden pay almalarını sağlamaktır. Özellikle 1950’den sonra, bu amaçla çalışan Tarım Kredi Kooperatiflerinin miktarında büyük artışlar olmuş, yine bu tarihten sonra, bu tür kooperatiflerce verilen kredi miktarları da hızla yükselmeye başlamıştır²⁰.

DP iktidarda olduğu dönem boyunca Ziraat Bankasını çiftçiye bol ve ucuz kredi dağıtması için seferber etmiştir. 1950-1960 arasında bankanın açtığı kredilerden, daha çok büyük çiftçiler ve politik himaye gören çiftçiler yararlanmışlardır. 1954 yılından itibaren, tarım sektöründe bir araya gelen olumlu koşullar, olumsuz koşullara dönüşmüştür. Önce 1950’de başlayan ve üç yıl süren Kore Savaşı bitince dış piyasaların cazibesi kaybolmuştur. 1954 yılında hava koşulları elverişsiz geçince, tarım sektöründe üretim %20 düzeyinde azalmıştır. Ekonominin, sürükleyici sektörü olan tarım

¹⁹ Şevket Pamuk- Zafer Toprak, **Türkiye’de Tarımsal Yapılar (1923-2000)**, Yurt Yay., Ankara, 1988, s.71.

²⁰ Korkut Boratav, **Türkiye İktisat Tarihi (1908- 2007)**, İmge Yay., Ankara, 2008, s. 92.

sektöründe bu beklenmedik büyük gerileme, ekonominin iç ve dış dengelerinin büyük ölçüde bozulmasına yol açmıştır. Buğday başta olmak üzere tarım ürünleri ihracatçısı olan ülke, ithalatta arz yetersizliğini gidermeye çalışmak zorunda kalmıştır. Böylece; ülkenin toplam ihracatı azalırken ithalatı hızla artmıştır. Yani, dış ticaret açığı büyümüştür. Bu kez, ortaya çıkan döviz kıtlığı nedeniyle, ithalat yapmak güçleşmiştir. Bu durum; iç piyasada hem yerli malların, hem de ithal girdisi kullanan ürünlerin fiyatlarının yükselmesine yol açmıştır.

Yukarıda DP'nin iktidarda bulunduğu yıllarda izlediği tarım politikalarının esasını ele aldık. 1950 - 1955 yılları arasında Aydın'da tarımsal açıdan görülen ilerlemeleri, çalışmamızın üçüncü kısmında incelemiş bulunmaktayız. Fakat burada Aydın'ın bir tarım bölgesi olması ve nüfusunun yarısından fazlasının tarımsal faaliyetlerden sağladıkları gelirle geçinmelerine ve hatta ilin toplam gelirinin neredeyse yarısının tarım kesiminden sağlandığına, aynı şekilde dış ticarete de tarımsal ürünlerin pazarlanmasının egemen olmasına önemle vurgu yapmak gerekir. Ayrıca şu konuya da değinmek gerekir ki Aydın'da tarım faktörünün bu denli baskın olmasında, Aydın'ın topraklarının Büyük Menderes Nehri'nin havzasında olmasının katkısını unutmamak gerekir. Menderes nehri ve kollarının suladığı, alüvyonlu, verimli toprak tarıma çok elverişlidir. Dolayısıyla Menderes Nehri, Aydın'ın zengin bir tarım bölgesi olmasına geniş ölçüde olanak vermiştir.

Çalışmamız üçüncü bölümü Aydın incelememiz sebebiyle yerel tarih çalışması niteliği taşımaktadır. Dolayısıyla çalışmamızın bölümlerine geçmeden önce yerel tarihçiliğimiz hakkında bilgi vermek kanımızca yerinde olacaktır.

Ülkenin tümü veya büyük bölümlerinin ele alındığı tarihlerin tam karşılığı yerel tarihtir. Adından da anlaşılacağı üzere yerel tarih sınırlı alanlarla ilgilenir. Bir devletin, bir kırsal alanın, bir ilçenin, bir şehrin veya diğer yerel alanların ya da o yerdeki insanların tarihi yerel tarihin konusudur. Türkiye'de yerelin tarihine duyulan ilginin bu alanda yazılmaya ve yayın yapılmaya başlanacak derecede artışı 1870'lere dayanmaktadır. Bu ilgi artışında etkili olan bazı etkenler arasında 1870'ten itibaren

yayınlanmaya başlayan vilayet salnameleri, belediyelerin doğuşuyla kentlerin yazılabilecek bir kişilik kazanması ve yabancıların çalışmaları sayılabilir²¹.

19. yüzyıl ulusalcı akımlar ve göçlerin yanı sıra, ekonomik, idari ve zihinsel dönüşümlerin yaşandığı bir dönem olmuştur. Dünya ekonomisine dâhil olma süreciyle ticari merkezler yer değiştirmiş, liman kentlerinin yıldızı parlamış, Avrupa pazarına yönelik üretim yapma durumu kırsal kesimin de yapısında değişiklikler oluşturmuştur. Yeni şehircilik anlayışı ile şehirler yeni görünümüne kavuşmuştur. Kentlere yönelik göç olgusu, kentlerde zengin ve yoksulların yaşam alanlarının ayrılması gibi kavramlar baş göstermiştir²². Tüm bu değişimler de kent tarihçiliğine yönelik ilgiyi etkilemiştir.

Tarihçilik ve tarih eğitimine sağladığı katkıların dikkate değer boyutlarda olduğu yerel tarih gibi önemli bir alanın ülkemizde hak ettiği yeri ve değeri bulmasının gecikmiş durumdadır. Bunun nedenleri arasında öncelikle Osmanlı İmparatorluğu'nda yazının bir kültür ögesi olarak geri kalması bu gecikmenin nedenlerinden biri olarak sayılabilir. Yazı Osmanlı'da ancak marjinal hayatta yeri olan ve elit kültüre ait bir unsur olarak değerlendirilmiştir. Matbaanın da geç kullanılmaya başlanması gündelik hayatta okuyan, araştıran bir kesimin gelişimini engellemiştir. Ayrıca harf devrimi, göç ve nüfus mübadeleleri gibi etkenler geçmişten kopukluk yaratacak ve toplumun aidiyet duygularına ve kendi tarihleriyle temas kurmalarına engel olacak etkenler olarak yerlerini almışlardır.

İnsan ait olduğu yeri, çevreyi ve toplumu daha iyi anlamak isterse yerel tarihe ilgi duyar. Yerel tarihle ilgilenenlerin amacı ise yaşadıkları ve geldikleri yere aidiyetlerini derinleştirmek ve pekiştirmektir. Bu aitlik duygusu katılımı ve sorumluluk duygusuyla oluşur. İnsan kendisini bir yerden sorumlu hissediyorsa kendisini oraya ait hissediyor demektir²³. Yerel tarihe yönelik ilginin gelişmemesinin sebepleri arasında bu toplumsal katılım sorunu gösterilebilir.

²¹Erdal Aslan, “Yerel Tarihin Tanımı, Gelişimi ve Değeri”, **Tarih Yazımında Yeni Yaklaşımlar: Küreselleşme ve Yerelleşme**. (Hazırlayan: Zeynel Abidin Kızılyaparak), Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, İstanbul, 2000, s. 199.

²²Esra Danacıoğlu, **Geçmişin İzleri: Yeni basımdaki Tarih İçin Bir Kılavuz**, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul, 2001, s. 20.

²³C. K. Neumann, “Yerel Tarih Çalışmalarının Kentlerin Bugünleri ve Gelecekleriyle İlişkilendirilmesi” **Yerel Tarihçilik, Kent, Sivil Girişim: Yerel Tarih Grupları Deneyimi**. (Editör: Funda Çelebi), Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, İstanbul, 2001, s. 108.

Dünya Savaşları, Kurtuluş Savaşı ve Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılışına rastlayan 1912-25 seneleri arası dönemde bölgenin tarihsel insan dokusunda çok büyük değişiklikler yaşanmıştır. Anadolu'daki Hıristiyan nüfusu küçük topluluklar halinde kalmıştır. 1923'te imzalanan Türkiye - Yunanistan arasındaki Mübadele Antlaşması da bu değişikliklere katkıda bulunmuştur. 1923-60 yılları arasında toplam 1.204.205 kişi Türkiye'ye göç etmiştir²⁴. Bunun haricinde ülke içinde yaşanan toplumsal, ekonomik kökenli göçler de yine yerelin öykülerine göçün eklenmesine neden olmuştur.

Türkiye'de araştırmaların devlet ve kurumlarına odaklanmış olması da yerel tarihçiliği engelleyen unsurlardandır. Osmanlı tarihi devletin yönetimi, iktisat ve hukuk gibi mekanizmalarının anlaşılabilmesine yönelik olarak tasarlanır. Osmanlı bugünkü ulus devletin tarihteki yansıması gibi gösterilir. Böylece de ekonomik, siyasal ve kültürel açıdan merkezde yer alan ulus – devlet anlayışı yerellikleri gölgelemektedir. Ulus-devlet olma sürecinde yaşanan bölgeyi milli bir yurda dönüştürme çabasıyla topraklar da bir bütünün parçası olarak algılanır ve yerele inilmesi heterojen bir görüntü yaratabileceği düşüncesiyle göz ardı edilmiştir²⁵. Türkiye'de bu durum 1900-1940 arası büyük oranda yaşanmıştır.

Yukarıda da bahsettiğimiz gibi çalışmamızın üçüncü kısmında 1950 yılında iktidara gelen Adnan Menderes'in Aydınli olması sebebiyle yerel tarih çalışması bağlamında bu yöreye ait olumlu ve olumsuz tarımsal gelişmeleri inceleyerek yerel tarih çalışmalarına katkıda bulunmayı amaçladık.

---

²⁴ Esra Danacıoğlu, **a.g.e.**, s. 19.

²⁵ Esra Danacıoğlu, **a.g.e.**, s. 11-12.

AMAÇ VE YÖNTEM

Çalışmanın ana materyali, 1950-1955 yılları arasında Aydın'ın yerel gazetesi Aydın Gazetesidir. Bu malzemeye ek olarak Türkiye İstatistik Kurumdan elde ettiğimiz istatistikler, değerlendirmemizi şekillendiren temel verileri oluşturmaktadır. Ayrıca, söz konusu yıllar araştırmanın sınırlarını belirlemek şartıyla Aydın ili taban alınarak yapılmış araştırmalar, incelemeler ve tezlerden de yararlanılmıştır. Çalışmada temel materyalini teşkil eden Aydın Gazetesi'nin tarım başlıklı haberleri fotoğraflanmış olup daha sonra bu haberler konulara göre sınıflandırılmıştır. Ayrıca elimizde bulunan istatistikî veriler oluşturduğumuz konuların ilgili yerlerine tablolar şeklinde yerleştirilmiştir.

Bu çalışmanın iki hareket noktası bulunmaktadır. Bunlardan birincisi DP'nin kurulması ve iktidara gelmesi ile Türkiye'de yaşanan değişimi göstermektir. Bu değişimin özellikle ekonomik yönü vurgulanarak DP'nin Türkiye'yi kalkınma yolundaki konumu belirtilmek istenmiştir. Türkiye'de II. Dünya Savaşı'na kadar sanayi alanında kalkınma planları hazırlanıp bu doğrultuda ülkeyi geliştirme yolunda girişimlerde bulunulmuştur. Savaşın bitimini takiben hazırlanan sanayi planlarının neden uygulamaya konulamadığı, ülkemizin aslında bir sanayi ülkesi değil de tarım ülkesi olduğu yolundaki hazırlanan raporlarla birlikte Türkiye'nin kalkınma yolunun tarımsal gelişmeler ile sağlandığı gözler önüne serilmek istenmiştir. Burada vurgulamak istediğimiz en önemli nokta da ise şudur: Adnan Menderes iktidara geldiği 1950 yılında Türkiye nüfusunun yarısından fazlasını tarımla uğraşan nüfusun teşkil etmesi ve bu sebeple iktidarın güç kazanması ve uzun yıllar ayakta kalabilmesinin köylü seçmelerden gelecek oy çokluğuna bağlı olduğudur. Dolayısıyla bu hareket noktasında amacımız DP hükümetinin ekonomi programında tarımın önemini belirtmek olmuştur. Çalışmamızın ikinci hareket noktası DP'nin 1950-1955 yılları arasında Aydın ölçek olarak Türkiye'nin söz konusu yıllarda tarımsal gelişimini değerlendirilmektir. Aydın'ı ölçek almamızdaki amaçlardan birisi Adnan Menderes'in Aydın'lı olması bir diğeri ise Batı Anadolu'nun topraklarına taşıdığı alüvyonlarla verimlilik katan Büyük Menderes nehrinin avantajının ortaya konulmak istenmesidir.

1. DEMOKRAT PARTİ DÖNEMİ İKTİSAT POLİTİKALARINA GENEL BAKIŞ

1.1. Türkiye’de Çok Partili Hayata Geçiş Denemeleri ve Demokrat Parti’nin Kuruluşu

23 Nisan 1920 tarihinde I.Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) ile Türk siyasi hayatında yeni bir dönem başlamıştır. Meclisin açılışından kısa bir süre sonra meclis içerisinde çeşitli gruplar oluşmuştur. Bu grupların bir bölümü Mustafa Kemal’in önderliğinde Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk adı altında, diğer bir bölüm ise Mustafa Kemal’in görüşlerine karşı bir grup toplanmıştır. Dolayısıyla, Türkiye Büyük Millet Meclisi, Mustafa Kemal’e destek veren bir grup ile saltanat ve hilafetin devamını isteyen grupları bünyesinde barındırmıştır.

Kurtuluş Savaşı’nın kazanılmasının ardından görev süresini dolduran I. TBMM kapatılmış, yerine yeni seçimlerle II. TBMM. açılmıştır. Açılan bu yeni meclis de I. Meclis de olduğu gibi içinde muhalif fikirler barındırmıştır. Bunlardan bazıları Müdafaa-i Hukuk grubu olarak Mustafa Kemal tarafından 11 Eylül 1923 tarihinde Halk Fırkası adı altında siyasal bir partiye dönüştürülmüştür²⁶. Halk Fırkası’nın kurulmasından yaklaşık bir yıl sonra da meclisin gelenekçi- liberal kanadını oluşturan Kazım Karabekir başkanlığında 17 Kasım 1924 tarihinde Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası kurulmuştur²⁷. Böylece Türkiye Cumhuriyeti tarihinde ilk çok partili hayata geçiş denemesi gerçekleşmiştir. Ancak açılan yeni parti kısa bir süre sonra Cumhuriyete ve Mustafa Kemal’in görüşlerine karşı saltanatçı - hilafetçi grup olarak yeni rejim için risk oluşturmaya başlamıştır. Bu fikir çatışmalarının akabinde 1925 yılının Şubat ayında patlak veren Şeyh Sait isyanı sürecinde isyancıları desteklediği gerekçesiyle önce yerel şubeleri, daha sonra karşı devrim niteliği taşıdığı için partinin tamamı kapatılmıştır. Böylece çok partili hayata geçişin ilk denemesi başarısızlıkla sonuçlanmıştır²⁸.

²⁶ “Halk Fırkası” adıyla kurulan partinin başına 1924’te “Cumhuriyet” sözcüğü eklenmiş, parti, 1935’teki CHP Dördüncü Kurultayında “Cumhuriyet Halk Partisi” adını almıştır.

²⁷ Saime Yüceer, “Cumhuriyet Dönemi Çok Partili Hayata Geçiş Sürecinde İlk Girişim: Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası”, **Türkler Ansiklopedisi**, Cilt:16, Ankara, 2002, s.534; ayrıca bu konuda bkz: Samet Ağaoğlu, **Serbest Fırka Hatıraları**, İletişim Yay., İstanbul, 1994.

²⁸ Taner Timur, **Türkiye’de Çok Partili Hayata Geçiş**, İletişim Yay., İstanbul, 1994, s. 39.

1930 yılında yedi yıllık siyasal geçmişini dolduran Türkiye Cumhuriyeti, ikinci defa çok partili hayata geçmek için çalışmalarına başlamıştır. Kurulacak olan yeni parti bizzat Mustafa Kemal'in isteği ve girişimleri sonucunda oluşturulmuştur. Mustafa Kemal kurulmasını düşündüğü bu yeni partinin başkanlığına 1922 ve 1924 tarihlerinde iki kez başbakanlık görevinde bulunmuş, partinin kurulacağı tarihlerde ise Paris'te elçilik yapmakta olan Ali Fethi Okyar uygun görülmüştür. Fethi Bey'in Atatürk'ün önerisini kabul etmesinin ardından 12 Ağustos 1930 tarihinde Serbest Cumhuriyet Fırkası adlı partiyi kurulmuştur²⁹. Mustafa Kemal bu yeni parti ile demokratik bir devlet anlayışını yerleştirmek istemektedir. Bu inanç ile yeni parti Türkiye'nin ikinci kez, fakat bu sefer daha kontrollü olarak, çok partili hayata geçmesine olanak vermiştir. Ancak partinin kuruluşu, farklı çevrelerde birikmiş kızgınlıkların ortaya çıkmasına neden olmuş ve çok kısa bir süre sonra da bu geçiş denemesinin de tehlike sinyalleri çalmaya başlamıştır³⁰. Yaşanan olumsuz gelişmeler sonucunda da 17 Kasım 1930 tarihinde Serbest Cumhuriyet Fırkası kendisini feshetmiştir. Böylece çok partili hayata geçiş denemesi bir kez daha başarısız olmuştur. Bununla birlikte CHP on beş yıllık bir süreçte tek parti olarak mecliste görev ve sorumluluklarına devam etmiştir.

Tek parti yönetiminin devam ettiği 1930-1945 dönemi hem iç hem dış gelişmeler açısından Türkiye için bir dönüm noktası olmuştur. 10 Kasım 1938'de Atatürk'ün ölümüyle cumhurbaşkanlığı makamında oluşan siyasal boşluk İsmet İnönü ile doldurulmuştur. İsmet İnönü'nün cumhuriyetin devamını sağlamak adına aldığı önlemler zamanla toplum genelinde baskı oluşturulmaya çalışıldığı yönünde bir yargının oluşmasına neden olmuştur. Dolayısıyla bu durum gizliden gizliye muhalefetin oluşmasına yol açmıştır³¹.

Devlet ile CHP'nin daha da bütünleştiği bu dönem, devlet yöneticilerine parti içinde görevler verildiği, basının tam bir denetim altında bulunduğu, grevlerin yasaklandığı, ortak amaçlara dayalı örgütler kurulmasının tamamen önlendiği, polise olağanüstü yetkilerin verildiği, dış politikada da tüm dünyayı etkileyen II. Dünya Savaşı

²⁹Serap Tabak, "Serbest Cumhuriyet Fırkası", **Türkler Ansiklopedisi**, Cilt:16, Ankara, 2002, s. 551; ayrıca bu konuda bkz: Ahmet Ağaoğlu, **Serbest Fırka Hatıraları**, İletişim Yay., İstanbul, 2011.

³⁰Bernand Lewis, **Modern Türkiye'nin Doğuşu**, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara, 1970, s. 279.

³¹Esat Öz, **Tek Parti Yönetimi ve Siyasal Katılım**, Gündoğan Kitabevi, Ankara, 1992, s. 81.

sürecinde ayakta kalmanın yollarını arama çabalarıyla geçen bir süreç olarak tarihe geçmiştir³².

Bu süreçte tarafsızlık politikasını izleyerek savaştan etkilenmemeyi başaran Türkiye Cumhuriyeti yine de savaşın fikri etkilerinden kurtulamayarak tüm dünyada yıkılan baskı rejimlerinin kabul görmediği gerçeğinin farkına varmış, dolayısıyla siyasi hayatta tek parti olarak yola devam edilemeyeceğini kabul etmek zorunda kalmıştır. Fakat Türkiye’yi çok partili hayata sürükleyen tek neden bu değildir. En önemlisi Atatürk Devriminin temelinde demokratikleşme zorunluluğu yatmaktadır. Demokratikleşmenin en önemli şartlarından biri de çok sesli bir meclise sahip olmaktır. Tüm bu etkenleri göz önünde bulunduran Cumhurbaşkanı İsmet İnönü yeni partilerin açılması yolundaki en önemli ve ilk resmi işaretini 19 Mayıs 1945’de söylediği bir nutukta vermiştir. İnönü bu nutkunda son derece ihtiyatlı bir dil kullanmakla beraber demokrasi yolunda ilerleneceğini belirtmiş ve bu yönde gösterilen çabalara yeşil ışık yakmıştır³³.

1.2. 1950 Seçimleri ve Demokrat Parti’nin İktidarı

1945 yılında Türkiye’de çok partili hayata geçilmiştir. Doğal olarak bu süreci başlatan iç ve dış gelişmeler vardır. İç politikada, savaş yıllarında uygulanan “*Varlık Vergisi*” ve “*Milli Korunma Kanunu*”, mülk sahibi kentli sınıfların tedirgin olmasına neden olmuştur. Kırsal nüfus ise savaş süresince uygulanan “*Toprak Mahsulleri Vergisini*” bir tür aşar verginin tekrar uygulanmaya konulması olarak değerlendirmiş, bu konuda artarak devam eden siyasi baskı nedeniyle o dönem Türkiye nüfusunun en önemli kısmını oluşturan kırsal nüfusun CHP iktidarından soğuması sonucunu ortaya çıkarmıştır³⁴. Diğer taraftan 1945’te gündeme gelen “*Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu*” da büyük toprak sahiplerinin muhalefetiyle karşılaşmıştır. Kentlerdeki ücretli işçi ve memur kesimi de ekonomik sıkıntılardan payını almıştır. Açıkçası Türkiye II. Dünya

³²Tibet İnal, **Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti Farklılığı ve Dış Politikaya Yansımaları**, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi) Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 2010, s. 28; ayrıca bu konuda bkz: Süleyman İnan, **Muhalefet Yıllarında Adnan Menderes**, Liberte Yay., İstanbul, 2006.

³³ Cem Eroğul, **Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi**, İmge Yay., Ankara, 1990, s.5.

³⁴Gül Yetim, **1939-1950 Yılları Arasında Türkiye’deki Sosyo-Ekonomik Durumun Çok Partili Hayata Etkileri**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2006, s. 155; ayrıca bu konuda bkz: İhsan Apatay, **Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu İzahı ve Tatbikatı**, Azim Yay., Konya, 1959.

Savaşı'na doğrudan katılmamasına rağmen, savaş döneminde alınan önlemler toplumda büyük huzursuzluklara neden olmuştur. Doğal olarak bu durum siyasi iktidara karşı güçlü bir muhalefetin oluşmasına zemin hazırlamıştır³⁵.

İç politikadaki gelişmelerle birlikte dünyadaki gelişmeler de Türkiye'nin 1945 sonrası politikalarını etkilemiştir. 1945 yılının sonunda savaşı Müttefik Devletlerin kazanacağı hemen hemen kesinleşmiştir. Bu durum Türkiye'nin yeni kurulacak dünya düzeninde yerini belirlemesi gerektiğini ortaya koymuştur. 1945 yılı şubat ayı sonuna kadar Almanya ve Japonya'ya savaş ilan eden ülkeler, Nisan 1945'te San Fransisco'da toplanacak olan ve Birleşmiş Milletleri kuracak olan antlaşmaya katılabilecektir. Bu nedenle Türkiye 2 Şubat 1945'te Japonya ve Almanya'ya savaş ilan etmiştir. 1945 yılında yaşanan diğer bir dış gelişme de Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin (SSCB) Türkiye ile 1925'te imzaladığı ve birkaç kere uzatılan “*Dostluk ve İşbirliği Antlaşması*”nı yenilemeyeceğini açıklaması ve ardından nota vererek, Boğazlarda ortak savunma için üs ve Türkiye'nin kuzeydoğu sınırının yeniden belirlenmesi isteğidir³⁶. SSCB'nin bu taleplerini, Türkiye, kuzeyde meydana gelebilecek tehdit olarak algılamıştır. Bunun üzerine Türkiye savaş sonrası konumunu sağlamlaştırma zorunluluğu hissetmiştir. Bu düşünceden hareketle batı bloğu içerisinde yer almayı hedeflemiştir. Savaş sona erdiğinde demokratikleşme ve çok partili hayata geçiş konusunda ilk adımı İsmet İnönü, 19 Mayıs 1945 tarihinde yaptığı bir konuşmada dile getirerek atmıştır. İnönü, açıklamasında rejimin daha demokratik olması için önlemler alınacağını belirtmiştir³⁷.

Türkiye'de yukarıda bahsettiğimiz gelişmeler yaşanırken CHP içindeki muhalefet de kendini göstermiştir. Mayıs ayında tartışılmaya başlanan “*Çiftçiyi Topraklandırma Kanununa*” yönelik eleştirilen vekillerden birisi de Adnan Menderes olmuştur. Böylece CHP içerisinde hükümetin hazırladığı tasarılar karşı sert bir muhalefet başlamıştır³⁸. Kanuna muhalefet edenlerin iddialarına göre ilgili yasa

³⁵Cem Eroğul, **a.g.e.**, s. 20-21; ayrıca bu konuda bkz: Hilal Karavar Öz, “Adnan Menderes'in Siyasi Hayatında Önemli Bir Kırılma Noktası: Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu” **Başbakan Adnan Menderes'in Yaşamı ve Siyasal Mücadelesi** (Derleyenler: Dilşen İnce Erdoğan, Talip Kabadayı vd.), Adnan Menderes Üniversitesi, Aydın, 2012.

³⁶Erel Tellal, **Uluslararası ve Bölgesel Gelişmeler Çerçevesinde SSCB- Türkiye İlişkileri (1953-1964)**, Mülkiyeliler Birliği Vakfı Yay., Ankara, 2002, s. 23-25.

³⁷Eric Jan Zurcher, **Modernleşen Türkiye'nin Tarihi**, İletişim Yay., İstanbul, 1999, s. 304.

³⁸E.Jan Zurcher, **a.g.e.**, s. 306.

mülkiyet hakkını zedelemekte ve faşizan özellikler taşımaktadır. Sert tartışmalar üzerine yasanın en çok üzerinde durulan 17. Maddesinde muhalefetine istekleri doğrultusunda bazı değişiklikler yapılmıştır³⁹. “Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu”na muhalefet eden milletvekilleri arasında; Refik Koraltan, Celal Bayar, Adnan Menderes ve Fuat Köprülü 7 Haziran 1945 tarihinde CHP Meclis Grubuna “Dörtlü Takrir” adı verilen belgeyi sunmuşlardır. Belgenin özünde anayasanın eksiksiz uygulanması ve demokratik kurumların oluşturulması istenmiştir. Dörtlerin verdiği önerge meclis grubunca reddedilmiştir. Bu arada 7 Temmuz 1945’te Milli Kalkınma Partisi adında yeni bir siyasi parti kurulmuştur⁴⁰. Partinin kurucusu ünlü işadamı Nuri Demirağ’dır. Böylece fiili olarak çok partili hayata geçilmiştir. Fakat bu parti siyasi platformda pek dikkate alınmadığı gibi varlığını da uzun süre koruyamamıştır⁴¹.

Dörtler, kendisine taraf olan Tan ve Vatan gazetelerinde yazdıkları yazılarla hükümete yönelik eleştirileri sürdürmüşlerdir. Özellikle Adnan Menderes ve Fuat Köprülü bunu Vatan Gazetesin’de açık muhalefet haline dönüştürmüşlerdir. Bu gelişmeler üzerine CHP divanı toplanmış ve 21 Eylül’de Fuat Köprülü ve Adnan Menderes’i partiden ihraç etmişlerdir. Bu durum üzerine, önceleri daha yumuşak bir üslup içerisinde olan Refik Koraltan, Vatan Gazetesi’ne verdiği beyanatta uygulamanın tüzüğe aykırı olduğunu iddia etmesi kendisinin de aynı akıbete uğramasına neden olmuştur⁴². Dörtlerin lideri konumunda olan Celal Bayar ise önce milletvekilliğinden istifa etmiş ve ardından Aralık ayında ise partiden ayrılmıştır. Artık kulislerde yeni partinin kurulacağı konuşmaya başlanmıştır. Sonunda Celal Bayar yeni bir parti kuracağını açıklamış ve üç gün sonra İsmet İnönü’nün yanına çıkarak cumhurbaşkanının onayı alınmıştır. DP, 7 Ocak 1946’da resmen kurulmuştur. Bu yeni partinin kurucuları: Refik Koraltan, Celal Bayar, Adnan Menderes, Fuat Köprülü ve bir süre önce CHP’den ayrılan Antalya milletvekili Cemal Tunca’dır. Parti Ankara Sümer Sokak 8 numarada bulunan Cemal Tunca’ya ait dairede çalışmalarına başlamışlardır⁴³. Partinin programının 1. maddesinde, partinin kuruluş amacı belirtilmiştir: “Siyasi

³⁹Ecehan Balta, **1945 Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu, Reform mu, Karşı Reform mu?**, Praksis Yay., İstanbul, 2002, s. 5.

⁴⁰Feroz Ahmad, **Türkiye’de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi (1945-1971)**, Bilgi Yay., Ankara, 1971, s.14.

⁴¹E.Jan Zurcher, **a.g.e.**, s. 307.

⁴²Cem Eroğul, **a.g.e.**, s. 31; ayrıca bu konuda bkz: Süleyman İnan, **Muhalefet Yıllarında Adnan Menderes**, Liberte Yay., İstanbul, 2006.

⁴³Mustafa Albayrak, **Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti**, Phoenix Yay., Ankara, 2004, s. 62-63.

hayatımızın, birbirine karşılıklı saygı gösteren partilerin idaresi lüzumuna inanan DP, Türkiye Cumhuriyeti'nde demokrasimizin geniş ve ileri bir anlayışla gerçekleşmesine ve umumi siyasetin demokratik bir görüş ve zihniyetiyle yürütülmesine hizmet maksadıyla kurulmuştur"⁴⁴.

CHP gibi DP'de cumhuriyetin temel niteliklerine bağlı kaldığını belirtmiş, liberal ve muhafazakâr tabana seslenmesi nedeniyle programın 13. ve 17. maddelerinde laiklik ve devletçilik ilkelerine açıklık getirilmiştir. 13.madde de: *"Devletin siyasette, dinde hiçbir ilgisinin bulunmaması ve hiçbir din düşüncesinin yasaların düzenlenmesinde ve uygulanmasında etkili olmaması ve laikliğin din karşıtlığı olarak algılanmaması..."* biçiminde bir tanımlama getirilmiştir.

Ekonomik alanda ise serbestlik öngörülmüştür. 43. madde de özel teşebbüse serbestçe çalışma olanağı sağlanacağı vurgulanırken, 51. madde de ise *"Devlet tarafından işletilen ve memleketin iş hacmini daraltan, yaşamı pahalılaştıran tekel firmalar özel şartlarda özel sektöre devredilecektir."* denilerek özelleştirmenin partinin gündeminde olacağı vurgulanmıştır. Bu bağlamda DP'nin programında siyasi ve ekonomik liberalizmi savunduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

DP'nin kurulmasından üzerinden çok geçmemesine rağmen beklenenin de ötesinde bir ilgi görmüştür. DP teşkilatları üye olmak için başvuran insanlarla dolup taşmıştır. Bu durum iktidarda bulunan CHP'yi de kaygılandırmış, CHP delegeleri alelacele olağanüstü kurultaya çağırılmıştır. 10 Mayıs 1946'da toplanan II. Olağanüstü Kurultay'da *"Milli Şef"* ve *"Değişmez Genel Başkan"* unvanlarına son verilmiştir. Ayrıca kongredeki önemli gelişmelerden biri de tek dereceli seçim sisteminin getirilmesi ve 1947'de yapılacak seçimlerin bir yıl önceye alınması kararıdır⁴⁵. Kongreyi izleyen günlerde de sınıf esasına dayalı cemiyet kurulmasına izin verilmesi ve üniversitelere özerklik getirilmesi gibi bazı demokratik adımlar atılmıştır. Bunun yanı sıra *"Basın Birliği"* kaldırılmış ve gazetecilerin yeni bağımsız örgüt kurlmalarının yolu açılmıştır.

⁴⁴Mustafa Albayrak, **a.g.e.**, s.64; ayrıca bu konuda bkz: Şerif Demir, **Türk Siyasi Tarihinde Adnan Menderes**, Paraf Yay., İstanbul, 2010.

⁴⁵ Hikmet Bila, **CHP 1919-1999**, Doğan Yay., İstanbul, 1999, s. 114-115.

Mayıs ayı sonunda tek dereceli sistemi öngören erken seçim kararı mecliste kabul edilmiş ve Türkiye tarihinin ilk tek dereceli genel seçimleri 21 Temmuz 1946'da yapılmıştır. Bu seçimlerde DP, 465 milletvekilliği için 273 aday gösterebilmiştir. Seçim sırasında ve sonrasında usulsüzlükler, hileler ve sandıkların çalınması gibi pek çok söylenti olmuş, bütün bu söylentilere rağmen, DP, 62 milletvekili çıkarabilmiştir⁴⁶.

1946 sonrası en önemli gelişme DP'nin I. Kurultayı'dır. I. Kurultay, partinin birinci kuruluş yıldönümü olan 7 Ocak 1947 tarihinde toplanmıştır. Kurultay delegeler açısından tam bir serbest kürsüye dönüşmüş ve pek çok parti üyesi söz alarak düşüncelerini açıklamıştır⁴⁷. Kurultay sonunda "*Hürriyet Misakı*" adı verilen kararlar alınmıştır. Misak içerisinde yer alan temel talepler, kanunlarda var olan ve Anayasaya aykırı hükümlerin ve kurumların kaldırılması, demokratik ve tam güvenceli bir seçim sisteminin çıkarılması, yargı güvencesi ve devlet başkanlığı ile hükümet başkanlığının birbirinden ayrılması, biçiminde özetleyebiliriz⁴⁸. DP, bu taleplere uyulmaması durumunda meclis çalışmalarına katılmayacağını ve millete geri döneceğini bildirmiştir.

Hürriyet Misakı'nın yayınlanmasından sonra mevcut Recep Peker Hükümeti ile DP arasında gerginlikler yaşanmaya başlanmıştır. Bu gerginlikler üzerine Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, Recep Peker ve DP Genel Başkanı Celal Bayar ile ayrı ayrı görüşmeler yapmış ve bu görüşmeler sonrası İnönü "*12 Temmuz Beyannamesini*" yayınlamıştır. İnönü, söz konusu metin aracılığıyla tarafsızlığını ilan etmiştir. "*12 Temmuz Beyannamesi*" yayımlandıktan birkaç ay sonra Recep Peker Hükümeti de istifa etmiştir. Yerine daha ılımlı kişiliğiyle bilinen Hasan Saka'nın başkanlığında yeni bir hükümet kurulmuştur. Bu arada DP içerisinde de kıpırdanmalar olmuştur. Hükümete karşı daha sert muhalefet edilmesi gerektiğini savunan bir grup ya partiden atılmış ya da istifa etmiştir. Söz konusu grup 1948 yılında Millet Partisini (MP) kurmuştur. Partinin genel başkanlığına Hikmet Bayur getirilmiş onursal başkan ise Mareşal Fevzi Çakmak olmuştur. Böylece yeni bir muhalefet partisi ortaya çıkmıştır⁴⁹. Muhalefet döneminde DP'nin son büyük kongresi 20 Haziran 1949'da Ankara'da toplanmıştır. Kurultayda

⁴⁶Şerif Demir, "Bir Liderin Doğuşu: Adnan Menderes (1945-1954)", **Başbakan Adnan Menderes'in Yaşamı ve Siyasal Mücadelesi** (Derleyenler: Dilşen İnce Erdoğan, Talip Kabadayı vd.), Adnan Menderes Üniversitesi, 2012, s. 16.

⁴⁷Mehmet Ali Birand, Can Dündar, Bülent Çaplı, **Demirkırat, Bir Demokrasinin Doğuşu**, Doğan Yay., İstanbul, 2001, s. 45-46.

⁴⁸Cem Eroğul, **a.g.e.**, s.50-55.

⁴⁹Sina Aksin, **Yakınçağ Türkiye Tarihi**, Milliyet Kitaplığı, İstanbul, 2004, s. 190-191.

parti içerisinde yaşanan sorunlar ele alınmış ve partiden ihraç edilen muhaliflerin partiye geri dönüşleri reddedilmiştir. Celal Bayar'ın yeniden parti genel başkanlığına seçildiği kurultay da, “*Ana Davalar Komisyonu*” tarafından hazırlanan rapor ele alınmıştır. Raporda, seçim kanununun DP'nin istekleri doğrultusunda değiştirilmesi, seçimlerin serbest ve adli denetim altında yapılması istenmektedir. Eğer bunlar gerçekleşmez ve seçimler 1946'daki seçimlere benzer şekilde gerçekleşirse vatandaşın meşru müdafaa hakkını kullanacağı bildirilmektedir. Rapordaki talepler 25 Haziran'da “*Milli Teminat Misakı*” adı ile yayımlanmıştır⁵⁰.

DP kurultayı gerçekleşmeden önce 14 Ocak 1949 tarihinde Hasan Saka Hükümeti istifa etmiş ve yerine Şemsettin Günaltay Hükümeti kurulmuştur. Günaltay Hükümetinin kurulmasından sonra iktidar - muhalefet ilişkilerinin daha ılımlı olduğu gözlemlenmiştir. Yine bu dönemde gerçekleşen en önemli gelişmelerden birisi de, Şubat 1950'de TBMM'de yeni seçim kanununun yasalaşmasıdır. 5545 sayılı kanunla, çoğunluk ve liste sistemine ek olarak, gizli oy, açık sayım ve seçimlerin yargı denetiminde olması ilkesi getirilmiştir. Yine aynı kanuna göre bir aday farklı seçim çevrelerinde aynı partiden aday gösterilebilmiştir. Ayrıca parti listelerinden bağımsız aday olmak da mümkün olmuştur⁵¹. Yeni kanunun kabulünün ardından 14 Mayıs 1950 tarihinde genel seçimlere gidilmiş, toplam 8 milyon 745 bin seçmenden 7.953.055'i oy kullanmıştır. Oylamanın sonucunda DP % 52.7 oyla 487 milletvekilliğinden 415'ini kazanmıştır. CHP % 39.4 oyla 69 milletvekilliği elde etmiştir. MP ise % 3.1 oyla sadece 1 milletvekili (Kırşehir'den aday olan Osman Bölükbaşı) ile parlamentoda temsil hakkı kazanmıştır.

1950 seçimleri ile büyük ölçüde yenilenmiş olan TBMM yeni yasama yılının ilk toplantısını 22 Mayıs 1950'de en yaşlı üye olan Hüseyin Cahit Yalçın'ın başkanlığında yapmıştır. Yeni meclisin ilk icraatları Refik Koraltan'ı TBMM Başkanı, Celal Bayar'ı ise cumhurbaşkanı seçmek olmuştur. Cumhurbaşkanı Bayar da hükümeti kurma görevini Adnan Menderes'e vermiştir. Kendisi de cumhurbaşkanı olması nedeniyle DP Genel Başkanlığından istifa etmiş yerine Adnan Menderes genel başkan seçilmiştir. I. Menderes Kabinesinde başbakanlığı Adnan Menderes üstlenirken, kabinede görev alan

⁵⁰ Samet Ağaoğlu, **Demokrat Parti'nin Kuruluşu**, İletişim Yay., İstanbul, 1993, s. 61.

⁵¹ Erdoğan Günel, **Türkiye'de Seçim Sistemlerinin Siyasi Kurumlar Üzerindeki Etkileri**, Turhan Yay., Ankara, 2005, s. 106-107.

diğer bakanlar şöyledir: Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü, İçişleri Bakanı Namık Gedik, Adalet Bakanı Halil Özyörük, Milli Savunma Bakanı Refik Şevket İnce, Maliye Bakanı Halil Ayan, Milli Eğitim Bakanı, Halil Asan, Bayındırlık Bakanı: Fahri Belen, Ekonomi ve Ticaret Bakanı, Rüştü Velibeşe, Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı, Nihat Reşat Belger, Tarım Bakanı, Nihat Eğriboz, Ulaştırma Bakanı, Tevfik İleri, Çalışma Bakanı, Hasan, Polatkan ve İşletme Bakanı ise Muhlis Ete⁵².

Mayıs 1950'den 27 Mayıs 1960 tarihine kadar geçen süre içinde Adnan Menderes liderliğinde beş kabine kurulmuştur. 14 Mayıs 1950 seçimleri sonrası kurulan I. Adnan Menderes Kabinesinin göreve başladığı ilk günlerde, yeni yönetime karşı darbe olacağı söylentisi yayılmıştır. Bunun üzerine hükümet - ordu içerisinde bazı tasfiyelere girişmiştir. 6 Haziran tarihinde Genel Kurmay Başkanı A. Nafiz Gürman görevden alınmış, yerine Nuri Yamut getirilmiştir. Bunun yanı sıra pek çok üst rütbeli subay emekliye sevk edilmiştir⁵³. Yeni hükümetin hazırladığı tasarı ile TBMM, 1932'den beri uygulanan Arapça ezan okunması yasağını kaldırmış ve ezanın Türkçe okunması uygulaması son bulmuştur. Temmuz ayında çıkarılan “*Basın Kanunu*” ile de basının desteği alınmaya çalışılmıştır. Hükümetin uygulamalarından bir diğeri de CHP'nin 1923 ve 1946 tarihleri arasında haksız kazanç elde ettiği gerekçesiyle, partinin mal varlığının büyük bir bölümünün hazineye devri olmuştur. Hükümetin bu uygulaması kimileri için muhalefete yönelik baskı politikalarının ilk işaretidir⁵⁴. Bir diğer dikkat çeken uygulama ise anayasanın sadeleşmiş dilinin tekrar eski haline çevrilmesi olmuştur. Hükümet sol düşüncelere karşı genellikle sert bir tutum takınmıştır. Kore Savaşı'na asker gönderilmesine karşı çıkan, Behice Boran liderliğindeki Barışseverler Cemiyeti'nin yöneticileri tutuklanmıştır. 1951 yılında ise gizli Türkiye Komünist Partisi'ne (TKP) yönelik partinin tarihindeki en büyük operasyon düzenlenmiş ve pek çok parti yöneticisi yargılanarak ağır cezalarına çarptırılmıştır. Aynı tarihlerde Türk Ceza Kanunu'nda yer alan ve “*Sınıf egemenliğine*

⁵²TC Başbakanlık, TC Hükümetleri <http://www.basbakanlik.gov.tr/sour.ce/index.asp?wpg=kabine&did=basbakanlik123474/> Erişim tarihi 26 Temmuz 2012.

⁵³Ersal Yavi, **İhtilalci Subaylar, Türk Ordusu İçinde Gizli İhtilal Örgütleri**, Yazıcı Yay., İstanbul, 2003, s. 169-170.

⁵⁴Hikmet Bila, **a.g.e.**, s. 140-149.

dayalı iktidar kurma propagandası yapmayı ve bu hedef doğrultusunda örgütlenmeyi” yasaklayan 141. ve 142.maddelerde öngörülen cezalar ağırlaştırılmıştır⁵⁵.

Ezanın tekrar Arapça okunmasını, tarikatlar ve radikal dinci çevreler kendilerine mesaj olarak algılamış, faaliyetlerini daha açık sürdürmeye başlamıştır. Bilhassa Ticani Tarikatı Atatürk büstlerine yönelik saldırılarda bulunmuştur. Hükümet bu olumsuz gelişmelerden endişe duymuş ve Atatürk’ün hatıralarının korunabilmesi için 1951 yılında “*Atatürk’ü Koruma Kanunu*”nu meclise getirmiştir ve 5816 sayılı kanun olarak yasalaşmasını sağlamıştır. Radikal grupların faaliyetleri büstlere yönelik saldırılarla da sınırlı kalmamıştır. Vatan Gazetesi sahibi Ahmet Emin Yalman’a Malatya gezisi sırasında suikast girişiminde bulunulmuştur. Suikast girişimini düzenleyen Hüseyin Üzmez ve ona yardım edenlerin, Büyük Doğu Cemiyeti ve kapatılan İslam Demokrasi Partisi ile ilişkileri olduğu anlaşılmıştır. Yine aynı kişilerin verdikleri ifadelerde aynı zamanda Milliyetçiler Derneği’ne üye oldukları belirlenmiştir. Özellikle Yalman’a yönelik suikast hükümet ve kamuoyu arasında tepkilere neden olmuştur. Hükümet yeni tedbirler almıştır. DP içerisinde ise Milliyetçiler Derneği ile ilişkileri olduğu belirlenen Isparta Milletvekili Tahsin Bilgiç partiden ihraç edilmiştir. Parti 1953 yılında “*Dini siyasete alet ettiği*” ileri sürülerek kapatılmıştır. Yerine kurulan partinin ismi Cumhuriyete bağlı olduğunu vurgulamak için Cumhuriyetçi Millet Partisi (CMP) konulmuştur⁵⁶.

DP’nin ilk dört yılında ekonomide kaydedilen görece başarı 1954 seçimlerinde partiye büyük avantaj sağlamıştır. DP oyların % 57,7’sini alarak 502 milletvekilliği kazanmıştır. DP’nin 1954 seçimlerinde aldığı oy oranı cumhuriyet tarihinde çok partili seçimlerde bir partinin alabildiği en yüksek orandır. CHP’nin oy oranı bir önceki seçime göre düşmüş, bu oran % 35,4 olmuştur. Bu oranla CHP ancak 31 milletvekili çıkarabilmiştir. CMP ise % 4,5’lik oyla parlamentoda 5 sandalye kazanmıştır⁵⁷.

1954 seçimlerinden sonra hükümet ilginç bir icraatta bulunmuştur. Kırşehir ilçe yapılmış ve Malatya ise ikiye bölünerek Adıyaman ili kurulmuştur. Kırşehir’de Osman Bölükbaşı’nın liderliğindeki CMP çoğunluğu sağlamıştır. Malatya ise İsmet İnönü’nün

⁵⁵Ali Gevgilili, **Yükseliş ve Düşüş**, Altın Kitaplar Yay., İstanbul, 1981, s. 82-83.

⁵⁶Mustafa Albayrak, **a.g.e.**, s. 393.

⁵⁷Erdoğan Günel, **a.g.e.**, s. 109.

seçim bölgesi olmuştur. Seçim sonrası DP'nin Milli Şef dönemi kurumlarına yönelik tasfiyesi hızlanmışır. Tek parti döneminde Cumhurbaşkanı İsmet İnönü ve Milli Eğitim Bakanı Hasan Ali Yücel ile özdeşleşen ve 1946'dan beri muhafazakâr çevrelerce olumsuz eleştirilere uğrayan “*Köy Enstitüleri*” 1954 yılında tamamen öğretmen okullarına dönüştürülmüştür. Ayrıca yine tek parti dönemi ile özdeşleşen halkevleri de kapatılmışır⁵⁸.

Kıbrıs konusunun kamuoyunun gündemine gelmesiyle birlikte Türkiye’de milliyetçi hareketler görülmeye başlanmışır. 1950’lerin ikinci yarısında sık sık “*Kıbrıs Türk’tür, Türk kalacak*”, “*Ya taksim, ya ölüm*” sloganlarıyla kitlesel mitingler düzenlenmişır. Bu mitinglerden biri de 6 Eylül 1955 tarihinde Londra Konferansı’nın toplandığı sıralarda İstanbul’da yapılmışır. Aynı tarihte İstanbul Ekspres Gazetesi akşam baskısında “*Atatürk’ün Selanik’teki evine Rumlarca bomba atıldı*” şeklinde bir haber yayımlamışır. Bu haberin etkisiyle, kontrolsüz kalabalıklar, Rumlar başta olmak üzere azınlıkların ev ve iş yerlerine saldırmaya başlamışlardır. Olaylar İzmir’e de sıçramış ve ertesi günü de devam etmişır⁵⁹. Hükümet bunun üzerine İstanbul, İzmir ve Ankara’da sıkıyönetim ilan etmişır. Yaşanan şiddet olayları sonrası azınlıklara ait onlarca ev, işyeri ve kilise yakılmış, yağmalanmış veya tahrip edilmişır. Hükümet sorumluluğu komünistlere yüklenmiş ve aralarında Aziz Nesin’in de bulunduğu onlarca solcu aydın tutuklamışır. İlan edilen sıkıyönetim, süresinin dolmasından önce 19 Aralık tarihli TBMM kararıyla kaldırılmışır⁶⁰. DP’nin iktidardan uzaklaştırılması sonrası yapılan Yassıda duruşmalarında hükümet yetkilileri olaylarda kendi sorumlulukları olduğunu ifade etmişlerdir. Bu süreçte Yunanistan polisi de Selanik’te bulunan ve aynı zamanda Türkiye Başkonsolosluğu’nun da bulunduğu bahçeye bomba atılması ile ilgili bazı Türkleri tutuklamışır.

6-7 Eylül olayları sonrası DP içerisinde kriz baş göstermişır. Bu kriz 6-7 Eylül olaylarının bir yansıması olarak değerlendirilmiş olsa bile asıl konu, “*İspat Hakkı*” olmuştur. O dönemde gazeteciler yaptıkları haber ve yazdıkları yazılardan dolayı kolayca mahkemeye verilebilmektedir. Mahkemeye verilen gazeteci yazdığı yazının

⁵⁸ Nejdet Sakaoğlu, **Cumhuriyet Dönemi Eğitim Tarihi**, İletim Yay., İstanbul, 1993, s. 115

⁵⁹ Cem Eroğul, **a.g.e.**, s. 178-179.

⁶⁰ Bülent Tanör, “Sıkıyönetim”, **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, Cilt:4, İletişim Yay., İstanbul, 1984, s. 945-952; ayrıca bu konuda bkz: Dilek Güven, **6-7 Eylül Olayları**, Tarih Vakfı Yurt Yay., Ankara, 2005.

veya hazırladığı haberin doğruluğunu kanıtlama hakkına sahip değildir. Gerek muhalefet, gerek parti içi liberal kanat, gazetecilere ispat hakkının tanınmasını istemişlerdir. Bu yönde muhalefeti sürdüren bazı milletvekilleri partiden ihraç edilmiştir, muhalif vekillerin bir kısmı ise kendi isteğiyle partiden ayrılmıştır. Partiden atılan veya ihraç edilenlerin sayısı 19'u bulmuştur. 19'lar grubu ayrı bir parti olarak örgütlenmiştir ve Aralık ayı içerisinde Hürriyet Partisi'ni kurmuşlardır⁶¹. 19'lar olayına önceleri basın büyük ilgi göstermiştir. 19'ların kuracakları muhtemel parti konusunda sık sık haber ve yorumlar çıkmıştır. Ancak yeni partinin kurulması geciktikçe, basının ve kamuoyunun ilgisi azalmıştır. Bununla birlikte daha önceki dönemin gerginliği azalmış ve siyasi ortam sakinleşmeye başlamıştır.

Siyasi ortamın sakinleşmeye başlamasını takip eden süreçte, 15 Ekim 1955 tarihinde DP'nin Genel Kongresi toplanmıştır. Kongrede Adnan Menderes, yeniden genel başkanlığa seçilmiş, 19'ların da ihracı onaylanmıştır. DP Kongresi ardından yapılan belediye seçimlerinden çıkan sonuçlardan dolayı parti içi huzursuzluk yeniden başlamıştır. Belediye seçimlerine CHP ve CMP katılmamış, bu nedenle seçimler sönük geçmiştir. Buna rağmen DP bazı yerlerde belediyeleri bağımsız adaylara veya o dönemin küçük partilerinden biri olan Köylü Partisi'ne kaptırmıştır. Bu durum seçimlerden hemen sonra toplanan DP Meclis Grubu toplantısına yansımıştır. Toplantıda Menderes ağır eleştirilere maruz kalmıştır. Toplantı sonunda Menderes'e şartlı güvenoyu verilmiştir. Bu şart, bütün bakanların çekilmesidir. Grupta yaşanan gelişmeler üzerine Adnan Menderes başbakanlıktan istifa etmiştir. Celal Bayar kabineyi kurma görevini tekrar Menderes'e vermiştir.

İç politikada 6-7 Eylül Olayları sonrası yaşanan süreç, parti içerisinde ciddi bir bunalım ve bölünmeye neden olmuştur. Partideki buhran, aslında parti içi muhalefetin de etkin hale geldiğini göstermektedir. DP muhalefetteyken verdiği sözleri yerine getirmemesi, artan sorunlar karşısında giderek baskıcı yöntemler uygulaması, basından gelen eleştirilere tahammülsüzlük, gazetecilere İspat Hakkının tanınmaması gibi olgular, partideki daha liberal kanadın isyan etmesine neden olmuştur. Partide yaşanan kriz ve izleyen ihraçlar sonrası, Menderes'in parti grubu içerisindeki hâkimiyetini büyük ölçüde

⁶¹Feridun Ergin, "Hürriyet Partisi", **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, Cilt:8, İletişim Yay., İstanbul,1984, s. 2087-2089.

zayıflatmıştır. Menderes'in ve önde gelenlerin tekrar hâkimiyetlerini kurması ancak 1957 seçimleri sonrası mümkün olabilmıştır⁶².

DP'ye olan güven 1957'lerin ortalarından itibaren azalmaya başlamıştır. Gelirleri düşen ücretli kentli kesimin DP'ye olan desteği iyice azalmıştır. DP oyları % 47,9 a düşmüş ve 424 milletvekilliği elde etmiştir. CHP % 41,1 oy oranıyla 178, CMP % 7, HP % 4 oy almış ve her iki partide 4 milletvekili çıkarmıştır. 1957 seçimlerinden sonra iktidar - muhalefet ilişkileri iyice gerginleşmiştir. 1958- 1960 yılları arasında CHP ve DP taraftarları arasında fiziki şiddete varan gerginlikler yaşanmıştır. 1957 seçimleri öncesi muhalefet partileri ittifak arayışı içerisine girmiştir. Hükümet seçim yasasında değişiklik yaparak, bunu önlemeye çalışmıştır. Seçimler sonrası hükümet basın ve muhalefet üzerinde baskıyı arttırmıştır. Muhalefetin yayın organları sürekli kovuşturmaya uğramıştır. İktidara karşı güçlü bir blok oluşturabilmek için muhalefet bir araya gelmiş ve Kasım 1958'de HP, CHP'ye katılmıştır. CMP, TKP ile birleşmiş ve "*Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi*" ortaya çıkmıştır. Muhalefet cephesinde bunlar yaşanırken, iktidar da muhalefetin birleşme eğiliminde olduğunu görünce buna karşılık "*Vatan Cephesini*" kurmuştur⁶³.

Kıbrıs antlaşmaları için Londra'ya giden Menderes 17 Şubat 1959 tarihinde Londra yakınlarında uçak kazası geçirmiştir. Bu nedenle antlaşmaları, yattığı hastanede imzalamak zorunda kalmıştır. Menderes yurda döndükten sonra muhalefet ve iktidar arasında gerginlik bir nebze de olsun azalmıştır. Fakat iktidarın baskılarının artmasıyla bu yumuşama dönemi fazla uzun sürmemiştir. Bu günleri izleyen tarihlerde İsmet İnönü, Milli Mücadele esnasında gerçekleşen "*Büyük Taarruz*"un güzergâhını izleyen bir geziye çıkmıştır. Bu esnada Uşak, İzmir ve İstanbul - Topkapı'da olaylar meydana gelmiştir. Dolayısıyla 1960'lı yılların başlarında gerginlik hat safhaya çıkmıştır. Hükümetin önerisi ile CHP'nin faaliyetlerini soruşturmak amacıyla 18 Nisan 1960 tarihinde Mecliste "*Tahkikat Komisyonu*" kurulmuştur. Tahkikat Komisyonuna yönelik tepkiler gecikmemiş 28 ve 29 Nisan 1960 tarihlerinde Ankara ve İstanbul'da üniversite öğrencileri gösteriler düzenlemişlerdir. Bu olaylarda iki öğrencinin ölmesi üzerine hükümet sıkıyönetim ilan etmiştir. Bu hareketlenmelerden bunalan Menderes'in, Ege'ye

⁶² Metin Toker, *DP Yokuş Aşağı, (1954-1957)*, Bilgi Yay., Ankara, 1991, s. 154-173.

⁶³ Hakkı Uyar, *Vatan Cephesi (Türk Siyasal Yaşamında Cepheleşmelere Bir Örnek)*, Boyut Yay., İstanbul, 2012, s. 49.

moral gezisine çıkmasının akabinde da orduda sıcak gelişmeler yaşanmıştır. 27 Mayıs 1960 günü ordu içerisinde belirli bir subay grubunun oluşturduğu cunta yönetime el koymuş yönetime el koyan subaylar 38 kişilik “*Milli Birlik Komitesi*”ni oluşturmuştur. Bu sırada Adnan Menderes Eskişehir gezisindedir Eskişehir’den Kütahya’ya doğru hareket ederken tutuklanmıştır. Takip eden günlerde DP’nin diğer önde gelen isimleri de tutuklanmıştır. DP’li yöneticileri yargılamak üzere “*Yüksek Adalet Divanı*” oluşturulmuştur. Partinin tutuklanan önde gelen isimler “*Yassıada Duruşmaları*” adı verilen yargılama sürecinden geçmişlerdir. Demokratlara yöneltilen suçlamalar arasında “*Anayasayı İhlal*” suçu da bulunmaktadır. Yargılamalar sonunda 15 kişi idam cezasına çarptırılmıştır. 43 sanığa ise ömür boyu hapis cezası verilmiştir. “*Milli Birlik Komitesi*”, verilen idam cezalarından Adnan Menderes’in, Eski Maliye Bakanı Hasan Polatkan’ın, Eski Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu’nun ve devrik Cumhurbaşkanı Celal Bayar’ın cezalarını onaylamıştır. Celal Bayar’ın cezası yaşının ileri olması nedeniyle müebbet hapis cezasına çevrilmiştir. İdam cezalarının infazı 16- 17 Eylül 1961 tarihlerinde gerçekleşmiştir. 27 Mayıs 1960’da askeri müdahale ile iktidardan uzaklaştırılan DP hakkında 3 ayrı kapatma davası açılmıştır. Bu davalardan biri de 4. Asliye Hukuk Mahkemesi’nde görülmüştür. Ağustos ayının 29’unda yapılan davanın ikinci duruşması sonunda partinin kapatılmasına karar verilmiştir. Kapatılma gerekçesi olarak da, partinin kendi tüzüğüne aykırı davranması ve 5 yıl süreyle kongresini toplamaması olarak gösterilmiştir. Bu kararlar birlikte DP dönemi son bulmuştur.

DP iktidarda olduğu dönem boyunca daha çok sosyal bakımdan güçlü grupların desteğiyle iktisadi alanda devletçiliğe karşı özel teşebbüsü destekleyen bir tavır içine girmiştir. Bu dönemde hükümet, ekonomide devletçiliğe yer vermekle beraber, bu anlayışın daha ılımlı uygulanacağını işaretleri vermiştir. Ayrıca memlekette iş hacmini daraltan, hayatı pahalılaştıran tekel fabrikalarının elverişli şartlarla hususi teşebbüs ve sermayeye devredilmesi, devlet girişiminin olabildiğince daraltılması, devletin ekonomik alanda koruyucu ve denetleyici olarak görev alması ve ana sanayiye yönelik girişimler dışında işi serbest kurallara bırakmak esası öngörülmüştür⁶⁴. Fakat DP, devletin ekonomik alandan çekilmesini sağlayamamış, kamu iktisadî kurumlarından

⁶⁴ **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem:9, Birleşim:3, Cilt:1(29 Mayıs 1950), s. 27; ayrıca bu konuda bkz: Şerif Demir, **Türk Siyasi Tarihinde Adnan Menderes**, Paraf Yay., İstanbul, 2010.

hiçbirisi satılmadığı gibi, bunlara yenileri eklenmemiş ve ancak sayıları otuzu bulmuştur⁶⁵.

Bu dönemde var olan bazı kurumlara ek olarak Makine Kimya Enstitüsü Kurumu, Denizcilik Bankası, Et ve Balık Kurumu, Türkiye Çimento Sanayi Anonim Şirketi, Azot Sanayi Ticaret Anonim Şirketi, Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı, T.C. Turizm Bankası, Yem Sanayi Anonim Şirketi, Ereğli Demir Çelik Fabrikaları, Devlet Malzeme Ofisi, Türkiye Demir Çelik Fabrikaları gibi önemli kuruluşlar eklenmiştir. Ayrıca daha önce kurulan Posta, Telgraf ve Telefon İşletmeleri Genel Müdürlüğü de bir kamu iktisadî kuruluşu haline getirilmiştir. Bu gelişmeler sonucunda; Kamu İktisadî Kuruluşlarının (KİT) toplam yatırımlar içindeki payı 1950 yılında 91,8 TL ile % 9,1 iken, bu oran 1960 yılında 1.393.3 ile % 17,9'a yükselmiştir⁶⁶. Bu kuruluşların millî gelire yaptıkları katkı ise 1950 yılında % 9,5 iken, bu oranda 1960 yılında %10,8 'e çıkmıştır⁶⁷. DP döneminde özellikle şeker ve çimento sanayinde önemli gelişmeler dikkati çekmektedir. Şeker üretimi, yeni açılan on bir fabrikanın üretime geçmesi sonucunda 1956 yılına gelindiği zaman 365.000 tonu bulmuş; çimento üretimi ise, yeni açılan on fabrika sayesinde 330.000 tondan 1960 yılına kadar 1.700.000 tona yükselmiştir.

On yıllık dönem içinde dokuma sanayinde de %300'e yakın bir artış gözlenmektedir. Tezgâh sayısının 1950'de 5.519 iken, 1960 yılında 15.820'yi bulmuştur. DP döneminde sanayinin gelişmesine paralel olarak enerji gereksinimi de giderek artmış ve bu gereksinimi karşılamak için yeni baraj ve termik santraller kurulmuştur. Bunlar arasında; Girvelik (Erzincan), Defne (Harbiye), Durucasu (Amasya), Sarıyar Barajı (Ankara), Seyhan Barajı (Adana), Tortum (Erzurum), Göksü (Konya), Sızır (Kayseri), Hazar Gölü (Elazığ), Kovada (Eğridir), Ceyhan (Maraş); Kayaköy (Emet), Boton (Siirt), Tunçbilek (Kütahya), Soma Termik Santralleri gibi enerji üretim kaynaklarının faaliyete geçmesiyle 1950 yılında 789.624 kwh olan enerji üretimi, 1960 yılına gelindiği zaman 2.815.071 kwh. yükselmiştir. Enerji konusundaki açığı gidermek amacıyla, yılda 5 milyar kwh enerji üretimi planlanan Keban Barajı ise,

⁶⁵ Mustafa Albayrak, **a.g.e.**, s. 71.

⁶⁶ Dündar Sağlam, **Türkiye'de Kamu İktisadi Teşebbüsleri**, Ankara, 1967, s. 122.

⁶⁷ Yüksel Ülken, **Atatürk ve İktisat**, İş Bankası Yay., Ankara, 1984, s. 240.

1957 yılında biri Türk, birisi de Fransız olan iki firmaya ihale edilmiştir⁶⁸. Türkiye Kömür İşletmeleri de 1957 yılında yeniden düzenlenmiş; Simli Kurşun, Küre Bakır, Pirit, Üç Köprü Krom, Halıköy Civan ve Emet Kolemanit madenleri işletmeye açılmış, ayrıca altı çay fabrikası da hizmete sunulmuştur⁶⁹.

DP döneminde, özel girişimin gelişmesini ve özellikle de sanayi alanına yatırım yapmasını sağlamak amacıyla büyük çaba gösterilmiştir. Bu konudaki politikaları belirlemek amacıyla 9 Nisan 1951 tarihinde Ankara’da toplanan II. Sanayi Kongresi’nde, Ekonomi ve Ticaret Bakanı Muhlis Ete gelecekte izlenmesi uygun görülen sanayi politikasının ana hatlarını açıklamıştır. Bununla birlikte ihracatı arttıracak sanayi dallarının destekleneceğini ve korunacağını, yeni bir sanayi yasasının hazırlanacağını, memleketin gereksinimlerini önde tutan yatırımlara öncelik verileceğini, Sanayi Kalkınma Bankası’nın sanayicilere kredi vereceğini, yabancı sermaye ile iş birliğine gidileceğini, sanayi yatırımlarına kolaylıklar getirileceğini, Sümerbank’ın elinde bulunan işletmelerin önemli bir bölümünün özel girişime devredileceğini, Merkez Bankasının özel girişime yardımcı olmasının sağlanacağını, güç ve rizikolu sanayi dallarının yeni kurulanlara vergi muafiyetleri getirileceğini, devlet müdahalesinin en aza indirilerek özel girişimin çalışma alanlarının genişletileceğini, tekelci anlayışa son verilerek devlet - özel işletme ayrımı yapılmayacağını, zorunlu olmadıkça devletin işletme kurmayacağına ve elindekileri de uygun koşullarda özel girişime devredeceğini belirtmiştir⁷⁰. DP iktidarı, sanayi alanında daha etkin olabilmek amacıyla 30 Haziran 1957 tarihinde İşletmeler Bakanlığı yerine, Sanayi Bakanlığı’nı kurarak bu bakanlığa sanayi, maden ve enerji işlerini düzenleme ve denetleme görevini vermiştir⁷¹.

1957 yılında Sanayi Bakanlığı görevine atanan Samet Ağaoğlu’nun, özel sektör sanayi sayımı sonuçları hakkında yaptığı açıklamaya göre; sanayinin millî gelir içindeki payı 911 milyon TL’den 3 milyar 640 milyon TL’ye yükselerek 4 kat artış

⁶⁸Zafer, 2 Temmuz 1957; ayrıca bu konuda bkz: Kerem Karabulut, “Menderes Dönemi Türkiye’nin Ekonomi Politikası” **Türk Tarihinde Adnan Menderes Sempozyumu**, (Derleyenler: Dilşen İnce Erdoğan, Talip Kabadayı vd.), Adnan Menderes Üniversitesi, Aydın, 2012.

⁶⁹Selahattin Babüroğlu, “Atatürk Dönemi ve Sonrası Kamu İktisadi Teşebbüsleri”, **Atatürk Dönemi Türkiye Ekonomisi Politikası ve Türkiye’nin Ekonomik Gelişimi Semineri**, Ankara, 1982, s. 151-152.

⁷⁰**Aynı Tarihi**, Sayı: 209, (Nisan 1951), s. 2-3.

⁷¹**TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem:10, Birleşim:3,Cilt:19 (30 Haziran 1957), s. 1.

gösterirken; bu sektördeki gelişme 9 kat, devlet sektöründe ise 3 kat artış olmuştur. 1949'dan 1957'ye kadar İstanbul'daki tesislerin sayısı 3.474'ten 15.638'e; işçi sayısı 30.851'den 129.699'a; yatırımlar 166 milyon TL'den 1,5 milyara; kapasite değeri 835 milyondan 7,5 milyona; fiili üretim 481 milyondan 3 milyar 700 milyon liraya yükselmiştir⁷². 1950 – 55 yılları arasında on ve daha fazla işçi çalıştıran işyerlerinin sayısı 556'ya; 1955-59 yılları arasında ise, 784'e çıkmıştır. Bu dönemde özel sektör, 1950 öncesine oranla hızlı bir gelişme göstermekle birlikte, metal ana sanayi ve makine gibi alanlarda bu gelişme yetersiz kalmıştır⁷³.

DP, on yıllık iktidarı boyunca daha çok orta ve küçük ölçekli sanayiye öncelik vermiş, sanayi kuruluşlarının daha iyi organize edilebilmesi amacıyla, 17 Nisan 1957 tarihinde 6948 sayılı Sanayi Sicil Kanunu kabul edilmiştir. Bu yasa ile sanayi işletmelerinin tanımı yapılmış, sanayi siciline kaydolma ve buradan belge alma zorunluluğu getirilerek, bu konuda İktisat ve Ticaret Bakanlığı yetkili kılınmıştır⁷⁴. Bu gelişmenin en açık kanıtı da 1950 yılında toplamı 2.515 olan özel imalât sanayi iş yerleri sayısının 1960 yılına gelindiği zaman, iki kattan daha fazla artarak, 5.284'ü bulmuş olmasıdır⁷⁵.

DP iktidarının ilk üç yılı, iktidarın en parlak yılları olduğu söylenebilir. Bu dönemde sabit fiyatlarla % 13'ü bulan yıllık ortalama gelişme hızı,⁷⁶ 1954 yılından itibaren giderek düşmeye başlamıştır. Bu olumsuzluğun en önemli nedenleri arasında; plânlama anlayışından uzak ve gelişigüzel yapılan yatırımların yanı sıra, bütçe açıklarına emisyon hızına dikkat edilmemesi ve giderek bir üretim dar boğazına girilmesi söylenebilir. Bu yıllar arasında mevduat ve dolaşımdaki para toplamında da önemli artışlar görülmektedir. Örneğin; 1950 yılında tedavüldeki toplam para miktarı 1 milyar 59 milyon TL iken, bu miktar 1960 yılında 9.250 milyonu bulmuştur. Türkiye'de 1950 yılında toplam 8.964 milyon TL olan millî gelir; 1955 yılında %98'lik itibarî bir artışla 17.749 milyona yükselmiş, bu beş yıllık süre içinde reel millî gelirden toplam %37,5'lik; yıllık ortalama millî gelirden ise %7,5'lik bir artış gözlenmiştir. Kişi başına 1950 yılında düşen millî gelir (1961 cari fiyatlarıyla) 1.184 TL iken, bu miktar da 1960

⁷² Zafer, 23 Ağustos 1957.

⁷³ Doğan Avcıoğlu, **Türkiye'nin Düzeni: Dün-Bugün-Yarın**, Tekin Yay., İstanbul, 1997, s. 279.

⁷⁴ **TBMM Kavanin Mecmuası**, Dönem:10, Cilt:39 (17 Nisan 1957), s. 766-768.

⁷⁵ **TÜİK**, Türkiye'de Ekonomik ve Toplumsal Gelişiminin 50 Yılı, Ankara, 1973, s. 206 – 207.

⁷⁶ **TÜİK**, Türkiye İstatistik Yıllığı, Ankara 1981, s. 381.

yılında 1.543 TL yükselmiştir. 1950-55 yılları arasında ortalama % 35 olarak seyreden enflasyon bir ara ekonomik buhran nedeniyle, hızlı bir yükselip göstermiş ve % 23'e kadar çıkmışsa da, 1959 yılında denetim altına alınabilmiş ve bu yıldan itibaren tek rakamlı hale getirilebilmiştir⁷⁷.

Mal darlığı ve stokçuluğun giderek artması üzerine hükümet, 6 Haziran 1956 tarihinde, vurguncuların ve karaborsacıların şiddetle cezalandırılmasını sağlamak amacıyla, “*Millî Korunma Kanunu*”nu yürürlüğe koymuştur⁷⁸. Bu yasa ile Millî Korunma Kanunu’na muhalefet edenlerle etkili bir şekilde mücadele edilmesi ve Resmî Gazete’de yayımlanan 1018 sayılı kararname ile de “*Millî Korunma Mahkemeleri*”nin kurulması öngörülmüştür⁷⁹. Millî Korunma Kanunu’na uymayanlara ve piyasada mal darlığı veya fiyat üstünlüğü yaratacak propaganda yapanlara, karaborsacı ve stokçular gibi, 3 ile 15 yıl arasında değişen hapis ve 10.000 TL’ye kadar varan para cezaları verilmesi öngörülmüştür⁸⁰. Bu yasa ile yüzlerce iş yeri sahibi mahkemeye verilerek, piyasa üzerinde sıkı bir denetim kurulmuştur⁸¹. Yine aynı yasa ile belediyelere; gıda maddelerinin fiyatlarının yanı sıra, terzi, doktor, veteriner, dişçi, ebe, sünnetçi gibi serbest meslek sahiplerinin tarifelerini belirleme yetkisi verilmiştir.

Millî Korunma Kanunu uygulamalarına karşın ekonomik sorunları gideremeyen DP iktidarı, döviz dar boğazı ve ihracat - ithalât dengesizliğinden kaynaklanan dış ödemeler dengesinin hızla bozulması üzerine, daha büyük bir krize düşmüştür. Çünkü 1958 yılına geldiği zaman dış ödemeler dengesi 67.863.000 dolar açık vermiş, serbest piyasada dolar 8-9 TL’ye yükselmiş⁸²; 1950 yılında 2 milyar 402 milyon TL olan dış borç toplamı da 4 milyar TL’yi aşmış bulunuyordu. 1958 yılına kadar basılan para toplamı da; ortalama her yıl 600 milyon TL olmak üzere, 32 yıllık cumhuriyet tarihinde basılan miktarın %180’i oranında artış göstererek 3 milyar 52 milyon TL’ye ulaşmıştır⁸³.

⁷⁷Mustafa Albayrak, **a.g.e.**, s. 805-807.

⁷⁸**TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem:10, Birleşim:71,Cilt:12 (1 Haziran 1956), s. 222-226.

⁷⁹**Resmî Gazete**, 13 Haziran 1959.

⁸⁰**Ulus**, 12 Temmuz 1955.

⁸¹**Zafer**. 15 Temmuz 1956.

⁸²**TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem:11, Birleşim: 41, Cilt:12 (19 Şubat 1960), s. 58.

⁸³**Demokrat Parti Meclis Grubu Müzakere Zabıtları**, Dönem: XI, Cilt: 243, (9 Aralık 1958), s. 65- 67.

Türkiye'nin içine düştüğü bu olumsuzluklar sonrasında, Dünya Bankası temsilcisini Ankara'dan çekmiştir. Batılı finans kuruluşlarının bu tutumu, 14 Temmuz 1958 tarihinde Irak'taki ABD ve Batı yanlısı hükümet ile Kral Faysal'ın devrilmesiyle son bulan bir darbe sonrasında az da olsa yumuşamıştır. Zira bu güçlerin bölgedeki çıkarlarını koruyabileceğine inandıkları tek ülke Türkiye idi. Buna karşın ABD ve Batılı finans kuruluşları, Türkiye'ye ekonomik yardım yapabilmek için malî reform paketini kabul ettirmeyi başarmışlardır. Buna göre Türkiye; Millî Korunma Kanunu'nu kaldırarak, piyasaya müdahale etmekten uzak duracak ve liberal sisteme dönülmesini sağlayacak; yatırımları durdurarak, bunların denetlenmesine izin verecek ve devalüasyon yapmayı kabul edecektir⁸⁴. Bu gelişmeler üzerine Türkiye ekonomik stabilizasyon kararlarını uygulamaya koymadan kısa bir süre önce, 23 Temmuz 1958 tarihinde Paris'te toplanan Avrupa İktisadî İş Birliği Teşkilatı Konseyi'nin toplantısında alınan karar doğrultusunda, Milletlerarası Para Fonu Türkiye'ye yardım edilmesini kabul etmiştir. 31 Temmuz'da da ABD ile Türkiye arasında ayrı bir yardım anlaşması imzalanmıştır⁸⁵. Bu anlaşmalarla Türkiye; ABD 'den toplam olarak 234 milyon dolar; Avrupa İktisadî İş Birliği Fonu'ndan 25 milyon; Federal Almanya'dan 50 milyon, İngiltere'den 10 milyon ve öteki üyelerden de toplam 15 milyon; Milletlerarası Para Fonu'ndan (IMF) da 25 milyon dolar olmak üzere toplam 125 milyon dolarlık dış yardım sağlanmıştır. Türkiye, bu beklentilerinin karşılanması üzerine, 4 Ağustos 1958 ekonomik stabilizasyon kararlarını uygulamaya koymuştur. Bu kararlara göre Türkiye; ticarî kredilerin daraltılmasını, tedavüldeki paranın arttırılmamasını, yabancı sermaye kazançlarının döviz olarak yurt dışına çıkarılmasına izin vermeyi kredi zorlukları ve dondurulmuş sermayenin harekete geçirilmesini, tasarruf önlemlerinin özenle uygulanmasını, Millî Korunma Kanunu'nun ve hazine vergisinin kaldırılarak liberasyon sistemine geçilmesini kabul etmiştir⁸⁶.

Hükümet, kabul ve ilan ettiği ekonomik önlemler programını yürütmek üzere beş bakanın görev aldığı bir "*İktisadî Koordinasyon Heyeti*" oluşturmakla işe başlamıştır⁸⁷. Bu programda söz verildiği gibi, ticarî kredilerin sınırlandırılması yoluna gidilerek, yatırımlar ve dolaşımdaki para miktarı azaltılmıştır. Örneğin; 1954-58

⁸⁴ **Ulus**, 19 Temmuz 1958.

⁸⁵ **Demokrat Parti Meclis Grubu Müzakere Zabıtları**, D:XI, Cilt:232, (8 Ağustos 1958), s. 8.

⁸⁶ **Ulus**, 24 Ağustos 1958.

⁸⁷ **Ulus**, 14 Eylül 1958.

döneminde sabit sermaye yatırımlarının GSMH içindeki yeri %13.89 iken; bu oran 1959-60 döneminde % 13.37'ye düşürülmüştür⁸⁸.

On yıllık dönemde; her ne kadar liberal bir politika uygulanamamış hatta Millî Korunma Kanunu ve KİT'lerin sayısının arttırılması gibi devletçi müdahalelerle ekonomide denetim kurulmuşsa da; bu dönemde özel girişimi destekleyici ve özendirici pek çok önlem uygulamaya konulmuştur. Örneğin; 1950 yılında özel girişime açılan kredi toplamı 300 milyonu zor bulurken, bu toplam 1960 yılına gelindiği zaman 7,5 milyona ulaşmıştır⁸⁹. Bu dönemde KİT'ler özel girişime devredilememişse de, Türk Hava Yolları örneğinde olduğu gibi, bazı KİT'lere özel sermaye ortak edilmiştir.

Sanayi ürünlerindeki artışa paralel olarak, bu ürünlerin ihracatında 1950 yılında 1,4 olan oran, 1960 yılında %8,2 ye çıkmıştır⁹⁰. 1951 ve 1954 yıllarında çıkarılan “*Yabancı Sermayeyi Teşvik Yasaları*” ile özellikle 1954'ten itibaren, Türkiye yabancılar için cazip bir yatırım alanı haline getirilmeye çalışılmış ve bu dönem içinde Türkiye'ye gelen yabancı sermaye toplamı kümülatif olarak 390 milyon 124 bin TL'yi bulmuştur⁹¹.

DP döneminde ele alınan en önemli konulardan birisi de karayolları yapımıdır. 1950 yılında devlet karayollarının uzunluğu 24.306 kilometre iken, bu uzunluk 1960 yılında 26.711 kilometreye çıkmıştır. Türkiye genelinde ise, karayollarının toplam uzunluğu 1950 yılında 48.180 kilometre iken; 1960 yılında % 160,8'lik bir artışla 77.495 kilometreye yükselmiştir. Bu dönem içinde özellikle köy yollarının yapımına ağırlık verilmiş, 1950 yılında bu yolların toplam uzunluğu 1.100 kilometreye ulaşmıştır. İl yollarının uzunluğu ise, aynı dönemde 22.774 kilometreden, 34.831 kilometreye çıkarılmıştır. Kara taşıtlarının sayısı ise, 45.606'dan, yaklaşık altı katlık bir artışla 269.636'yı bulmuştur. 1950 yılında köprülerin toplam uzunluğu 13.000 kilometre ve sayıları da 289 iken; 1960 yılına gelindiği zaman köprü sayısı 1.542'ye ulaşmıştır⁹².

Bu dönemde gelişen karayolu ağları Türkiye'yi bir yandan petrole bağımlı hale getirirken, öte yandan kendi ürettiğini yalnızca kendi tüketmek zorunda kalan kırsal kesimdeki küçük üreticilerin, ticaret yaşamına doğrudan katılmalarını sağlayarak, feodal

⁸⁸ TÜİK, İstatistiklerle Türkiye(1923-1982), Ankara, 1984, s. 22.

⁸⁹ İsmail Cem, *Türkiye'de Geri Kalmışlığın Tarihi*, İş Bankası Kültür Yay., İstanbul, 1970, s. 402.

⁹⁰ TÜİK, Türkiye İstatistik Yıllığı (1981 Özel sayısı), s.23.

⁹¹ Baran Tuncer, *Türkiye'de Yabancı Sermaye Sorunu*, Haziran Yay., Ankara 1968, s. 83.

⁹² Cüneyt Arcayürek, *Yeni İktidar Yeni Dönem, (1951 – 1954)*, Ankara, 1985, s. 65.

bağların önemli ölçüde sarsılmasına yol açmıştır. Bu gelişme, büyük çoğunluğu kırsal kesimde yaşayan Türkiye nüfusunun yaşam koşullarının yükselmesinde etkili olmuştur. Bu gelişmelerin bir sonucu olarak 1948 yılında ticarî araç sayısı 14.100, özel araç sayısı 8.000 iken; 1960 yılına gelindiği zaman, ticarî araç sayısı 4,8 kat; özel araç sayısı da 5.6 kat artarak; ticarî araç sayısı 68.000'e, özel araç sayısı da 45.800'e çıkmıştır.

Demiryolları ise DP iktidarının göz ardı ettiği bir konu olmuştur. 1950 yılına kadar 7.671 km demiryolu yapıldığı halde, DP döneminde yalnızca 224 km yeni demiryolu yapılmıştır. Bu dönemde 557 kilometre hat yenilenmiş, 343 kilometre hat takviye edilmiş, 3.525 m uzunluğunda köprü yapılmıştır. Deniz taşımacılığında ise, 1950 yılında 18 ve daha yukarı gros tonluk deniz taşıtı sayısı toplamı 2.197 iken, bu sayı 1960 yılında 2.772'yi bulmuş, 113 Ereğli, Haydarpaşa, İzmir - Alsancak, İnebolu, Mersin, Samsun, Salı Pazarı, Trabzon ve Zonguldak limanları hizmete açılmıştır⁹³.

Bu dönemde hükümetin kalkınma adına yaptığı yatırımlar toplam 36 milyon TL'dir⁹⁴. 1960 yılına gelindiğinde Türkiye'nin dış borçları toplamı 9 milyar 342 milyon TL'ye ulaşmış, 81 altın stokları önemli ölçüde erimiştir. On yıllık dönem içinde millî gelir %50 artırılarak 434 TL'den 601 TL'ye çıkarılmış; kişi başına düşen gelir de, günün fiyatları ile 1950 yılında 428 TL iken, 1960 yılında 1.598 TL'ye yükseltilmiştir. Bu dönemdeki toplam fiyatlar genel endeksi de 46'dan 126'ya yükselmiş, yıllık ortalama kalkınma hızı da %5 olarak gerçekleşmiştir.

DP, hükümet programında eğitim ve kültür konularına önemli yer verilmekle beraber bu konunun hükümet programlarında ve uygulamada gerektiği ölçüde üzerinde durulmadığı anlaşılmaktadır. On yıllık DP döneminde en çok üzerinde durulan ve akılda kalan iki konudan biri din derslerinin zorunlu hale getirilerek İmam - Hatip Okullarının açılması; ikincisi ise Köy Enstitüleri'nin İlk Öğretmen Okulları ile birleştirilerek varlıklarına son verilmesidir. DP, 21 Ekim 1950 tarihinden itibaren, ilkokulların 4. ve 5. sınıflarında din dersleri zorunlu okutulan dersler haline getirmiş⁹⁵, çocuğunun bu dersi almasını istemeyen velilerin öğretim yılı başında, bir dilekçe ile okul yönetimine durumu bildirmeleri öngörülmüştür.

⁹³ **Aynı Tarihi**, Sayı: 279 (1-28 Şubat 1957), s.163.

⁹⁴ **Zafer**, 24 Ağustos 1959.

⁹⁵ Feroz Ahmad, **a.g.e.**, s. 76.

16 Haziran 1950 tarihinde CHP'li milletvekillerinin de büyük bir çoğunluğunun katkılarıyla, Arapça Ezan okunmasını yasaklayan TCK'nın 526'ncı maddesinin kaldırılması⁹⁶, 7 Temmuz'dan itibaren de Ankara ve İstanbul Radyolarından her Pazartesi, Çarşamba ve Cuma akşamları tanınmış hafızlar tarafından Kuran-ı Kerim okunması gibi uygulamalarda bulunulmuştur⁹⁷.

DP iktidarı döneminde Millî Eğitim Bakanı Tevfik İleri'nin çabaları ile 1954 yılında çıkarılan 6234 sayılı yasayla Köy Enstitüleri ile öğretmen okulları birleştirilmiş ve enstitüler, sıradan öğretmen okulları haline getirilmişlerdir⁹⁸. Bu dönemde Türkiye'de okuma yazma çağında olan 5 ve daha yukarı yaştaki toplam nüfus 17.856.865 olup; bu nüfusun 8.944.071'sini erkekler, geri kalan 8.912.793'ünü de kadınlar oluşturmaktadır. Türkiye genelinde okur - yazarlık oranı % 32,4; bu oran erkeklerde % 45,3, kadınlarda ise, % 19,4 dolayında hesaplanmıştır. 1949-50 öğretim döneminde 16.986'sı resmî, 120'si özel olmak üzere toplam 17.106 ilkokul ve bu okullarda öğrenim gören 1.591.039 öğrenci olup; söz konusu okullarda 10.060'ı şehirlerde; 17.130'u köylerde ve 978'i de özel olmak üzere toplam 34.822 öğretmen görev yapmıştır. Bunlara 6.654 köy eğitmeni de eklendiği zaman, öğretim kadrosu toplam olarak 41.476'yı bulmuştur⁹⁹. 1960-61 öğretim döneminde ise; 24.244'ü resmî, 154'ü özel ilkokul olmak üzere toplam ilkokul sayısı 24.398'e; öğrenci sayısı 2.866.501'e; özel ilkokullarda ise, öğrenci sayısı 25.057'ye çıkmış, bu ilkokullardaki toplam öğretmen sayısı da 62.526'ya yükselmiştir.

1950 - 51 öğretim döneminde Türkiye'de toplam olarak 364 ortaokul bulunmaktadır. Bu okullardaki toplam öğrenci sayısı 61.847, öğretmen sayısı da 3.871'dir. Bu okullardaki okullaşma oranı ise, % 6,4'ten, % 19,5'e çıkmıştır¹⁰⁰. Ortaokullara zorunlu din dersleri 13 Eylül 1956 tarihinde konmuştur¹⁰¹. Liselerde okullaşma oranı ise 1950'de % 1,2 iken, bu oran 1960 yılında % 4,6'yı

⁹⁶ **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem:9, Birleşim:9, Cilt:1 (16 Haziran 1950), s. 181-182.

⁹⁷ Mustafa Albayrak, **a.g.e.**, s.465.

⁹⁸ **TBMM Kavanin Mecmuası**, Dönem:9, Cilt: 36 (27 Ocak 1954), s.109.

⁹⁹ **T.C. Milli Eğitim Bakanlığı**, Cumhuriyetin 50. Yılında Rakam ve Grafiklerle Millî Eğitimimiz, İstanbul, 1973, s. 55-56.

¹⁰⁰ **T.C. Milli Eğitim Bakanlığı**, Cumhuriyetimizin 50. Yılında Rakam ve Grafiklerle Milli Eğitimimiz, İstanbul, 1973, s. 86.

¹⁰¹ **Zafer**, 14 Eylül 1956.

bulmuştur¹⁰². Hükümet 1955 yılında, liselerde uygulanmakta olan “*Bitirme ve Olgunluk Sınavları*”nı kaldırarak, bunların yerine “*Devlet Lise İmtihanı*” adı altında tek bir sınav yöntemini kabul etmiştir¹⁰³.

DP’nin on yıllık iktidar döneminde, meslekî ve teknik eğitimde de dikkat çekici gelişmeler olmuştur. Örneğin; 1950 - 51 döneminde çeşitli alanlarda eğitim veren 326 meslekî ve teknik okullar, buralarda görev yapan 4.488 öğretmen ve bu okulların 53.000 öğrencisi olmuştur¹⁰⁴. Ayrıca, CHP iktidarının son yıllarında açılan öğretim süresi yedi yıl olan ve ders programında Arapçanın da yer aldığı, ortaokul ve lise eğitimine denk okullar açılmıştır¹⁰⁵. 29 Ekim 1951 tarihinde Konya’da açılan İmam - Hatip Okullarından, 1951 – 52 döneminde 7; 1955 – 56 döneminde bu sayı 16’ya çıkmış buralardan 1951 – 56 döneminde 622 öğrenci mezun olmuştur¹⁰⁶.

DP iktidarının bu eğitim kurumları ile olan ilişkileri, 1953 yılına kadar olumlu bir seyir izlemiştir. Bu durum, iktidarın, Prof. Dr. Nihat Erim’i hedef aldığı anlaşılan “*Profesörlerin siyasi kuruluşlarda görev alamayacakları*” yolunda bir hükmü de içeren yasa tasarısıyla giderek bozulmaya başlamıştır¹⁰⁷. 21 Temmuz 1954 tarihinde ise iktidara 60 yaşını ve 25 hizmet yılını dolduran profesör ve yargıçları, zorunlu olarak emekliye ayırabilme yetkisi veren yasanın kabulü ile doruk noktasına varmıştır.

Bu gelişmelere ek olarak, DP iktidarı, yüksek öğretimde önemli atılımlar yapmaya çalışmıştır. 1950 - 51 öğretim döneminde Türkiye’de toplam olarak 34 fakülte ve yüksek okul, buralarda görev yapan 1.950 öğretim personeli ve 25.000 öğrenci olmuştur¹⁰⁸. 24 Mart 1953 tarihinde Siyasal Bilgiler Fakültesi içinde Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi, 10 Mart 1954 tarihinde İstanbul Teknik Üniversitesi’ne bağlı bir teknik okul ile 23 Temmuz 1957’de Erzurum’da Atatürk Üniversitesi, 15 Kasım 1956’da Ankara’da Orta Doğu Teknik Üniversitesi, 9 Mart 1956 tarihinde İzmir’de Ege Üniversitesi, 5 Haziran 1957 tarihinde Ankara’da Gülhane Askerî Tıp Akademisi, 12

¹⁰²T.C. Milli Eğitim Bakanlığı, Cumhuriyetimizin 50. Yılında Rakam ve Grafiklerle Milli Eğitimimiz, İstanbul, 1973, s. 134.

¹⁰³Zafer, 20 Mart 1955

¹⁰⁴TÜİK, Türkiye İstatistik Yıllığı, Ankara 1981, s. 102.

¹⁰⁵Ulus, 8 Ağustos 1951.

¹⁰⁶Zafer, 24 Ekim 1951.

¹⁰⁷Zafer, 18 Temmuz 1953

¹⁰⁸TÜİK, Türkiye’de İstatistik Yıllığı, Ankara, 1981, s. 102.

Haziran 1959'da Ankara'da Sosyal Hizmetler Akademisi gibi Türk bilim ve toplum yaşamında önemli yeri olan kurumlar açılmıştır¹⁰⁹. Bu kurumların sayesinde Türkiye'de yüksek öğretimde okullaşma oranı %1,5'ten on yılda % 3,4'e yükselmiştir¹¹⁰.

DP muhalefet yıllarında basın özgürlüğünü desteklemesi, iktidara geldiği yıllarda basından büyük bir taraftar kitlesi kazanmasına neden olmuştur. Özellikle de 1950 - 54 yılları arasında; Vatan Gazetesi sahibi ve başyazarı Ahmet Emin Yalman, Cumhuriyet Gazetesi sahibi ve başyazarı Nadir Nadi, Zafer Gazetesi sahibi ve başyazarı Mümtaz Faik Fenik, Tasvir Gazetesi sahibi ve başyazarı Cihad Baban gibi tanınmış gazeteciler bu partiden milletvekili adayı olmuşlar ve bunlardan son üçü seçilmeyi başarmışlardır. Bu dönemde basın hayatıyla ilgili önemli gelişmelerden birside 15 Haziran 1950 tarihinde yürürlüğe giren 5680 sayılı yasayla, basının serbest olması, süreli yayımların, yayın aşamasında herhangi bir izne bağlı olmadan basılabilmeleridir¹¹¹. Ancak sonraki yıllarda bu ilerlemeler devam edememiş, iktidar kendisine muhalefet eden basın, önce resmî ilanlar vermeyerek dolaylı yoldan cezalandırma yoluna gitmiş, daha sonra da özellikle CHP'nin yayın organı Ulus Gazetesi yazarları hakkında çok sayıda dava açılmıştır¹¹². CHP'nin mallarının hazineye devredilmesini öngören 15 Aralık tarih ve 6195 sayılı yasa ile birlikte de bu gazete kapatılmıştır¹¹³.

1954 yılından sonra basının, iktidarı eleştirmeye başlaması, iktidarca hoş karşılanmamış ve bu eleştirileri önlemek isteyen DP, 9 Mart 1954 tarihinde kabul ettiği 6337 sayılı yasa ile basın suçlarının Ağır Ceza ve Asliye Ceza Mahkemeleri'nde görülmesini kabul etmiştir. Aynı gün çıkarılan 6334 sayılı Neşir yoluyla veya Radyo ile işlenecek suçlar için 6 aydan üç yıla kadar hapis ve 1.000 TL'den 10.000 TL'ye kadar hapis cezası öngörülmüştür. Bu tür suçların devlete karşı işlenmesi durumunda ise, cezanın 1 yıldan üç yıla kadar hapis ve 2.500 liradan az olmaması, suçun tekrarı durumunda ise para cezasının bir misli arttırılması ve ayrıca para cezasının beş katı

¹⁰⁹Mustafa Albayrak, **a.g.e.**, s. 875 – 877.

¹¹⁰ **T.C. Milli Eğitim** Bakanlığı, Cumhuriyetimizin 50. Yılında Rakam ve Grafiklerle Milli Eğitimimiz, İstanbul, 1973, s. 190.

¹¹¹**TBMM Kavanin Mecmuası**, Dönem:9, Cilt:33 (15 Temmuz 1950), s. 78.

¹¹² Mustafa Albayrak, **a.g.e.**, s.894-95.

¹¹³**Resmî Gazete**, (16 Aralık 1953), Sayı: 8584, Bu gazete CHP ileri gelenlerinden Prof. Nihat Erim tarafından Yeni Ulus adıyla çıkarılmaya devam etmiştir.

tutarında bir cezanın da yayıncı veya yayın sahibi tarafından ödenmesi zorunluluğu getirilmiştir¹¹⁴.

Hükümet bu sınırlamalara ek olarak 1955 yılında kendi partisi içinde bile muhalefete neden olarak, Hürriyet Partisi adıyla yeni bir parti kurulmasına yol açan “İspat Hakkı” konusunu gündeme getirmiştir. DP iktidarı ispat hakkını ortadan kaldıran 6732 sayılı yasa tasarısını, 6 Haziran 1956 tarihinde kabul etmiştir. Bu yasaya göre; yasaya aykırı hareket edenlere 1 yıldan üç yıla kadar hapis ve 3.000 TL’den 10.000 TL’ye kadar para cezası verilebilecektir. Suçun devlete karşı işlendiğine karar verilmesi ve tekrarı durumunda ise cezaların bir kat arttırılması ve para cezasının on katı kadar bir cezanın da yayıncı veya yayın sahibinden alınmasını öngörülmüştür. DP, aynı gün 5680 sayılı Basın Kanunu’nu da değiştirerek, basın çalışanlarına ve yayıncılara yeni sınırlamalar getirilmiştir¹¹⁵. 27 Haziran 1956 tarihinde “Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri”ni düzenleyen 6761 sayılı yasayı kabul ederek, toplantı ve gösteri yürüyüşlerine kısıtlamalar getirmiştir¹¹⁶. DP iktidarının 1960 yılında da basın ile olan olumsuz ilişkilerindeki artış devam etmiştir. Bu yıl içinde muhalif gazetelere sansür uygulamaları ve polis baskınları sıradan olaylar haline gelmiştir¹¹⁷

Bu dönemde radyo sayısında 1950 yılına göre dört kat artış sağlanarak, 1960 yılında Türkiye’deki toplam radyo sayısı 2.000.000’u bulmuş ve bu araç etkin bir iletişim aracı haline gelmiştir. Türkiye’de ilk televizyon yayınları ise, 1954 yılında İstanbul Teknik Üniversitesi’nde kapalı devre olarak başlatılmıştır¹¹⁸. Telefon iletişimi konusunda ise, gelişmeler olmakla beraber, istenen düzeye ulaşılabilmemiş değildir. 1950 yılında Türkiye’de; 20 otomatik, 15 yarı otomatik ve 185 manyetolu olmak üzere, toplam 220 telefon santrali ve 68.281 telefon kapasitesi varken, 1959 yılına geldiği zaman otomatik santral sayısı 55’i, yarı otomatik santral sayısı 16’yı, manyetolu santral sayısı 547’yi, bunların telefon kapasitesi de 189.327’yi bulmuştur¹¹⁹.

¹¹⁴ **TBMM Kavanin Mecmuası**, Dönem:9, Cilt:36 (9 Mart 1954), s. 94.

¹¹⁵ **TBMM Kavanin Mecmuası**, Dönem: 10, Cilt:38 (27 Haziran 1956), s. 848 – 849.

¹¹⁶ Mustafa Albayrak, **a.g.e.**, s. 912.

¹¹⁷ Mustafa Albayrak, **a.g.e.**,s. 920.

¹¹⁸ Ünsal Oskay, **Toplumsal Gelişmede Radyo ve Televizyon**, Ankara Üniversitesi Yay., Ankara, 1971, s. 23.

¹¹⁹ **TÜİK**, 1959 İstatistik Yıllığı, Ankara 1959, s. 526.

DP, muhalefetinin son yılında 1949'da ikinci büyük kongresinde programında yaptığı bir değişiklikle işçilere grev hakkının yanı sıra, ücretli haftalık ve yıllık izinler verilmesi gibi bazı hakların tanınmasını kabul etmiştir. Ancak, iktidara geldiğinde, grev hakkının verilmesi konusu I. Menderes Hükümeti programında yer almasına karşın, bu hak on yıllık DP iktidarı döneminde verilmemiş, II. Menderes Hükümeti programında bu konu unutulmuş, yalnızca işçi haklarında bazı iyileştirmeler yapılmakla yetinilmiştir¹²⁰.

II. Menderes Hükümeti döneminde, 9 Ağustos 1951'de kabul edilen bir yasa ile işçilere bayram ve hafta sonu tatillerinde yarım yevmiye ödenmesi kabul edilmiştir¹²¹. Ancak bu dönemde sendikal örgütlenmeler hız kazanmaya başlamıştır. Örneğin; 1950 yılında 88 işçi sendikası ve 76.000 sendikalı işçi varken; 1951 yılında sendika sayısı, yaklaşık iki kat artarak 162'ye; sendikalı işçi sayısı ise 112.800'e çıkmış; Bursa, İstanbul ve İzmir'de birer; Ankara'da 3, Seyhan'da 2 adet olmak üzere 8 sendika birliği kurulmuştur¹²².

31 Temmuz 1952 tarihinde Türkiye İşçi Sendikaları Federasyonu (TÜRK - İŞ) kurulmuştur. TÜRK - İŞ, ücretlerin hayat pahalılığına uydurulması, işsizlik sigortasının kurulması, yaş, ırk ve din farklılığına dayanmayan bir ücret politikasının izlenmesi gibi amaçları savunarak varlığını duyurmaya başlamıştır. İktidar ise, grev hakkını göz ardı etmekle birlikte; 1950 - 52 yılları arasında işçi hakları ile ilgili 19 yasa, 9 tüzük, 5 yönetmelik ve 11 adet de Bakanlar Kurulu kararı kabul etmiştir. Ayrıca 1949 yılında 13 milyon TL olan sosyal sigortaların harcamaları 1952 yılında 34 milyona, işçi sağlığına ayrılan yatak kapasitesi 140'tan 1050'ye çıkarılmıştır¹²³

1953 yılından itibaren, işçi yapı kooperatiflerine 12.134.553 lira kaynak aktaran iktidar; 145 1953 yılında İş ve İşçi Bulma Kurumu'ndan iş isteyen 257.203 kişiden 194.862'si; 1954 yılında ise, 412.360 kişiden 356.547'si işe yerleştirilmiştir¹²⁴. 1954 yılında işçilerin girişimi ve hükümetin de katkılarıyla, işçilerin tasarruflarını değerlendirmek amacıyla, açılışını Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın yaptığı ve 1,5 milyon

¹²⁰ **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem:9, Birleşim:2, Cilt:1 (26 Mayıs 1950), s. 20-30.

¹²¹ **TBMM Kavanin Mecmuası**, Dönem:9, Cilt:33 (9 Ağustos 1951), s. 965 – 966.

¹²² **Zafer**, 9 Kasım 1951.

¹²³ **Ayın Tarihi**, Sayı: 245, (Nisan 1954), s. 31.

¹²⁴ **Ayın Tarihi**, Sayı: 255, (Şubat 1955), s. 2.

TL sermayesi olan “İşçi Bankası” Kayseri’de açılmıştır¹²⁵. Aynı yıl İhtiyarlık Sigortası Kanunu’nun bazı maddeleri değiştirilerek, emekliler lehine yenilikler getiren 6391 sayılı yasa yürürlüğe konmuştur¹²⁶. DP, 8 Haziran 1956 tarihinde de 5837 sayılı değişiklik yapan 6734 sayılı yasa ile işçilere hafta sonu tatilleri için bir; bu günlerde çalışmaları durumunda ise, yüzde yüz zamlı gündelik ödenmesi kabul edilmiştir¹²⁷. 1959 yılında 129 işçi yapı kooperatifine toplam 120 milyon TL kredi verilerek, 12.000 işçi konutunun inşaatı tamamlanmıştır.

1950 – 60 yılları arasında sağlık konusunda önemli adımlar atılmakla birlikte, bu konuda modern anlamda geniş kapsamlı çözümler getirilebilmiş değildir. Ancak dönem içinde özellikle bulaşıcı hastalıklarla mücadele konusunda başarılı sonuçlar alınmıştır. 1950 yılında bütçede sağlık için ayrılan ödenek toplamı 60.980.329 TL iken, 1950 – 57 yılları arasında 714.908.272 TL’ye çıkarılmış, bu paranın % 14,4 oranındaki 102.922.913 TL’si hastane ve sağlık merkezlerine, 611.985.359 TL’si de verem, sıtma, trahom ve frengi gibi bulaşıcı hastalıklarla mücadele için harcanmıştır¹²⁸. 1950 yılında toplam 7 olan verem savaş dispanseri sayısı, 1956 yılında 46’ya çıkarılırken; 1960 yılında da sağlık bütçesine 348.792.029 TL ödenek ayrılmıştır¹²⁹.

1.3. Demokrat Parti’nin Hükümet Programında İktisat Politikası

DP hükümetlerinin temel ekonomi politikası, CHP’nin 1946’dan itibaren izlediği politikayı sürdürmek olmuştur. II. Dünya Savaşı sonrası dünya ekonomisi yeniden genişleme sürecine girmiştir. Türkiye’nin batı sistemi içerisinde yer alma çabası, 1930’larda sürdürülen ithal ikameci, devletçi ve dış dengeye dayalı modelin terk edilmesini gündeme getirmiştir. 1946 yılında yapılan cumhuriyet tarihinin ilk devalüasyonundan sonra ithalat kısıtlamaları gevşetilmiş ve izleyen yıldan itibaren Türkiye ekonomisi sürekli açık vermiştir. Truman Doktrini ve Marshall Planı kapsamında gelen yardımlar altyapı yatırımlarına ayrılmıştır¹³⁰. DP yönetimi de ilk yıllarında benzer politikaları izlemeye çalışmıştır. Sık sık Türkiye’ye gelen Dünya Bankası uzmanları, Türkiye’nin geniş olanaklara sahip bir tarım ülkesi olduğunu

¹²⁵ Zafer, 5 Ocak 1954.

¹²⁶ TBMM Kavanin Mecmuası, Dönem:9, Cilt: 36 (11 Mart 1954), s.180 – 87.

¹²⁷ TBMM Kavanin Mecmuası, Dönem:10, Cilt: 38 (8 Haziran 1956), s. 854 – 855.

¹²⁸ Ayın Tarihi, Sayı: 279 (Şubat 1957), s. 137.

¹²⁹ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem:11, Birleşim: 42, Cilt:12 (20 Şubat 1960), s. 68 – 69.

¹³⁰ Korkut Boratav, Türkiye İktisat Tarihi 1908 -1985, İstanbul, Gerçek Yayınevi, 1998, s.74-77.

vurgulamışlardır. Bu raporların en ünlüsü “*Barker Raporu*”dur¹³¹. DP iktidarı ise bu raporlar ve öneriler doğrultusunda geleneksel tarım ürünleri ve hammadde ihracatı, buna karşılık sanayi ürünleri ithalatına dayalı bir eklemlenme modeli ile uluslararası ekonomik iş bölümü içerisinde yer almıştır. Özellikle dış krediler aracılığıyla alt yapı yatırımları hızlandırılmıştır¹³². Alt yapı yatırımlarının en başında karayolları yapımı yer almıştır. 1950’de sadece 1600 km sert satırlı yol bulunurken ABD’nin mali ve teknik yardımlarıyla 3400 km’lik sert yüzeyli, çift geçişli anayol daha yapılmıştır. Gevşek satırlı yollar ise ıslah edilmiştir. İthal motorlu taşıt sayısı da artmış ve on yıl içerisinde 53.000’den 137.000’e yükselmiştir. DP’nin diğer dikkat çeken uygulaması da tarımda makineleşmenin hızlandırılması olmuştur. 1950’de traktör sayısı 9.905 iken bu sayı 1956’da 43.727’ye ulaşmıştır. Böylece ekilebilir alanlar genişlemiş, 13 milyon hektardan, 23 milyon hektara ulaşmıştır¹³³.

DP iktidarı, sabit sermaye yatırımlarını da artırabilmek için bazı önlemler almıştır. 1950 yılında 12,5 milyon TL sermayeli Türkiye Sanayi Kalkınma Bankası kurulmuştur. Yabancı sermayeyi özendirmek için, 1951 yılında çıkarılan 5821 sayılı “*Yabancı Sermaye Kanunu*” yetersiz bulunmuş ve 1954 yılında 6224 Sayılı “*Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu*” çıkarılmıştır. Aynı yıl yasalaşan ve yabancı petrol şirketlerinin Türkiye’de faaliyet yapmalarına izin veren “*Petrol Kanunu*” onu izlemiştir. Bu arada enerji yatırımlarına da ağırlık verilmiş Seyhan, İrfanlı ve Sarıyer barajları bu dönemde inşa edilmiştir¹³⁴.

Ekonomide görülen olumlu hava 1954’ten itibaren tersine dönmeye başlamıştır. 1950-1953 tarihleri arasında Kore Savaşı’nın yarattığı ihracat ortamı sona ermiş, hava koşulları kötü gitmeye başlamış ve dış ticaret açığı giderek büyüyerek sürdürülemez bir noktaya gelmiştir. Bunun üzerine 1954’ten itibaren ithalatta bazı korumacı önlemler uygulanmaya başlanmıştır. İthalatın giderek zorlaşması, içerde yabancı ortaklık ve

¹³¹ **Barker Raporu**: Dünya Bankası raporu olarak bilinen ve heyetin başkanı James M. Barker’in adını taşıyan rapor, 1949 yılında, Türkiye’nin talebi üzerine gelip inceleme yapan heyetin eseridir; ayrıca bu konuda bkz: Sami Güven **1950’li Yıllarda Türk Ekonomisi Üzerine Amerikan Kalkınma Reçeteleri**, Ezgi Yay., Bursa, 1998.

¹³² Serdar Turgut, **Demokrat Parti Döneminde Türkiye Ekonomisi**, Adalet Yay., Ankara, 1991, s. 143-158.

¹³³ Tevfik Çavdar, “Demokrat Parti”, **Cumhuriyet Donemi Türkiye Ansiklopedisi**, Cilt:8, İletişim Yay., İstanbul, 1984, s. 2060- 2075.

¹³⁴ Yaşar Baytal, “Demokrat Parti Dönemi Ekonomi Politikaları(1950-1957)” **Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, Sayı:40, Ankara, 2007, s. 552.

lisans satın alınması yöntemiyle hafif sanayiye dayalı ithal ikameci bir üretim yönünde eğilimi ortaya çıkarmıştır. Ortaya çıkan ekonomik zorluklara karşın DP hükümeti “*halkçı*” olarak niteleyebileceğimiz politikalara devam etmiş, bu durum 1955’ten itibaren enflasyonist bir süreci başlatmıştır. Uluslararası finans kuruluşlarının, istikrar programı önerilerine uzun süre direnen hükümet, borç bulabilmek için 4 Ağustos 1958 tarihinde bazı ekonomik tedbirler almıştır. Bu önlemlerden birisi Türk lirasının değeri % 322 oranında düşürülmesi ve böylece 1 doların resmi kurda değeri 2,8 liradan 9 liraya eşitlenmesidir. Kur ayarlamasını tüketim ürünlerine yapılan zamlar izlemiştir¹³⁵. DP’nin programında her ne kadar KİT’lerin özelleştirilmesine yer verilmiş olsa da yerli ve yabancı sermaye yatırımları için alınan önlemler yeterli olmayınca devlet eliyle yapılan yatırımlar sürmüştür¹³⁶.

1950- 1953 yılları arasında tarımın büyüme oranı sanayiden daha hızlı gerçekleşmiş ve büyük toprak sahipleri önemli kazançlar elde etmişlerdir. Bunun yanı sıra tarımsal kaynaklı gelirlerde genel artış söz konusu olmuştur. Ücretli kesimin gelirlerinde önemli reel artışlar kaydedilmiştir. 1954 sonrası ise enflasyonist politikalar nedeniyle işçi ve memur gibi maaşlı kesim reel ücret kayıplarına uğramıştır. Tarımda modern girdilerin kullanılması kırsal kesimde işgücü açığını ortaya çıkarmış böylece kentleşme hızlanmış, fakat sanayi ve hizmetler sektörü yeni gelen işgücünü emecek boyutta olmaması nedeniyle kentlerin yeni sakinleri enformel sektörlerde istihdam edilmiş ve kentleşme planlaması olmaması nedeniyle çarpık yapılaşma yaygınlaşmıştır.

Türkiye’nin ekonomi politikalarının geçmişi incelendiğinde 1923-1929 yılları arasında liberal iktisat politikaları ile birlikte tarım ön plana çıkmıştır. Diğer sektörlerin üzerinde fazla durulmadığını söylemek hemen hemen mümkündür. Bunun temel nedeni, Bu dönemde ülke nüfusunun yaklaşık %84’ünün tarımsal nüfustan oluşmasıdır. Yine cumhuriyetin ilk on yılında tarım GSMH’nin ortalama %47’sini oluşturmuştur¹³⁷.

Cumhuriyet döneminin önemli gelişmelerinden olan 1923 Türkiye İktisat Kongresi ve aşarın kaldırılması (1925’te 552 sayılı kanun) liberal politikaların uygulanmaya çalışıldığı 1923- 1929 dönemine rastlamıştır. 1929 Dünya İktisat

¹³⁵ Mehmet Atlan, **Darbelerin Ekonomisi**, Hemen Yay., İstanbul, 2006, s. 53 – 56.

¹³⁶ Mustafa Albayrak, **a.g.e.**, s. 295.

¹³⁷ Yaşar Baytal, **a.g.m.**, s. 554.

Buhranı'ndan sonra 1933'e kadar olan süreyi bir geçiş dönemi olarak nitelendirmek mümkündür.

Devletçiliğe dönük politikaların uygulanmasıyla birlikte iktisat politikaları açısından hedefler de değişmiştir. 1933'te birinci, 1938'de ikinci sanayi planı çalışmaları tarımı öncelikli sektör olmaktan çıkarmış, sanayi sektörü ön plana çıkmıştır. II. Dünya Savaşı'na kadar devam eden bu dönemde liberal politikalar yerini devletçi anlayışa bırakmıştır.

1939 Kasımında II. Dünya Savaşı'nın başlaması ile birlikte iktisat politikaları açısından öncelikler de değişmiştir. Nüfusu doyurmak öncelik haline gelmiş, savaşı atlatabilmek amacıyla hükümetler katı, sert ve müdahaleci tedbirlere başvurmuşlardır. Savaştan sonra 1946 yılında çok partili hayata geçilmesiyle birlikte iktisat politikaları açısından yeni bir dönem başlamıştır. 1946'dan sonra DP iktidara geldiği 1950 yılı mayıs ayına kadar CHP'nin iktisat politikalarında önemli yumuşamalar gerçekleşmiştir. 7 Eylül 1946'da Türkiye'de ilk devalüasyon yapılmış, 1947'de Türkiye İktisadi Kalkınma Planı uygulamaya koyulmaya çalışılmış ve 1948'den itibaren Marshall Planı uygulamaya konulmuştur. 1948'de II. Türkiye İktisat Kongresi özel kesimin destek ve çabalarıyla gerçekleştirilmiştir.

Yukarıda saydığımız aşamalardan sonra 1950 yılı Mayıs ayında DP'nin iktidara gelmesiyle birlikte Türkiye'de iktisat politikaları açısından yeni bir dönem başlamıştır. Tek parti iktidarından ayrılarak daha katılımcı ve çoğulcu bir yapıya geçilmesi ile birlikte Türkiye iktisat politikaları açısından farklı bir devreye girilmiştir. 1950 - 1960 dönemi iktisat politikaları iki bölüme ayrılarak incelenmiştir. Bu iki bölüm; liberal iktisat politikaları ve tarımın öne çıktığı 1950-1954 yılları ayrı bir dönemdir. Sanayileşmenin hızlandırıldığı 1955-1960 yılları ise ayrı bir dönem olarak ele alınmıştır.

DP'nin iktidara gelmesiyle birlikte o güne değin hep tek parti iktidarı tarafından yönlendirilen politikalar artık farklı kitleler tarafından desteklenen bir parti aracılığıyla yönlendirilmeye başlanmıştır. DP daha çok sosyal bakımdan güçlü grupların desteğiyle iktisadi alanda devletçiliğe karşı özel teşebbüsü destekleyen bir tavır içine girmiştir. DP iktisadi alanda özel teşebbüsü desteklemesine rağmen devletçilik anayasada yer almaya

devam etmiştir. DP, 1947 yılında toplanan I. Büyük Kongresi'nde açıkladığı programında devletçiliği ret etmemiş, ancak iktisadi hayatta özel teşebbüs ve sermayenin faaliyetlerinin esas olduğunun altını çizmiştir¹³⁸.

DP hükümetlerinin 1954 yılı sonuna kadar uyguladığı iktisat politikaları 1954 yılından sonra uyguladıklarından farklı nitelikte olmuştur¹³⁹. 1954 yılı sonuna kadar görülen DP uygulamalarında üç önemli özellik göze çarpmaktadır. Bu özellikler, CHP hükümetlerinden farklı olarak özel teşebbüs ön planda tutulmuş, liberal iktisat politikaları uygulanmaya çalışılmıştır. Yeni iktisadi anlayış özel teşebbüs ve özel sermayeden kalkınmayı beklemiş ve önceliği özel teşebbüse vermiştir. Özel teşebbüsün serbest hareket etmesi için de özel yatırımlara teşvikler verilmiş, her alanda güven ve garantiler sağlanmıştır. Özel teşebbüsün gücünün yetmediği, kâr görmediği büyük sulama, enerji, nakliye, liman yapımı gibi alanlarda ise devletin yatırım yapması öngörülmüştür. Özel teşebbüsü ön plana çıkarma çabaları 1947'de yapılan ilk büyük DP kongresinde önemle vurgulanmış, ardından DP'nin 1950 seçim beyannamesinde ve I. Adnan Menderes hükümeti programında da zirveye ulaşmıştır¹⁴⁰. Hatta 1945 yılında seçimlerden sonra kurulan yeni CHP hükümeti programında dahi iktisadi konulardaki anlayış DP'nin görüşleriyle yakın olmuştur¹⁴¹.

Bu yeni ekonomik kalkınma döneminde özel sektör tarım yanında sanayi ve madencilik sahasında ön plana çıkarılmaya çalışılmıştır. Bu amaçla birçok kişiye maden arama ve işletme ruhsatı verilmiştir. Yeni kurulan bazı şeker ve çimento fabrikaları gibi sanayi işletmelerine de özel teşebbüsün katılımı sağlanmıştır. Özel teşebbüsün yatırım yapması ve daha aktif hale gelmesi sağlanırken kamu sektörü de yatırımlara devam etmiştir. Özel teşebbüsün kendini hukuki ve fiili emniyet altında hissetmesini sağlayacak bütün tedbirleri almak ve süratle gelişmesine yardım etmek temel hedef olarak ele alınmıştır. Üretim hayatında devlet müdahaleleri zararlı ve bürokratik engel olarak görülmüştür. Devletin etkinliğinin azaltılmasına dönük olarak 1951 yılından itibaren devlet işletmeciliğine yönelik yeni iktisadi teşebbüslere girişilmemesi, daha

¹³⁸ **Türkiye'de Siyasi Dernekler II**, İçişleri Bakanlığı Yayını, Ankara, 1950, s. 170-181.

¹³⁹ Şeref Şener, "Türkiye Ekonomisinde İkinci Dönem Liberal İktisat Politikaları" **Yönetim Bilimler Dergisi**, Sayı:3, İstanbul, 2005, s.142.

¹⁴⁰ Şeref Şener, **a.g.m.**, s.143; ayrıca bu konuda bkz: Yaşar Baytal, "Demokrat Parti Dönemi Ekonomi Politikaları (1950-1957)", **Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, Sayı:40, Ankara, 2007.

¹⁴¹ Şeref Şener, **a.g.m.**, s. 144.

önce çeşitli sebeplerle kurulan bu tür işletmelerin belirli bir plan dâhilinde ve elverişli şartlarla özel teşebbüse devredilmesine karar verilmiştir. Bu amaçla da devlet elindeki hangi işletmelerin hangi şartlarla özel teşebbüse devredileceği yolunda geniş çaplı çalışmalar yapmıştır. Ancak uygulamada Devlet İktisadi Teşekkülleri özel sermayeye devredilmemiş, özel teşebbüs daha çok yeni tesisler yapma yoluna gitmiştir.

Yabancı teşebbüs, sermaye ve tekniğinden geniş ölçüde faydalanmak için gerekli şartlar oluşturulmaya çalışılmıştır. Böylelikle ülke ekonomisinin kalkınmasında yabancı sermaye ve teşebbüs önemli bir güç olarak ele alınmıştır. Türkiye'ye 1950-1954 yılları arasında en önemli yabancı sermaye Amerika'dan Marshall Planıyla gelmiştir. 1950'den 1953 sonuna kadar toplam 237 milyon dolarlık yardım alınmıştır. Bu yardımlardan 1952-1953 devresinde alınan 67 milyon dolarlık kısmın tamamı hibe şeklindedir. 1950 öncesinde alınan yardımlar kredi şeklindeyken 1950 sonrası alınan yardımlar genelde hibe şeklinde olmuştur. 1950-1960 yılları arasında ise toplam 891 milyon dolarlık hibe yardımı alınmıştır. 1959 yılı sonuna gelindiğinde dövizle ödenmesi gereken dış borç miktarı 1 milyar doları aşmıştır¹⁴². 1950 yılı sonrasında II. Dünya Savaşı'nın sıkıntıları bitmiş, yabancı sermayenin gelmeye başlamasıyla da iktisadi gelişme için elverişli bir ortam oluşmuştur.

Türkiye, 1948'den 1960'a kadar yaklaşık 1.248 milyon dolar iktisadi dış yardım alınmıştır. Bu yardımların yaklaşık 1.155 milyon doları Amerika'dan, 32,5 milyon doları IMF' ten ve 60.2 milyon doları Dünya Bankası'ndan alınmıştır¹⁴³. Sürekli artan yabancı sermaye ihtiyacını karşılamak amacıyla hükümet 18 Ocak 1954 tarih ve 6224 sayılı "*Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu*"nu kabul etmiştir. Bu kanunun kabulüyle birlikte 1954 yılından sonra memlekete yabancı sermaye girişi hızlanmıştır. Çünkü kanunla birlikte yerli teşebbüslere tanınan tüm hak ve muafıklar aynı alanda çalışacak olan yabancı sermayeli kuruluşlara da tanınmıştır.

DP hükümetleri, CHP'nin devletçilik politikasıyla birlikte köy ekonomisini ve ziraat sahasını da önemli gördüğünü belirterek nüfusun %80'inin köylerde yaşadığı ülkemizde milli ekonominin temelini ziraat olduğunu söylemiştir. Milli ekonominin

¹⁴² T.C. Maliye Bakanlığı, 1961-1962 Bütçe Gerekçesi, Ankara, 1961, s. 56.

¹⁴³ Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ekonomisi 1923-1978, Akbank Kültür Yayını, İstanbul, 1980, s.342-348; Türkiye'de Marshall Planı, 01.01.1950-31.03.1950, Devlet Bakanlığı Yayını, Ankara, 1950, s. 13-15.

temeli ziraat olarak görülünce kalkınmadaki bütün öncelik ziraat sahasına yönlendirilmiştir¹⁴⁴. Bu öncelikte DP oy aldığı köylü kesime önem vermesinin payı büyük olmuştur. DP hükümetleri 1954 yılına kadar milli gelirin en büyük kaynağı olarak gördükleri zirai üretim faaliyetlerinin geliştirilmesini ve köylülerin daha geniş refaha kavuşturulmasını zirai iktisadın başlıca hedef ve davası olarak görmüşlerdir. Bu hedefe ulaşmak için de çiftçiler teknik vasıta ve bilgilerle donatılmaya, gerekli kredi imkânları sağlanmaya ve köylüler kapalı bir aile iktisadı çerçevesinden çıkarılıp piyasa iktisadına bağlanmaya çalışılmıştır. 1949 yılında yaklaşık 600 milyon lira olan zirai ürün ihracatı DP iktidarının ikinci yılında 786 milyon lirayı aşmıştır¹⁴⁵. Bu artışta takip edilen dış ticaret ve zirai üretim kredisi politikaları etkili olmuştur.

Tablo1: Türkiye’de 1950-1955 Yılları Arasında Ekilen Alanlar¹⁴⁶

Yıllar	Ekili Alanlar (1000 Hektar)	Endeks (1950-1955)
1950	9.868	100
1951	10.600	107
1952	11.775	119
1953	13.021	132
1954	13.208	134

1950 yılından sonra DP hükümetlerinin yeni uygulamaları yanında iklim şartlarının üç yıl boyunca olumlu gitmesi ve Kore Savaşının doğurduğu yeni taleplerle birlikte tarım mahsulleri fiyatları yükselmiştir. Tarımla ilgili vergilerin hafifletilmesi ve destekleme fiyatlarının yüksekliği, tarımsal üretimde önemli artışlar meydana getirmiştir. Kısa sürede 9170’lerden (1949 yılı), 40 binlere çıkan traktör sayısı da kurak ve yarı kurak bazı arazilerin tarıma açılmasına imkân sağlayarak üretim artışına büyük bir katkı yapmıştır. Üretim ve dış talep artışına paralel olarak ihracat değerleri de büyük artış kaydetmiştir. Nitekim 1949’da 694 milyon lira olan ihracat değerimiz 1950’de 738 milyon liraya, 1953’de ise 1.019 milyon liraya yükselmiştir¹⁴⁷.

¹⁴⁴ Şeref Şener, **a.g.m.**, s. 144

¹⁴⁵ Şeref Şener, **a.g.m.**, s. 145

¹⁴⁶ Zeyyat Hatipoğlu, **Türkiye Ekonomisi**, Yakın Ofset Matbaacılık, İstanbul, 1974, s. 81-82.

¹⁴⁷ TÜİK Zirai İstatistik Özetleri 1936-1956, Ankara, 1957. s. 1-13.

Olumlu dış gelişmeler ve uygun hava şartları tarımsal üretimi de arttırmıştır. Mesela buğday ekim alanları 1949 yılında 4 milyon hektar iken 1953 yılı sonunda 6 milyon hektarın üzerine çıkmıştır. Aynı şekilde 1949'da 2,5 milyon ton olan buğday üretimi 1953 sonunda 8 milyon tona ulaşmıştır¹⁴⁸. Ayrıca 1950'de 1.301 milyon lira olan krediler genel toplamı 1953'de 3.429 milyon liraya yükselmiştir. Bu kredilerin tarıma ayrılan miktarı 1950'de 412 milyon lira iken 1954'de 1.497 milyon liraya çıkmıştır¹⁴⁹.

DP hükümetleri 1950'den 1955'e kadar takip ettikleri iktisat politikalarında, tarımın geliştirilmesine diğer dönemlere göre daha fazla önem vermişlerdir. 1950-1955 yılları arası devletçe yapılan yatırımların (İktisadi Devlet Teşekkülleri yatırımları hariç) %29,7'si (1.024 milyon lira) tarıma, %45,8'i (1.575 milyon lira) ulaştırma ve haberleşmeye, %10,8'i (371 milyon lira) sanayi ve madencilığe, %10,7'si (473 milyon lira) bayındırlığa ayrılmıştır¹⁵⁰.

1954 yılına kadar DP hükümetleri bütçe denkliğini gerçekleştirmeye gayret etmiştir. Buna rağmen 1951 yılı hariç dört yıl süreyle (1950-1952-1953-1954) bütçe hep açık vermiştir. Hatta 1950'de 48 milyon lira civarında olan bütçe açığı 1954'de 174 milyon lirayı bulmuştur. DP hükümetleri bütçe denkliğini savunmasına rağmen uygulamada, harcamaları sınırlamada başarılı olunamamıştır¹⁵¹. DP hükümetleri harcamaları sınırlandırmak yerine üretimi ve ihracatı arttırmayı hedeflemiştir. Ayrıca bütçe açıklarını karşılamak için sürekli iç borçlanma yoluna gidilmiştir. Ancak 1954 yılı sonuna kadar bu çabalar yeterli sonuç vermemiştir DP iktidarının uyguladığı iktisat politikaları 1954 yılından sonra değişmeye başlamıştır. Bu değişime etki eden nedenler çok çeşitlidir. 1954 yılı sonunda zirai hasatın hava koşulları nedeniyle kötü olması ve beklenen dış yardımların elde edilememesi ziraat gelirlerini bir önceki seneye göre yaklaşık %10 oranında düşürmüştür. Bu düşüş ekonominin sanayi, hizmetler, ticaret ve ulaştırma sektörlerini de etkilemiştir. 1954'e kadar gıda ürünleri ihracatçısı konumunda olan Türkiye, bu tarihten sonra gıda maddesi ithal eder hale gelmiştir. Bu durum DP hükümetinin ziraata olan güvenini bir ölçüde sarsmış, ziraat yavaş yavaş ikinci plana

¹⁴⁸ TÜİK, İstatistik Göstergeler 1923-1995, Ankara, 1996, s. 12.

¹⁴⁹ T.C. Maliye Bakanlığı, Aylık Ekonomik Göstergeler, Nisan-Mayıs-Haziran, 1979, s. 50.

¹⁵⁰ Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ekonomisi 1923-1978, Akbank Kültür Yay., İstanbul, 1980, s.94.

¹⁵¹ Şeref Şener, a.g.m., s. 147.

itmeye başlanmıştır. Şubat 1950’de bütçe konuşmasında hükümetin görüşlerini açıklayan Hasan Polatkan ekonomideki iç ve dış kaynakların yönlendirildiği dört ana istikametten bir tanesinin imkânlardan faydalanılarak sanayinin başlıca kollarını kurmak olduğunu belirtmiştir¹⁵².

1954 yılından sonra uygulanan iktisat politikalarının diğer bir yönü devlet müdahalelerinin artmasıdır. Aslında devlet müdahaleleri daha 1952 yılı sonundan itibaren artmaya başlamıştır. Devlet müdahalelerinin artmasına daha çok dış ticaret alanındaki gelişmeler etkide bulunmuştur. İktidara geldiği 1950 yılından itibaren liberal bir dış ticaret politikası izleyen DP hükümetleri sürekli artan ithalat nedeniyle dış ticaret açığı konusunda tedbirler alma gereğini hissetmişlerdir. Nitekim 1950’de 62 milyon lira olan dış ticaret açığı 1952 sonunda 541 milyon liraya ulaşmıştır. Bu açık 1953 ve 1954 yıllarında da devam etmiş ve 1954 yılında 401 milyon lira olarak gerçekleşmiştir¹⁵³.

Liberal iktisat anlayışına dayalı bir dış ticaret politikası uygulayan DP hükümetleri dış açığın bir türlü önüne geçememiştir. Özellikle 1953-1956 yılları arası dış açığa iki sebep yol açmıştır. Bunlardan birincisi kurulmaya çalışılan tesis ve fabrikaların üçte bir oranında hatta çoğu zaman yarıya yakın bir oranda dış kaynağa ihtiyaç göstermesidir. Bu denli dış kaynağa ihtiyaç gösteren tesis ve fabrikaların kurulması ödemeler bilançosunda açığa neden olmuştur. İkinci sebep ise 1954’ten itibaren kötü hava şartları nedeniyle zirai üretimin azalması ve dış açığın artmasıdır. Dış ticaret açığını azaltmak amacıyla 20 Nisan 1953’te serbest ithalat usulü kaldırılmıştır. Bu önlem de dış açığını kapatmada etkili olmamıştır. Haziran 1956 tarihinde savaş dönemine ait Milli Korunma Kanunu tekrar uygulamaya konulmuştur. Ancak bu inceleme altına alma işlemi de büyük faydalar getirmemiştir.

1953 yılından itibaren ithalatın kısılmasıyla birlikte iç ticaret hadleri sanayi ürünleri lehine dönmeye başlamıştır. Nüfus artışı ve kentleşme olayının hız kazanması, iç pazarın genişlemesi, kırsal kesimin pazara açılması ve dış konjonktürün fiyatları sanayi lehine değiştirmesi 1954’lerden sonra sanayileşmeyi kârlı hale getirmiştir. Ayrıca ucuz emek kullanımının bulunması, içeride kredi hacminin genişlemesi,

¹⁵²Bilsay Kuruç, Bilsay Kuruç, **İktisat Politikasının Resmi Belgeleri (Söylev, Demeç ve Yazıları)**, Ankara, 1963, s. 173.

¹⁵³TÜİK, İstatistik Göstergeler 1923-1995, Ankara, 1996, s. 258.

dışarıdan borçlanma ve yabancı sermaye ile iş birliği imkânların artması sanayileşme sürecine hız kazandıran etkenler olmuştur¹⁵⁴.

DP hükümetlerinin ilk yıllarında özel teşebbüsün sanayi üretimini özendirmeye dönük yasal düzenlemeler olmamasına rağmen özellikle 1954 yılından sonra özel teşebbüs sanayileşmeye hız vermiştir¹⁵⁵. Özel teşebbüsün yasal düzenleme katkısı olmamasına rağmen sanayi alanına yönelmesine enerji, ulaştırma ve haberleşme gibi alt yapı imkânlarının arttırılması ve genişleyen iç pazarın artan sınaî ürün talebi etkili olmuştur. Özel teşebbüsün sanayiye yönelmesine 1950 yılında kurulan “*Türkiye Sınaî Kalkınma Bankası*”nın da etkisi olmuştur. Çünkü bankanın kuruluş amaçlarından birincisi özel sanayinin kurulması ve gelişmesine yardımcı olmaktır. Banka, yerli ve yabancı kuruluşları özendirerek ve kredi sağlayarak sanayinin gelişmesine yardımcı olmuştur.

1954 yılından önce olduğu gibi 1954 yılından sonra da devletin teşvik amacıyla verdiği krediler artış göstermiştir. 1950 yılında 1.301 lira olan krediler genel toplamı, 1958 yılında 8.737 milyon liraya, 1960’da ise 9.640 milyon liraya ulaşmıştır. Bu krediler içerisinde tarım sektörünün payı 1950’de 412 milyon lira iken 1955’te 1.518 milyon liraya, 1958’te 2.161 milyon liraya, 1960’ta ise 2.392 milyon liraya yükselmiştir¹⁵⁶. 1954 yılına kadar tarımsal krediler çok hızlı artış göstermesine rağmen 1954’den sonra artış hızı yavaşlamıştır. 1950 ile 1954 yılları arasında tarımsal krediler de yaklaşık üç katına varan bir artış gerçekleşirken 1954 ile 1960 yılları arasında bir kat artış olmuştur.

1955’ten sonra iktisat politikalarında sanayiye ağırlık verilmesi sonucu tarımsal kredilerdeki artış hızı yavaşlamıştır.¹⁵⁷ Dönemin başbakanı Adnan Menderes 1956 yılı Ocak ayında Anadolu Ajansı’na verdiği beyanatta; tarımsal kredilerle ilgili tercihlerinin değiştiğini söylemiştir. Konuşmasında Menderes bundan böyle tarımsal kredilerin arttırılmamasına dikkat edileceğinden bahsetmiştir¹⁵⁸.

¹⁵⁴ Gülten Kazgan, **Ekonomide Dışa Açık Büyüme**, Altın Yay., İstanbul, 1985, s. 308-309.

¹⁵⁵1942 yılında süresini dolduran “*Teşvik-i Sanayi Kanunu*” yerine herhangi bir yasal düzenleme yapılmamıştır.

¹⁵⁶ **T.C. Maliye Bakanlığı**, Aylık Ekonomik Göstergeler, Nisan-Mayıs-Haziran, Ankara, 1979, s. 31.

¹⁵⁷ Şeref Şener, **a.g.m.**, s. 146.

¹⁵⁸ Bilsay Kuruç, **a.g.e.**, s. 154.

1954 yılından sonra, daha önce uygulanan liberal dış ticaret politikaları yavaş yavaş esnetilmeye başlanmıştır. Bu tarihten sonra devletçi kontrol tedbirleri daha sıkılaştırılmış, devletin ekonomiye müdahaleleri artmıştır. Devletin ekonomiye daha fazla müdahale ederek ithalat üzerinde bazı kısıtlayıcı tedbirlere başvurması iç pazar için üretim yapan sanayi kesimini güçlendirmiş ve sanayi üretimi hızla artmıştır

Sanayinin milli gelir içindeki payı 1955'te %10'luk bir ortalamadan %14'e yükselmiş, tarımın payı ise %49'dan %43'lere gerilemiştir¹⁵⁹. 1954 yılından sonra uygulanan iktisat politikaları, sanayi sektörünü yüksek maliyet kaygısı ve dış rekabet korkusundan kurtarmıştır. Kurulan sanayi işletmeleri dış rekabet baskısı olmadan ürettikleri ürünleri iç piyasada yüksek fiyatla satıp gelişme imkânı bulmuşlardır. Ayrıca 1946'dan sonra 2.80 TL'de sabit tutulan dolar kuru dış pazara göre iç pazarı daha cazip hâle getirmiştir. İhracata göre ithalatın daha hızlı artması dış borçların ödenmesinde güçlükler ortaya çıkarmıştır. Dış borçların ödenememesi ve enflasyon baskısıyla hükümet 4 Ağustos 1958 tarihinde "*İktisadi İstikrar Tedbirleri*" kararını almıştır. İktisadi İstikrar Tedbirleri ile Türk parasının dış değeri fiili bir devalüasyona tabi tutularak dış ticaret tıkanıklıkları giderilmeye çalışılmıştır. İthalatta dolar başına 620 kuruş prim tahsil olunması, böylelikle doların satış fiyatının yaklaşık %320 oranında arttırılarak 900 kuruşa çıkarılması karar altına alınmıştır. İhraç malları ise gruplara ayrılmış ve her grup için eski kura (1 dolar=2.80 TL) değişik miktarda prim ilave edilerek dolar fiyatları belirlenmiştir¹⁶⁰. Ayrıca Ağustos 1958 tarihine kadar biriken dış ticaret borçlarının konsolide edileceği bildirilmiştir¹⁶¹. Alınan tedbirler dikkatle uygulanmaya çalışılmış, 1959 yılı sonuna doğru enflasyon kontrol edilebilir hale getirilmiş, ihracat ve ithalat arttırılmıştır. Hatta yavaş yavaş durgunluk baş gösterince kararların uygulanması gevşetilmiştir.

1954 yılından sonra uygulanan iktisat politikaları değişmesine rağmen devletin piyasalara müdahalesi anlamında düşünebileceğimiz devlet yatırımları aynı hızla devam

¹⁵⁹ Çağlar Keyder, **Türkiye'de Devlet ve Sınıflar**, İletişim Yay., İstanbul, 1989, s. 110.

¹⁶⁰ Bu sisteme göre krom, bakır, tütün ve afyon ihraç edenler dolar başına 210 kuruş, fındık, üzüm ve incir ihraç edenler dolar başına 280 kuruş pirim alacaklar, bu sayılanlar dışında kalan maddelerin ihracatçıları ile değişik yollardan bankalara döviz satmak isteyenler her dolar başına 620 kuruş prim hak kazanacaklardır.

¹⁶¹ Haluk Cillov, **Türkiye Ekonomisi**, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Yayını, İstanbul, 1965, s. 144-145.

etmiştir. Nitekim 1950 yılında 261 milyon TL olarak gerçekleşen devlet yatırımları, 1955 yılında 877 milyon TL'ye 1960 yılında ise 2.262 milyon TL'ye ulaşmıştır¹⁶².

1950-1960 yılları arası dönem toplu olarak değerlendirildiğinde tarım kesiminin önemli bir değişme geçirdiği anlaşılmaktadır. Traktör, biçerdöver gibi modern tarım aletlerinin kullanımı yaygınlaşmış, yeni topraklar tarıma açılarak üretim artışı sağlanmıştır. Tarımsal girdilerdeki artış tarımsal ürünlerin niteliğinde de bazı değişikliklere yol açmıştır. Özellikle endüstriyel bitkilerin üretimini yaygınlaşması bu dönemde gerçekleşmiştir.

1950-1960 yılları arasında iktidarda kalan DP hükümetleri uyguladıkları liberal iktisat politikalarıyla birlikte tarım kesimine özellikle ilk beş yılda çok büyük ağırlık vermişlerdir. Buna rağmen bu dönemde hem tarımsal nüfus, hem de GSMH' de tarım kesiminin payı azalmıştır. 1950'de tarımsal nüfusun toplam nüfus içindeki oranı %81,6 iken, 1960'da %73,7'ye gerilemiştir. Yine tarımın GSMH içindeki payı 1950'de %44,9'dan 1960'da %40,7'ye gerilemiştir¹⁶³. Buna karşılık şehir nüfusu ve GSMH' DA sanayinin payı artmıştır.

---

¹⁶² T.C. Maliye Bakanlığı, 1961 Bütçe Gerekçesi, Ankara, 1961, s. 57.

¹⁶³ TÜİK, İstatistik Göstergeler 1923-1990, Ankara, 1992, s. 290.

2. DEMOKRAT PARTİ DÖNEMİ TARIM POLİTİKALARI

2.1. Demokrat Parti Dönemi Türkiye Ekonomisinde Tarımın Yeri

DP hükümetleri, CHP'nin devletçilik politikasıyla birlikte köy ekonomisini ve ziraat sahasını önemli gördüğünü belirterek nüfusun %80'inin köylerde yaşadığı memleketimizde milli ekonominin temelini ziraat olduğunu daha önceki bölümümüzde belirtmiştik. DP, milli ekonominin temelini ziraat olduğunu düşündüğü için, iktidarı boyunca, kalkınmadaki önceliği ziraat sahasına vermiştir. Bu öncelikte DP'nin çok oy aldığı köylü kesime önem vermesinin payı büyük olmuştur.

Menderes, uzun yıllar Aydın'da çiftlikte çalışmış ve tarımın içerisinden gelen birisidir. Toprağın ve köylünün ihtiyaçlarını gayet iyi bilmıştır. Doğaya ve kırlara karşı özel bir ilgi duymuştur¹⁶⁴. Toprağı bilen birisi olarak Adnan Menderes, gelir açısından refahlama yolunda önceliği uzun yıllardır ihmal edilmiş köye ve köylüye vermiştir. Menderes'i öncelikli olarak tarımda gelişmeye yönelten tek sebep Menderes'in çiftçilikten geliyor olması değildir, ABD yardımlarının ağırlıklı olarak tarıma yönelik verilmesi, tarıma yapılan yatırımın çok daha kısa sürede geri dönmesi de tarımsal açıdan gelişmeye öncelik verilmesinin nedenleri arasındadır. 1951 yılı Aralık ayında bütçe komisyonunda Başbakan Adnan Menderes, iktisadi kalkınmanın temeli olarak ziraatı göstermiştir¹⁶⁵. Ziraatla ilgili olarak alınan bütün bu tedbirlerin temel hedefi çiftçilerin üretim gücünün arttırılarak, satın alma gücünün ve hayat standardının yükseltilmesi olmuştur. Türkiye'de süratle üretimi arttırma imkânının olduğu alan tarımdır. Bu dönemin nüfusunun %80'inden fazlasını oluşturan tarımsal nüfus, GSMH'nin sadece %45'ini elde etmektedir¹⁶⁶. Bu sebeple, tarımsal nüfus en yoksul grup olarak görülmüş ve hedefler bu nüfusu refah seviyesine ulaştırma yönünde belirlenmiştir. Ziraatın, iktisadi kalkınmanın ana meselesi olarak görülüp her türlü teknik vasıtalarla donatılması, zirai kredilerin arttırılması ve çiftçiler için uygun fiyat politikası uygulanması 1954 yılı sonunda zirai ekim sahalarını (1950 yılına göre) yaklaşık %34 oranında arttırmıştır.

¹⁶⁴ Ş.Süreyya Aydemir, **Menderes**, s. 213; ayrıca bu konuda için bkz: Süleyman İnan, **Muhalefet Yıllarında Adnan Menderes**, Liberte Yay., İstanbul, 2006, s. 334.

¹⁶⁵Bilsay Kuruç, **a.g.e.**, s. 128.

¹⁶⁶**Cumhuriyet Döneminde İstatistiklerle Türkiye 1923-1982**, Türkiye Ticaret, Sanayi, Deniz Ticaret Odaları ve Ticaret Borsaları Birliği, Ankara, 1982. s. 18.

Adnan Menderes, iktidarının ilk hükümet programında tarım hakkında, *“Ziraatın iktisadi bünyemizin temelini teşkil ettiğini hiçbir zaman gözden uzak tutmayacağız”* ifadeleriyle ekonomik kalkınmada tarıma önem verileceğini göstermiş ve mevcut tarımın *“karasaban ve kağınının mahkûmu”* olmasını eleştirmiştir. Menderes’e göre tarımı ön plana alan böyle bir görüşle hareket ederek zirai kredi davasını, ziraat alet ve vasıtaları meselelerini hastalık ve haşerelerle mücadele, iyi tohum ve tohumları ıslah mevzularını, ziraat tekniğini ilerletme çarelerini ehemmiyetle yeni baştan gözden geçirerek yapılması üzerinde önemle durmuştur¹⁶⁷.

Yukarıda açıklamaya çalıştığımız gibi DP dönemi Türkiye ekonomisi içinde ziraatın nasıl bir öneme sahip olduğunu ayrıca iktidarın hükümet programında tarıma ayrılan maddeleri de konu ile bağdaştırmak açısından vermemizde fayda vardır¹⁶⁸.

DP hükümet programınının 56. maddesinde, *“Tarımsal Kalkınma, Ziraat, milli gelirin en geniş kaynağını teşkil ettiğine ve nüfusumuzun yüzde sekseni ziraatla geçindiğine göre, zirai kalkınmanın memleket kalkınmasının temeli olacağına şüphe yoktur. Bu sebeple, devlet gayretlerinin “Topraktan bol, iyi ve ucuz mahsul almak” hedefinde toplanmasını zaruri görmekteyiz”* şeklinde bir ifade yer almış bununla söz konusu dönem itibariyle Türkiye nüfusunun % 80’i ziraattan elde ettikleri gelirle geçimlerini sağladıkları belirtilmiştir. Dolayısıyla bu alanda verimlilik sağlamak için atılması gerekli girişimlerde bulunulacağı sözü verilmiştir. Programın 57. maddesinde, *“Tarımsal Üretimin Değerlendirilmesi ve Üretimin Artırılması”, memleketimizde ziraat diğer istihsal şubelerine nispetle, emek ve masrafa en az karşılık gelen iştir. Ziraatta maliyet ve satış arasındaki fark, asgari derecededir. Çiftçinin sattığı, satın aldığı maddelere nispetle ucuzdur. Maliyetleri yüksekliği, mahsullerin dış piyasaya arzını da zorlaştırmakta ve istihsalı baskı altında bulundurmaktadır. Bu sebeplerle, bir taraftan zirai maliyetlerin yükselmesinde tesiri olan amillerle mücadele etmek, diğer taraftan, zirai mahsullerimizin iç ve dış pazar şartlarını iyileştirme çarelerini aramak yollarıyla çiftçiyi bugünkünden daha çok kazanır ve daha fazla istihsal yapar hale getirmek, en esaslı gayelerimizdendir”* şeklinde bir ifade yer almakla birlikte tarımsal faaliyetlerin maliyetlerinin yükselmemesi için gereken önlemlerin alınacağı vurgulanmıştır. 58.

¹⁶⁷ **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem:9, Birleşim:3, Cilt:1 (29 Mayıs 1950), s. 28.

¹⁶⁸ T. Zafer Tunaya, **Türkiye’de Siyasi Partiler (1859-1952)**, İletişim Yay., İstanbul, 1952, s. 669.

madde de, “Çiftçinin Donatımı, Ziraatımız, alet, çift hayvanı, makine vesaire vasıta bakımından yoksul olduğu gibi, iyi tohum, ilaç vesaire ihtiyaçları da karşılanmış olmaktan uzaktır. Çiftçilerimizin donatım işi, zirai kalkınmamızın başlıca konusudur. Bundan başka, çiftçilerimizi, işine yarayacak teknik bilgi ve teçhiz etmeğe ve istihsal metotlarımızı ıslaha, daha verimli hale getirmeğe mecburuz. Bütün bu ihtiyaçları memleket ölçüsünde karşılayacak tedbirlerin süratle alınmasına çalışacağız”. Şeklinde bir ifade yer almış ve bununla çiftçilerin, teknik açıdan bilgilendirileceği vaadinde bulunulmuştur. 59. maddesinde, “Tarımsal Kredinin Arttırılması, Zirai kredi, istihsal hacmiyle mütenasip ve istihsalı süratle arttırmada esaslı amel miktar ve mahiyette olmalıdır. Bu bakımdan Ziraat Bankası'nın faaliyeti ve sermayesinin arttırılması meselesi üzerinde önemle durulma azlımdır. Ayrıca, kooperatifleşme yolu ile de kredi darlığına çareler bulunabileceği kanaatindeyiz. Bunun için, kooperatif hareketini hızlandırmağa ve genişletmeğe ve bundan başka da yer yer çiftçiye kredi yapacak mahalli bankalar kurulmasına çalışacağız” şeklindeki çiftçiye, kredilerin daha uygun miktarlar da kredi sağlanacağı belirtilirken aynı zamanda kooperatifleşme faaliyetleri konusunda da gereken girişimlerde bulunulacağı bildirilmiştir. Programın 60. maddesinde, “Kooperatif Konusunun Genişletilmesi, Çiftçimizin, kredi kooperatifleriyle olduğu gibi, istihsal ve satış kooperatifleri kurmak ve bunları çoğaltmak yolu ile de takviyesini lüzumlu görmekteyiz” şeklindeki ifade ile de kooperatifçiliğimizin gelişimi için büyük çabalar harcanacağı bir kez daha vurgulanmıştır. 61. maddesinde, “Kuraklıkla Mücadele, Zirai kalkınmamızda büyük ehemmiyeti aşikâr olan kuraklıkla mücadelenin ve su işlerinin hızlandırılmasını ve genişletilmesini çok lüzumlu görüyoruz” şeklinde bir ifade ile zirai mücadele konusunun önemi üzerinde durulmuştur. Hükümet programının 64. maddesinde, “Tarımsal Sanatların Teşvik ve Korunması, Zirai sanatlara kredi vermek ve gelişmelerine yardım etmek yönünde Ziraat Bankası'nın esaslı gayretler sarf etmesine ve özel teşebbüs ve sermayeyi de bu sahaya çevirmek için her türlü teşvik ve yardımda bulunmasına ihtiyaç görmekteyiz”. şeklinde bir ifade yer almış, bununla Ziraat Bankası'nın üreticiye gerekli yardımlarda bulunacağı ihtiyacı vurgulanmıştır. 64 madde de, “Devletin Çiftçiye Yardımı, Devlet, elindeki mahdut imkânları ziraat işletmeciliğine hasretmektense, bundan sonra, bu imkânları çiftçi kütlesinin iyi, bol ve ucuz istihsal yapmasına yardım yolunda kullanılmalıdır. Bu maksatla her bölgede yeni yeni örnek çiftlikler, fidanlıklar, hayvan ıslah merkezleri,

tohum üretme ve araştırma istasyonları kurmak yolunda çalışmalıdır.” şeklinde bir beyan bulunmuş, bununla çiftçilerin ziraata açtıkları alanlardan daha çok verim sağlanabilmesi için örnek çiftliklerin, fidanlıkların kurularak bu gibi faaliyetlerde nelere dikkat edilmesi gerektiği çiftçiye pratik olarak gösterileceği bildirilmiştir. Yine programın 65 maddesinde de, *“Basit Tarım Aletlerin Endüstrisinin Kurulması, Devlet, ucuz ve her bölgenin tabiat şartlarına uygun aletleri ve yedek parçaları çiftçinin ayağına götürmeli ve bu maksatla memlekette çok geniş sarf yeri olan basit ziraat aletleri sanayinin süratle kurulmasını sağlamalıdır”* şeklinde bir ifade yer almış bununla da zirai alet meselesi üzerinde önemle durulmuştur. Programın 66. maddesinde, *“Tarımsal Kalkınmanın Planlanması, Zirai kalkınmamızda devletin ağır ve geniş vazifeleri bulunduğu inaniyoruz. Bu vazifelerin yapılması için, meseleyi bütün genişliği ile toptan ele almak ve işleri, sarf edilecek emek ve paraya nispetle verimi en çok ve tesirli milli ekonomi bakımında en geniş olanlardan başlamak üzere, tertiplemek ve planlaştırmak lazımdır”* şeklinde bir ifade yer almış ve bununla da Türkiye ekonomisine tarımsal faaliyetler açısından katkı sağlayabilmek için planlı hareket etme gereğinde üzerinde durulmuştur. DP'nin hükümet programında tarıma ayrılan son maddesi, 67. maddede, *“Bilgi ve Sermayenin Tarım Alanlarına Aktarılması, Bilgi ve çalışan emek, sermaye ve teşebbüsün ziraat sahasına dökülmesini, zirai istihsal ve milli gelirin arttırılmasında önemli bir konu olarak görmekteyiz. Bu maksatla temini için gerekli tedbirlerin alınmasına çalışacağız.”* şeklinde bir ifade yer almış bununla da tarımsal kalkınma da bilgide ve sermayede hiçbir fedakârlıktan kaçınılmayacağı vurgulanmıştır.

DP'nin programında yer alan yukarıdaki maddelerden de anlaşılacağı üzere, hükümet, tarımsal gelişme yolunda ciddi adımlar atarak, Türkiye ekonomisinin kalkınması için gerekli çabaları göstermiştir.

Ayrıca DP iktidarında karayollarına yapımına da büyük önem verilmiş, köy ile şehir arasında ki bağın kurularak ekonomik ilişkilerin alt yapısı tamamlanmıştır. Bu dönemde Amerikalıların teknik ve mali yardımıyla on yıl içinde 5400 kilometrelik sert yüzeyli çift geçişli anayol yapılmıştır. 1950 yılında Türkiye’de sadece 1600 kilometrelik sert satırlı yol olduğu düşünülürse, karayolu ağının genişletilmesine ne denli önem verildiği görülecektir. Karayolu ağının genişletilmesinde olduğu gibi aynı durum enerji

yatırımları için de geçerlidir. Zira bu dönemde elektrik üretimi bir önceki on yıla oranla 3,6 kat artmıştır¹⁶⁹. Böylece, teknoloji, bilgi ve makine tarım alanlarına taşınmış ve üretimi kolaylaştırmıştır.

Tarımın gelişmesine yönelik olarak köylüyü rahatlatmak amacıyla hayvan ve zirai mahsul vergisi kaldırılmıştır. Bankalar tarım kredileri açmış ve ödemelerde kolaylıklar sağlamıştır. Toprağı az olan ve ya hiç olmayan köylüye devlet arazisinden parasız toprak dağıtılmıştır. Traktör ve diğer tarım makinelerinin ithalinde büyük imkânlar yaratılmıştır¹⁷⁰. Köylüye gübre tedarikinde kolaylıklar sağlanmıştır¹⁷¹. Yeni bir orman kanunu hazırlanarak, ormanlardan köylünün istifade edebilmesinin önü genişletilirken, ekonomiye daha fazla katkı sağlayacak hukuki düzenlemeler gerçekleştirilmiştir¹⁷². Ziraatın geliştirilmesi adına yapılan çalışmalar esnasında Menderes, kalkınmada önceliği köylüye vermesinin gerekçesini şöyle açıklamıştır;

“DP nüfusunun %82’i köylerde oturan ve iktisadi bünyesinin temelini ziraat teşkil eden bir memlekette hakiki kalkınmanın ancak köy ve ziraat hayatında esaslı değişiklikler elde etmek suretiyle mümkün olabileceğine ve hatta bizim memleketimizde sosyal adaletin köylü ve ziraat davasını halletmekten ibaret olduğuna kani bulunuyorum”.

Menderes tarımı ve köylüyü o derece benimsemiştir ki ülkemizde yeni kurulmakta olan Köylü Partisini tanımadığını ve köylünün ve çiftçinin gerçek partisinin DP olduğunu ilan edecek kadar iddialı konuşmalar yapmıştır¹⁷³. Tarıma yapılan yatırımın daha çabuk geri döndüğünü düşünen Menderes:

“Memleketimizde ziraat en bakir mevzuu teşkil ediyordu. Süratle istihşali artırmak kabiliyeti en kolay olan saha idi. Nihayet ziraat, nüfusumuzun yüzde sekseninin ve en mahrum bir kısmının, maişet vasıtası idi. Bizim memleketimizde içtimai adalet başka memleketlerdeki gibi amale davası olmaktan çok daha fazla çiftçi ve köy davasıdır. Halkımızın bu yüzde sekseni milli gelirden ancak yüzde 35-40’ı almakta geri

¹⁶⁹ Fikret Başkaya, **a.g.e.**, s.140.

¹⁷⁰ Çağlar Keyder, **Türkiye’de Devlet ve Sınıflar**, İletişim Yay., İstanbul, 1993, s.186.

¹⁷¹ **Zafer**, 6 Haziran 1951.

¹⁷² **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem:9, Birleşim:58, Cilt:6 (30 Mart 1951), s. 64.

¹⁷³ **Zafer**, 17 Nisan 1952.

kalan yüzde 20 nüfus ise, milli gelirin yüzde 60 ve daha fazlasını elde etmekte idi” şeklinde açıklamalarda bulunmuştur¹⁷⁴.

Nüfusumuzun dağılımı, ülkede acil iş sahalarının açılması, ülke kaynaklarının verimli kullanılması ve daha da önemlisi kısa sürede gelir getirmesi hükümeti tarıma yönlendirmiştir. DP'nin özellikle ilk yılları tarımda en verimli yıllar olmuştur. Tarım alanında büyük atılımlar ve başarılı kazanılmıştır. İktidarının henüz iki yılını doldurmadan ulaşılan seviyeyi Menderes şöyle açıklamıştır:

“Yurdumuzda ziraat sahası gün geçtikçe daha büyük bir hızla genişlemektedir. Ekiilmemiş toprak kalmayacak zamana erişmek üzereyiz. Çiftçimiz makine, alet, hayvan, tohum ve işletme sermayesi, zirai kredi bakımlarından evvelki senelere kıyas edilmeyecek derecede geniş imkânlarla sahiptir”¹⁷⁵.

Menderes'in tarım alanında yaptığı atılımların sonucunda; kırsal kesimdeki işsizlik azaltmış, bu dönemde tarımda makineleşme dönemi açılmış, traktör kullanımı yaygınlaşmış, tarımsal ilaçlar kullanılarak verim artırılmıştır¹⁷⁶. Halk, büyük bir ekonomik rahatlama içersine girmiştir¹⁷⁷. Tarımsal üretim sahaları genişletilmesi hububat, narenciye ve sebze-meyvede üretim rekorları kırılmasını sağlamıştır. Özellikle 1950–53 yıllarındaki tarımsal başarılar, Menderes'te sonsuz kaynaklara sahip olduğumuz duygusunun oluşmasına sebep olmuştur¹⁷⁸. Ayrıca tarım ile sanayinin birbirini tamamladığını belirten Menderes, tarımsal çabanın kesinlikle sanayinin aleyhine bir gayret olmayacağı teminatını da vermeyi ihmal etmemiştir¹⁷⁹. Menderes, kuvvetli bir sanayinin var olabilmesi için gayet kuvvetli bir zirai bünyeye sahip olmanın şart olduğunu düşünmüştür¹⁸⁰.

¹⁷⁴ **Zafer**, 8 Ocak 1953.

¹⁷⁵ **Milliyet**, 20 Aralık 1951.

¹⁷⁶ Ş. Süreyya Aydemir, **Menderes**, s. 218-219.

¹⁷⁷ Tefik Çavdar, **Türkiye'nin Demokrasi Tarihi**, İmge Kitabevi, Ankara, 2003, s. 302; ayrıca bu konuda bkz: Samet Ağaoğlu, **Arkadaşım Menderes**, Alkım Yay., İstanbul, 2003.

¹⁷⁸ **Vatan**, 10 Nisan 1952.

¹⁷⁹ **Zafer**, 15 Şubat 1955.

¹⁸⁰ **Zafer**, 15 Şubat 1955.

2.2. 1950-1955 Yılları Arasında Türkiye’de Zirai Gelişmeler

Cumhuriyetin kurulduğu yıllarda ekonomisi yoğunlukla tarıma dayalı olan Türkiye için tarım faaliyetlerine yönelik bilgilerin derlenmesi büyük önem taşımaktadır. Bu nedenle “1927 Tarım Sayımı”nda olduğu gibi “1950 Genel Tarım Sayımı” da tam sayım yöntemi ile gerçekleştirilmiştir.

“1950 Tarım Sayımı”nın çalışmaları 1948 yılında başlatılmış olup, bu çalışmaların öncesinde 1945 yılında köy sayımı yapılmıştır. Köy sayımları 1948 ve 1949 yıllarında yinelenmiş ve köy muhtarlarından tarımsal veriler toplanmıştır.

Sayım, 1950 yılı Kasım ayında “Muhtarlık ve Aile Anketleri” olmak üzere iki bölümde uygulanmış ve ülkede bulunan 34.702 köy ve 3.406 şehir muhtarlığı sayıma tabi tutulmuştur. Her muhtarlığın sorumlu olduğu bölge hakkında muhtar ve azaları tarafından doldurulan cetveller aracılığıyla sayım uygulanmıştır. Aynı zamanda söz konusu muhtarlıkların 21.521 inde olası örnekleme yöntemiyle örnek aile sayımı da yapılmıştır. Ülke çapında bu sayıma tabi olan aile sayısı yaklaşık 270 bin düzeyindedir.

“1950 Tarım Sayımı”nda Tarım Bakanlığı ile Milli Eğitim Bakanlığı personeli görevlendirilmiştir. Tarım Bakanlığında çalışan 649 eleman ekip şefi ve sayım kontrolörü olarak görev alırken, Milli Eğitim Bakanlığında görevli 6500 köy öğretmeni sayım memuru olarak çalışmışlardır.

Sayımın merkezdeki koordinasyon ve yönetimi ise, Tarım İstatistikleri Müdürlüğü ile birlikte İstatistik Genel Müdürlüğünde görevlendirilen ABD’li Charles F. Sarle ile M. Vincent Lindquist tarafından yürütülmüştür. Ayrıca ihtiyaç duyulduğunda Ziraat ve Veteriner Fakültelerinden destek alınmıştır.

1950 sayımında işletme yapıları ve cari tarım istatistiklerine ilişkin verilerin toplanmasının yanı sıra, işletme türlerine (yalnız toprak mahsulü yetiştirenler, yalnızca hayvan yetiştirenler vb.) göre bir sınıflamaya gidilmiş, “1950 Nüfus Sayımı”na göre çiftçi aile yapıları belirlenmiş, arazi parçalılığı araştırılmış ve bazı yeni tanımlamalar yapılmıştır. Bunun yanı sıra, köyde yaşayan aileler “çiftçi aileler” ve “çiftçi olmayanlar” olarak tasnif edilmiş, kaba anlamda kırsal alanda yaşayan ailelerin faaliyet alanına göre sınıflandırması yapılmıştır.

Bunlara ilave olarak ilk defa ülkede kullanılan “*yerel alan ve hacim ölçü birimleri*” tespit edilerek istatistik veriler bu kapsamda değerlendirilmiş ve standart ölçü birimlerine çevrilmiştir.

Sayımın tamamlanmasının ardından veriler tasnif edilmiş, sonrasında tarım sayımının tamamlayıcısı niteliğinde kabul edilen ve 1952 yılında art arda uygulanan iki adet köy anket çalışması yapılmıştır. İlk anket ilkbahar aylarında ülke genelinde belirlenen 500 örnek köy ve 2.500 örnek aileye uygulanmıştır. İkinci anket ise, sonbahar aylarında yine ülke genelinde belirlenen 900 örnek köy ile 4.800 örnek aileye uygulanmıştır.

“1950 yılı Tarım Sayımı”nın sonuçları fasiküller halinde aralıklarla yayınlanmış olup, ayrıca 1952 anketlerinin neticeleri ile birlikte “*Türkiye’de Ziraat Sayımları ve Köy Sayımları*” çalışmasında toplanmıştır¹⁸¹.

1950’ ye kadar, otoriter hükümet, Türkiye’nin temel meselelerinden biri olan toprak ve ziraî politika alanında, kendi ağırlığını etkin bir şekilde uygulama alanına koyamamıştır¹⁸².

1950 yılına ait ziraatla ilgili istatistik tablolarına bakıldığı zaman hakikaten kötü bir durum söz konusudur. Söyle ki; 1950’de toplam işlenen (ekilen ve nadasa bırakılan) saha 14.542.000 hektardır. Traktör sayısı 1948’de 1.756, 1949’da 9.170, 1950 sonunda 16.585’dir¹⁸³. 1938 rakamları 100 olarak alınırsa, 1938 ile 1945 yılları arasında Türkiye’nin millî geliri 100’den 77’ye, kişi başına geliri 100’den 69’a, tarımsal üretimi 100’den 74’e düşmüştür. Bu durum savaş yıllarındaki genel ekonomik gerilemeyi yansıtmaktadır¹⁸⁴.

1950’ye gelinceye kadar ülkenin içinde bulunduğu durum hakikaten zordur. Bu durumu, CHP döneminin önemli bürokratlarından ve o politikaların teknisyenlerinden biri olan Şevket Süreyya Aydemir; Anadolu’ da meselâ, Ankara’daki 4.000 tonluk buğday silosu dışında, başka buğday siloları olmadığını, gıdalık, ekmeklik, yemlik

¹⁸¹Yurdakul Saçlı, **Türkiye’de Tarım İstatistikleri (Gelişimi, Sorunları ve Çözüm Önerileri)**, İktisadi Sektörler ve Koordinasyon Genel Müdürlüğü, Ankara, 2009, s. 13.

¹⁸²Ş. Süreyya Aydemir, **İkinci Adam (1950-1964)**, Cilt:3, Remzi Kitabevi, İstanbul, s. 63.

¹⁸³**TÜİK**, 1959 İstatistik Yılı, s. 210.

¹⁸⁴Feroz Ahmad, **Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945-1980)**, Kaynak Yay., İstanbul, 1996, s. 1.

işlerin de müsteşar yardımcısı olarak vazife aldığı zaman Ankara ve İstanbul’da dâhil olduğu halde, hiçbir il ve merkezde ne buğday, ne akaryakıt üzerinden stok mevcut olmadığını gördüğünü, halkın kendi günlük yaşantısı içinde yuvarlanırken sıkıntılar içerisinde homurdandığını ve her şeyden CHP’yi sorumlu tuttuğunu anlatmaktadır¹⁸⁵.

DP hükümetlerinin kalkınma politikasında en önem verdiği konu ziraat olduğunu daha önce de vurgulamıştık. Ülkenin o günlerde yüzde seksenini teşkil eden köylü ve köylünün tek çalışma sahası olan ziraatın geliştirilmesi, ilk hedef olarak kabul edilmiştir. DP’nin birinci hükümet programının meclis’te okunması sırasında ziraat konusuyla ilgili olarak Başbakan Adnan Menderes; eski iktidarın yaptığı gibi gösterişçi ve pahalıya mal olan bir devlet müessesesinin, karasaban ve kağınının mahkûmu olan geri bir ziraî bünye üzerine kurulamayacağını, kurulmak istendiği takdirde ise millî ekonomiyi güçsüz düşüreceği gerçeğinin daima bilinmesi gerektiğini söylemiştir. Adnan Menderes bu konudaki sözlerini şu cümlelerle bitirmiştir;

*“Ziraatı ön plâna alan böyle bir görüşle hareket ederek zirai kredi davasını, ziraat alet ve vasıtaları meselelerini hastalık ve haşerelerle mücadele, iyi tohum ve tohumları ıslah mevzularını ziraat tekniğini ilerletme çarelerini ehemmiyetle yeni baştan gözden geçireceğiz”*¹⁸⁶.

Cumhurbaşkanı Celâl Bayar da 1 Kasım 1950’de meclisi açış nutkunda ziraat konusuna değinerek; en az 25 yıldır ziraatın kalkınması için önemli fikirler geliştirildiğini, yerli ve yabancı uzmanlar tarafından ele alınıp incelenmemiş bir ziraat hususunun kalmadığını, kendisinin bu hususlara ilâve edecek bir fikri olmadığını fakat bir kanaatini açıklamak istediğini şu sözleriyle belirtmiştir.

*“Millî ekonomimizin temeli ziraattır. Şu halde elimizdeki kudret ve imkânları ziraat mensupları arkadaşlarımızı yeni bir hız ve yeni bir gayret hamlesiyle netice almağa davet ve kendilerine başarılar dilemek olacaktır”*¹⁸⁷.

DP hükümetlerinin sosyal adalet ve ilk sermaye birikimlerini gerçekleştirmek için tarım alanında uyguladığı politika, traktör sayısının hızla artırılması, Ziraat Bankası

¹⁸⁵Ş. Süreyya Aydemir, **İhtilâhın Mantiği ve 27 Mayıs İhtilâli**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1999, s. 148-149.

¹⁸⁶ Kâzım Öztürk, **T.C. Hükümetleri ve Programları**, TBMM Vakfı Yay., Ankara 1968, s. 356.

¹⁸⁷ **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: 9, Birleşim:1, Cilt:3 (1 Ekim 1950), s. 6.

kredilerinin genişletilmesi ve ürün fiyatlarının yükseltilmesi biçiminde olmuştur. Marshall Planından sağlanan traktörler krediyle çiftçilere dağıtılmış, böylece 1936 yılında 961, 1948 yılında 1.756 olan traktör sayısı, 1952 yılında 31.415'e yükselmiş ve 1959 yılında 41.896 olmuştur. 1936' da 104, 1948' de 994 olan biçerdöver sayısı 1956 yılında 6.000'i geçmiştir.

Ziraat Bankası kredilerinde de büyük artışlar görülmüş, 1940'da zirai kredi toplamı ancak 50.000.000 Lira, 1948'de 235.000.000 Lira, 1953'de ise 1.212.000.000 liraya ulaşmıştır. Ayrıca krediler ucuzlatılmış, ürün fiyatları yükseltilmiştir. 1951-55 döneminde buğday fiyatları % 16 oranında arttırılmıştır. Bu dönemde pancarda yükseliş % 23, pamukta % 47'dir. Bundan başka karayolları şebekesinin ve kamyonla nakliyatın gelişmesi belli başlı ürünlerin devletçe yüksek fiyatla satın alınması ve Toprak Mahsulleri Ofisi'nin depolama kapasitesinin genişlemesi tarımda üretim artısını kolaylaştırmıştır.

1950-1953 döneminde uygulanan tarım politikalarının sonucu olarak tarım ürünlerinde çok büyük bir artış görülmüş, artışta iyi hava şartları kadar, ekilen arazi alanının hızla genişlemesi önemli rol oynamıştır. 1928 yılında 6.600.000, 1950 yılında 14.500.000 hektar olan ekili arazi alanı 1954'de 19.600.000 hektara ulaşmıştır. Pamuk ve pancar gibi sınaî bitkilerin ekim alanı ve verimleri yükselmiştir. Traktör sayısındaki büyük artış, ekili alandaki büyümeye sebep olmuştur. Buna karşılık meralar azalmış, 1928'de 46.000.000, 1950'de 37.800.000 hektar olan mera alanı hızla azalarak 1960'da 28.600.000 hektara düşmüştür¹⁸⁸.

Ziraî üretim 1950-1955 seneleri zarfında genel olarak çoğalmış ve hububat üretiminde % 80, meyvelerde % 150, sebzelerde % 50, şeker pancarı ve patatesten % 300'den fazla, pamuk lifi üretiminde % 80 ve ette % 100'ü bulan artışlar kaydedilmiştir. Buğdayda 1950-1955 ortalaması 1.106 kiloya, her türlü bakliyatda 1.003 kiloya ve şeker pancarında da 15.632 kilodan 18.968 kiloya yükselmiştir. 1950-1955 senelerinde zirai üretimde yer alan artışa paralel olarak, ülkenin zirai geliri ve köylü nüfusu başına düşen zirai gelir miktarı da çoğalmıştır.

¹⁸⁸ Doğan Avcıoğlu, **Türkiye'nin Düzeni**, Tekin Yay., İstanbul, 1997, s. 619-620.

1945-1949 döneminde nüfus başına hububat üretimi 117 kilo, 1950-55 döneminde 259 kilo olmuştur. Bu miktar Kanada, Arjantin ve Avustralya hariç tutulursa diğer bütün ülkelerden yüksektir. Zirai ilâçlar ve kimyevî gübre üretim ve tüketiminde büyük artış görülmüştür. Mücadele ilâçları için devlet bütçesinden 1950’de 2.000.000, 1960’da 36.000.000 lira ödenek ayrılmıştır¹⁸⁹. 1949 yılında ekilen tarla 8.990 hektarken, 1954’de 13.208 hektara ulaşmıştır. Ayrıca nadasa bırakılan tarla 1949’da 4.274 hektarken, 1954’de 6.408 hektara ulaşmıştır¹⁹⁰.

1950’li yılların başlarında Kore Savaşı’nın patlak vermesi, fiyat konjonktürünü olumlu yönde etkileyerek tarımda gelişmeyi hızlandıran önemli bir faktör olmuştur. Ticaret hadleri tarım lehinde gelişerek 1953 yılında en yüksek düzeye çıkmıştır. 1950 yılından itibaren ihracatın hızla artış göstermesi, dış ticaret dengesinin de iyileşmesini sağlamıştır. Kuşkusuz, bu dönemde hükümetin uyguladığı genişleme politikaları da büyük rol oynamıştır. Üstelik önceki iktidardan döviz rezervi fazlası da hükümetin elini rahatlatmıştır¹⁹¹. Elverişli iklim koşullarının da yardımıyla tarım ürünleri ihracatı 1950 - 53 yılları arasında yüzde 50 artmıştır¹⁹². Böylece bir bütün olarak tarımsal nüfusun görelî durumunun ekonominin diğer kesimleri karşısında düzeldiği rahatlıkla söylenebilir¹⁹³.

Yine, tarım kesiminin milli gelir içindeki payı 1946 - 47 ortalaması olan yüzde 42 iken, 1952-53’te bu oran yüzde 45,2’ye çıkmıştır. Aynı yıllar için sanayi sektörünün payı ise 15,2’den yüzde 13,5’e düşmüştür. Bu gelişme biçimi, bu dönemin dünya ekonomisi ile hammaddeci ihtisaslaşmaya dayanan bütünleşme eğiliminin bir yansımasıdır¹⁹⁴.

1950’li yılların başında tarım sektörünün ekonomik büyüme üzerinde yarattığı etki küçümsenemez. Bu yıllar tarımın gelişme yılları olarak kabul edilmektedir. Tarım, bu yıllarda ekonomik gelişme içinde belirleyici role sahip olmuştur. Tarımsal kesimde

¹⁸⁹ **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem:9, Birleşim: 49, Cilt:12 (27 Şubat 1950), s. 835-836.

¹⁹⁰ **TÜİK**, 1959 İstatistik Yıllığı, s. 46.

¹⁹¹ Gülsün Gürkan Yay, “1945-1960 Döneminde Tarımsal Gelişimin Değerlendirilmesi”, **Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt:1, Sayı:2, İstanbul, 1994, s. 68.

¹⁹² Çağlar, Keyder, “ İktisadi Gelişme ve Bunalım”, Geçiş Sürecinde Türkiye, Derleyen: Irwin Cemil Schick ve Ertuğrul Ahmet Tonak, **Bilim Dergisi**, Belge Yay., İstanbul, 2006, s. 312.

¹⁹³ Korkut Boratav, “Savaş Yıllarının Bölüşüm Göstergeleri ve Rantları”, **Yapıt-Toplumsal Araştırmalar Dergisi**, Sayı:8, Ankara, 1985, s. 84.

¹⁹⁴ Korkut Boratav, **Türkiye İktisat Tarihi: 1908-2007**, İmge Yay., Ankara, 2009, s.101.

hızlı üretim artışları ve gelirler ulusal pazarın büyüyüp coğrafi olarak yayılmasına katkıda bulunmuş ve iç pazara dönük sanayiye zemin hazırlamıştır¹⁹⁵. Dolayısıyla bu yıllardaki tarımsal dönüşümün ekonomiye bir atılım kazandırmadaki büyük rolünün hiç kuşkusuz kabul etmek gerekir. Tarım sektörü bir yandan ihracat geliri yaratma işlevini sürdürürken, yerli sanayiye girdi sağlayıcı rolünü de üstlenmiştir¹⁹⁶.

Bu konu hakkında Cem Eroğul; DP'nin tarım kesiminin gelişmesi için aldığı önemli tedbirlerin aslında büyük toprak sahiplerine yaradığını, köyün lehine alınan her iyi tedbirin netice itibariyle, köyün mutlu azınlığına daha çok yaradığını ve dolayısıyla köylerde mevcut adaletsizliği daha çok artırdığını ifade ederek kitabında şu sözleri sarf etmiştir: *“Demokrat Parti'nin, büyük toprak sahipleri ve özellikle ağalar lehine aldığı diğer önemli bir tedbir, Köy Enstitülerini tasfiye hareketini tamamlamak olmuştur... Yoksul köylünün uyanması, sonuç itibariyle onu ağalığa ve köydeki adaletsizliğe karşı bilinçli bir mücadeleye zorunlu olarak sürükleyecekti. Ne yapıp yapıp bunun önlenmesi gerektiği”*¹⁹⁷. Serdar Turgut; *“Tarım sektöründe 1947'den itibaren başlayan ve Demokrat Parti iktidarının uygulamaları ile hızlanan gelişmeler demokratikleşme sonucunda hızlanan kapitalistleşme olarak nitelendirilebilir”*¹⁹⁸, derken Muzaffer Sencer de düşüncelerini şu sözlerle dile getirmiştir: *“Demokrat Parti programı, bu alanda kısa bir dönem içinde Türkiye'nin kırsal yapısını köklü değişikliklere uğratan ve mülkiyet iliksilerinin niteliğinde köklü ve hızlı değişimler yaratarak geleneksel büyük toprak sahiplerine, büyük tarım burjuvazisine dönümse, henüz oluşma sürecinde olan kır burjuvazisine de büyük gelişme olanakları sağlayan bir politika önermiştir”*¹⁹⁹.

2.3. Tarımda Makineleşme ve Zirai Krediler

1945 yılından sonra ekonomik kalkınma için gerekli ve yeterli kaynağa sahip olmayan Türkiye tüm umudunu dış yardımlara bağlamıştır. Dış yardımların sağlanabilmesi amacıyla da savaş sonrası hazırladığı plan ve programlar da hep bu doğrultuda şekillenmiştir. Dış yardımlardan yararlanmanın temel koşulu,

¹⁹⁵ Çağlar Keyder, a.g.m., s.312.

¹⁹⁶ Ronnie Margulies ve Ergin Yıldızoğlu, “Tarımsal Değişim”, Gelişme Sürecinde Türkiye, Derleyen: Irwin Cenil Schick ve Ertuğrul Ahmet Tonak, **Bilim Dergisi**, Belge Yay., İstanbul, 2006, s.298.

¹⁹⁷ Cem Eroğul, a.g.e., s. 226-227.

¹⁹⁸ Serdar Turgut, **Demokrat Parti Döneminde Türkiye Ekonomisi: Ekonomik Kalkınma Süreçleri Üzerine Bir Deneme**, Adalet Matbaacılık, Ankara, 1991, s. 88.

¹⁹⁹ Muzaffer Sencer, **Türkiye’de Köylülüğün Maddi Temelleri**, Nur Yay., İstanbul, 1971, s. 230.

sanayileşmekten vazgeçmek ve onun yerine tarım sektöründe bir kalkınma modelini benimsemektir. Türkiye'ye yapılacak yardımları değerlendirmek ve yerinde görmek üzere gelen uzman heyetler hazırladıkları raporlarda sürekli aynı şeye işaret etmişlerdir. Türkiye'nin tarımsal potansiyeli yüksektir ve üretimi artırmak mümkündür.

II. Dünya Savaşı sonrasında birikim modeli, uluslararası işbölümü ve çevre merkez ilişkilerinde yeni bir dönem başlamıştır. Türkiye açısından bu yeni dönem, dünya ekonomisinin dinamik merkezini oluşturan ileri kapitalist ülkeler tarafından şartlandırılma ve biçimlendirilmenin önem kazanmasını ifade etmektedir. Nitekim bu dönemde Türkiye'nin tarım ve genel olarak iktisat politikalarının ABD, IMF ve Dünya Bankası tarafından belirlendiği bilinmektedir²⁰⁰.

Türkiye, 1949'da Dünya Bankası'ndan bir kalkınma modeli istemiş ve 1950 seçimlerinden sonra Türkiye'ye gelen Dünya Bankası uzmanları şu gözlemlerde bulunmuşlardır²⁰¹:

- a. Türkiye'deki düşük gelir düzeyi yatırımlara ayrılabilir kaynakları büyük ölçüde sınırlamaktadır. Türkiye'de özel biriktirim küçüktür ve gelir önemlice artıncaya kadar düşük kalacaktır.
- b. Endüstriyel gelişmeye, tarım aleyhine olarak verilen ağırlık çok fazla olmuştur. Tarım öne çıkmalıdır. Tarımda verimlilik artırılmadıkça, endüstri için gerekli besin ve işgücü sağlanamaz.
- c. Türkiye'de yatırımların dağılımının uygun mekanizması yoktur. Özel gelişim düzeninde, ekonomideki bir hata, iflasla sonuçlanacağı için kendiliğinden ortadan kalkar. Kamu işletmeciliğinde ise hata olarak kalır.
- d. Hükümetin mali politikası, para çıkarımı, emlakçılığı, ithalatçılığı karlı hale getirmiştir.
- e. Eğitim endüstrinin gereksinmelerine ayak uyduramamıştır. Eğitimin her alanında uzmanlaşma ihmal edilmiştir.

²⁰⁰ Oya Köymen, **Kapitalizm ve Köylülük**, Yordam Kitap, İstanbul, 2008, s. 165.

²⁰¹ Fikret Başkaya, **Devletçilikten 24 Ocak Kararlarına**, Özgür Üniversite Kitaplığı, Ankara, 2009, s. 139.

Uzmanlar, tarımsal üretim artmama sebebini tarımsal sermaye kıtlığı, donanım ve teçhizat darlığı ve alt yapı yetersizliği olarak değerlendirmişlerdir. Bu nedenle de tarıma dayalı bir kalınma modeli çerçevesinde, 1950’li yılların ortalarına kadar alınacak olan bütün dış fonlar tarıma yöneltilmesi gerektiğinde üzerinde durulmuştur.

Öte yandan yoğun traktörleşmenin arifesinde, 1948-1954 yılları arasında Türkiye’de yaşayan ve Türkiye tarımı üstüne çalışan bir Amerikalı sosyal bilimcinin New York’taki kurumuna gönderdiği raporlardan birinde, Marshall Planı traktörleriyle ilgili ilginç bir saptamayla karşılaşmaktayız:

’Eğer Marshall Planı’nın tarım makineleri tahmin ettiğim gibi köylüyü kente göçe zorlarsa, nasıl yaşayabileceğini düşünemiyorum. Hızlı tarımsal makineleşme, hızlı bir sanayileşmeyle birlikte yürümezse, topraktan koparılan ve başka yerde iş imkânları olmayan halkın önemli bir bölümü için yıkım getirir... Uzun dönemde bir denge kurulur demek kolay. Ama bu arada on binlerce insan ekonominin çarkları arasında ezilip yok olacaktır. Köylüler kente göç ettikten sonra ne yapacaklar, kimse bunu bilmiyor, daha da kötüsü kimsenin umrunda değil. İstikrarlı bir Türkiye böyle kurulamaz. Sanayileşme ve tarımın makineleşmesi aynı şeyin iki yüzüdür... Bana öyle geliyor ki 20.yüzyıl uygarlığının tarım makineleri gibi bir ögesini tek başına ilkel bir topluma sokmak... Bunu tehlikeli bir yok etme silahına dönüştürür... Bu makinelerin değil dostlarımın, en büyük düşmanımın başına gelmesini istemem... Bazıları traktör bir silahla karşılaştırılabilir mi diye düşünebilir. Bunlara, Amerika’nın orta batısındaki toz fırtınalarını (erozyonu) düşünün derim. Geçen yüzyılın sonu ve bu yüzyılın başındaki kırsal kesimden sanayiye büyük göçü ve acılı işçi mücadelelerini düşünün... Her şeye rağmen bizim Amerika’daki makineleşmenin evrimi doğal bir süreci izlemişti; Türkiye’nin durumu gibi dışarıdan zorla ve baskıyla dayatılmamıştı”.

Gerek iç gerekse dış siyasal konjonktürde meydana gelen gelişmeler, Türkiye’nin 1950’li yılların başından itibaren izleyeceği ekonomi politikalarını doğrudan belirlemiştir. 1950 yılından önce tek parti yönetiminin 1947 Planı çerçevesinde belirlediği tarım sektörüne ağırlık veren iktisat politikası, 1950 yılından sonra DP tarafından da devam ettirilmiştir. 1950 yılındaki seçimleri kazanarak iktidar olan DP yönetiminin ilk dört yıllık döneminde dış yardımların da desteğiyle tarımsal üretimde çok olumlu ilerlemeler gerçekleşmiştir.

O yıllarda ülkelerin önce tarım sektörünü modernleştirmesini yani traktörleşmeyi, daha sonra tarım ürünleri ihracatına öncelik tanıyarak, kalkınabileceklerini savunulmuştur. Gerek uluslararası konjonktürün bu seyri, gerekse DP'nin siyasal tabanının ağırlıklı olarak köylüye ve kırsal bölgeye dayalı olması, partinin iktidarının sürmesi için ABD'nin önerdiği tarım sektörü öncülüğünde kalkınma politikasını izlemeyi gerekli kılmıştır²⁰². Bu kalkınma stratejisi bağlamında ABD, 1947'den başlayarak Marshall Planı ile birlikte Türkiye'ye borç vermeye başlamıştır. Marshall Planı'yla sağlanan kredilerle tarım kesiminde olağanüstü hızlı bir traktörleşme süreci yaşanmıştır²⁰³. Örneğin 1948-1952 yılları arasındaki toplam traktör sayısı 1750'den 30.000'e yükselmiştir. Bu da 1948'de 14,5 milyon hektar olan ekilip biçilen dönüm miktarının 1956'da 22,5 milyon hektara ulaşmasına olanak sağlamıştır. Bu duruma çok iyi giden hava koşulları da eklenince DP yönetiminin ilk üç yılında tarım ürünleri bollamış, çiftçinin geliri artmıştır. Tarımdaki bu büyümenin öncülüğünde ekonomi bir bütün olarak %11-13 gibi hızlı bir oranda büyümüştür.

Marshall Planı Türkiye Özel Misyonu Başkanı Russel Dorr, 1951 yılında yaptığı bir açıklamada, ABD'nin Türkiye'ye yaptığı yardımların amacını şu şekilde açıklamıştır.

“Türkiye'nin iktisadi program neticesinde çoğalan buğday mahsulü hür dünyanın ordularını ve savunma fabrikaları işçilerini beslemeye yardım edecektir. ... Hür dünyanın kuvvetlenmesi, Türkiye'de istihsalin artmasıyla dostlarına hayati ihtiyaçları olan gıda maddeleri, kömür ve malzeme ihracatıyla elde edilecektir”²⁰⁴.

ABD'nin 1948 yılından itibaren Marshall Planı çerçevesinde Türkiye'ye yaptığı yardımlar büyük ölçüde tarımsal malzeme ve mekanizasyondan oluşmuştur. Marshall Planı ile de Türkiye'ye yapılacak yardımın temel hedefi, tarımsal üretim kapasitesinin

²⁰²Suat Oktar- Arzu Varlı, **Türkiye'de 1950-54 Döneminde Demokrat Parti'nin Tarım Politikası**, Marmara Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt:28, Sayı:1, İstanbul, 2010, s. 9.

²⁰³Bilgehan Bülbül, **Marshall Planı ve Türkiye'de Uygulanışı (1948-1957)**, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi) Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Diyarbakır, 2007, s. 41; ayrıca bu konuda bkz: Ahmet Akter - Dilşen İnce Erdoğan, “İkinci Dünya Savaşı Sonrası Amerikan Yardımı: Truman Doktrini ve Marshall Planı”, **Onuncu Askeri Tarih Sempozyumu Bildirileri** (20-22 Nisan 2005), ATASE Yay., Ankara, 2006.

²⁰⁴Sami Güven, **1950'li Yıllarda Türk Ekonomisi Üzerinde Amerikan Kalkınma Reçeteleri**, Ezgi Kitabevi, Bursa, 1998, s. 1.

arttırılması ve karşılanması olmuştur²⁰⁵. Bu yardımlar kapsamında ülkeye çok büyük miktarda traktör ve pulluk girişi olmuş ve bu donanım da tarımda kullanılmaya başlanmıştır. 1949 yılı Mayısında Dolmabahçe Sarayı'nın önünde yapılan törenle Amerikan malı ilk traktörlerin gelişi büyük sevinç gösterileriyle kutlanmış ve traktörler şehir bandosunun çaldığı marşlar eşliğinde halkın önünde geçit resmi yapmıştır²⁰⁶.

Uluslararası konjonktürün olumlu seyrine ve Amerikan yönetiminin tarıma yönelik önünde yardımlarına ek olarak, DP devletinin olanaklarına hep köylünün refahının yönünde kullanmıştır. Buna da, uzun süre devam etmiştir. Çünkü DP'nin siyasal tabanın ağırlıklı olarak köylüye ve kırsal bölgeye dayalı olması, iktidarın sürmesi için böyle bir politikayı izlemesini gerekli kılmıştır²⁰⁷. Seçimlerin çoğu taşra merkezlerinde yakın ilişki içindeki köylerde yaşandığından, DP yöneticilerinin dikkatlerini tarımsal gelişmeye çevirmeleri anlaşılır bir olgu olarak değerlendirilmiş, ayrıca, Amerikan yardımının artan miktarlarda devam etmesi ve beraberinde pazara dayalı dünya iş bölümünün sağlanması için özel talimatlar getirmiştir²⁰⁸.

Türkiye'nin uluslararası işbölümü içerisindeki rolünün tarımsal ürün ihracatçısı olarak belirlenmesi sonucunda, dönemin tüm ekonomi politikaları da, bu doğrultuda şekillenmiştir. Dış konjonktürün de avantajlarından yararlanarak, tarım öncelikli bir kalkınma projesi uygulamaya konulmuştur. Bu proje, ekilebilir tarımsal alanları artırmak ve tarım sektörünün pazar ekonomisine daha büyük ölçüde açılımını sağlamak üzere odaklanmıştır. Bunu gerçekleştirme yönündeki en büyük etken de üretimde mekanizasyon düzeyinin yükseltilmesi olmuştur. Diğer bir deyişle, ilkel denilebilecek araçlarla yapılan tarımsal üretim yerini makineli üretime bırakmış ve bu çerçevede traktör kullanımı çok hızlı bir biçimde yaygınlaşmıştır²⁰⁹.

Görüldüğü gibi, Türkiye'nin yeni uluslararası işbölümü içerisindeki yeri, dünya ekonomik yönetiminin merkez güçlü ABD tarafından artık belli olmuştur. Buna göre, Türkiye sanayileşmekten vazgeçip, Batı'nın temel ihtiyaçlarını karşılamak, dolayısıyla tarım ürünleri ihracatçısı olmayı hedef alması gerektiği önemle vurgulanmıştır.

²⁰⁵ Tefik Çavdar, **a.g.e.**, s. 337.

²⁰⁶ Hilmi Uran, **Meşrutiyet, Tek Parti, Çok Parti Hatıralarım**, İş Bankası Kültür Yay., İstanbul, 2007, s.398-399.

²⁰⁷ Uğur Selçuk Akalın, **Üç Dönem Üç Ekonomi**, Set Yay., İstanbul, 2004, s.78.

²⁰⁸ Suat Oktar- Arzu Varlı, **a.g.m.**, s. 22.

²⁰⁹ Suat Oktar- Arzu Varlı, **a.g.m.**, s. 22.

Ticarileşmiş kırsal kesimin iktidardan talepleri de bu politikayla bire bir örtüşmektedir. DP'nin bu politikaya sıkı sıkıya sahip çıkması ve onu öne çıkarması da son derece doğal karşılanmıştır. Çünkü partinin oy tabanının önemli bir bölümünü bu kesim oluşturmaktadır. Özellikle bu faktörün, ihracata yönelik tarım politikasının uygulanması yönündeki eğilimleri güçlendirdiği çok açıktır. DP'nin öncü kadrosu ve önde gelen üyeleri büyük toprak sahipleri olmasına karşın, partiye esas desteği küçük ve orta büyüklükteki köylüler vermektedir. Büyük toprak sahipliği ile küçük köylülük arasındaki örtük ittifak bir çelişki gibi durmakla birlikte, köylülerin bu desteği, tek parti döneminin uyguladığı savaş ekonomisi politikalarına bir tepki olarak kabul edilmiştir. Daha önce de vurgulandığı gibi, DP'nin seçimi kazanmasında orta ve yoksul köylülerin rolleri çok büyük olmuştur. Bu, aynı zamanda köylülerin DP tarafından siyasallaştırılmasının başarılı olduğu anlamına gelmektedir²¹⁰.

Aşağıdaki tabloda, işletme büyüklüklerine göre traktör sahipliğine ait rakamlar gösterilmektedir.

Tablo 2: İşletme Büyüklüklerine Göre Traktör Sahipliği

Toprak Grubu (Dönüm)	İşletme Sayısı	Ekili Topraktaki Pay	Traktörü Olan İşletmeler	Toplam Traktörler İçindeki Payı
<50	68,8	24,4	34	20
50-99	18,1	23,9	24	9
100-199	9,4	23,7	20	22
200-499	3,2	17,0	14	21
500+	0,5	11,0	8	26
Toplam	100,0	100,0	100	

Tablodan görülebileceği üzere, traktörleşmede en büyük payı 500+ dönüm grubu almış ve bu grup toplam traktörlerin %26'sına sahip olmuştur.

²¹⁰Çağlar Keyder, "Türkiye'de Demokrasinin Ekonomik Politikası", **Geçiş Sürecinde Türkiye**, (Derleyen: İrvin Schick ve Ertuğrul Ahmet Tonak), Belge Yay., İstanbul, 1987, s. 57.

Marshall Planı çerçevesinde tarımda yaşanan bu traktörleşme hareketi, tarım sektöründe ve bir bütün olarak ekonomide olumlu gelişmelere yol açsa da, bu dönemde, adaletsiz bir traktör dağılımı göze çarpmaktadır. Her ne kadar küçük köylü de kredi kolaylıklarından yararlanarak traktör kullanmaya başlamış olsa da traktörleşmeden en çok 500 veya daha fazla dönüm toprağı olan büyük toprak sahiplerinin yararlandığı görülmektedir.

Traktörün gelişi, tarımda devrim sayılabilecek kadar başlı başına bir olay olmuştur. Bilindiğı gibi, Türkiye bu yıllarda sanayisi çok zayıf olan, genel anlamıyla geri bir tarım ülkesi konumundadır. II. Dünya Savaşı sonlarında bile, tarımdaki teknoloji düzeyi on dokuzuncu yüzyıldakinden çok farklı değildir. 1920'li yıllarda traktör sayısı önceki yıllara oranla nispeten önemli ölçüde artmışsa da, büyük ekonomik kriz ve II. Dünya Savaşı yıllarının kıtlıkları mevcut makineleri de işe yaramaz ve hurda haline getirmiştir. 1946 yılında çalışabilir durumdaki traktör sayısı bini ancak geçerken, bu sayı 1955 yılında 43 bine ulaşmıştır²¹¹. Eş zamanlı olarak traktör ve benzeri tarımsal makinelerin ithalatının, toplam ithalat içindeki payı yüzde 1'den yüzde 8'e yükselmiştir²¹².

Aşağıdaki tablo 1945-54 yılları arasındaki dönemde traktör sayısını ve artış oranını göstermektedir²¹³.

Tablo 3: Türkiye'de 1950-1955 Yılları Arasında Traktör Sayısındaki Artış

Yıllar	1949	1950	1951	1952	1953	1954
Traktör Sayısı	9170	16585	24000	21415	35600	37743
Artış Oranı	422,2	80,9	44,7	30,9	13,3	3

Tablo 2'de görüleceğı üzere traktör kullanımda esas artış 1949 yılından itibaren görülmüştür. 1954 yılına gelindiğinde bu artış yüzde 400'den fazla olmuştur.

Makineleşme hareketi ile tarımda yalnızca yatay bir genişleme (ekilebilir alanların artması) olmamıştır. Dikey bir genişleme de olmuş, makineleşme sonucu tarım

²¹¹ Çağlar Keyder, **a.g.e.**, s. 162.

²¹² Çağlar Keyder, **a.g.e.**, s. 149.

²¹³ **TÜİK**, Türkiye İstatistik Yıllığı, 1968, s. 165.

sektöründe verimlilik artmış, tarım işçilerinin makinelerle ikame edilmesi sonucu açığa çıkan işgücü büyük kentlere akın etmeye başlamıştır²¹⁴. Bu dönemde bir milyon üstünde insan toprağını terk etmiş, on yıllık dönemde kentlerin nüfusu her yıl %10 olmak üzere artmıştır. Toprağını terk edenler, kente yeni gelişen sanayilerde iş aramak için gitmişlerdir. 1950'lerde bu sanayilerin kapasitesi bu hızla artan ama vasıfsız olan işgücüne iş temin etmede sınırlı kalmıştır. Sonuçta göç edenlerin sadece küçük bir kısmı sanayide sürekli iş bulmuş, çoğu ise sonunda geçici işçi ya da sokak satıcısı olup çıkmışlardır²¹⁵. Bu anlamda, traktörleşmenin ilk döneminde Türkiye'deki Amerikan Yardım Teşkilatı'nın bu olayın etkisinin araştırılması için Siyasal Bilgiler Fakültesi Profesörler Kurulu ile birlikte yaptığı, sonuçları 1954'te açıklanan, "*Türkiye'de Zirai Makineleşme*" başlıklı araştırmanın bulguları dikkat çekicidir. Bu araştırmanın önemli bulguları şöyle özetlenebilir²¹⁶:

a. Sayesinde en çok buğday ve pamuk ekim alanları genişliyor. Makineleşmeyle birlikte, toprak satın alma da artıyor ama traktör sahipleri en çok, kiracılık ve ortakçılık yoluyla işletmelerini genişletiyor... Traktör alınmasıyla, yeni arazi satın alma bir arada gelişmiştir. Mülkiyetteki bu genişleme hem aynı köy hudutları içinde, hem de başka köy sınırlarını aşmak suretiyle vuku bulmuştur.

b. Yeni toprak alanların %85'i kendi köyünden alıyor. Satın alınan toprakların %64'ü daha önce tamamen, %13'ü kısmen işlenmektedir, %23'ü ise hiç işlenmeyen topraklardır. Tamamen ve kısmen işlenmekte olan arazinin makine sahibinin mülkiyetine geçmesi küçük işletmelerin büyük işletmelere yer terk etmesi demektir.

c. Makineli çiftçilerin satın aldığı, tamamen ya da kısmen işlenen toprakların daha önce kimler tarafından işlendiği araştırıldığında, özellikle Ege ve Marmara'da kiracılıkla, gene Ege ve Güneydoğu Anadolu'da ortakçılıkla işlenen toprakların, Orta Anadolu'da ise sahibi tarafından işlenen toprakların

²¹⁴Oya, Köymen, **a.g.e.**, s. 135-136.

²¹⁵Fikret Başkaya, **a.g.e.**, s. 140.

²¹⁶Oya Köymen, **Cumhuriyet Döneminde Tarımsal Yapı ve Tarım Politikaları**, 75 Yılda Köylerden Şehirlere, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul, 1999, s. 1819.

satın alındığı görülüyor... Makineleşen işletmelerdeki mülk araziye katılan ve daha önce tamamen veya kısmen işlenmekte olan arazinin %64'ü esasen sahibi tarafından, %24'ü ise kiracı tarafından, %12'si de ortakçı ve maraba tarafından işlenmekte idi. Bunun mülkiyetteki tevessü %76 nispetinde sahibi, kiracı, ortakçı veya maraba marifetiyle işlenen arazi aleyhine vuku bulmaktadır. Küçük mülkiyetin böylece büyük mülkiyete yer terk edişi, üzerinde durulmaya değer sosyal bir olaydır... Makineleşmenin zirai işletmelerde doğurduğu temerküz, daha ziyade, ortakçılık ve kiracılık şeklindeki işletme sisteminin inkişafı suretiyle tahakkuk etmiştir... Makineleşme ve onun neticeleri olarak işletmelerdeki temerküz arazi ihtilaflarına yol açmış ve ihtilaf sayısını artırmıştır. İhtilafın en çok arttığı bölgeler Orta Anadolu ve Akdeniz bölgeleridir. Köylülerle şehirliler arasında ihtilafların en yoğun olduğu iki bölge, Akdeniz ve Güneydoğu'dur.

d. 1948-1952 arasında her bölgede makineleşmiş işletmelerin ortalama büyüklüğü artmakla birlikte en fazla artış Orta Anadolu ve Güneydoğu'dadır.

e. Makineleşmeyle birlikte çiftçiliğe başlayan aile oranının %15 ile en yüksek Güneydoğu Anadolu'da olduğu saptanır (genel ortalama %4) ve bu ailelerin %83'ü kendi köylerinden toprak satın alır (genel ortalama %38).

f. Traktörleşme öncesi çiftçilik yapmayanların %61,4'ünün kasaba ve şehirlerde yaşadığı; bu ailelerin yarısından fazlasının ise (%53) esnaf ve tüccar olduğu belirlenir.

g. Öte yandan traktörleşme yüzünden işsiz kalan ortakçıların büyük çoğunluğunun '*amele*' olarak tarım işlerinde çalıştığını saptayan araştırmaya göre, traktör yüzünden ortaya çıkan topraksızlaşma en çok Akdeniz ve Güneydoğu'dadır. Özellikle Güneydoğu'da topraksızlaşan ailelerin bir kısmının devlet arazisini, ormanları açarak çiftçilik yapmaya başladığı, diğerlerinin kasaba ve kentlere göç ettikleri saptanmaktadır.

Traktörleşme ve devlet politikalarının köylü tarımını teşvik ettiğini öne süren Keyder'in değerlendirmesi ise şöyledir²¹⁷:

‘Bu açıdan en önemli gelişme, geniş toprakların tarıma açılmasıyla köylü mülkiyetinin sağlamaştırılması olmuştur. (...) Yalnızca zengin toprak sahipleri traktör olarak topraklarını genişletmiyordu, (...) çoğu durumda traktörler krediyle alınıyordu. (...) Traktörlerin coğrafi dağılımına bakıldığında büyük toprak sahipliği rejimlerinin olduğu bölgelerde daha az olduğu, buna karşılık piyasaya yönelik küçük çiftçiliğin bulunduğu bölgelerde çok daha fazla traktör olduğu görülür.’

Krediler ve uygun fiyatlarıyla desteklenen makineleşme hareketi, Türkiye tarımının görünümünün değişmesinde hem dolaylı hem de dolaysız büyük rol oynamıştır. 1945 yılından sonra tarımda önemli dönüşümlerden biri de, ekili alanların hızla artmasında yaşanmıştır. 1949 ile 1956 yılları arasında altı yıllık dönemde ekilebilir tarım arazisi, 1954 yılı dışında her yıl bir milyon hektardan fazla artmıştır²¹⁸. Traktör kullanımı, çayır ve mera kategorisine dâhil olan toprakları ekilebilir araziye katmıştır. Meraların traktörle beraber tarıma dâhil edilmesi, Anadolu'da hayvancılığı olumsuz etkilemiştir. Daha çok toprak sürme gereği tarıma açılan meralar, hayvanları otlatmak için bulunamaması problemini doğurmuş; şehirlerde bir kilo etin fiyatı 5 liraya yükselmiştir²¹⁹.

Çayır ve meraların ekili toprağa dönüştürülmesi sadece büyük sahipleri yararlanmamıştır. Kuşkusuz büyük toprak sahipleri ekonomik güçleri nedeniyle traktöre kolaylıkla sahip olmuşlardır. Ancak, bunun yanında, küçük köylü de kredi kolaylıklarından yararlanmış ve traktör kullanmaya başlamıştır. Ziraat Bankası bu konuda büyük rol oynamış, verdiği ucuz vadeli kredi politikasıyla tarımsal üretimde adeta bir traktör devriminin yaşanmasına neden olmuştur. Ziraat Bankasının 1948-1958 yılları arasında bu amaçla verdiği kredilerin toplamı on kat artmış ve kredi almak kolaylaşmıştır²²⁰.

²¹⁷Oya Köymen, **a.g.e.**, s. 138.

²¹⁸Ronnie Margulies ve Ergin Yıldızoğlu, **a.g.m.**, s.298.

²¹⁹Hikmet Kıvılcımlı, **Türkiye'de Kapitalizmin Gelişimi**, Bibliotek Yay., İstanbul, 1989, s. 192.

²²⁰Çağlar Keyder, "Türk Tarımında Küçük Köylü Mülkiyetinin Tarihsel Oluşumu ve Bugünkü Yapısı", **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, Cilt:5, İletişim Yay., İstanbul, 1984, s. 1260.

Aşağıdaki tabloda Ziraat Bankası'nın verdiği kredilerin yıllar itibariyle gelişimini vermektedir²²¹.

Tablo 4: Ziraat Bankasından Alınan Krediler

Yıllar	Kredi Miktarı (Milyon TL)
1950	412
1951	646
1952	1.067
1953	1.213
1954	1.497
1955	1.558

Küçük toprak sahipleri için avantaj sayılabilecek bir diğer gelişme ise yeni kurulmuş olan tarım satış ve kredi kooperatifleridir. 1952 yılında tarım makinelerinin sahipleri üzerine yapılan bir araştırma, bunların yüzde 93'ünün makine alımına yaptıkları harcamaların yüzde 60'ını kredi yoluyla karşıladıklarını ortaya koymuştur²²². Kredi olanaklarının artmış olması, üretim ölçeğini genişletmek için tefeci piyasasından borçlanmayı da büyük ölçüde azaltmıştır.

Traktör kullanımı özellikle tarımsal üretimin paraya yönelik olarak yapıldığı bölgelerde yaygınlaşmıştır. Bu tür üretimde küçük köylü mülkiyeti oluşturmuştur. Gerçekten de, makineleşme, yüksek fiyat ve bol kredi politikası, tarım kesiminde feodal mülkiyeti büyük ölçüde tasfiye etmiştir²²³. Nitekim sahiplerince işlenen işletme sayısı 1950 yılında 2,1 milyon iken, bu sayı 1952 yılında 2,5 milyona yükselmiş ve izleyen yıllarda artış oranı olumlu bir seyir izlemiştir²²⁴. Bu gelişmelerle beraber gübre kullanımı da yaygınlaşmış, 1950'de 42 bin ton gübre kullanılmıştır²²⁵. Üstelik küçük köylü üretici, üretimdeki hâkimiyetini ağır bir borçlanmaya gitmeden gerçekleştirmiştir. Burada traktörlerin yaygın bir biçimde kiralanmasının da rolü büyüktür.

²²¹ T.C. Merkez Bankası Aylık Bülteni, 1978, No:12, s.32.

²²² Çağlar Keyder, a.g.e., s.162.

²²³ Cem Eroğlu, a.g.e., s. 86.

²²⁴ Çağlar Keyder, a.g.m., s. 313.

²²⁵ Adil Temel, "Büyüme, Ekonomik Yapı Değişimleri (1946-1997)", **Bilanço 1923-1998, Ekonomi, Toplum, Çevre 2**, Tarih Vakfı Yay., İstanbul, 1999, s.75.

Tarımda makineli üretime geçilmesi ve devletin destekleme alımları yoluyla küçük üretici köylüye finanse etmesi tarımın hızla piyasaya açılmasını sağlarken, bağımsız köylülüğünde de güçlenmesine neden olmuştur²²⁶. 1950’li yıllar Türkiye’de bağımsız köylülüğün gelişmeye ve güçlenmeye başladığı bir dönemdir. Bu süreçte, en dikkat çeken olgulardan biri de, tefecilerin kontrolü dışındaki kanallardan kredi bulmaya başlayan, makineli üretime geçebilme olanaklarının önünün açılması ile kendi toprağının verimini ve dolayısıyla piyasaya yöneltebilecek artık-ürün miktarını artıran küçük üreticilerin tefeciler karşısında nispeten daha güçlü bir konuma gelmeleridir²²⁷.

Destekleme politikasının makineli üretim kadar tarımsal gelişmeye hız kattığı açıktır. Hükümet köylüye kolay ve düşük maliyetli kredi sağlamasının yanı sıra, belli başlı ürünlerde de destekleme fiyat politikası uygulamıştır. Özellikle, hububattaki destekleme oldukça yüksek oranda yapılmıştır. 1950 yılında ortalama buğday fiyatları ABD’de 23 kuruş iken, Türkiye’de 30 kuruştan köylüden satın alınmıştır²²⁸.

Yine makineli üretime geçilmesi sürecinde gözlenen diğer bir değişme de, toprakta yaygın bir tasarruf biçimi olan ortaklığın zayıflamasıdır. Ortakçılık, arazi sahibinin borçlanmadan ve çift hayvanı alacak para yokluğundan kaynaklanan aile emeğine dayalı ikinci derecede bir emek örgütlenmesi biçimiydi ve şartlara göre tersine çevrilebilir bir niteliği vardı²²⁹. Nitekim üretim sürecinde makineleşme ve yeni teknoloji kullanımıyla güçlenmeye başlayan küçük üreticiler daha önce toprağın bir bölümünü işlenmek üzere ortakçıya verirken, bundan vazgeçip, sadece aile içi emek gücüne dayanarak hasadı kaldırmaya başlamışlar ve ortakçılık güç kaybına uğramıştır.

Tarımda makineleşme, ortaklığı olumsuz etkilemenin yanında diğer bazı sosyal sorunları da beraberinde getirmiştir. Bu sorunlar özellikle köy-kent ilişkileri ve köy yaşayışındaki etkiler çerçevesinde şöyle toplanmaktadır²³⁰.

1.Köy-kent ilişkilerinde ortaya çıkan değişiklik:

²²⁶Gülten Kazgan, “Cumhuriyet Tarihinde Yaşanan Yapısal Dönüşümler, **Kuruluşunun 85. Yılında Cumhuriyet’in Projeleri Sempozyumu, Siyaset-Hukuk- Toplum- Ekonomi**, Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Yay., İstanbul, 2008, s. 34.

²²⁷Serdar Turgut, **a.g.e.**, s. 163.

²²⁸Osman Okyar, “Zirai Fiyat Politikası, Türk Tecrübesi”, **İktisadi Kalkınmanın Zirai Cephesi**, Ekonomik ve Sosyal Etütler Konferansı Heyeti Yay., İstanbul, 2003, s. 291.

²²⁹Ahmet Makal, “Türkiye’de 1950-1965 Döneminde Tarım Kesiminde İşgücü ve Ücretli Emeğe İlişkin Gelişmeler”, **Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi**, Sayı:56-3, Ankara, 2001, s. 34.

²³⁰Cavit Orhan Tütengil, **Kırsal Türkiye’nin Yapısı Ve Sorunları**, Gerçek Yay., İstanbul, 1977, s. 134.

a.Traktörün taşıt aracı gibi de kullanılmasına bağlı olarak, kent ve kasabalarla ilişkiler artmıştır.

b.Üretimdeki artış bir yandan sürüm bakımından kente bağlılığı doğurmuş, diğer yandan da alıcıları köye çekmiştir.

2.Makineleşme köy nüfusuna hareketlilik getirmiştir. Başka köylerden bu köylere yerleşmek için gelenlerin yanı sıra, kent ve kasabalara göç edenlerin sayısı artmıştır.

Ayrıca 448 köyde yapılan muhtarlık anketinin sonuçlarına göre; 102 bakkal, 81 fırın, 78 aşçı, 322 kahve ve 151 berber olmak üzere 1121 dükkân açılmış ve makineleşme ile birlikte yeni iş sahalarının açılmasıyla beraber köylerde mübadele ekonomisinin başladığı görülmektedir²³¹.

Ekim alanlarının genişlemesinin bir sonucu da traktörü olmayan ve ortakçılık ile geçinen kesimin yaşadığı yeri geçici ya da tamamen terk etmesidir. Böylece kır ve kent arasında bir hareketlilik oluşmuştur. Bunun artmasındaki diğer bir faktör de, hızlı karayolu yapımı ve yerleşme yerlerine ulaşmanın maliyetinin azalmasıdır²³².

Ziraî gelişmeye çok büyük önem veren DP hükümetleri, 1950 seçimleri sonucunda iktidara geldikten sonra ziraî gelişmenin önemli argümanı olan makineleşmeye ve köylünün başta traktör olmak üzere ziraat alet ve makinelerine sahip olabilmesi için taksitli satış usulüne önem vermiştir. Köylülerden bu alet ve makinelere sahip olmak isteyenler, gayet basitleştirilmiş bir takım formüllerle Ziraat Bankası'ndan kredi almış ve kendi seçtikleri traktörlere ve römorklara sahip olmuşlardır.

Cumhurbaşkanı Celâl Bayar, 1 Kasım 1951 tarihinde, Meclis'i açış nutkunda; Ziraat Bankası'nın 14 Mayıs 1950 tarihine kadar, yurt çiftçisine yapmış olduğu yardım tutarı 319.000.000 Lira olduğu halde, bu yardımın 1951 yılı itibariyle 207.000.000 Lira fazlasıyla 526.000.000 Lirayı bulduğunu söylemiş ve şu sözleri dile getirmiştir:

²³¹ Cavit Orhan Tütengil, **a.g.e.**, s.135.

²³² Tefik Çavdar, **a.g.e.**, s.386.

“Banka basta gıda maddeleri olmak üzere, millî sanayimizin ham maddelerini teşkil eden mahsullere de 80.000.000 Lira fazlasıyla 200.000.000 Liralık sürüm ve satış kredisi açmak suretiyle çiftçi malının piyasada korunmasına hizmet etmiştir”²³³”

Başbakan Adnan Menderes de 19 Nisan 1954 tarihinde Meclis’te yaptığı konuşmada bu hususta daha açık ifadeler yer vererek; ziraatta ve üretimde kredinin büyük önemi olduğunu, halkın daha fazla kazanması için krediye ve bilhassa ziraî krediye hükümet ve devlet olarak büyük ehemmiyet verildiğini ve 1950 senesinden beri bu yolda önemli adımlar atıldığını söylemiştir.

Adnan Menderes aynı konuşmasında konuya ilişkin fikirlerini şu sözlerle dile getirmiştir:

“Bugünkü iktidar, 1949 senesinde ziraî kredinizi 330.000.000 Lira raddesinde buldu ve ele aldı... Üç sene zarfında bugünkü iktidar, köylüye ve çiftçiye ne kadar ehemmiyet verdiği delili olmak üzere kredi miktarını 1.216.000.000 Liraya çıkarmıştır” diyerek, Adnan Menderes konuşmasının devamında muhalefetin, *“Köylüye lüzumsuz para veriliyor, borçlandırılıyor ve banka borç para vermek suretiyle köylü bizatihi kendisini tehlikeye atıyor“* tenkitleri üzerine de; *bu sözlere inanılmaması gerektiğini, eğer bir ülkede banka yoksa veya bankalar gelişmiyorsa, o ülkede banka disiplinini yaratacak olan ahlâkın eksik olduğunun anlaşılabileceğini, akıllı insanların aldıkları parayı faydalı işlerde kullandıklarını, Anadolu’da herkesin ürününü sattıktan sonra gidip bankaya olan borcunu ödediğini* söylemiştir²³⁴.

Adnan Menderes meclisteki bir başka konuşmasında ise şu sözleri sarf etmiştir:

“Bankalar hesabını bilir müesseselerdir. Millet alıyor, kazanıyor ve iade ediyor... Memleketimizi diğer muasır medenî memleketlerin seviyesine ulaştırmak ve çıkarmak için bilgiye, malûmata tekniğe ve aynı zamanda bugünkü mevcuda nazaran daha bol sermayeye ihtiyacımız vardır”²³⁵.

²³³ **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem:9, Birleşim:1, Cilt:10-11 (1 Kasım 1951), s. 8.

²³⁴ **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem:9, Birleşim:44 Cilt:28 (17 Şubat 1954), s. 457.

²³⁵ **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem:9, Birleşim:44, Cilt:28 (17 Şubat 1954), s. 457.

DP hükümetleri döneminde ziraat sektörünün hem siyasî hem de iktisadî açıdan önem kazanması ile Ziraat Bankası'nın kredi politikası da etkilenmiş, bankanın verdiği kredi miktarı 1948-1958 yılları arasında on misli artmıştır. Özellikle kooperatiflerde bir araya gelen küçük üreticilerin krediye ulaşma imkânlarının artması da, köylü kesiminin lehine bir gelişme olmuştur.

Ziraat Bankası Genel Müdürü Mithat Dülge, bir basın toplantısında; içinde buldukları 1951 yılı itibariyle faaliyet programına göre ziraî kredi miktarının 1950 yılının programında tespit edilen 400.000.000 Liraya karşılık 615.000.000 Liraya yükseltildiğini şöyle ifade etmiştir: *“Ayrıca herhangi bir spekülâtörün tazyiki altında çiftçinin elindeki mahsulü değerinden düşük fiyatla satmaması için onun rehin edilmesi mukabilinde bankalarımızdan ve kooperatiflerimizden avans almaları sağlanmıştır”*²³⁶.

Yine ziraî kredilerle ilgili olarak, Mithat Dülge 1954 senesinde, Milletlerarası Ziraî Kredi Kongresi'nde yaptığı konuşmada; Ziraat Bankası'nın, dört seneden beri hükümet tarafından alınan tedbirlere paralel olarak bu sahada ciddi büyük adımlar atmaya başladığını ve hükümetin başarısından şöyle söz etmiştir.

*“Uzun seneler nihayetinde ancak 350.000.000 Lirayı bulmuş olan bir kredi hacmini sistemli, muayyen bir plâna istinat ettirmiş, kısa bir müddet içinde 1.500.000.000 Liraya çıkarmasını bilmiştir”*²³⁷.

Tarımın hızla gelişmesi ve makineleşmenin gerçekleşmesinde ABD'nin ekonomik yardımlarının büyük etkisi olmuştur. ABD'nin Türkiye için öngördüğü kalkınma modeli tarıma dayalı olduğu için ABD'liler yardımların tarımda kullanılmasını istemişlerdir. Fakat Türk ekonomisinde büyük ilerleme kaydeden tarım sektörü, 1954 yılından itibaren hızlı bir düşüşe geçmiştir. Bol ve rekor üretimin yaşandığı yıllar geride kalırken ağır kuraklık tarımsal üretimi oldukça düşürmüştür. Elverişsiz hava şartları verimi düşürürken, ülkenin ihraç ederek büyük gelir kaynağı olan pek çok maddeyi ithal eder duruma gelmiştir. Böylece döviz varlığımız hızla eridiği gibi ekonomideki çöküş hızlanmıştır.

²³⁶ **Hürriyet**, 14 Ekim 1951.

²³⁷ **Zafer**, 23 Eylül 1954.

3. DEMOKRAT PARTİ DÖNEMİNDE AYDIN'DA TARIMSAL GELİŞMELER

3.1. Yakın Geçmişte Aydın Ekonomisi

Anadolu, Cumhuriyeti'nin kurulduğu yıllarda dışa bağımlı ve tarıma dayalı yoksul bir ülke özelliği taşımaktadır. Osmanlı İmparatorluğu'nun kalıntısı üzerine inşa edilen ulusal kalkınma ve ulusal sanayi kurma politikalarını engelleyen yarı sömürge niteliğindeki bu yapı, imparatorluğun son yıllarının kalıntısı olan kurumları da ortadan kaldıramamıştır. Bu dönemde sömürge devletlerinin Osmanlı İmparatorluğu'na zorla dikte ettirdiği dışa açık serbest piyasa ekonomisi varlığını sürdürmüştür; dışa açıklık, sanayileşme üzerinde olumsuz etki yaratmaya devam etmiştir. Bu olumsuz özelliklere sahip olan bir ülke ekonomisinin, sanayileşme devrimini tamamlamış ülke ekonomileri ile rekabeti söz konusu olamazdı. Bu durumdan kurtulmak için atılan önemli adımlardan birisi kalkınma ve sanayileşme hareketi olarak algılayabileceğimiz, 17 Şubat- 4 Mart 1923 tarihleri arasında İzmir'de toplanan İzmir İktisat Kongresi'dir. Kongrenin açılışında, Atatürk'ün şu sözleri günümüze kadar süregelen sanayileşme sürecinin temel hareket noktası olmuştur.

“Siyasi ve askeri zaferler ne kadar büyük olursa olsunlar, iktisadi zaferlerle taçlandırılmazlarsa meydana gelen zaferler kalıcı olamaz, az zamanda söner. Bu nedenle en kuvvetli, en parlak zaferlerimizin daha temin edebileceği faydalı sonuçları temin etmek için iktisadi hayatımızın, iktisadi egemenliğimizin sağlanması, kuvvetlendirilmesi zorunludur. Yeni Türkiye'mizi layık olduğu seviyeye çıkarmak için vakit geçirmeden iktisadi hayatımıza önem vermek zorundayız”²³⁸

Kongrede alınan kararlar doğrultusunda, öncelikle özel sektörün yetersiz olduğu alanlardaki açığın devlet tarafından giderilmesi benimsenmiştir. Bu amaçla, 1924 yılında İş Bankası, 1925 yılında Sanayi ve Maadin Bankası kurulmuş ve özel sektörün teşvik edilmesi amacıyla, “Teşvik-i Sanayi Kanunu” kabul edilmiştir. Siyasal bağımsızlığın kazanıldığı ve güvence altına alındığı bir ortamda bu düzenlemeler özel kesim aracılığıyla sanayileşmeyi öngörmüştür.

²³⁸ Mustafa Kemal Atatürk, **Büyük Nutuk (1919 -1923)**, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, Ankara, 1989, s.190.

Bu dönemlerde Türkiye ekonomisine büyük katkı sağlayan önemli tarım ürünlerinden incir, pamuk, zeytin, tütün, Aydın ve Nazilli başta olmak üzere Ege Bölgesinin kıyı şeridinde üretilmiştir. Bu dönemde inşası tamamlanan Aydın - İzmir demiryolu, bu merkezlerde toplanan ürünleri İzmir Limanına aktarmıştır. Toplanan ürünün, ayıklanma, tasnif, ambalaj işlemleri ağırlıklı İzmir’de gerçekleştirilmiştir. Dolayısıyla, bu işlemlerin yapıldığı sanayi dalları da İzmir’de gelişmiştir. Aydın’daki imalathaneler ise genellikle iç tüketime yönelik olarak, tarım ürünleri işleyen gıda, dokuma, sabun, tarım araçları üretiminde faaliyet göstermişlerdir.

1927 sanayi sayımında Aydın’da 1.282 işletmede 10.000’i aşkın işçi çalıştığı belirlenmiştir. Bunlardan 324’ten fazlası işçi çalıştıran işletmelerdir. Bu tür işletmelerde 8.400 kişi çalışmaktadır. İşletmelerin %46’sı tarım, %14’ü dokuma, %18’i de makine imalat sanayinde; çalışanların %71’i tarım, %6’sı dokuma, %8’i de makine imalat sanayinde faaliyet göstermişlerdir²³⁹.

1929 - 1931 Dünya Ekonomik Krizi, Türkiye’nin sanayileşme hareketini frenlemiş ve başlangıçta benimsenen politikaların değişmesine neden olmuştur. Bu değişimde, kalkınma sürecinde özel sektörün beklenen değişimi sağlayamaması da etkili olmuştur. Yönetim, 1933 yılından sonra Türkiye’nin kalkınması için özel sektöre göre daha büyük finansal kaynaklara sahip olan devlet yatırımlarına ağırlık vermiştir. 1932’de Sanayi Kanunu’ndan yararlanan işletme sayısı 25 iken, 1939’da bu sayı 32’ye çıkmıştır. Bu işletmelerin 19’u gıda, 2’si dokuma imalatı yapmışlardır.

1930’lu yıllarda Birinci Beş Yıllık Sanayileşme Planı hazırlanmıştır. “Devletçilik Dönemi” denilen bu dönemde, yerli ürünlerin işlenmesi temeline dayanan bir sanayileşme stratejisi benimsenmiş, bu doğrultuda Nazilli’de de bir Basma Fabrikası kurulmuştur. 1935 yılında temeli atılan ve 7 Eylül 1937’de Atatürk tarafından işletmeye açılan fabrika, Aydın sanayinin temel taşlarından birini oluşturmuştur. Bu fabrika, 1950 yılında 60.000 ton iplik ve 23 milyon metre basma üretecek kapasitededir. Büyük Menderes ovasında pamuğun yetiştirilmesi, burada uzun bir geçmişi bulunan el dokumalarının zamanla ortaya çıkmasına neden olmuştur. 1940’lı yıllarda, ilçelerde ve köylerde miktarı yüzleri aşan tezgâhlarda, diril, çarşaf, masa örtüsü, astarlık gibi çeşitli

²³⁹Yurt Ansiklopedisi, “Aydın”, Türkiye, İl İl Dünü Bugünü Yarını, Anadolu Yay., Cilt: 2, s. 1030.

pamuklar dokunmuştur. Bunlar yerel ihtiyaçları karşıladıktan sonra kalan kısmı ihraç edilmiştir²⁴⁰.

1940'larda, ilin Mardan ve Gökbel dağlarındaki ormanlar işletilmekte ise de üretimi yeterli değildir. Ormanlardaki ağaçların yaklaşık %30'u palamut meşelerinden oluşmaktadır. Deri terbiyesinde kullanılan taneni ihtiva eden bu ağaçların meyvelerinin kenarlarındaki kapsüllerin ayrı bir önemi vardır.

Ayrıca bu tarihlerde Aydın'da 15 zeytinyağı fabrikası ile 43 kadar yağhane, önemli bir kısmı Aydın'da olmak üzere sabun fabrikaları vardır. Türkiye'de güzel sabunlar çıkarmakla ünlenmiş fabrikaların birçoğu da Aydın'dadır. Bunlardan başka pamuk, susam ve diğer nebati yağlar çıkartılan birçok imalathaneler de mevcuttur. Büyük Menderes ovasında her yıl üretilen pamukların bir kısmı daha önceleri, ham bir halde dışarıya gönderilmekte, bir kısmı da çırçır fabrikalarında çırçır lanıp el tezgâhlarına iplik temin etmektedir. 1940'lardan itibaren ilin her tarafında çırçır fabrikaları ile pamuk baskı fabrikalarının miktarı her geçen gün daha da artmaktadır. Özellikle Nazilli'de 1937 yılında kurulan büyük, kombina, bu bölgelerin pamuklarını işletmekte ve ekonomik durumun yükseltilmesine fayda sağlamıştır.

II. Dünya Savaşı'nın başlaması ve büyük devletlerin Türkiye'yi de içine almak arzusu Türkiye'yi seferberlik durumuna geçirmiştir. Bu yüzden bozulan iktisadi dengeler Türkiye'nin ekonomi politikasının sertleşmesine neden olmuştur. Savaş içerisinde çıkartılan kanunlar, olağanüstü şartlar nedeniyle sosyal yapıyı ve iktisadi yaşamı ciddi bir biçimde sarsmıştır²⁴¹. II. Dünya Savaşı nedeniyle Türkiye'de vergi oranlarında aşırı bir artış olmuştur. Varlık ve Toprak Mahsulleri Vergisi bu dönemde ortaya çıkmıştır. Kimin ne kadar vergi ödeyeceği, kurulan komisyonların ya da bu konuyla görevlendirilmiş memurların takdirine bırakılmıştır. II. Dünya Savaşı'nın bitimiyle bu tip vergilerin bir kısmı kaldırılmıştır. Genelde atlı olarak köylünün tarlasına gelen memur göz kararıyla oradan çıkabilecek mahsulü hesapladıktan sonra, tahakkuk edecek vergiyi hesaplayarak yükümlüye bildirmiştir. Köylü hesaplanan vergiye itiraz edince çoğu kez köylüye, memura hakaret muamelesi yapılmıştır. Zaman zaman

²⁴⁰Bekir Deniz, "Söke (Aydın) Civarında Yaşayan Yörüklerde Dokuma", **Birinci Uluslararası Aşağı Menderes Havzası Tarih, Arkeoloji ve Sanat Tarihi Sempozyumu**, Aydın, 2001, s. 297.

²⁴¹ Korkut Boratav, **Türkiye İktisat Tarihi (1908-2009)**, İmge Kitabevi, Ankara, 2011, s. 83.

köylünün ürettiği değer, hesaplanan vergi miktarının altında kalmıştır. Bunun üzerine köylü başka yerden ödünç tahıl tedarikine giderek ofise vergi borcunu ödemiştir. Bu vergiyi bizzat köylünün ofise kendisinin getirmesi gerekmiştir²⁴².

II. Dünya Savaşı'nın sosyal ve ekonomik koşulları kırsal kesimde yaşayanlar için daha ağır sonuçlar doğurmuştur. Köy Kanunu²⁴³ gereğince köy hizmetleri için ihtiyar heyetlerince takdir edilen salmalar, matrahsız olduğundan köylüye çok ağır gelmiştir. Özellikle kendisi başka yerde oturup o köyde gayrimenkulü bulunanlar için, konulan salmalarda hiçbir fark gözetilmemiştir. Salmalarda adalet ilkesi yerine eşitlik ilkesinin uygulanışı nedeniyle büyük toprak sahibi çiftçilerle aynı miktar salma ödeyen fakir köylü çok büyük zararlar görmüştür. İlgili kanununda vergide adalet ilkesine uygun düzenleme yapılması istenmiştir. II. Dünya Savaşı yıllarında köy esnafları için uygulanan kazanç vergileri çok nispeten ağır olmuştur.

1939 yılında Çine Akçaova bucağında 50'den fazla dokuma tezgâhı bulunmaktadır. Karacasu halkının %90'ı dokumacılık yaparak geçimini sağlamakta, yine bu ilçeye bağlı köylerde yüzlerce kişi dokumacılıkla uğraşmaktadır. Aydın merkez ilçede de dokumacılık yapan aile sayısı oldukça fazladır. II. Dünya Savaşı'nın olumsuz sonucu olarak ortaya çıkan sıkıntılı ortamda, bu aileler dokuyacak iplik bulamamışlardır. Kimi aileler, karaborsadan kendilerini zorlayarak iplik temin edebilmiştir. Ancak yüzlerce aile geçim sıkıntısı içine düşmüştür.

Bu dönemde uygulanan Orman Kanunu da çok serttir. Bu yüzden piyasada sık sık kereste, mangal kömürü sıkıntısı yaşanmıştır. Devlet savaş sırasında temel tarım ürünlerine el koymuş ve kimi temel gereksinimlerin ticaretini yasaklamıştır. Tek parti yönetimi savaştan sonra da uygulamada olan sert ekonomik önlemlerden vazgeçememiştir. II. Dünya Savaşı'ndan sonra halkın geçim sıkıntısı artarak devam etmiştir. Özellikle de halkın temel gıdaları temin edememiştir. Örneğin ekmeğin bir süre daha karneyle dağıtılmasına devam edilmiştir. İnsanlar kimi zaman elindeki karneye

²⁴²Süleyman İnan, **Muhalefet Yıllarında Adnan Menderes**, Liberte Yay., İstanbul, 2006, s. 48.

²⁴³Türkan Çetin, **Cumhuriyet Döneminde Türkiye'de Köylü Politikaları (1923-1950)**, (Basılmamış Doktora Tezi) Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, İzmir, 1997, s. 20.

rağmen ekme bulmakta zorlanmıştır. Diğer temel ihtiyaç maddeleri için de sıkıntı çekilmiştir²⁴⁴.

Akaryakıt ticareti serbest bırakıldığı halde uzun süre Nazilli'de gazyağı sıkıntısı çekilmiş ve bu mamul karaborsada satılmıştır. Aynı şekilde Sultanhisar ve köylerine 2 ay boyunca gazyağı ulaşmamıştır. Gazyağı karaborsada satılmıştır. Kentin ileri gelenleri 150 - 200 kuruşa karaborsadan gazyağı temin edebilmiştir. Kaput bezi ve Sümerbank manifatura malzemeleri bucağa gelmemiştir. Vatandaş giyim ve giyim malzemesi tedarikinde güçlük çekmiştir. Hatta tüm Türkiye'de olduğu gibi zaman zaman Aydın'da da odun ve kömür sıkıntısı baş göstermiştir.

Tek parti yönetimi, II. Dünya Savaşı boyunca uygulamış olduğu sıkı ekonomik politikaları savaş sonrasında yumuşatmaya başlamıştır. Bunun sonucunda piyasalar rahatlatmış, karaborsacılık ve inhisarcılık zamanla gücünü yitirmiştir. Türk halkının pek alışık olmadığı bir biçimde çarşıda, pazarda kimi zaman fiyatlar düşmüştür. Özellikle zahire fiyatlarının düşmesi halkı sevindirmiştir²⁴⁵. Çok partili yaşama geçme sürecinde Aydın'da ekonomik faaliyetlerde bir iyileşme yaşanmıştır. Karacasu dokumacıları kendilerine verilen iplik miktarının az olmasından şikâyetçi olmakla beraber bilânçolarıyla düzelen bir ekonominin işaretlerini vermişlerdir.

Aydın'da 1930'lı yıllarda faal olan Sahnalı linyit ocağının 1946'lı yıllarda fizibilite çalışması yapılmış ve yılda 3 - 4 bin ton kömür çıkartılabilecek ölçekte rezerve sahip olduğu hesaplanmıştır. İlde madenciğin geliştirilmesi için hükümet, bu konuyla ilgili teşvik kararı almıştır. Oduna dayalı ısıtma biçimi görülen Aydın'da özellikle linyit üretimi ve tüketimi bölgedeki orman yataklarını yok olmaktan kurtarmıştır. 1949 senesi itibariyle Aydın'da imtiyazlı 3 linyit, 2 zımpara taşı ocağı bulunmaktadır. İlde altın, gümüş, bakır, kurşun, simli kurşun, çinko, krom, antumuan, arsenik, traminet, amyant, bizmut, magnezyum, karbonat, gibi madenlerin de aranması için gerekli ruhsatlar verilmiştir. İlgili bakanlıklar, her türlü madenciliğin memlekette gelişebilmesi için bürokratik işlemleri azaltmıştır²⁴⁶.

²⁴⁴Murat Metinsoy, **İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye: Savaş ve Gündelik Yaşam**, Homer Kitapevi, İstanbul, 2007, s. 230.

²⁴⁵ **Anadolu**, 25 Mayıs 1947.

²⁴⁶ **Anadolu**, 22 Nisan 1949.

Söke’de eski yıllardan beri İngilizlere ait bir meyan kökü fabrikası vardır. Fabrikada XX. yüzyılın ilk çeyreğindeki kadar bir verimlilik yaşanmasa da bu işletme bölgeye ekonomik bir canlılık kazandırmaya yetmiştir²⁴⁷.

Aydın ilinde üretilen pamuk, Nazilli Basma Fabrikası sayesinde yerinde değerlendirilebilmiştir. Bu nedenle tarım ürünlerinin ihracatıyla ilgili uygulamalar Nazilli Pamuk Satış Kooperatifi’ni, İzmir Kooperatifi’nden ayrılma noktasına getirmiştir. Pamuğu yerinde değerlendirilen Nazillili üreticiler, İzmir Kooperatifi’nin sadece sırtlarına yük olduğunu düşünmüşlerdir²⁴⁸.

1947 yılı eylül ayından itibaren bitkisel yağlar üzerinden alınan muamele vergisi kaldırılmıştır. İşçi yevmiyelerinin 200 kuruştan aşağı olan kısmı vergiden muaf tutulmuştur. Yine Toprak Mahsulleri Vergisinin kalan taksitleri ya da alacakları af edilmiştir. Bunlara rağmen tahakkuk eden ve tahsil edilen vergi miktarındaki artış memleketteki iş hacminin gittikçe büyüdüğünü göstermektedir²⁴⁹. Ekonominin düzelmesi Aydın kent merkezi ve ilçelerinin kültürel ve sosyal dokusuna olumlu etki yapmıştır. İnsanların tüketim alışkanlıkları değişmiştir. 1948 yılında geçen yıllara göre pahalı sigara ve bira tüketiminde Aydın’da bir artış gözlenmiştir²⁵⁰. Nazilli’de Ege Bölgesi’nin en büyük sinema salonunun inşasına bu dönemde başlanmıştır.

Aydın’da savaş sonrası dönemde, bayındırlık faaliyetleri de yeniden başlamıştır. Hatta talebi karşılayamayan arz nedeniyle kereste çimento ve tuğla gibi inşaat malzemelerinin fiyatları hızla yükselmiştir. Orman Müdürlüğü, ormanları koruma adına yaş ağaç kesilmesine izin vermemiştir. Ancak yönetmeliğe uygun kesilen ağaç sayısı ihtiyacı karşılayamamıştır. Bu nedenle ormanlardan kaçak kesim artmıştır.

Aydın’da Kızılay, Vakıflar İdaresi, Çocuk Esirgeme Kurumu gibi kuruluşlar önemli hizmetlerde bulunmuştur. Bunun yanında Aydın, birçok ilçede kentin ileri gelenleri tarafından kurulan hayır cemiyetleri de önemli görevler üslenmiştir Bunlardan bir tanesi kentin bürokrat eşlerinin meydana getirdiği “*Nazilli Yardım Cemiyeti*”dir. Bunların içerisinde Basma Fabrikası Müdürü ve Cumhuriyet Savcısı’nın da eşleri

²⁴⁷Menderes Akdağ, **1946-1950 Yılları Arasında Aydın’da Siyasal Yaşam**, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aydın, 2007, s. 56.

²⁴⁸**Anadolu**, 10 Mart 1946.

²⁴⁹**Anadolu**, 28 Ocak 1948.

²⁵⁰**Anadolu**, 20 Ağustos 1948.

vardır. Bu cemiyet yoksullar yararına balolar ve müsamereler tertip etmiştir. 1947 yılının ilk sekiz ayında 60 yoksul öğrenciye ayakkabı, elbise, gömlek ve fanila; 200 yoksul vatandaşa da yakacak olarak 50'şer kilo mangal kömürü temin etmiştir. Kimi yoksul ailelere doğum yardımı yapmış; fakir öğrencilere her ay verilmek üzere burs sağlamıştır. Memleketlerine dönmek isteyen fakat yoksulluktan dönemeyen kişilere tren biletlerini temin etmiştir. Pek çok hayırseverin yanında Kaymakam Feyzi Akkor da bu cemiyeti desteklemiştir²⁵¹.

Cumhuriyet'in ilanıyla planlı ekonomi dönemine geçilmiştir. Türkiye'yi tarım toplumu olmaktan çıkarmak isteyen Cumhuriyet'in kurucuları Teşvik-i Sanayi Kanunu'nu çıkartmış ve sanayileşme planları yapmışlardır. Nazilli Basma Fabrikası da I. Sanayileşme Planı'na göre Sümerbank'ın kurmuş olduğu ilk basma fabrikasıdır. Fabrika, 8 milyon lira sermaye ile kurulmuştur. 1948 senesine gelindiğinde bu sermaye miktarı 11 milyon lirayı bulmuştur. Fabrikanın faaliyete geçmesinden 1948 senesine kadar 768 adet olan tezgâh sayısında herhangi bir değişiklik olmamıştır. Ancak 1943 senesinde işçi sayısının düşmesine bağlı olarak 140 tezgâhın İzmir Sümerbank Halkapınar Fabrikası'na nakli düşünülmüştür. Nazilli Fabrikası çevresindeki bataklıklar kurutulup sıtma vakalarında azalma görülmesiyle birlikte fabrikaya işçi olma talebi artınca bu uygulamadan vazgeçilmiştir. Fabrika'da hallaç ipliği, dokuma ve basma kısımları vardır. Fabrikaya kombina denmesinin nedeni budur. 1947 senesi sonunda fabrikanın basma kısmı yerli makinelerle takviye yapıp üretimin artırılması planlanmıştır. Fabrika 24 saat çalıştırılmıştır. 1948 senesine gelindiğinde fabrikada 3 vardiya halinde 2500 işçi çalışmaktadır. Fabrikanın yıllık basma üretim kapasitesi 16,5 - 17 milyon metredir. Savaş yıllarında artan basma ihtiyacını karşılayabilmek için fedakârca çalışılmış üretim miktarı 22 milyon metreye kadar çıkmıştır. Yine fabrika yıllık 2 milyon kilo pamuk işleme kapasitesine sahip olmuştur. Başlangıçta 21 numara iplik kullanılırken, daha sonra daha kalın olan 25 numaralı iplik kullanılmaya başlanmıştır. Böylece fabrika 20 milyon metre basma için 600 bin kilodan daha fazla pamuk kullanmıştır. Fabrikada II. Dünya Savaşı sırasında artan ihtiyaca cevap verebilmek için sadece üretime önem verilmiştir. Savaş sonunda kalite ön plana çıkmıştır. Basmaların desen, boya, dayanıklılığına daha çok dikkat edilmiştir. Bu daha çok emek ve zaman istediğinden üretimde kısmi düşme olmuştur. Yine fabrika savaş

²⁵¹ Hulusi Doğan, **Sanayinin Musikisinden Bilginin Türküsüne**, Detay Yay., Ankara, 2007, s. 39.

sonrası bazı malların satışına hükümetçe izin verilmesi sonucu dışarıdan getirilen basmaya karşı 57 rekabet edebilmek için üretim miktarından ziyade kaliteye önem vermiştir. Nazilli Basma Fabrikası el dokuması için 20 numaralı, halı imalatı için 2–4 numaralı iplik imal etmiştir. Bunların yıllık üretim miktarı 36.000 tondur. Yine bu fabrika, Bakırköy Sümerbank Fabrikası'na 100 ton iplik göndermiştir. Fabrika'nın 1944 yılındaki günlük 40.000 metre karelik olan dokuma miktarı 1947 yılı sonu itibariyle 70.000 metre kareyi geçmiştir. Fabrika, savaş yıllarında başka fabrikalardan getirttiği dokumalara da basma işi yapmıştır. 1948 senesinden itibaren fabrika sadece kendinin büktüğü iplikleri dokumaya başlamıştır²⁵².

Bu dönemde işçi ücretlerindeki kazanç vergisi oranı düşürülmüş, hayat pahalılığı göz önünde bulundurularak işçi ücretlerine zam yapılmıştır. Bu nedenle işçiye yıllık ödenen para 1.000.000 liradan 3.600.000 liraya çıkmıştır. İşçiler, kendilerini zamanla müesseseye daha çok bağlı hissetmiştir. Böylece fabrikada iş verimi ve kalite gittikçe artmıştır. 1947 yılına gelindiğinde fabrikada işçi başına saatlik %50'lilik bir verim artışı meydana gelmiştir.

Fabrikanın kurulduğu yıllarda kullanılan linyit miktarı günlük 150 ton iken 1947 yılına gelindiğinde üretim miktarı ve kalitedeki artışa rağmen aynı miktar kömür tüketimi olmuştur. Bu da kaynakların zamanla daha rasyonel kullanıldığını bize göstermektedir. I. Dünya Savaşı sırasında Aydın demiryolu lokomotiflerinin yakacağı kömür Gereniz Köyü'ndeki linyit ocaklarından temin edilmiştir. Nazilli'de Basma Fabrikası'nın kurulması aşamasında Sümerbank bu linyit yataklarının işletme imtiyazını almıştır. Ancak fabrika bu konuyla ilgili tekniğe sahip bulunmadığı için bu ocaklar terk edilmiş ve atıl kalmıştır. Bu yüzden günlük ihtiyaç olan 150 tonluk kömür Soma'dan taşınmıştır. Bu durum maliyetleri artırdığından Gereniz Köyü linyit yataklarının işletilebilmesi için fabrika Etibank'tan yardım istemiştir. Bünyesinde çırçır ünitesi bulunan fabrika bu nedenle piyasadan ham pamuk almayı tercih etmiş ve 1947 yılı sonu itibariyle bununla ilgili olarak bir satın alma komisyonu oluşturmuştur. Bu komisyon tarlaları dolaşarak ürünü yerinde satın almıştır.

²⁵²Hulusi Doğan, “Sanayinin Musikisi Nasıl Başladı, Nasıl Bitti? Sümerbank Nazilli Basma Fabrikasına Bir Bakış”, **Ege Akademik Bakış**, Cilt:7, Sayı:2, İzmir,2007, s. 28.

Çevreden alınan bu pamuk üretim ihtiyacını karşılamadığı için fabrika Sümerbank'ın gönderdiği preslenmiş pamuğu da kullanmıştır. Fabrikanın çırçır teşkilatı son sistem makinelerle çalıştırılmıştır. Yıllık işleme kapasitesi 15 milyon kilo çiğitli pamuktur. Fabrikada 1947 yılında 12,5 milyon kilo pamuk işlenmiştir. Pamuk ihtiyacını karşılamak için Nazilli'de Celal Egriboz'un öncülüğünde pamuk üretme istasyonu kurulmuştur. Akala²⁵³ cinsi pamuk ekimi bölgede başlatılmış ve teşvik edilmiştir. Sümerbank pamuk üretimini artırmak için her türlü teşvikte bulunmuş ve köylüye kredi imkânı sağlamıştır. Fabrika pamuk üreticisine kaput bezi ve basma yardımı yapmıştır. Devlet sulama kanalları üzerine 9 adet sifon koyarak sulama işlemlerini kolaylaştırmıştır. Bu dönemde Ege pamuğunun alınmasında en büyük paya Tariş ve Sümerbank sahiptir²⁵⁴.

Fabrika bünyesinde eskiyen yıpranan makinelerin tamir ve bakımının yapıldığı çok büyük bir atölye ve 30 yataklı bir hastane bulunmaktadır. Her yıl eklenen binalarla burası çok büyük bir komplekse dönüşmüştür. Fabrika içindeki ilkokul, çeşitli spor alanlarıyla işçi ailelerine modern bir yaşam sunmuştur. Fabrika, halkevi, müzik kolları, sineması, kantini ve mağazalarıyla medeni ve sosyal bir kalkınma da sağlamıştır. Bu fabrika sosyal, iktisadi, ticari, zirai kalkınmaya yaptığı katkının yanında ürettiği elektriğin bir kısmını ucuz fiyata Nazilli'ye vermiştir²⁵⁵.

Küçük ve orta büyüklükteki işletmelerin yanı sıra çok büyük tarım çiftliklerinin de bulunduğu Aydın, 1950'den sonra pamuk ekiminin ve makineleşmenin yaygınlaşmasıyla tarım işçisine duyulan gereksinim artmıştır. Tarım işçisi gereksinimi, Aydın'da önemli ölçüde mevsimlik işçi göçüne neden olmaktadır. 1950'lerden sonra çok partili hayata geçişle birlikte sanayileşme politikaları, mevcut siyasi iktidarın siyasi görüşleri doğrultusunda olmuştur. 1950-1960 döneminde mevcut siyasi iktidar, ekonomide özel sektörün etkin olacağını ifade etmiş olmasına karşın, devletin ekonomideki ağırlığı azalmamıştır. Cumhuriyet sonrası dönemde temel olarak ihracata yönelik tarımın yaygın olduğu Aydın'da imalat sanayi, incir, pamuk, zeytin gibi tarım ürünlerini işleyen sektörler de gelişmiştir. 1950'ler kadar olan dönemde, genellikle

²⁵³ Akala cinsi pamuk Amerikan tohumundan üretilen bir pamuk türüdür.

²⁵⁴ Menderes Akdağ, **a.g.t.**, s. 64.

²⁵⁵ **Anadolu**, 19 Ocak 1948.

atölye düzeyinde sürdürülen üretim, 1950'lerden sonra görece daha büyük ölçekli birimlerde yapılmaya başlanmıştır.

3.2. Demokrat Parti İktidarı Öncesinde Aydın'da Tarım

Aydın'da DP'nin iktidarı öncesinde tarım kesiminin en önemli sorunları sulamadır. Söz konusu yıllar arasında yazın derelerin kurumması, su motorlarının da yetersiz olması sebebiyle sebze tarlalarından tam verim alınamamıştır. Sulamayla ilgili yapılan yatırımlar yavaş ilerlemiş, Nazilli'de Bucak, Yamalak ve Azizabat mevkilerinin sulanması için başlatılan kanal çalışmaları 6 yılda bitirilememiştir. Sulama sorununa bağlı olarak bölgede pamuk ekiminde ciddi sorunlar yaşanmıştır. Yaşanan sorunlar nedeniyle çiftçi borcunu ödeyememiştir. Tohumluk tedariki çiftçinin diğer önemli sorunlarından birisidir. Tohumlukların kaliteli olmadığı, üstelik çok pahalı olduğu görülmüştür²⁵⁶. Ürünü devlete teslim eden köylü parasını zamanında alamamıştır.

1948 yılına gelinceye kadar Nazilli - Karacasu yolunda Menderes nehri üzerinde köprü olmaması sebebiyle Nazilli'den Karacasu'ya Kuyucak üzerinden gidilmiş bu da tarım ürünlerinin pazarlanmasını güçleştirmiştir Karacasu mahsullerinin sevki için ise bakımsız Arpaz yolu kullanılmıştır. Bu yolun uygun olmayan şartlarından dolayı Karacasu'nun ziraat mahsulleri çürümeye terk edilmiştir²⁵⁷.

Tarım ürünlerinden alınan vergilerin fazlalığı da diğer bir sorun olarak karşımıza çıkmıştır. Batı Anadolu'da, özellikle Aydın'da, zeytin üzerinden alınan muamele vergisinden dolayı pek çok yağhane ve fabrika faaliyet alanından çekilmiştir. Bu vergi ayakla yağ sıkılan yerlerden dahi alınmıştır. Ayakta kalabilen kimi fabrikalar ise teknolojilerini yenileyememişler ve eski makinelerle üretim yapmaya çalışmışlardır. Bu durum üretim esnasında zeytinyağının ziyanına neden olmuştur. Yine zeytin, sıkılma öncesi çok bekletildiği için yağ asidi yüksek çıkmıştır.

II. Dünya Savaşı öncesinde Aydın'da sabun imal eden işletmeler, Türkiye'nin sabun ihtiyacının çok büyük bir kısmını karşılamışlardır. 1940'lı yıllarda Aydın civarında 3 milyon kilo yıllık sabun üretimi varken, üretim II. Dünya Savaşı nedeniyle üretim 1,5 milyon kiloya kadar gerilemiştir. Bunda devletin o yıllarda zeytinyağına el

²⁵⁶ **Demokrat İzmir**, 24 Mayıs 1946.

²⁵⁷ **Demokrat İzmir**, 5 Ocak 1948.

koyması da etkili olmuştur. Savaş bitmesine rağmen hükümet, söz konusu fabrikaların ve zeytinciliğin gelişimi için gereken tedbirleri almakta geç kalmıştır²⁵⁸. Zeytinyağını depolama imkânlarından yoksun olan Ege çiftçisi, tüccar ve köylüsü bölgedeki fiyat istikrasızlıklarından çok büyük zarar görmüşlerdir. II. Dünya Savaşı bitmesine rağmen devlet zeytinyağının ihracıyla ilgili yasağı kaldırmakta da geç kalmıştır. Aydınlı çiftçi hiç olmazsa pamuk çekirdeği, ayçiçeği, susam yağı gibi diğer nebatî yağların ihracatına izin verilmesini istemesini talep etmiştir. Üretici söz konusu uygulamalardan kurtulamadıkça zeytin yetiştirmek istememiştir²⁵⁹. Köylü ve çiftçiler çok çalışıp üretmesine rağmen emeğinin karşılığını alamamışlardır. Söke’de 1949 yılına gelindiğinde ortalama yıllık pamuk üretimi 10 bin tona çıkmıştır. Ancak kent ve kent halkı ekonomiye yaptıkları bu katkıya rağmen pek çok sorunla karşılaşmışlardır. Çine, Germencik gibi yerlerde tütün, zeytin gibi ürünlerde kimi zaman bolluk yaşanmıştır. Ancak bu ürünlerin pazarlanması konusunda sorunlar olmuştur. Bolluk yaşanan dönemlerde fiyatlar sürekli düşmüştür. Ürün pek çok yerde köylünün elinde kalmıştır. Örneğin Çine’de 1948 yılı tarım sezonunda üreticinin elinde 4000 balya tütün kalmıştır²⁶⁰. Bazen de mahsulün kıt olduğu dönemlerde ülke, tarım ürünlerini depolama alt yapısına sahip olmadığı için mahsul tedarikinde ciddi sorunlarla karşılaşmıştır. Özellikle hububat mahsulünün azlığı kıtlık tehlikesi doğurmuştur.

II. Dünya Savaşı sonrasında Türkiye, hububat sezonunun kötü geçmesi üzerine ABD, Kanada ve Avustralya’dan 30.000 ton buğday satın almıştır. Durumun acilliği nedeniyle ABD hemen buğday sevkiyatına başlamıştır. Toprak Mahsulleri Ofisi genel müdürü hububat tarımının Türkiye’de iklime bağlı olduğunu, ürünün bol olduğu yıllar da bile kıtlık olabileceğini çünkü Türkiye’nin bu vakte kadar hububatı saklayabileceği silolara sahip olamadığını, Toprak Mahsulleri Ofisi’nin bundan sonraki öncelikli hedefinin silolar inşa etmek olduğunu söylemiştir²⁶¹.

II. Dünya Savaşı sonrası Türkiye’de en önemli sorunlardan birisi köylünün topraksız ve arazilerin pek çoğunun tapusuz olmasıdır. Buna en güzel örnek Karacasu ilçesinin durumudur. 1946 senesi itibarıyla Aydın Karacasu’da gayrimenkullerin % 70’i

²⁵⁸ Anadolu, 4 Mart 1947.

²⁵⁹ Anadolu, 24 Ekim 1947.

²⁶⁰ Anadolu, 19 Mart 1948.

²⁶¹ Anadolu, 1 Mayıs 1948; ayrıca bu konuda bkz: Murat Metinsoy, **İkinci Dünya Savaşı’nda Türkiye: Savaş ve Gündelik Yaşam**, Homer Kitapevi, İstanbul, 2007.

tapusuzdur. Arazi satışları genelde tapu tescili olmadan sözlü, ya da alıcı ile satıcı arasında hazırlanan bir tutanakla; bazen de noter tasdikiyle yapılmıştır. 1946'lı yıllarda kimi arazilerden kadastro dahi geçmemiştir. Arazi anlaşmazlıkları çoğalıp ve mahkemeler bunlarla ilgili karar vermede zorlanınca, özellikle CHP kongrelerinde hükümete tapulandırma çalışmalarının hızlandırılmasıyla ilgili bir baskı gelmiştir. Bu baskıyla birlikte Aydın'da arazi tapulandırma işlerine önem verilmeye başlanmıştır. Ancak tapulandırma işlemleri gerektiği hızla tamamlanamadığı ve insanların arazi satışlarını tapu dairesine gelerek yapma alışkanlığı henüz sağlanamadığından bununla ilgili sorunlar yaşanmaya bir süre daha devam etmiştir²⁶².

II. Dünya Savaşı'nın bitimiyle tarımda kalkınma hamleleri tekrar hızlanmıştır. Tarım modernleştirilmeye çalışılırken, bu sektör üzerindeki ağır vergi ve kısıtlamaların kaldırılmasına başlanmıştır. Topraksız köylüye, toprak dağıtılmaya çalışılmıştır. Devlet, hazine arazileri içerisinde kalan ıslah edilmemiş zeytinlik, imar edilmesi koşuluyla köylüye dağıtmıştır. Aydın'da tarımda kalkınma hamleleri daha çok pamuk ekimi ve zeytincilikte kendini göstermiştir. Tarım Bakanlığı zeytinciliği geliştirmek için Aydın'da Zeytin Bakım ve Geliştirme İstasyonu'nu kurmuştur.

1946 yılında Aydın'da bir prina işletmesi açılmıştır. Aynı zamanda Umurlu'da vakıflara ait zeytin işleme fabrikasına prina makinelerinin konulmasına karar verilmiştir. Ortaklarda ise özel şahsa ait bir prina fabrikasının açılmak üzere olduğu bilinmektedir. Prina fabrikasının makineleri 1947 yılının başlarında Avrupa ülkelerine ısmarlanmıştır²⁶³.

Batı Anadolu'da Antik Çağlardan beri zeytinyağı önemli bir tarımsal mamul olmuştur. Çok partili yaşama geçiş sürecinde ise Türkiye'nin ihraç ettiği mamuller arasında zeytinyağı oldukça önemli bir paya sahiptir. II. Dünya Savaşı nedeniyle zeytincilik sektöründe önemli sorunlar yaşanmıştır. Bu durum, halkın geçim sıkıntısına düşmesine neden olmuştur. DP, Aydın'daki propaganda çalışmalarında zeytincilikte yaşanan sorunları sürekli dile getirmiştir. Bu pratik propaganda çalışması halk nezdinde oldukça etkili olmuştur.

²⁶² **Anadolu**, 25 Eylül 1948

²⁶³ **Anadolu**, 9 Şubat 1947.

Çok partili yaşama geçiş sürecinde oluşturulan yeni Tarım Kanunundaki çelişkiler zeytin varlığının 3 - 4 misli birden artmasını engellemiştir. Bazı ıslah edilmemiş araziler, orman içerisinde gösterilmiştir. Yine köylüye ıslah edilme şartıyla hibe edilen deliceliklerin sınırlarının net tespiti yapılamadığından köylüler ile orman daireleri arasında deliceliklerin²⁶⁴ ıslahı konusunda sürekli sorun çıkmıştır. Islah edilmemiş arazilerden bir kısmı Aydın'da odun fiyatlarının yükselmesi üzerine aşılınmayıp, köylü tarafından odunluk olarak değerlendirilmiş ve kesilen ağaçlar satılmıştır. Aydın ilinde hesaplanan 200.000 dönümlük delicelik sahasının sadece 12.000 dönümü köylüye dağıtılabilmektedir.

Türkiye'de iktidar, II. Dünya Savaşı sonrasında sanayi bitkilerinin üretimini artırmak için de büyük bir çaba içerisine girmiştir. Aydın için önem arz eden önemli bir ürün de pamuktur. Bunun için Nazilli'de "*Pamuk Araştırma Enstitüsü*" kurulmuştur. Bu kuruluşun, sanayide kullanılabilecek vasıflı pamuk üretimine yaptığı çalışmalarla çok büyük katkısı olmuştur. Bu kurum 1949 senesinde 42.762 kilo kaliteli pamuk tohumu dağıtmış ve bölgede tohum temin eden diğer istasyonların da açılmasına öncülük etmiştir²⁶⁵. 1949 senesine geldiğimizde yapılan çalışmalarla Aydın'da pamuk ekilen yerler mevcut tarım alanlarının %35'ine denk gelmiştir. Nazilli'de ise Feslek Regülâtöründen Kuyucak, Nazilli, Atça hattına uzanan bir sulama kanalının tamiri bitirilmiştir. Kanalın, Arpaz Köyü'ne oradan Pirlibey'e kadar uzatılması, Akçay kullanılarak Yenipazar'a kadar uzanan bir sulama sisteminin kurulması hükümet tarafından planlanmıştır. Söke ovasını taşkınlardan korumak için Menderes üzerindeki setler tamir ettirilmiştir. Yine selleri önlemek için Menderes'e dökülen derelerin ıslah çalışmaları başlatılmıştır. Ayrıca taşkınları önlemek için Allangüllü Çayının suyunu Menderes'e boşaltacak kanal da Kasım 1948'de açılmıştır. Pamuk ziraatı için oldukça önemli olan Nazilli civarındaki suyolları da yenilenmiştir. Aydın'da bir tohum temizleme atölyesi kurulmuştur. Bu atölye 1948 yılında 555.925 kilogram tohumluğu arındırmıştır²⁶⁶. Yapılan çalışmalar sonucunda her geçen yıl pamuk ekilen arazi miktarında ve pamuk üretiminde bir artış olmuştur.

²⁶⁴ Delicelik, ıslah edilmemiş arazilere verilen isimdir.

²⁶⁵ **Anadolu**, 19 Aralık 1949.

²⁶⁶ **Anadolu**, 13 Aralık 1948.

Pamuk ekim alanları artarken hem sulama, hem tarımda makineleşme sebebiyle dekar başına alınan pamuk miktarında % 20 - 30'luk bir verim artışı olmuştur. 1948 yılında Aydın'da her biri 200 kilo olan 30 bin balya pamuk üretilmiştir. 1949 yılında ise 55 – 60 bin balya pamuk üretimi beklenmiştir. Bu tahmin büyük ölçüde tutmuştur. Örneğin 1948 yılında mahliç pamuğun²⁶⁷ fiyatı kilo başına 254 kuruş iken 1949'da 251 kuruşta kalmıştır²⁶⁸.

Pamuk üretiminin artışında tarımda makineleşme etkili olmuştur. Aydın ovasında 70 traktör pamuk ziraatının hizmetine sokulmuştur. Aydın'lı çiftçiler Marshall Planı çerçevesinde Aydın ovası için 144 traktör, 445 çeşitli tarım makinelerinin sağlanabilmesi için gerekli resmi teşebbüslerde bulunmuşlardır.

Bu dönemde tarımda kalkınmayı sağlamak ve Türkiye'yi feodal yapıdan kurtarmak için Toprak Reformu Kanunu çıkartılmıştır. Bu kanunun uygulanışı sonucu istenen amaca ulaşamamıştır. Ancak bu kanunun uygulama safhasında Aydın'da önemli gelişmeler olmuştur. Nazilli'nin Kuyucak Bucağı'nda 1600 dekarlık Mali Paşa Çiftliği köylüye toprak edindirme kanunu çerçevesinde dağıtmaya başlanmıştır. Bununla ilgili burada kurulan komisyona 360 aile müracaat etmiştir. Aile başına 20'şer dekar arazi verildiğinden, komisyon en fakir ailelerden başlamak üzere toprak dağıtımına başlamıştır. Araziler her müracaat edene verilmemiştir. Yine aynı kanun çerçevesinde Nazilli'nin Bucak köyü civarındaki 70 bin dekar arazi ve 15 bin dekar ormanlık alana sahip başka bir bölge ile Söke'de Atburgazı ve Kumburgazı köylerinde hazineye ait 25 bin dönüm arazi topraksız köylülere dağıtılmıştır²⁶⁹.

Ziraat Bankası kanalıyla tütün üreticisine ödenen avans uygulaması kaldırılınca Söke civarında köylülerin tefecilerin eline düşme riski ortaya çıkmıştır. Köylüyü topraklandırma projeleri de çoğu zaman kesintiye uğramıştır. Çünkü kendisine toprak verilen köylü bir müddet sonra bu toprağı işleyecek finansal güce sahip olmadığı için toprağını tekrar satışa çıkarmıştır. Bu açıdan tarımın finanse edilmesi için Aydın'da pek çok kooperatif ve kurum faaliyet göstermiştir. Bu kooperatifler faaliyetleriyle çiftçiye kolay üretim kredisi imkânı ve tarım ürünlerinin değeri üzerinden satılabilmesini

²⁶⁷ Mahliç, pamuk lifine verilen isimdir.

²⁶⁸ **Anadolu**, 9 Kasım 1949.

²⁶⁹ **Anadolu**, 4 Eylül 1948.

sağlamış; çiftçiyi sermaye sahibi yapmış; iktisadi konularda eğitmiş ve Türk köylüsünü komisyoncu ya da tefecilerin elinden kurtarmıştır. 1946 senesinde Aydın'da Ziraat Bankası'nın desteklediği 14 tarım kredi kooperatifi bulunmaktadır. Ortaklar, Germencik, Köşk, Koçarlı, Aydın Merkez, Dalama, Gölhisar, İncirliova, Umurlu, Bıyıklı, Ömerbeyli, Cincin, Üzümlü, Hızırbeyli kooperatiflerin buldukları yerlerdir. Bu kooperatiflerin toplam 6.254 ortağı vardı. Bu kooperatifler 1946 yılında 37.747 lira kar etmiştir. Bu kooperatifleri finanse eden Ziraat Bankası faiz oranını % 6'dan % 5'e çekmiştir. Bununla birlikte yardım miktarlarını da arttırmıştır²⁷⁰. Bu kooperatiflerin sayısı 1 yıl sonra 16'ya çıkmıştır. II. Dünya Savaşıyla ciddi sarsıntı yaşayan kooperatifler yıl yıl gelişen bir performans sergilemiştir.

3.3. Demokrat Parti Döneminde Aydın'da Tarım

Aydın; iklim, toprak ve su faktörleri her türlü tarım ürününün yetişmesine elverişlidir. Ayrıca ilin ihracat limanı olan İzmir'e yakın oluşu, il merkezi, ilçeler, bucaklar ve köylerin yol bakımından bağlantısının yeterli bulunuşu, yetiştirilen ürünlerin iç ve dış pazarlarda satışını kolaylaştırmıştır. Bu durum, DP'nin iktidarda olduğu dönemde uygulanan tarım politikalarının gelişmesini kolaylaştırmış, tarımsal gelirlerde önemli derecede artışlar gözlenmiştir²⁷¹.

Aydın'ın arazi varlığının önemli kısmını Büyük Menderes ovasının verimli toprakları meydana getirdiğinden, pamuk başta olmak üzere pek çok ürünün yetişmesine fırsat vermiştir. Ovanın etrafını çevreleyen dağlarda ve eteklerde ise, daha ziyade ormanlar, sebze ve meyve bahçeleri bulunmaktadır. Büyük Menderes ovasının dağ eteklerine yakın sulanmayan kısımları ise, incir bahçeleri ile kaplanmıştır.

Çok partili yaşama geçiş sürecinde Aydın'da halkın büyük çoğunluğu köy ya da kırsal alanda yaşamaktadır. Bu nedenle uygulanan tarımsal politikalar birinci derecede halkın siyasi tercihinin ortaya çıkmasında etkili olmuş; çok partili yaşama geçiş sürecinde iktidar da muhalefet de köylüyü memnun edecek söylemler peşinde koşmuştur.

²⁷⁰ Anadolu, 18 Nisan 1947.

²⁷¹ Aydın İl Yıllığı, Ticaret Matbaacılık, İzmir, 1973, s. 45.

Türkiye zirai, iktisadi ve sanayi alanlarında kalkınmayı sağlayabilmek amacıyla 1948'den 1953 yılına kadar uzanan geniş bir program hazırlamıştır. Marshall Planı ile uygulamaya konulan bu kalkınma programında, makine yardımının oynadığı rol büyük önem arz etmiştir. Marshall Planı aynı zamanda teknik yardım imkânları da sunmaktadır. Bu teknik yardım Türkiye'den Amerika'ya yetiştirilmek üzere gönderilen uzman adayları ile Amerika'dan Türkiye'ye gelmekte olan eksperlerdir²⁷². Ankara Marshall Planı teknik programı Türkiye koordinatörlüğüne tayin edilen ve teknik yardım işlerinde büyük tecrübeleri olan Draper verdiği demeçte şunları dile getirmiştir²⁷³:

“Teknik yardım, egemen bir devlete yapılacak olan ehemmiyetli ve şümüllü bir yardım şeklidir”

Bu dönemde Türkiye nüfusunun % 81'ini teşkil eden tarım kesimi, milli gelirin % 50'sini ve memleketin asgari % 90 ihracatını temin etmiştir. Türkiye aslında bir tarım ülkesi olmasına rağmen, bu alandaki üretimi düşüktür²⁷⁴. Siyasilerce kabul gören temel görüş, Marshall Planı kapsamında modernleşecek (makine, kolay kredi, çiftçinin eğitimi ve gübre kullanımı vb) olan Türkiye tarımı, gelişip üretimini artıracak ve Avrupa devletlerine fayda sağlayabilecektir²⁷⁵. Marshall Planı bu amacın gerçekleştirilmesinin aracı olarak düşünülmüş ve Amerikalı uzmanların önerleriyle Türkiye'de tarımın modernleştirilmesi hedeflemiştir. Temel hedef, Türkiye'nin sahip olduğu tarımsal zenginliğin Avrupa'nın ihtiyaçlarını karşılamasıdır.

Amerika ile yapılan antlaşma çerçevesinde Türkiye, ziraatını modernleştirecek ve geliştirecek, açılacak yeni ziraat sahalarıyla da üretimini artıracaktır. Bu amaçla Marshall Planı kapsamında Amerika'dan traktör ve diğer tarım malzemeleri sipariş edilmiştir. Antlaşmaya göre Türkiye öncelikle kendi tarım sorununu çözecek ve sahip olduğu imkânları tam olarak kullanarak Avrupa'nın da ihtiyacını karşılar seviyeye çıkacaktır. Savaş sonrası döneme toprak mülkiyeti üzerine tartışmalarla girilmesine rağmen, tarıma dönük tüm bu desteklemelerin sonucunda, tarımda değişim ve gelişim

²⁷² Aydın, 24 Ekim 1950.

²⁷³“Marshall Yardım Planı”, Aydın, 13 Nisan 1950, s. 2.

²⁷⁴ Kenan, Manioğlu, **Türkiye'de Marshall Planı**, Devlet Bakanlığı Yay., Ankara, 1950, s. 54.

²⁷⁵ Ulaş Altun, **Marshall Yardımı ve Türkiye**, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 2007, s. 106; ayrıca bu konuda bkz: Süleyman İnan, **Muhalefet Yıllarında Adnan Menderes**, Liberte Yay., İstanbul, 2006.

hızlanmıştır. Tarım kesimi, yalnız işlenen toprak alanı ya da traktör sayısının artışıyla değil, ürün dokusu ve üretim tekniğinde görüldüğü gibi niteliksel olarak da köklü bir değişime uğramıştır²⁷⁶.

Marshall Planı ile getirilen makinelerin sağladığı faydayı köylüye anlatmak amacıyla ilde girişilmiş olan kampanyalardan istenilen sonuç alınmaya başlanmıştır. Köylüye makine ile sürülen ve ekilen arazinin % 25 oranında fazla üretim yapıldığı gösterilmiştir. Tarım Bakanlığı ile işbirliği yapmış olan Marshall Planı ziraat eksperlerinin belirttiklerine göre, varılması gereken ikinci hedef, fakir köylüye makine temin etmek olmuştur. Bazı müteşebbis kimseler “*taksi, traktör*”cülük yapmaya başlamışlar ucuz fiyatla isteyenin toprağını sürerek ekmeğe kalkışmışlardır. Fakat henüz bu sahada bir planlaşma ve gruplaşma temin edilemediğinden bu usulden tam manasıyla fayda sağlanamamıştır²⁷⁷.

Türk köylüsünün makineleşmesi için Marshall Planı idaresi fonundan köylüye 15.339.097 Türk lirası ayırmış ve ayrıca Ziraat Bankası köylüye temin edeceği kredileri de artırmıştır. 1950 yılı itibariyle bu tutarın yaklaşık sekiz milyonu kullanılmıştır. Bu tarihe kadar köylünün söz konusu planla getirilen makineleri tek parçalar halinde almış olmalarına karşın, 1950’li yıllarda köylü kendisi için elzem olan makineleri bir bütün olarak almaya başlamıştır. Köylünün aldığı kredinin geri ödemesi ise 5 yıl sonra başlatılmıştır²⁷⁸. Ayrıca bu dönemde Marshall Planı kanalıyla Aydın’a getirilmiş olan ziraat malzemesinin kullanım üzerine de gerekli tetkikler yapılmıştır. Bu tetkikler bölgede kurulmuş olan Marshall idaresine bağlı eksperler tarafından idare edilmiştir²⁷⁹. Bu plan çerçevesinde getirilmiş olan traktörlerin çalıştırılma tarzı üzerine yapılan ilk tetkiklerde şu sonuca varılmıştır: Traktörlerin lastikleri fazlasıyla şişirilmektedir. Traktör sahipleri ekseriyetle manometre kullanmışlardır. Bunlar patinaja engel olmadığı ve akaryakıttan istifade edemediği bildirilmiştir²⁸⁰.

Tarımsal alanların genişletilmesi ve makine ile yapay gübrenin üretimde kullanılması ve havaların çok uygun olması, bu dönemde tarımsal üretimi büyük ölçüde

²⁷⁶ Ulaş Altun, **a.g.t.**, s. 104.

²⁷⁷ “Türkiye’de Tarımın Makineleşmesi”, **Aydın**, 4 Kasım 1950, s. 2.

²⁷⁸ “Marshall Yardımından Köylüye Temin Edilen Krediler”, **Aydın**, 2 Aralık 1950 s. 2.

²⁷⁹ Marshall idaresine bağlı bu çalışmalar tarım eksperleri Hugh Richvine tarafından yürütülmektedir.

²⁸⁰ **Aydın**, 21 Şubat 1950.

artırmıştır. Ürünlerin taşınması ve ihracatı kolaylaşmış, 1950’de başlayan Kore Savaşı yüzünden tarım ürünleri talebi ve fiyatı yükselmiştir. Marshall kredileri piyasaya bolluk getirmiş, bir yandan da savaş içinde karaborsayla biriktirilen sermaye, yatırıma dönüştürülmüştür. Kişi başına gelir 1950-53 arasında % 28 artmıştır.

1952 yılı içerisinde 2 milyon dönümlük yeni toprak ziraata uygun hale getirilmiştir. Marshall Planı çerçevesinde Aydın’da su işleri bürosuna verilen bir milyon dolar değerinde malzeme ile bataklık ve sazlıklar, ziraata uygun hale getirilmiştir. Bataklıkların ziraata elverişli hale getirilmesinin iki hedefi vardır. Bunlardan birincisi memleketin üretim seviyesi yükseltılarak ziraata elverişli topraklar oluşturmak, diğeri ise malaryanın kökünü kazımak olmuştur²⁸¹. Marshall Planından sağlanan yardım ve serbest ithal mali zirai makinelerin bedellerinin % 20’si peşin ödenmek, kalanı Ziraat Bankasıncı finanse edilmek koşulu ile yalnız su motorlarına verilmiştir²⁸².

Bu dönemde uzun süreden beri devlet çiftliklerinde çalışan tarım uzmanlarının faaliyetleri önemli derecede artmış dolayısıyla çiftçilere daha fazla faydalı olunmuştur. Elleri tarım alet ve makineleri verilen köylüleri bizzat bunları işletir hale getirmek için yapılan çalışmalar önemli sonuçlar doğurmuştur. Çiftçiye bu alet ve makinelerini kullanmayı öğretmek amacıyla açılan okullarda yetişen 5 binden fazla genç eleman köylere dağıtılmış ve bunlar halka aletleri nasıl çalıştıracaklarını göstermiştir. 1949 yılı içinde getirilen 1700 tarım makinesine ek olarak 1950 yılında bine yakın traktör ve biçerdöver getirileceğini ve bunların hepsinin köylüye dağıtılacağı bildirilmiştir. Zirai kalkınma için 3 milyon 312 bin dolar tahsis edilmiştir. Bu meblağ ile Amerika’dan 1800 traktör ve diğer ziraat aletleri alınmıştır.

1950 Mart ayında bir Amerikan şirketi ile mukavele yapılmıştır. Bu mukaveleye göre Nazilli ovası sulama tesisi genişletilecek, 1951 yılına kadar bu tesis Atça’ya kadar uzatılacaktır. Ankara’dan gelen Aydın milletvekillerinden Dr. Mazhar Germen’den alınan habere göre Büyük Menderes Havzasının etüdü anlaşması bir Amerikan şirketi ile imzalanmış, 1950 yılı 3,4 milyon lira sarf olunarak Işıkly Barajı ve Nazilli ovası sulama kanallarının genişletilmesine çalışılacağı, etütlerde gelecek yıla kadar devam edilmiş dolayısıyla Atça ovasına kadar su verileceği bildirilmiştir. Ayrıca 1950 yılı

²⁸¹ **Aydın**, 8 Mayıs 1952.

²⁸² “Zirai Makine Kredisi”, **Aydın**, 9 Ağustos 1952, s. 3.

içinde yapılması planlanan işler arasında Bozdoğan ovasının tehdit eden Akçay mahmuzlarının takviye edilmesi de bulunmaktadır²⁸³.

Bu dönemde pamuk ve şeker kamışı üreticilerinin ihtiyaçları da karşılanmıştır. Makineli ziraata müsait toprağa sahip çiftçilerin ihtiyaçları ön planda tutulmuştur. Buğday hariç diğer sınaî bitkiler üretiminde geçmiş yıllara nazaran % 30'u aşan üretim fazlalığı olmuştur. Bilhassa bu artış pamuk ekiminde beklenmedik oranlara sahip olmuştur²⁸⁴.

Nazilli pamuk ıslah istasyonunda tarım aletleri ve makineleri kursu açılmıştır. Kursun temel amacı ziraat alet ve makinelerini bilfiil çalıştırabilecek ve bunların bakım ve küçük tamirlerini yapabilecek yetkide ziraat makinisti yetiştirmektir. Bu amaç doğrultusunda kursa kabul şartları şu şekilde belirlenmiştir²⁸⁵:

1. Kursa alınacakların seçimi aşağıdaki sıraya göre yapılmıştır.
  - a. Arazi ve makine sahihi olup da kendi işinde çalışacak köylü ve çiftçi çocukları
  - b. Arazisi olup da makine alarak ziraat yapacak köylü ve çiftçi çocukları
  - c. Arazi ve makine sahibi şahıslarla birlikler ve kooperatifler adına yetiştirilmek istenenler
  - d. Teknik ziraat ve sanat okulu mezunları
  - e. Herhangi bir çiftlikte veya devlet çiftliklerinde tarım alet ve makineleri kullanmış olanlar
  - f. Askerliğini motorlu kıtada yapmış olanlar
  - g. Yukarıdaki esaslara uyularak alınacak öğrencilerle kadro olmadığı takdirde bu sahada yetişmek isteğinde bulunanlardan da öğrenci alınmıştır.
2. Kursa alınacakları aşağıdaki evsaf ve şartları taşımaları istenmiştir.
  - a. Türkiye Cumhuriyeti tebaasından ve iyi hal sahibi olmak
  - b. En az ilkokul mezunu olmak²⁸⁶.
  - c. Yaşı 16'an aşağı ve 30'dan yukarı olmamak

²⁸³ "Menderes Havzası Etüdü", **Aydın**, 9 Mart 1950, s. 1.

²⁸⁴ "Ziraat Alet ve Makinelerini Aydın Köylüsü Bizzat Kullanacak", **Aydın**, 11 Mart 1950, s. 1.

²⁸⁵ **Aydın**, 1 Nisan 1950.

²⁸⁶ İlkokul mezunlarıyla kadrolarının dolmadığı durumlarda, bu şarta haiz olup da ilkokul diploması olmayan fakat okuma yazma bilenler de alınmıştır.

- d. Sıhhi durumu ve bedeni kabiliyeti tarım alet ve makinelerinde çalışmaya elverişli bulunmak.

Kursa girmek isteyen vatandaşlar mahallin en büyük idari amirine müracaat etmişlerdir. Kabul edilenler kursa gidiş ve geliş yol paralarını kendileri ödemişlerdir. Kurslar en az 5 ay devam etmiştir. Kurs sonunda tarım makinisti ehliyeti verilmiştir. Ayrıca kursun yatılı kursiyer sınıfları açılmış, öğrencilerin yemek ve yatak masrafları Tarım Bakanlığınca karşılanmıştır. İşlerini kendileri temin etmek suretiyle kursa gündüzlü olarak katılan öğrencilerin yalnız barınmaları karşılanmak suretiyle kursa başvuruları kabul edilmiştir.

Köylüler çiftlik sahibi tarafından dışarı çıkarılmayacak Kuyucak çiftliğine bağlı Bucak çiftliğinde, çiftlik sahibi ile köylü arasında anlaşmazlık, TBMM’de son defa kabul edilmiş ve 27 Mart 1950 tarihinden itibaren yürürlüğe giren kanunla bu konu çözüme kavuşturulmuştur. Köylünün çiftlik sahipleri tarafından dışarı çıkarılmasına imkân kalmamıştır. Bu konuda valilik makamından yapılacak teşebbüse Tarım Bakanlığı’ndan gelen bucak köylülerine tebliğ olunan emirde, Köyceğiz’deki toprak komisyonu başkanlığına sözü geçen kanun hükümlerine göre Bucak Çiftliğinde gerekli etüt yapılması için emir verilmiştir²⁸⁷.

DP’nin hükümet programının ziraata tahsis edilen kısmında gümrük tarifeleri ile ziraatımızı kuvvetlendirme çareleri aranmıştır. Fakat muhalefetteki parti bunu gerçekleşmesi mümkün olmayan bir vaat olarak değerlendirmiştir²⁸⁸.

Ayrıca bu konuda atılan bir diğer adımda köylüye toprak dağıtılmasıdır. Başbakan Adnan Menderes katıldığı İzmir İl Kongresinde, Çalışma Bakanı Hulusi Köymen’de aynı tarihlerde Nazilli’de yaptığı konuşmada Toprak Kanunu’nun uygulamaya konulması sonucunda 1950-51 arası geçen sürede 900.000 dönüm toprak dağıttıklarını beyan etmişlerdir²⁸⁹. Arazisi dar buna karşılık nüfusu çok olan ve sonradan yerleştirilen göçmenlerle nüfusu bir kat daha artan Aydın’ın Tepecik köyünün çok uzun zamandır toprak davası halledilememiştir. Bu konunun bir çözümü için yıllarca çeşitli tedbirler ve kararlar alınmış, nihayet bu köyün arazisinin önemli bir

²⁸⁷ **Aydın**, 6 Nisan 1950.

²⁸⁸ **Aydın**, 22 Haziran 1950.

²⁸⁹ “Toprak Dağıtım İş”, **Aydın**, 10 Şubat 1951, s. 1.

kısmına sahip olan çiftlik sahipleri ile köylü arasındaki anlaşmazlığı gidermek ve meseleyi çözüme kavuşturmak için, uzun vade ile Ziraat Bankasından alınacak para ile çiftliğin köylü adına satın alınması formülü bulunmuştur²⁹⁰.

1952 yılında Aydın'a sık sık ziyaretlerde bulunan Tarım bakanı Nedim Ökmen, Söke'nin bir ziraat memleketi olduğunu, buradaki pamuk üretiminin milletçe kalkınmamız için mühim rol oynadığını belirtmiştir. Bölge pamuklarında pembe kurtların sirayet ettiğini bu konuda gereken tedbirlerin alınacağını önemle vurgulamıştır. Bu hastalık sebebiyle Manisa, İzmir, Aydın illerine bağlı ilçelerde kontrol ve Nazilli de dezenfekte merkezlerinin kurulacağını bildirmiştir. Bölge halkı ve diğer vatandaşlar elinde bulunan tohumları mahalli mülkiye amirliğine bildirmesi gerektiğini de sözlerine ekleyen uzmanlar, kontrolsüz, mühimsiz torbalarla tohum satışının yasaklanacağını söylemiştir. Pamuk üretiminin gittikçe artacağını da vurgulayan Ökmen, rekoltenin üs misline çıkacağını ve hatta müşterisinin şimdiden hazır olduğunu belirtmiştir.

1952 yılı itibariyle, tarım işlerine ayrılan bütçenin 85 milyona çıktığını söylenmiş, ilerleyen yıllarda 250 milyona ulaşmasını hedeflediklerini belirtmiştir. Son zamanlara kadar elinde vasıtası olmadığı için köylü arasına girmeyen ziraat memurlarına da gerekli vasıtanın sağlanacağını konuşmasına eklemiştir.

Sulama işleri konusunda ise Nazilli ovasındaki suların israf olunmasından bahsedilmiş, Aydın'dan itibaren ovaların Menderes'in suyundan faydalanamadıklarını, Söke ovasının ise bu yüzden çok zarar gördüğü dile getirildikten sonra Söke'ye kadar olan sahaya sürekli su sağlanabilmesi için, Nazilli sulama kanalından faydalanmaları gerektiğini söylemiştir. Traktörlerde kullanılan akaryakıt meselesindeki sıkıntının ise iki seneye kadar Raman bölgesinden sağlanan petrol ile çözüleceği söylemiştir²⁹¹.

DP'nin iktidar olduğu dönemde belirlenen rakamsal ifadeye göre Milli Aydın Bankası, 1950'de 1.250, 000 lira sermaye, 161,681 lira yedek akçeye ve 300 bin mevduat hesabına sahiptir. Banka son yıllarda ticari ikraz işlerini daraltarak işini daha çok, hissedarlarını teşkil eden tarım satış kooperatifleri ortaklarının zirai kredi işlerini

²⁹⁰Osman Becerik, "Toprak Kanunu", **Aydın**, 14 Mayıs 1955, s. 3.

²⁹¹**Aydın**, 8 Ocak 1952.

karşılama için ayırmıştır. Merkez Bankası ise zirai senetleri reeskont ederken, ana Ziraat Bankasınca çeşitli mahsullerin üretim zaman ve ihtiyacına göre ayarlanmış olan esasa göre hareket etmiştir.

Ziraat Bankası, Aydın şubesine bağlı Tarım Satış kooperatiflerinin bina ihtiyaçları için bir plan hazırlanmıştır. Kooperatif ortaklarının bu amaçla geçmiş senelerde yaptıkları bağışlarla sağlanan imkânlarla bu tarihe kadar Umurlu, Dalama kooperatiflerinin iki katlı ve lojmanlı binaları bitirilerek hizmete açılmıştır. Daha ileri tarihlerde aynı şekilde Aydın, İncirliova, Germencik kooperatif binaları da tamamlanarak hizmete sunulmuştur. Alt katı servis hizmetine ayrılan ve üst katı da lojman olan bina 40.000 liraya mal olmuştur. Tek katlı ve lojmanlı olarak yapılması kararlaştırılan Köşk, Ömerbeyli, Hıdırbeyli, ve Üzümlü kooperatif binaları da eksiltmeye çıkarılmıştır. 1931 yılında kurulan ve 20 yıllık bir çalışma sonunda şehirli ve köylü üreticiler için faydalı bir varlık olarak yetişen kooperatifler, ortakların anlayış ve alakaları ile kendi binalarında çalışma imkânı bulmuşlardır²⁹². Fakat dönün ziraat işleri ve icaplarına göre ayarlanan bu formülün 1950'lere gelindiğinde makineli tarımın gelişmesiyle devrinin gereklerine uymadığı gerçeği ile karşı karşıya kalınmıştır. Bu sebeple yalnız Milli Aydın Bankası için değil, zirai ikraz muamelesi yapan bütün kredi müesseselerinin zamanın istilzam ettirdiği şekle uymak zorunda olduğu sonucuna varılmıştır. Ziraat Bankası genel müdürünün o günlerde yaptığı açıklamaya göre Marshall Planından temin edilen zirai alet ve makine bedellerinin banka sermayesine naklinin 1948 yılında Hasan Saka hükümeti zamanında sağlandığını belirtmiştir. Milli Aydın Bankası 1952 yılı mart ayı içerisinde pamukçu ve incirci üreticiye kendi öz varlığından 800.000 liralık ikrazda bulunduğunu beyan etmiştir²⁹³.

Zirai Donatım Kurumu aracılığıyla da uzun vadeli ödeme imkânlarıyla çiftçiye tarım makineleri sağlanmıştır. Böylece tarımda makineleşme faaliyetleri hız kazanmıştır²⁹⁴. II. Dünya Savaşı sonrası tarım üzerindeki sıkı ekonomik önlemler kaldırılmış ve tarım ürünlerinin ihracına tekrar izin verilmiştir²⁹⁵. Bununla ilgili çiftçiye pazar bulunulmasına çalışılmıştır. Bu nedenle henüz 1950 yılına gelmeden Aydın'da

²⁹² "Tarım Kredi Kooperatif Binaları", **Aydın**, 11 Kasım 1952, s. 1.

²⁹³ "Zirai Kredi İşleri", **Aydın**, 31 Ocak 1952, s. 2.

²⁹⁴ **Anadolu**, 30 Eylül 1946.

²⁹⁵ Murat Metinsoy, **a.g.e.**, s. 140.

incir ve pamuk alımlarında Tariş ve hükümetin ortak çalışması sonucu çiftçiye ödenen ücretlerde % 35'lere varan artış olmuştur. 1953 yılında, ziraatı makineleştirme hamleleri devam etmiştir. Bu girişimlerden azami verimlilik almak için, eski tecrübelerden yararlanılarak esaslı tedbirler alınmasının gereği de çok geçmeden kendini göstermiştir. Özellikle traktör ve diğer zirai makineleri kullananların tam ehliyete sahip olmamaları, bu aletlerden beklenen verimi sağlamaya imkân vermemiştir. Dolayısıyla bilinçsiz kullanılan makineler can ve mal kaybına neden olmuş bu durumda milli servete zarar verir hale gelmiştir. Ayrıca yedek parça ve tamir işlerinin de bu yöndeki zararları inkâr edilemeyecek bir gerçektir. Örneğin 1953'e gelindiğinde 40'dan fazla çeşitte traktörün yedek parçası bulunamamıştır. Şunu da unutmamak gerekir ki gaz veya benzinle çalışan traktörler de, bu yakıtların fiyatlarının mazota oranla yüksek olması, ziraatta esas olan tasarruf ve maliyeti düşürmeye imkân vermemiştir. Tek tip traktör kullanılmış olsaydı, bunların kullanılmayacak hale gelen parçalarından başka bir traktörde kullanmak mümkün olacaktı²⁹⁶.

Modern buğday ekiminde, mibzer önemli rol oynar duruma gelmiştir. Ankara tohum üretme istasyonunda yapılan tecrübelerle de kanıtlanmıştır ki, buğday tohumu toprak da 4 ila 6 santimetre derinliğe gittiğinde daha verimli olmaktadır. Hâlbuki elle serpilmiş buğday tohumunda bunun % 25 ile 30'u bu derinliğe gidebilmektedir. Mibzer²⁹⁷ kullanıldığında bu oranın % 85'e yükseldiği belirlenmiştir.

Her ne kadar Marshall Planı aracılığıyla Türkiye'ye 9.000'e yakın mibzer ile One-Ways ithal edilmiş olsa da bunlar giderek artan ihtiyacı karşılayamamıştır. Türk köylülerinin büyük kısmı hala toprak sürme ve ekim işlerinde öküz ve at kullanmaya devam etmiştir. Bu nedenle bu alanda verimliliği artırmak için hazırlanan ve Tarım Bakanlığı tarafından uygulamaya konulan projelerden birisiyle, köylüye, hayvanla çekilen sürme ve ekim malzemesi temin edilmiştir²⁹⁸.

Köylüye gerekli olan mibzerler Türkiye'de yapılmıştır. Marshall Planı karşılık fonlarından 3.000.000 lira ve Tarım Bakanlığı bütçesinden 8.000.000 lira ile Makine ve Kimya Endüstri Kurumu hayvanla çekilen mibzerler ve diğer tarım malzemeleri

²⁹⁶ Aydın, 2 Ocak 1953.

²⁹⁷ Mibzer, tohum atma amacıyla kullanılan tarım makinesidir.

²⁹⁸ "Buğday İstihsalinde Mibzerin Rolü", Aydın, 8 Mayıs 1953, s. 1.

yapmaya devam etmişlerdir. Bir köylü bir çift öküzle elle serpmeye sistemini kullanarak bir günde 1,5-2 dekar arazi ekebilmiştir. Aynı köylü öküzlerle çekeceği bir mibzer kullanmak şartıyla bir günde 10 dekar arazi ekebilmiştir. Şu rakamsal ifadeler doğrultusunda şunu da söyleyebiliriz ki elle ekilen tohumun yaklaşık % 30'u ziyan olmaktadır. Dolayısıyla mibzer kullanımı daha fazla tohumun daha fazla alana ekimini imkân vermiştir.

1954 yılında memlekette makineli ziraatın gelişmesi ile birlikte zirai kredi ihtiyacı da artmıştır. Bu alanda son yıllarda bazı tedbirler alınmış, çiftçiye daha çok kredi sağlama imkânı bulunmasına rağmen bu da ihtiyacı tam anlamıyla karşılayamamıştır. Üzerinden durulan en önemli nokta ise Ziraat Bankası ve kredi kooperatiflerinden başka diğer banka ve mali kurumlardan da ihtiyaçlarını sağlama imkânı bulan çiftçiler karşısında küçük çiftçilerin durumu olmuştur.

Çiftçiler zirai alet ve makinelerini sağlam kefil göstermek ve ayrıca teminat vermek ve bankalarca finanse edilmek şartıyla almışlardır. Bu suretle ekim sahasını genişletmek imkânı bulan çiftçinin çevirme kredi ihtiyacı da eskisine oranla çok artmıştır. Bu durumda çiftçi elde ettiği mahsulünü hemen satmak ve borcunu ödemek mecburiyetinde kaldığından malını daima ilk piyasada elden çıkarmış, sonradan görülen fiyat yükselmelerinden faydalanamamıştır. Dolayısıyla makine ve çevirme kredisi taksitlerini tamamen ödeme imkânı bulamamıştır. Bu konu çiftçi borçlarının ertelendiği hakkındaki resmi beyanlarla da değişmeyen bir keyfiyettir.

Yukarıda saydığımız sebeplerle, çiftçiye 1954 yılında açılan kredi tabii olarak daha az olmasına rağmen üretim masrafı hayat standartları ile birlikte artmaya devam etmiş, çiftçi ihtiyacı olan parayı temin etmek amacıyla başka kaynaklar aramak durumunda kalmıştır. Bu da yüksek faizle para almak veya mahsulünü erkenden alivreye olarak satmakla mümkün olmuştur. Söz konusu yıl Aydın'da teslim tarihindeki fiyattan 20 kuruş aşağıya pamuk satılmıştır. Bu durumda çiftçiye açılan kredinin o anki haliyle ihtiyacı karşılamaktan çok uzak olduğu belirtilmiştir. Borç taksitlerinin uzatılması ve gerçek ihtiyaca göre kredi verilmesi istenmiştir. Üç ay için % 40 faizle para alan çiftçiler vardır. Ziraat Bankası ve kredi kooperatifleri tarafından o günkü mevzuat hükümlerine göre yapılan borç erteleme işlemleri faydalı olmuş fakat yine de bu konudaki sıkıntıyı gidermeye yetmemiştir. Zirai makine borç taksitlerini ödemeyenler

hakkında girişilen borç tatbikatı buna delil olarak gösterilebilir. Çiftçiyi zirai makine ve alet almaya ve bu doğrultuda ekim sahasını genişletmeye teşvik eden başlıca neden, 1951 yılında pamuk fiyatlarında görülen yükselme ve durumunu daima böyle gideceği yolundaki telkinler olmuştur. Hâlbuki takip eden yıllarda üretim masraflarının sürekli olarak yükselmesine rağmen fiyatlar gerilemiş, hava şartlarının da bozulmasıyla birlikte verimlilik düşmüştür. Bu durum sadece pamuk üreticilerini değil incir, zeytin ve diğer ürünlerin sahiplerini de aynı durum içine sokmuştur. Üretim yılını borçla kapatan çiftçiler ertesi sene için kendilerine açılan kredi ihtiyaçlarını kapatamadıkları için başka bir yolla ihtiyaç duydukları parayı temin etmek zorunda kalmışlardır. O gün ki alivre satışlara göre, çığitli pamuk piyasasının 100 kuruştan açılacağı ümit edilmiş fakat fiyat piyasadan 20 kuruş aşağısına belirlenmiştir. Bu durum çiftçinin 3-4 ay için % 20 faiz vermesi anlamına gelmiştir. Bu süre zarfında % 40 faizle kredi alan çiftçilerde vardır²⁹⁹.

O tarihlerde küçük ve orta ölçekli çiftçilerin çoğu bu durumdadır. Bu zararı kapatmak için şu önlemlerin alınması yerinde olacağı düşünülmüştür:

1. Zirai makine ve alet yıllık taksitlerinin yarıya indirilerek, ödeme süresinin uzatılması
2. Ziraatın artışı ve üretim masraflarının gittikçe yükselmesi dikkate alınarak, çevirme kredilerinin gerçek ihtiyacı karşılayacak miktara çıkarılması

1955 yılına gelindiğinde ilde tarımsal verimlilik artmakla birlikte çiftçinin geçim şartları da bir önceki yıla göre iyileştirilmiştir. Ziraat Bankasının çiftçilere açtığı kredinin 1955 yılında bir önceki yıldan 132 milyon fazlasıyla 1.451 milyar liraya çıkarıldığı bildirilmiştir. Üreticiyi kredi yönünden biraz rahatlatan bu karar yine de bazı kesimleri tatmin etmemiştir. Çünkü ziraat genişledikçe çiftçinin kredi ihtiyacı da o oranda arttığı gibi üretim masraflarının yıldan yıla artmıştır. Birçok çiftçi, ziraat bankası ve ziraat bankası adına çalışan zirai kredi kooperatiflerinden aldıkları kredi ile işlerini görememiş ve hatta çok ağır şartlarla başka kaynaklara da başvurmak mecburiyetinden kalmıştır³⁰⁰.

²⁹⁹ “Çiftçi Borçları ve Kredisi”, **Aydın**, 23 Haziran 1954, s. 1.

³⁰⁰ Osman Becerik, “Zirai Kredi Meselemiz”, **Aydın**, 28 Nisan 1955, s.3.

3.3.1. Kooperatifler

Türkiye’de serbest ve ciddi kooperatiflerin doğduğu yer, Aydın Bölgesidir. Bu Bölgede, kurulan kooperatifler, kredi ve satış işlerini bir arada görmüşlerdir. Kooperatifler kurulmadan önce üretici malını, yetiştirmesi sırasında gerekli ihtiyaçlarını gidermek için, krediye ihtiyacı olduğundan, bu krediyi aracılık yapan nakliyecilerden kişilerden sağlamışlardır.

Aydın’da kooperatifçilik adına en önemli adım 1911 yılında İstanbul milletvekillerinden Halil Mentеш önderliğinde “*Aydın Himaye-i Zırra Anonim Ortaklığı*” adı ile kurulmuş teşkilatla atılmıştır. 1913 yılının mart ayında ise yeni kurulan kooperatif ortaklarının finansmanı sağlamak koşuluyla “Milli Aydın Bankası” adı ile kurulan banka 50.000 altın lira itibari sermaye ile faaliyete geçmiştir. Ayrıca 1914 yılında yine Halil Mentеш’in teşebbüsleriyle “*Aydın İncir Müstahsilleri Kooperatif Ortaklığı*” kurulmuştur. 1918 yılına gelindiğinde ise bu teşkilata ait hisse senetlerinin Ziraat Bankası tarafından tamamen alınması ile Milli Aydın Bankası kooperatifin bir kurumu haline gelmiştir.

Tarım kooperatifi ortakları çiftçi ve faaliyet alanı tarım olan kooperatiflerdir. Aydın’da tarımsal amaçlı kooperatifler, tarımsal faaliyeti gerçekleştirmek için köy, belde ve ilçe gibi yerleşim merkezlerinde kurulmuşlardır. Bu teşkilatın bir diğer önemli hedefi ise çiftçilerin ekonomik haklarını korumak ve daha fazla kar elde etmeleri için uygun şartları sağlamak olmuştur.. Bu kar; kooperatifin fiyatları etkilemesi ya da gerekli girdilerin temini ile verim artışı şeklinde olmuştur. Ortakları çiftçi olmasına rağmen faaliyet alanları tarım olmayan kooperatifler de kurulmuştur. Çiftçilerin kurdukları tüketim kooperatifi, bir tarım kooperatifi değildir. Bu kooperatifler, çiftçilerin tüketim ihtiyaçları ile ilgilenmişlerdir.

Tarım kooperatifleri, sermaye, yedek akçe, fon gibi elde edilen paralarla tarıma finansman kaynağı temin etmiştir. Bu şekilde tarımsal mekanizasyon araçları, zirai mücadele ilaçları, suni gübre, tohumluk, damızlık, suni hayvan yemi, yedek parça gibi tarımsal girdiler teknik ve fiziki eşyanın kontrolü ve analizi yapılmak suretiyle kaliteli ve vasıflı olarak tedarik edilmiş ve kooperatif ortaklarına ve gerektiğinde diğer üreticilere zamanında ulaştırılması sağlanmıştır. Ayrıca Aydın kooperatifleri birliği modern teknolojinin gerektirdiği biçimde tarım yapılmasını sağlamak amacıyla, ortak

çiftçilerin mesleki ve teknik yönden bilgi ve görgülerini artırılması yolunda önemli adımlar atmıştır.

Aydın'da milli bir gelir, aynı zamanda belli başlı döviz kaynağı sağlamaları sebebiyle; incir, üzüm, pamuk, zeytin, fındık, fıstık, ipek kozası, narenciye, muz, gül ve gül yağı ürünlerinin üretimlerindeki zorluk, emek ve masraf göz önüne alınmak suretiyle satışlarda her türlü kolaylığı sağlayarak üreticilerin daha fazla faydalanabilmelerini sağlamak için kanuni bir himaye altına alınmaları düşünülmüştür. 1935 senesinde yayınlanan 2834 sayılı “*Tarım Satış Kooperatifleri ve Birlikleri*” adındaki kanun ile bu amaçlar büyük ölçüde teminat altına alınmıştır³⁰¹.

Bu kanunla kurulan “*Tarım Satış Kooperatifleri ile Birlikleri*”nin amaçları aşağıdaki şekilde özetlenebilir:

1- Ortakların ürünlerini bir araya getirerek standart esaslara göre gruplara ayırmak, gereğinde ham madde olarak işlemek, piyasa itsellerine uygun ve standart şekilde ambalajlayarak ürün ve işlenmişlerini piyasaya hazırlamak.

2- İşlenmiş ve işlenmemiş ürünleri iç ve dış piyasalarda devamı alıcılar sağlamak suretiyle, içte ve dıştaki araçlara giden kazancı ortaklarına mal ederek, rakip ülkelerdeki üreticilere karşı kuvvetlendirmek.

3- Piyasada fiyatların zararlı dalgalanmalarını önlemek ve ürünlerin tüketici piyasalarında en iyi fiyatlarla satışını sağlamak.

4- Ortakların üretim ihtiyaçları için gerekli zirai araç ve diğer faydalı maddeleri toptan ve ucuz olarak sağlamak, dağıtmak suretiyle ihraç ürünlerini ucuza mal etmek, kalitesini iyileştirmek, satış miktarını artırmak ve bunların uluslar arası piyasalarda en iyi şekilde satışını sağlamak.

Aydın'da kurulduğu tarihlerden itibaren her geçen yıl satış kooperatifleri miktarı çoğalmıştır. Kurulan kooperatiflere halkın ilgisi artmış dolayısıyla da üye sayısı gittikçe fazlalaşmıştır. Hatta daha önceden üyeler ürünlerini kooperatiflere vermekten çekinirken, 1930'lu yılların sonlarına doğru bütün üyeler ürünlerinin satılmasında,

³⁰¹ Aydın İl Yıllığı, Ticaret Matbaacılık, İzmir, 1967, s. 259.

kooperatiflerinin çok büyük hizmetler ettiğini anlamış olduğundan, ürünlerini kooperatiflere isteyerek vermeyi kabul etmişlerdir. DP'nin iktidarda olduğu dönemde faaliyetlerini etkin bir şekilde sürdürmüştür. 1950-1955 yılları arasında Aydın Tarım Satış Kooperatifleri'nin faaliyetleri konusunda şu gelişmelerden bahsedebiliriz:

1950'de Koçarlı Satış Kooperatifleri birliği tarafından yapılan zeytinyağı ve pamuk işletme tesisi açılmıştır. Törene Aydın milletvekillerinden Dr. Sabri Akın, Kaymakam Cemal Tekay, Aydın İl İdare kurulu üyeleri ve civar köylerden büyük bir kalabalık halk kütlesi katılmıştır. Açılışta yapılan konuşmalarda; kooperatifçiliğin Türkiye ekonomisinde önemli bir rol oynadığı ve bunun Koçarlı'daki önemi belirtilmiştir³⁰².

1950 yılında, hükümetin birliklere yönelttiği önerge de bugün itibariyle pamuk üretimi ihtiyacı karşılayamaz durumdadır. Bu nedenle derhal çırcır tesislerine modern cihazların takviye edilmesi istenmiştir. 1950 yılı elde dilen pamuk miktarı 655-70 milyon kilo olup bunun 35 milyon tonu Pamuk Satış Kooperatifleri birliği ortakları tarafından üretilmiştir. Birliğin halen elinde mevcut pamuk işletme tesislerinin kapasitesi 15 milyon kiloluk olduğundan kalanını işletmek üzere özel fabrikalara vermek zorunda kalınmıştır. Bu durumda birlik ve ortakları için maliyet artacağı, ürünün mevsimi içinde işletilemeyeceği, faiz, sigorta, kira masrafları ve fire zararlarının artacağı ve dolayısıyla yeni rekoltenin³⁰³ başlaması sebebiyle fiyatların düşük olması gibi sakıncaları doğmuştur.

1950 yılında Pamuk Satış Kooperatifleri birliği elinde bulunan pamuğun %75'ini satmış, fakat işletme tesisi eksikliğinden dolayı pamukları zamanında işletemediği için alıcılara zamanında teslim edememiştir. Birlik pamuklarının standart kalitesine verilen önem, satış şartlarına uymakta gösterilen hassasiyet ve bunun sonucu olarak da alıcılar tarafından teslim süresini uzatmak suretiyle o günlerde görülen fiyat düşüklüğünden birlik ortaklarının bu olumsuz durumdan etkilenmelerine meydan verilmemiştir³⁰⁴. Birliğe teslim edilen pamukların hepsinin kendi fabrikalarında işletilebilmesi için, mahsul rehin kredisinden 800 bin lira sermaye ile başlanan fabrikaları tamamlamak,

³⁰² **Aydın**, 28 Mart 1950.

³⁰³ Rekolte, tarımda bir yılda elde dilen ürünlerin bütününe verilen isimdir.

³⁰⁴ "Pamukçuluğumuz", **Aydın**, 9 Şubat 1950, s. 3.

ayrıca pamuk çekirdek yağı fabrikası ile üzüm ve zeytinyağı tesisleri kurulması kararı alınmıştır. Bunun için 5 yıl vadede ve % 6 faizle iki milyon liralık tesis kredisi için ziraat bankası ile anlaşılmıştır. Fakat bu birliklerin ayrılma kararı ve tasfiye işlerinin uzaması alınması düşünülen krediden faydalanma imkânını ertelemiş ve zamanla da bu girişim önemini kaybetmiştir³⁰⁵.

1951 yılında borç had ve miktarları artmıştır. Pamuk üreticilerine dönüm başına verilen 30 lira 50 liraya çıkarılmıştır. 1950 yılında 510 olan Aydın Tarım Kredi Kooperatifinin ortak sayısı 1951 yılında 560'a yükselmiştir. Ortakların borçlandırmasıyla birlik eline geçen miktar ise 197.400 lira olmuştur. Banka, gerek Marshall Planı gerekse serbest ithalatta bulunan ve anlaşması olan firmaların sattıkları traktör, motor ve diğer zirai aletlerin bedelini dört sene ve ipotek veya kefalet karşılığı finanse etme kararı almıştır. Ayrıca bankanın çıkardığı tahvil hâsılatından da artezyen tesisi yapan çiftçilere de % 2,5-3 oranında faizle yardım edilmiştir³⁰⁶. Aydın Tarım Kredi Kooperatifi 1951 yılında Ziraat Bankası'ndan 526, 470 lira almış, buna karşılık ortaklarına 545,000 lira borç vermiş taahhüt edilen sermayesi ise 66.000 lirayı bulmuştur³⁰⁷. Kooperatifin yedek akçesi 48,707 liraya yükselirken, öz kaynağı da 18,860 liraya çıkarılmıştır. Kredi kooperatifine ortak yazılanlar o zamana kadar, sahip oldukları bahçe, tarla vesaire gayrimenkulleri üzerindeki mülkiyet haklarını teşvik etmişlerdir. İki yıldır mutlak tapu ibrazı mecburiyetinde bırakılmışlardır.

Ziraat Bankası 1952 yılına kadar çiftçiye bedelinin beşte birini ödemek kalan yüzde sekseni dört yılda tahsis etmek üzere 600 traktör ve motor temin ettiğini bildirmiştir. Yine o tarihlerde devam etmekte olan tesis vergilendirme kredisine de devam edileceği bildirilmiştir³⁰⁸.

Yine bu dönemde üreticiye verilecek avans 140 kuruşa çıkarılmıştır. Pamuk Satış Kooperatifleri birliği tarafından bu zamana kadar 120 kuruş olan avans 140 kuruşa çıkarılmasına karar verilmiştir³⁰⁹. Pamuk Satış Kooperatifi ise 1951 yılında olduğu gibi

³⁰⁵ **Aydın**, 9 Şubat 1950.

³⁰⁶ **Aydın**, 10 Mayıs 1951.

³⁰⁷ **Aydın**, 31 Ocak 1952.

³⁰⁸ "Ziraat Bankası'ndan Şimdiye Kadar Çiftçiye 600 Traktör ve Motor Temin Edildi", **Aydın**, 7 Şubat 1952, s. 1.

³⁰⁹ **Aydın**, 8 Kasım 1951.

1952’de de hükümet hesabına serbest piyasasından pamuk satın almıştır. Bu sayede pamuk fiyatlarının düşmesi engellenmiştir³¹⁰.

Pamuk Satış Kooperatifleri tarafından işletilerek balyalanan birinci el pamukların tekrar ekspertize edildiği ve bunların A,B,C kısımlarına ayrılarak sınıflandırıldığı, bunun ise mahalli satış kooperatiflerince itirazla karşılandığı bilinmektedir. Bu konuda açıklama yapan yetkililer, ortakların menfaati ve birlik selameti için alınmış bir tedbir olduğunu söylemişlerdir. Amaçlarının kooperatif mallarının fiyatlarını indirmek değil, aksine mali olarak değerlendirme açısından fiyatın yükselmesini sağlamak olduğunu da ifade etmişlerdir. Birinci el pamukların sınıflandırılmadan diğer pamuklarla birlikte satılması, ekspertize ve satışlarda hem birlik hem de ortaklar aleyhine zarar doğuracağı düşünülmüştür. Bu sebeple birinci sınıf pamuklar tasnif ettirilerek ambalajlanmakta, ayrı satılarak en yüksek kalite pamukların sıra pamuklar arasında satışı önlenmek istenmiştir³¹¹.

1952 yılının Ağustos ayında, İncir Tarım Satış Kooperatifleri birliği kongresi toplanmıştır. Kongrede rakip memleketler karşısında incirin şöhret ve itibarını korumak için gerekli tedbirlerin alınması gerektiği üzerinde durulmuştur. 1952 yılı incir mevsimi üretimin çoğalmasına imkân vermiştir. Ayrıca kongrede, 1951-52 iş yılında İncir Satış Kooperatifleri birliği 200 bin kira kar elde ettiğini bildirmiştir. İzmir’de toplanan incir tarım satış kooperatifleri birliği yıllık kongresinde, bir yıl öncesine oranla 5000 ton fazla olarak 27.000 ton incir elde edilmiştir. Buna karşılık 9,725 ton teslimat yapılmıştır. Teslim edilen bu mallar tamamen satılmıştır³¹².

İncir satış kooperatifleri birliği tarafından yapılan bir tamimde 5 Ekim 1953 tarihine kadar depolara incir teslim etmeyen ortakların bu tarihten sonra yapacakları teslimatın kabul edilmeyeceği bildirilmiştir. Ana sözleşmeye uymayan bu karar çoklu ortaklar arasında şaşkınlıkla karşılanmıştır. Çünkü ortaklar topladıkları mallarını dam ve depolarına alarak seçtirdikten sonra kooperatiflere götürmeye mecbur edildikleri gibi, sözleşmede malların teslim tarihini sınırlayan bir hüküm de mevcut değildir. Bu kararın

³¹⁰“Pamuk Tarım Satış Kooperatifi Piyasadan Pamuk Alıyor”, **Aydın**, 19 Ocak 1952, s. 1.

³¹¹ **Aydın**, 13 Şubat 1953.

³¹² **Aydın**, 7 Ağustos 1952.

önceden ilan edilerek ortaklara duyurulması ve kendilerine teslim için zaman tanınması da gerekmektedir. Bu durum İncir üreticilerini zor durumda bırakmıştır.

1954 iş yılında geçen döneme ait hesapları kesinleştirmek amacıyla İncir Satış Kooperatifleri Birliği kongresi toplanmıştır. Kongrede 1953-1954 iş yılı zararı 269 bin lira olara belirlenmiş, 330 ton incir de satılamamıştır. Sermaye ve ihtiyatı 3 milyon lira olan birliğin iştirakleri 4,5 milyon lirayı geçmiştir. Aydın yöresine özgü mahsullerden olan incir üreticinin % 30'unu içine alan İncir Satış Kooperatifleri Birliği'nin beşinci iş yılı kongresi toplanmıştır. Kongrede sunulan raporlara göre satış kooperatiflerine yazılı ortakların taahhütlerinin, 1953-1954 iş yılında rekoltenin % 27'sini teşkil ederken, söz konusu iş yılında rekolte 4,9 milyon kilo yükseldiği halde taahhüt oranı % 23'e düşmüştür. Bir önceki yıldan devreden incir satışından kaynaklanan 51,9 bin lira fiyat farkının ortak kooperatiflerine intikal ettirilmiştir. İdare meclisi o 1953-1954 iş yılının zararı olan 264,4 lirayı gelecek yılların karından kapatmak üzere geçici hesaplara alınmasını uygun görmüştür. Üzerinde durulan bir diğer önemli konu da 1953-1954 iş yılı ortak teslimatından 330 ton incirin raporun tanzim tarihine kadar satılamadığı bildirilmesi olmuştur³¹³.

6 Mart 1953 tarihinde toplanan Zeytinyağı Tarım Satış Kooperatifleri Birliği kongresinde ise 1952 iş yılı hesaplarının zararla kapatıldığı bildirilmiştir³¹⁴.

Ziraat Bankası 1950 yılında Aydın, Germencik ve Koçarlı'daki mevcut kredi kooperatiflerine, 2.700.000 lira ayırmıştır. Banka tarafından doğrudan doğruya verilen üretim kredisi ile soğuktan zarar gören incir çiftçilerine tahsis edilen 100,000 lira yetiştirme kredisi bu meblağın dışındadır. Fakat 1950 yılında pamuk ekimi geçmiş yıllara nazaran en az % 30 fazla olduğu için ziraat bankası tarafından sağlanan bu kredinin ihtiyacı karşılamayacağı düşünülmüştür³¹⁵.

1950'de Aydın'da 9650 hektar fazla ile 30.499 hektar pamuk ekilmiştir. Üreticinin kredi ihtiyacı temin edilmiş, piyasa durumu hakkında üretici sık sık bilgilendirilmiştir. Üreticinin kredi ihtiyacı kooperatifler kanalı ile Ziraat Bankası, Satış

³¹³ Aydın, 3 Temmuz 1954.

³¹⁴ Aydın, 24 Şubat 1953.

³¹⁵ Aydın, 11 Temmuz 1950.

Kooperatifleri yolu ile Milli Aydın Bankası tarafından temin edilmişse de ihtiyacı karşılamakta yetersiz kalmıştır³¹⁶.

1951 yılında Aydın bölgesinde pamuk ekimi geçen yıla oranla en az % 50 olarak hesaplanmıştır. İstihsal kredi ihtiyacının da o nispette artacağı beklenmiştir. 3000 ortağı olan 16 kredi kooperatifinin bulunduğu Ziraat Bankası Aydın Şubesinin yetkilileri kredi kooperatifleri ortaklarına 1 milyon kendi kaynaklarından, üç milyonu bankadan olacak şekilde 1951 yılında 4 milyon lira kredi verileceğini bildirmiştir. Fakat bazı vatandaşların tapuları bulunmadığından bu kredilerden faydalanması mümkün olmamıştır. Bu yönde de tapusu olmayan çiftçilerin tapulanması için gerekli imkânlar kendilerine sunulmuştur³¹⁷. Ayrıca söz konusu yıl içerisinde Pamuk Satış Kooperatifleri Birliği tarafından Aydın ve Atça'da Çırçır Fabrikalarının temeli atılmıştır. Aydın Fabrikası 75,500 Atça Fabrikası da 65,000 liraya ihale edilmiştir³¹⁸.

Aydın Tarım Kredi Kooperatifi 1951 yılında Ziraat Bankasından, 526, 470 lira almış, buna karşılık ortaklarına 545,000 lira borç vermiştir³¹⁹. Kredi kooperatifine ortak yazılanlar o zamana kadar, sahip oldukları bahçe, tarla vesaire gayrimenkulleri üzerindeki mülkiyet haklarını tevsik etmişlerdir. İki yıldır mutlak tapu ibrazı mecburiyetinde bırakılmışlardır.

1953 yılı hesaplamalarına göre kooperatif birliklerinin 23.799 milyon zarardan 15,980 lirası fon ve müspet fiyat farkından kapatılarak, kalanı başarılı hesaplara alınmıştır. 12 Martta toplanmış olan kongrede 1951, 1952 iş yılları zararı olarak tahakkuk eden 23.790.000 lira 79 kuruştan, 13.324.330 lira 99 kuruşun hükümetçe fondan, 2.765,632 lira 99 kuruştan da müspet fiyat farkından karşılandığı bildirilmiş kalan 7.819.038 lira zararın ortaklara devredilmeyerek devlet tarafından birliğe verilmiştir³²⁰.

³¹⁶ Aydın, 13 Temmuz 1950.

³¹⁷ Aydın, 5 Nisan 1951.

³¹⁸“Aydın ve Atça'da Çırçır Fabrikalarının Temeli Atıldı”, Aydın, 14 Kasım 1950, s. 1.

³¹⁹ Aydın, 31 Ocak 1951.

³²⁰ Aydın, 3 Mart 1953.

3.3.2. Üretim Miktarları ve Piyasa Durumu

DP'nin iktidarı döneminde alınan Marshall Planı çerçevesinde Aydın'da modern zeytinyağı fabrikaları kurulması konusunda Adnan Menderes kendisinden beklenen girişimlerde bulunmuştur. Cumhuriyetten önce ihmal edilen sahalarda bu dönemde yapılan imar çalışmaları ile yeni zeytinlik alanlar oluşturulmuştur. Bu amaçla devlet tarafından şahıs adına tapulanarak dağıtılan tapulu sahalarda son on yıl da 50 ile 100 bin arasında ağacın aşılmasına imkân verilmiştir. 1947 yılı içerisinde kredi darlığından kaynaklanan zeytin sahalarını geliştirme faaliyetleri durdurulmak zorunda kalınmıştır³²¹.

1950 yılında Aydın'da ekili alanların ana ürünlere göre dağılımına bakıldığında, bunların % 49,4'ü tahıl, % 16 buğday, % 15,7 arpa, % 5,1 çavdar, %6,7 mısır, % 4,5 baklagiller, %1,9 tütün, % 40,2 pamuk, %2,1 susam, %1,9 diğer ürünlerdir³²²

1949-1950 mahsul yılı rekoltesi, 38 milyon kilo zeytin ve 7 milyon kilo zeytinyağıdır. 1950 yılı rekoltesi Aydın, Koçarlı, Germencik ilçelerini içine alan bölgede 17 milyon kilo olup bundan 3 milyon kilo yağ üretilmiştir³²³.

O tarihlerde bölgede mevcut fabrikaların eski sistem tesisler olmasından dolayı ihtiyacı karşılamaktan uzak olduğu düşünülmektedir. Köylünün zeytinlerden kendi çabalarıyla yağ çıkarma yöntemleri ise zeytinlerde verimi düşürmüştür. Bu sebeplerden dolayı Aydın bölgesi zeytini “*sabunluk yağ*” özelliğini kazanmıştır. Bu gibi olumsuz durumlara meydan vermemek için, mevcut fabrikaları modernleştirmek, yeni ve son sistem fabrikalar kurmak ihtiyacı ile Marshall Planı'ndan veya Milletlerarası Yardım ve Kalkınma Bankasından faydalanmak konusunda hükümete büyük görev ve sorumluluklar yüklenmiştir. Şunu da ilave etmemiz gerekir ki bu işleri özel teşebbüslere bırakmaktan ziyade kooperatifler kanalı ile gerçekleştirmenin daha yerinde bir icraat olacağı düşünülmektedir³²⁴.

1950 üretim yılında Aydın'da 11 milyon kilo zeytinyağı elde edilmiştir. İlde mevcut zeytin ağacı sayısı 32 milyona ulaşmıştır. Kimyevi gübre kullanılması ile

³²¹ 100 liralık raper verilen bir müstahsile banka ancak 200 lira verebilmiştir.

³²² **Yurt Ansiklopedisi**, “Aydın”, Türkiye, İl İl Dünü Bugünü Yarımı, Anadolu Yay., İstanbul, 1982, Cilt:2, s. 1018

³²³ **Aydın**, 22 Haziran 1950.

³²⁴ “Zeytinciliğimiz”, **Aydın**, 27 Haziran 1950, s. 3.

birlikte ağaçların gelişmesinde büyük fayda görülmüştür. Zeytincilerin gerekli gübreyi kolaylıkla temin etmesi ve bunu kullanım tarzının halka öğretilmesi için zeytincilik enstitüsü ve öğretim kursları açılmıştır³²⁵.

Zeytinyağı piyasası 1950 yılının sonlarına doğru istikrarlı bir hal almıştır. Kasım ayı içerisinde 145 kuruş olan zeytinyağı piyasası, Aralık ayına doğru ilerleme kaydederek 150 kuruşa kadar yükselmiştir. DP iktidara gelmeden önce bütün mahsuller üzerinde sınırlamayı kaldıracağız gibi vaatlerde bulunmuş ve serbest ihraca izin verileceğini bildirmiştir. Fakat sadece pamuk üzerindeki sınırlama kaldırılmıştır. Fiyatların dış pazarlara oranla yüksek olduğu açık olmakla birlikte, eğer ihrac serbestliği verilirse dış pazarların Türkiye fiyatlarına uyması değil, Türkiye'nin dünya piyasasına ayak uydurması beklenilecektir³²⁶.

Aralık 1950 ayı içinde 4000 ton zeytinyağı ihrac edilmiştir. Bundan İtalya'ya 2600 ton gönderilmiş, diğer memleketlere tahsis edilen 1400 ton ise fiyat açısından anlaşmaya varılamadığı için ihrac edilememiştir³²⁷. Ayrıca, önemli gelişmeler arasında, Ziraat Bankası'nın, 170 tonluk zeytinyağı loncasını tüccar ve üreticinin emrine sunması da bulunmaktadır³²⁸.

Vakıflar idaresinin Umurlu zeytinyağı fabrikası 1952 yılında çalışmalarını tamamlamıştır. Elinde bulunan zeytinlikleri Ziraat Bankası'nın kefaleti veya finanse edilmek şartıyla topraksız köylüye dağıtma kararı almıştır³²⁹.

Aydın'da 1952 yılında zeytin üretimi bir önceki yıldan bir kat fazlasıyla 12-13 milyon kilo olduğu tahmin edilmiştir. Zeytin sezonunun açılmasıyla birlikte, yeni mahsul piyasası 150-152 kuruş olarak belirlenmiştir. Son on yılda en yüksek üretim 15 milyon ton olduğu düşünüldüğünden söz konusu yılın üretimi hem üreticiyi hem de kooperatif ortaklarını tatmin etmemiştir. 1932 yılından beri köylünün alıştığı fenni imar ve budamanın ve son on yıl içinde köylüye dağıtılan deliceliklerle bunların imar ve ihyası için banka kredisi sağlanmasının ve bu suretle zeytinlik sahalarının genişletilmesinin büyük etkisi olduğu belirtilmiştir. Sezonun açılmasını takip eden

³²⁵ Aydın, 8 Ağustos 1950, "Zeytinyağı Fiyatları Yükseliyor", s. 1.

³²⁶ Aydın, 28 Kasım 1950.

³²⁷ Aydın, 5 Nisan 1951, "Zeytinyağı İhracı", s. 1.

³²⁸ Aydın, 30 Ocak 1951.

³²⁹ Aydın, 19 Nisan 1952, "Vakıf Zeytinlikleri", s. 2.

günler içinde, yeni mahsul 5 asitli ve sabunluk zeytinyağı piyasası İzmir’de 145 kuruşa düşmüştür. Aydın’da ise bu cins yağlar 135 kuruştan alivre³³⁰ durumda işlem görmüştür³³¹

Bununla beraber zeytinciler zeytin sineği ve diğer haşerelerle yapılmakta olan mücadelenin sıklaştırılması gereğine işaret etmişler ancak bu durumda gelecek yılları üretiminde sürekli bir artış sağlanacağı ifade edilmiştir. Fiyatlar konusunda ise, Aydın’da yeni mahsul zeytinyağı üreten bir fabrika 15 gün önce ilk parti malı 170 kuruştan bir sabun imalathanesine satmış olmasına rağmen piyasada bir düşüş söz konusu olmuştur. İzmir’de de 150 kuruştan bir parti alivre satış kaydedilmiştir. Zeytinyağı piyasası ise yakından ilgilenenler için zeytinyağlarının büyük miktarda Fransa’ya ihraç edileceği için fiyatın yükseleceğini ümit etmişlerdir³³².

1952 yılının sonlarına doğru İzmir’de sabunluk zeytinyağı fiyatının 145-146 kuruşa düşmesi sonucunda Aydın’da zeytinyağı fiyatı 140-142 kuruştan işlem görmüştür. Bu durum karşısında 100 kuruşa düşmesi gereken sabun fiyatlarında verimlilik % 45’den % 55’e yükselerek 115 kuruştan satışa sunulmuştur. Dip zeytini azalmış, piyasaya tepe zeytinleri gelmeye başlamış olmasına rağmen tane zeytin verimlilik derecesine göre 20-22 kuruşa alıcı bulmuştur. İşçi gündeliklerinin yüksek olması sebebiyle silkme, toplama ve nakliye masrafı 5-6 kuruş ödeyen üretici bu fiyat karşısında zor durumda kaldığını belirtmiştir. Fabrikalar ise 6- 6,5 kilodan ancak bir kilo yağ alabildiklerini, bu sebeple fiyatların yükseltilmesine imkân olmadığı, dolayısıyla Avrupa fiyatlarının da bu seviyede bulunduğunu bildirmişlerdir³³³.

1953 yılının Ocak ayında Aydın’daki zeytinyağı fabrikaları, hükümet doktoru Cavit Çağlar tarafından yıllık sağlık teftişine tabi tutulmuştur³³⁴. 6 Mart 1953 tarihinde toplanan Zeytinyağı Tarım Satış Kooperatifleri Birliği kongresinde, 1952 iş yılı hesaplarının zararlar kapatıldığı bildirilmiştir³³⁵.

³³⁰ Alivre Satış, genellikle tarım sektöründe, satışa konu olan mal henüz ortada yokken ve ilerideki bir tarihte alıcıya teslim koşuluyla yapılan bir tür vadeli satış işlemidir.

³³¹ **Aydın**, 5 Aralık 1952.

³³² “İlimizde Bu Yılkı Zeytinyağı İstihali”, **Aydın**, 7 Kasım 1952, s. 1.

³³³ “Zeytin Fiyatları Müstahsili Tatmin Etmiyor”, **Aydın**, 19 Aralık 1952, s. 1.

³³⁴ “Zeytinyağı Fabrikaları Kontrol Ediliyor”, **Aydın**, 20 Ocak 1953, s. 1.

³³⁵ **Aydın**, 24 Şubat 1953.

Zeytinyağı piyasası, 1953 yılında ancak Şubat ayının sonlarına doğru istikrar sağlayabilmiştir. 1953 yılının ortalarına doğru zeytinyağı fiyatlarında yükselme görülmüştür. İzmir piyasasında 5 asitli yağlar 160-162, sabunluk yağlar da 154-155 kuruştan işlem görmüştür. Bu yükselmenin sebebi Avrupa’da son günlerde zeytinyağı piyasasının hareketlenmesidir. Bununla beraber İzmir borsasındaki fiyat yükselmesine bunun tesiri ile birlikte yapılan satışların iç ihtiyaçlar için olduğu belirlenmiştir³³⁶. Bir süre sonra durgun ve kararsız giden zeytinyağı fiyatlarında hareketlenme gözlemlenmiştir. Fiyatlardaki bu hareketlilik dolayısıyla İzmir piyasasında meydana gelen hareket Aydın’ı da etkilemiştir. 5 asitli ve sabunluk fiyatlar ortalama 160-170 arasında işlem görmüştür³³⁷. Yılın Aralık ayında, zeytinyağı piyasası da durgun durumunu korumakla birlikte, yeni sabunluk yağlar 158-159 kuruştan, eski mallar ise 164-165 kuruştan işlem görmüştür³³⁸.

1954 yılında, Aydın bölgesinde zeytin üretimi yılın son aylarında doğru başlamış ve fabrikacılar alivre 25 kuruştan fiyat biçmişlerdir. Geçen yıl kampanya sonunda piyasa 45-50 kuruşa yükselmesine rağmen 1954’de istenilen fiyat seviyesine ulaşamamıştır³³⁹. Üretimin bol olmasından dolayı zeytinyağı fiyatları 170 kuruşla piyasada yer almaya başlamışken yılın sonlarına doğru 160 kuruşa kadar düşmüştür. Bununla beraber kostik sıkıntısının devam etmesi, sabun fiyatlarını da düşürmüştür. 1954 yılında Aydın’da zeytin mahsulü bir rekor teşkil edecek derecede bol ve bereketli olmuştur. Bir müddet önce havaların kurak olmasının zeytin mahsulüne yapacağı tesirden endişe duyulmasına rağmen, iklimin birden değişip yağmurların başlaması zeytinler için faydalı olmuştur.

Bu yılın yaz başlangıcına kadar havaların yağışlı ve soğuk olması, sonrasında da şiddetli sıcakların baş göstermesi zeytin mahsulünü etkilemiştir. Aydın’da hemen her yerde zeytinlerde dökülme görülmüştür³⁴⁰.

Aydın’da zeytinyağı rekoltesi yılın sonlarına doğru 15 milyon kiloya ulaşmıştır. En yüksek üretim Koçarlı ilçesindedir. Mahsulün bol olması fiyatları şu şekilde

³³⁶ **Aydın**, 12 Mayıs 1953.

³³⁷ **Aydın**, 7 Ağustos 1953.

³³⁸ **Aydın**, 29 Ekim 1953.

³³⁹ “Zeytin Piyasası”, **Aydın**, 29 Eylül 1954, s. 1

³⁴⁰ **Aydın**, 24 Temmuz 1954.

etkilemiştir: bir hafta önceye kadar bölgede 25-26 kuruşa tane zeytin alan Ayvalıklı tüccarlar piyasadan çekilmiştir. Dolayısıyla zeytin fiyatı 22-23 kuruş olarak belirlenmiştir. İzmir borsasında ise zeytin 175 kuruştan işlem görmüştür. Bu durumdan etkilenen Aydın'da satış 170 kuruştan gerçekleşmiştir. Üretimin yüksek olması sonucu fiyatların düşmesi olağan karşılanmıştır. Zeytinyağı ile birlikte sabun fiyatları da 180'den 160 kuruşa kadar düşmüştür. Sabunhaneler kostik sıkıntısı çekmiş olduklarından sabun fiyatları da bundan etkilenerek daha da düşmüştür³⁴¹.

1954 yılı içinde Akdeniz bölgesi zeytinyağı rekoltesi hakkında, Washington ticaret müşavirliği tarafından şu bilgi elde edilmiştir: Akdeniz Havzasının 1954 yılında elde ettiği yağ rekoltesi 763.000 ton olmuştur. Bu ton bir önceki yıl zeytinyağı rekoltesinin % 67'si oranındadır. Genel olarak Akdeniz havzasının 1950'lerin başında zeytinyağı rekoltesi çok düşük olmuştur. 1954 yılı rekoltesi ise geçen dört senelik süreçte elde edilen en düşük rekolte olmuştur. Zeytinyağı mahsulünün bir özelliği olan ve her iki senede bir görülen düşük verim senesine denk gelmesi sebebiyle 1955 yılı rekoltesi de geçen senelere oranla az olacağı tahmin edilmiştir³⁴².

1955 yılında zeytin sezonunun açılmasıyla birlikte, zeytinyağı fiyatı 200 kuruşa yükselmiştir. Tane zeytin 30-35 kuruştan satılmıştır. İzmir bölgesinde sabunluk zeytin 205, kuruşken, 5 asitli zeytinler 202-203 kuruştan işlem görmüştür³⁴³. Zeytinyağı fiyatlarında görülen ve piyasa yetkililerinin de kabul ettikleri anormal yükseliş, diğer nebati yağ piyasasında da etkisini göstermiştir. Zeytinyağı fiyatlarında görülen 100-150 kuruşluk yükselme karşısında piyasa da tutulan birçok margarin yağlarında da 30 kuruşluk bir artış kaydedilmiştir. Buna bağlı olarak sabun fiyatlarında da yükselmeler görülmüş ve hatta sabun fabrikatörleri fiyatlarının daha da yükseleceğini duydukları ve mal satmaktan çekindikleri de bildirilmiştir³⁴⁴. Genel olarak değerlendirdiğimizde bu yıl, Aydın'da zeytin mahsulü az olmuştur. Geçen yıl zeytin alınmayan bölgelerde görülen zeytinlerin ise geçen yılki üretimin ancak onda biri kadar olmuştur. Bu yüzden 1955 yılında birçok yağhane ve diğer fabrikalardan bazıları çalışmamıştır. Zeytin mahsulünün az olması sebebiyle yıl boyu fiyatlar yükselmeye devam etmiştir. Mevsim

³⁴¹ "İlimiz Zeytinyağı Rekoltesi 15 Milyon Kilo", **Aydın**, 20 Kasım 1954, s. 1.

³⁴² **Aydın**, 16 Şubat 1955.

³⁴³ **Aydın**, 19 Ocak 1955.

³⁴⁴ "Zeytinyağı ile Birlikte Nebati Yağ Fiyatları da Yükseldi", **Aydın**, 2 Şubat 1955, s. 1.

başında dip zeytinler 30-35 kuruşa alınırken mevsim sonunda tane zeytin fiyatı 6065 kuruşa çıkmıştır. Yağ fiyatları da gittikçe yükselmiş, sabunluklar 310 kuruşa kadar çıkmıştır³⁴⁵.

Tablo 5: 1950-1955 Yılları Arasında Aydın'da Zeytin Ekilen Alanlar ve Elde Edilen Miktar³⁴⁶

Yıllar	1950	1951	1952	1953	1954	1955
Ekilen Alan	5. 739	6. 510	7.131	7.136	7.195	7.197
Miktar	40. 256	26. 912	63. 534	34. 256	107. 660	21. 434

Yukarıdaki tablodan da anlaşıldığı gibi Aydın'da zeytinlik alanlar araştırmamıza konu olan yıllar itibariyle artmıştır. Bununla beraber elde edilen miktarda istikrarsızlık söz konusu olmuştur. Örneğin, 1954 yılındaki zeytinlik alanla 1955 yılında zeytinlik alan hemen hemen aynı olmasına karşın, 1954 yılında elde edilen zeytin miktarı geçen yıllara oranla üç kat fazla olmuştur.

DP hükümetinin birliklere yönelttiği önerge de pamuk üretiminin ülke ihtiyacı karşılayamaz durumda olduğunu, derhal çırcır tesislerine modern cihazların takviye edilmesi gerektiğini belirtmiştir. 1950 yılı elde edilen pamuk miktarı 655-70 milyon kilo olup bunun 35 milyon tonu pamuk satış kooperatifleri birliği ortakları tarafından üretilmiştir. Birliğin halen elinde mevcut pamuk işletme tesislerinin kapasitesi 15 milyon kiloluk olduğundan kalanını işletmek üzere özel fabrikalara vermek zorunda kalmıştır. Bu durumda birlik ve ortakları için maliyet artacağı, ürünün mevsimi içinde işletilemeyeceği, faiz, sigorta, kira masrafları ve fire zararlarının artacağı ve dolayısıyla yeni rekoltenin başlaması sebebiyle fiyatların düşük olması gibi sakıncaları doğmuştur.

1950 yılında birlik elinde bulunan pamuğun %75'ini satmış, fakat işletme tesisi eksikliğinden dolayı pamukları zamanında işletemediği için alıcılara zevk ve teslim edememiştir. Birlik pamuklarının standart kalitesine verilen önem, satış şartlarına uymakta gösterilen hassasiyet ve bunun sonucu olarak da alıcılar tarafından teslim

³⁴⁵ Aydın, 12 Kasım 1955.

³⁴⁶ TÜİK, Zirai Bünye ve İstihsal (1946-1954), Ankara, 1955, s. 45.

süresini uzatmak suretiyle o günlerde görülen fiyat düşüklüğünden birlik ortakları müteessir olmalarına meydan verilmemiştir.

1950 yılında pamuk piyasası mevsiminde 250 kuruştan açılmıştır. Fakat birkaç ay geçmeden fiyat 235 kuruşa düşmüştür. Bunda pamuk çekirdek fiyatının düşmesinin payı büyüktür. Çekirdek fiyatlarının 7-8 kuruş düşmesi ile mahlıç fiyatları da 15-16 kuruş düşmüştür. Dolayısıyla birlik 22 ve 23 kuruştan ancak biner tonluk çekirdek pamuk satabilmiştir³⁴⁷. Bu azalışta, Pamuk Satış Kooperatifleri birliğinin istasyon yanında bulunan pamuk ambarlarında çıkan yangınında payı olmuştur. Yangın diğer ambarlara zarar vermeden bir saat içinde söndürülmüştür. Buna rağmen en iyi cins yaz pamuklarının bulunduğu bu ambarda bir milyon ton kadar pamuk bulunmakta iken yangın sebebiyle 250- 300 ton kadar pamuk kaldığı tespit edilmiş, yangından meydana gelen birlik zararı ise tahminen 250- 300 bin lira olarak civarında kaydedilmiştir³⁴⁸.

Yılın ilerleyen zamanlarında, pamuk satışlarının hızla devam etmiş, Akala cinsi pamuk fiyatlarının 230 kuruştan 240 kuruşa yükselmiştir. Satış kooperatifleri birliği tarafından son hafta içinde İsveç'e 1500 balya mahlıç satılmıştır. Diğer memleketlerden de müracaatların devam etmesi, fiyatlarının düşmeyeceği ve mevcut pamuğun tamamen satılacağı kanaatini güçlendirmiştir³⁴⁹.

1950 yılında, Nazilli ovasında pamuk ekimi % 50 fazla olmasına rağmen elde edilen miktar geçen yıla oranla noksan olmuştur. 1950'de içine Bozdoğan ve Karacasu ilçelerini de alan Nazilli bölgesinde 120 bin dekar pamuk ekilmiştir³⁵⁰. Bir öncesi seneye oranla ekilen alan sayısı ve verimlilik % 50 artmıştır. Fakat ekim mevsiminde şiddetli yağmurlar sebebiyle ekim geç kaldığı gibi, daha önce ekilmiş olan bir kısım fidanlıklar da vaktinde büyümemiştir. Bu yüzden bazı yerler tekrar ekilmiş, fazla çapa yapıldığından masraf zorunlu olarak yükselmiştir. Olumsuz koşullardan dolayı hastalıklı büyüyen pamuklar cılız kalmış ve bu da o yılın üretim miktarını fazlaca etkilemiştir. 1949 senesinde bu bölgede üretim dekar başına ortalama 200 kiloyu tutmasına ve bölge üretimi 20 milyon kilo çığitli pamuğu bulmasına rağmen, 1950 yılında her bir dekar başına verim azami 150 kilo civarında olmuştur. Başbakan Adnan Menderes o yıl

³⁴⁷ "Pamukçuluğumuz", **Aydın**, 9 Şubat 1950, s. 3.

³⁴⁸ **Aydın**, 16 Şubat 1950.

³⁴⁹ "Pamuklarımıza İstek Fazla", **Aydın**, 30 Mart 1950, s. 1.

³⁵⁰ Sabri Sürgevil, **Bozdoğan**, Bozdoğan Belediyesi Kültür Yay., İzmir 2010, s. 104.

Nazilli sulama bölgesini biraz daha genişletileceğini ve Tarım Satış Kooperatifinin sulama faaliyetine başlaması için gerekli işlemlerin hızlanacağını bildirerek Nazilli de pamuk çiftçilerinin içini rahatlatmıştır. Kooperatif 8 inçlik su için saatte 5,5, 10 inçlik su için 6,5 lira ödenek almıştır. Bu durum, bir önceki yıla oranla sulama tesisi olmayan bazı bölgelerin üretimini % 20 vermek suretiyle pamuk tarlalarını sulama mecburiyetinde kaldıkları göz önüne alındığında, yüksek ücretle sulama külfetinden kurtarmıştır³⁵¹.

Pamuk ziraatı 1950 yılında geçen yıla oranla daha fazla gelişmiştir. Bu dönemde çiftçi, bir taraftan maliyeti düşürmek, bir taraftan da hâsılatı yükseltmek için elinden gelen gayreti göstermiştir. Üste üste pamuk ekimi yapılmasından dolayı tarlaların yorgun düşmemesi için gerekli tedbirler alınmıştır. Bunlar arasında kimyevi gübre kullanılmasının zaruri görülmesi de bulunmaktadır³⁵².

Pamuk satış sezonunda, kredi darlığından dolayı pamukçular zararlı ve alivresatışlara mecbur kalmıştır. Ziraat Bankası yatırımlarında sıkıntıyı önleyecek miktarda arttırılarak üreticinin kredi ihtiyacı vaktinde karşılanmaya çalışılmıştır. Dolayısıyla yeni iktidar pamukçuluğun iktisaden sarsılmasına göz yummamıştır. Bölgede her geçen yıl daha fazla gelişim gösteren pamukçuluğun, 1950 yılında Kore Savaşı ve kötü hava koşullarından etkileneceği endişesi ile hükümetten gerekli tedbirlerin alınması istenmiştir. Söz konusu yıl da makineli ekimin başlaması, motorla sulama teşkilatının genişlemesi ve hava şartları sebebiyle tekrar ekim mecburiyetinde kalınması üreticinin masraflarını arttırmıştır. Pamuk ziraat alanlarının genişlemesine karşılık Ziraat Bankasının tedbir olarak yatırımların sadece % 4 arttırması da çiftçinin masraflarını karşılamaktan uzak kalmıştır. Fazla ekim üretim masrafları işçi ücretlerini de etkilemiştir³⁵³.

Marshall Planı ile bir taraftan Türkiye’de pamuk üretiminin artırılmasına çalışılırken, diğer taraftan da pamuğun dünya piyasalarına artan bir miktarda sürümü için projeler hazırlanmıştır. Tarım Bakanlığına bağlı olarak çalışmakta olan Amerikalı pamuk eksperleri Türk pamuğuna dünya piyasasında daha fazla alıcı temin edecek

³⁵¹“Bu Yıl Pamuk Ekimi Yüzde 50 Noksan Olacak”, **Aydın**, 17 Haziran 1950, s. 1.

³⁵²“Ege Bölgesi Pamukçuluğu”, **Aydın**, 24 Haziran 1950, s. 1.

³⁵³“Pamuk Müstahsili ve Kredi İhtiyacı”, **Aydın**, 22 Temmuz 1950, s. 1.

projeleri kısa zamanda tamamlamışlardır. Türkiye'yi dünya pamuk satıcıları arasında önemli bir konuma getirecek olan bu program ve projelerin ilk hedefi, Türkiye'de pamuk eksperleri yetiştirmek olmuştur. Marshall Planı teknik yardım sürecinde Türkiye'ye zaman kaybetmeden getirilen Amerikalı uzmanlar burada 100 Türk pamuk eksperini yetiştirmeyi ve bu pamuk eksperlerinin yetiştirilmesi sırasında da pamuk üreticileri, tüccarları ve yerli mensucat fabrika türleri de oluşturulan yeni sisteme göre işler hale getirilmesi planlanmıştır.

Türk pamuğunun uluslar arası standartlara göre ayarlanması üzerinde Liverpool, Le Hare, Hamburg gibi büyük pamuk piyasalarında Türkiye'nin önemli bir rol oynaması beklenmiştir. Marshall Planı pamuk uzmanları tarafından girililmekte olan tohum kampanyası büyük önem taşımıştır. Hazırlanan kampanyalar sonucunda 1953 yılına kadar Türkiye pamuk üreticileri kuvvetli akala tohumunu temin kullanabilecek duruma gelmiştir. 1950'lerde kullanılmaya başlanmış olan Akala cinci pamuk tohumu ondan on beş yıl öncesinde Birleşik Amerika'dan getirilmiştir. Nazilli de kullanılmaya başlanmış olan bu cins tohumların sayısı 1950 yılının sonuna kadar 1086'yı bulmuştur. 1953 yılında hedeflenen sayıya ulaşana kadar Türkiye Marshall Planı uzmanlarının Amerika'dan temin ettikleri Tex Acala tohumunu ithal etmişlerdir³⁵⁴.

Yukarıdaki bahsedilen çalışmalarla, Türk pamukçuluğunun yeni gelişmeler kaydetmesine ve Türkiye'de pamuk üretiminin hızla iki katına çıkmasına çalışılmıştır. Tarım bakanlığı ile işbirliği yapmış olan Amerikalı ziraat eksperleri özellikle sulama sistemlerinin tam olarak uygulanması, tabii ve suni gübrenin kullanılması gibi konular üzerinde hazırladıkları projelerle pamukçuluğun gelişmesine katkı sağlamışlardır. Ayrıca, Türkiye'nin geniş sulama imkânlarına sahip olması ve bundan faydalanmak için gerekli projelerin hazırlanıp uygulamaya geçirmek için büyük çabalar sarf edilmiştir. Antalya Reyhanlı bölgesinde modern sulama usulleri ile ekilen 7050 dönüm araziden elde edilen üretim miktarı, eksperleri şaşırtmış, aynı şekilde sulama sistemlerin uygulanıp yüksek verim alınacağı yerler arasında Söke ve Nazilli de düşünülmüştür. Bu sistemlerden önce dönüm başına pamuk üretimi 60 kilo olurken, yeni sulama sistemleri ile birlikte bu rakam 150 kiloya çıkmıştır³⁵⁵.

³⁵⁴ Aydın, 22 Kasım 1950.

³⁵⁵“Pamukçuluğumuzun İnkişafı İçin”, Aydın, 9 Aralık 1950, s. 3.

1951 yılında, Marshall Planı uzmanları tarafından verilen bilgilere göre Nazilli laboratuvarlarında elde edilen akala cinsi pamuk miktarı 1086'dır. Çiftçilerin o zamana kadar kullandıkları tohum cinslerine oranla akala tohumları dönüm başına % 20-25 oranında daha verimli sonuçlar vermiştir. Ayrıca bu tohumlardan elde edilen pamuk iplerinin diğer tohumlardan daha dayanıklı ve uzun süre tekstil sanayine daha elverişli olduğu bildirilmiştir. Akala ve yerli pamuk tohumlarının en hızlı bir şekilde çiftçilerin emrine tahsis edilmesi için Tarım Bakanlığı tarafından 3 senelik plan hazırlanmıştır. Bu planın Türk pamuk üretim sahasında kaydedilen en büyük ilerleme olduğu savunulmuştur³⁵⁶.

Pamuk eksperlerinin iplik konusunda bilgilerini arttırmak için Sümerbank iplik Fabrikalarında kurs görmeleri kararlaştırılmıştır. Ege bölgesi eksperleri İzmir pamuk dokuma fabrikalarında açılan kurslara devam etmişlerdir³⁵⁷.

1950 yılında 6000 ton pamuk üretimi 1951'de 16-17 bin tona yükselmiştir. 1951 yılında Aydın bölgesinde pamuk ekimi geçen yıla oranla en az % 50 olarak hesaplanmıştır. Üretim kredi ihtiyacının da o nispette artacağı beklenmiştir. 3000 ortağı olan 16 kredi kooperatifinin bulunduğu Ziraat Bankası Aydın Şubesinin yetkilileri kredi kooperatifleri ortaklarına 1 milyon kendi kaynaklarından, üç milyonu bankadan olacak şekilde 1951 yılında 4 milyon lira kredi verileceğini bildirmiştir. Fakat bazı vatandaşların tapuları bulunmadığından bu kredilerden faydalanması mümkün olmamıştır. Bu yönde de tapusu olmayan çiftçilerin tapulanması için gerekli imkânlar kendilerine sunulmuştur³⁵⁸.

Nazilli Tarım Satış Kooperatifleri Birliği genel müdürlüğü tarafından, idare meclisinden karar çımadan iki ton pamuk çekirdeğinin kilosu on altı kuruştan satıldığı bilinmektedir³⁵⁹. İzmir borsasında mahlıç fiyatları 320 kuruşa çıkmış ve böylece pamuk alımı Aydın'da hareketlenmiştir. Sümerbank pamuk alım mağazası 112, tüccarlar da 115 kuruştan çığitli pamuk almışlardır. Bunun Japonya ile yapılan anlaşmaya ve İzmir'e pamuk yüklemek üzere bir vapur gelmesinden kaynaklandığı düşünülmüştür. İlerleyen

³⁵⁶“Türkiye’de Pamuk Tohumlarının Islahı”, **Aydın**, 17 Mart 1951, s. 1.

³⁵⁷ “Pamuk Eksperleri Kursa Gidiyor”, **Aydın**, 28 Temmuz 1953, s. 2.

³⁵⁸ Kadri Aktay, “Ziraat Bankası” **Aydın**, 5 Nisan 1951, s. 2.

³⁵⁹ **Aydın**, 31 Mayıs 1951.

zamanlarda bu piyasanın istikrar bulacağı da beyan edilen bilgiler arasındadır³⁶⁰. Pamuk piyasası bu yılın sonlarına doğru düşüşe uğramıştır. Bunun sebebi olarak son zamanlarda pamuk fiyatlarının yükselmesine bağlı olarak Almanya'nın dolar tedarik ederek Amerika'dan 280-300 kuruşa pamuk alması gösterilmiştir³⁶¹.

1952 yılında, Aydın Tarım Satış Kooperatif'i tarafından işletmeye bağlı ortaklardan 2.730.000 kilo çığitli pamuk satın alınmıştır³⁶². Bu yıl, ekim geçen yıldan % 15-20 fazla olmuştur. Bu duruma, hava koşulları sebebiyle vaktinde tav olmaması sebep olarak gösterilmiştir. Çiftçiler hayvan otlakların bozarak pamuk tarlalarına çevirmeleri de toprağın pamuk ekimine elverişsizliğinden dolayı verim azalmıştır. Ayrıca Atça'da sulama işleri için yeni artezyenler açılmakla beraber, kuyulardan da faydalanmak için gerekli tertibat kurulmuştur³⁶³.

Öteden beri meşhur olan Koçarlı pamukları bu yıl, özellikle dokuma fabrikalarında tercih edilmiştir. Bilindiği gibi iyi cins pamuk özellikle de akala cinsi bol su ile yetişmektedir. 1950'den itibaren Menderes nehri sularının Koçarlı ovasına ulaşmaması ve bu yüzden birçok tarlanın susuz kalması, bol ve geniş ekime rağmen üretimi önemli ölçüde etkilemiştir. Fakat Koçarlı pamukçuları Işıklı Gölü'nden su temin ederek kıtlık döneminde su tesislerini genişletmişlerdir. Aynı zamanda artezyene de büyük önem vermişlerdir. Bu tedbirler sonucu ovada sulanmayan pamuk tarlası kalmamış ve dolayısıyla dekar başına ortalama 150 kilo çığitli pamuk üretilmiştir. İlçenin pamuktan sonra dağ köylerinde başlıca ürünleri zeytindir. Söz konusu yıl itibariyle üretim yaklaşık 2 milyonu bulmuştur³⁶⁴.

Zirai makineleşmeden sağlanan verim sırasında Adana'dan sonra ikinciliği Söke ilçesi almıştır. 1950-52 yılları arasında Söke'de çalışan 2000 traktör çalışmıştır. 1952 yılında 250-300 dönüm alana pamuk ekilmiştir³⁶⁵. Yine bu yıl, Pamuk Satış Kooperatifleri birliği tarafından İspanya'ya 290 kuruştan 480 ton pamuk yapılan satılmıştır. Yapılan hesaba göre kooperatif eline 257 kuruş geçmiştir³⁶⁶.

³⁶⁰ "Pamuk Fiyatları", **Aydın**, 27 Eylül 1951, s. 1.

³⁶¹ **Aydın**, 20 Kasım 1951.

³⁶² "Aydın Tarım Satış Kooperatifi", **Aydın**, 22 Ocak 1952, s.1.

³⁶³ "Pamuk Yatağı Atça", **Aydın**, 10 Mayıs 1952, s. 1.

³⁶⁴ "Koçarlı'da Bu Yıl Pamuk Ekimi", **Aydın**, 5 Haziran 1952, s. 1.

³⁶⁵ "Söke'de Pamukçuluk", **Aydın**, 7 Haziran 1952, s.1.

³⁶⁶ "Pamuk Satışları", **Aydın**, 6 Eylül 1952, s. 1.

Pamuk fiyatları, 1952 yılının Ekiminde büyük bir düşüşe uğramıştır. Pamuk fiyatı İzmir borsasında 243 kuruşa kadar düşmüştür. Bu düşüşün sebepleri arasında şunlar gösterilmiştir: kampanya başlangıcında ihracat tüccarları 265 hatta 270 kuruştan ihracı sağlayacak fiyatlar almışlardır. Ancak satış kooperatiflerinin baremi 105 kuruştan açması, yetkili makamların çığitli pamuğu 100 kuruştan aşağı düşürmeyeceklerini söylemeleri karşısında tüccar bu fiyatlarla pamuk satın almaya cesaret edememiştir. Mahsul bu yıl fazla ve birden idrak edilmiştir. Üretici malını durmadan piyasaya arz etmiş, fabrikalarda bundan istifade ederek fiyatları düşürmüştür³⁶⁷.

Söke 1952 yılında 40 milyon kilo çığitli pamuk elde edilmiştir. Söke'de pamuk kontrol memurlarının müşkülpesentlikleri yüzünden meydana gelen zorluklar sebebiyle pamuktan tam anlamıyla faydalanamamıştır. Üretici ve fabrikacılar malların zamanında ekspertize edilmemesi yüzünden endişe içine düşmüştür. Bu dönemde bir başka sorun ise, eksperler tarafından pamuklara bilinçsizce ikinci kalite damgası vurulması olmuştur. İzmir borsasında tüccarlar tarafından tekrar incelendiğinde birinci kalite olduğu tespit edilmiştir³⁶⁸.

1952 yılının sonlarına doğru pamuk piyasasında istikrarsızlık devam etmiştir. Bu sebeple alıcılar, ilgisiz kalmış mal almakta kararsız davranmışlardır. Aydın'da çığitli pamuk fiyatları birinci mallar 75-80 ikinci mallar 60-70 kuruştur. Şiddetli yağmurlardan zarar gören mahsul 73 kuruştan satılmıştır. Bu durumda pamuk satış kooperatifleri birliği idare meclisini de baremi günün piyasasına uydurmak için karar almıştır³⁶⁹.

Marshall Planı ile sağlanan makineler ile Türkiye'de ziraatın makineleşmesinden beri, pamuk en önemli zirai ürünlerden birisi olmuştur. Memlekete yabancı döviz temini bakımından da önemi yadsınamaz bir gerçektir. Bu gelişmede, pamuğun çırçırılması önemli rol oynamıştır. Pamuk üretiminin artışı ile birlikte çift merdaneli modern çırçır makinelerine³⁷⁰ karşı talep de artmıştır. Pamuk üretimi bölgelerde ve aynı zamanda İzmir, İskenderun ve İstanbul gibi büyük limanlarda büyük ölçekli birçok çırçır fabrikası kurulmuştur. Fakat en önemi olay, İzmir'de Kahramanlar Kolektif

³⁶⁷ "Pamuk Fiyatları Mütemadiyen Düşmektedir", **Aydın**, 21 Ekim 1952, s. 1.

³⁶⁸ **Aydın**, 31 Ekim 1952.

³⁶⁹ **Aydın**, 14 Kasım 1952.

³⁷⁰ Çift merdaneli çırçır makineleri bir saat içinde 75 kilo pamuğu çekirdeklerinden ayırarak rekor kırmıştır.

Şirketi'nin³⁷¹ sanayi kalkınma bankası yardımı ile çırçır makinesi fabrikası kurmuş olmasıdır. Bu şirket, Marshall Planı fonlarından istifade etmiş olan Sanayi Kalkınma Bankası'ndan 295.000 liralık kredi almıştır. Bu yardımla ortaklar, yeni bir pamuk çekirdeği tasfiyehanesi ve bir pamuk çırçır fabrikası kurmuş ve aynı zamanda pamuk çırçır makinesi fabrikalarını da modernleştirmişlerdir³⁷².

1953 yılında toplanan Pamuk Satış Kooperatifleri birliği kongresinde, 1951-52 iş yıllarında pamuk bareminin yüksek tutulmasından ortaklara teslimatları karşılığı verilen avanstan 10 milyon lira fazla ödendiği anlaşılmıştır. Dolayısıyla bu tutar, ortaklardan geri alınmıştır. Bu durumda açık bir zarar tespit edilmemiştir. 1951 iş yılında idare meclisi tarafından 110 kuruştan açılan barem, 120 kuruşa çıkarıldığı halde, Aydınli bir ortağın fiyatı 160 kuruşa çıkarmıştır. 1952 yılı baremi de aynı müdahale sonucu yükselmiştir. 23.799 milyon zarardan 15,980 lirası fon ve müspet fiyat farkından kapatılarak, kalanı başarılı hesaplara alınmıştır. 12 Mart'ta toplanmış olan kongrede 1951, 1952 iş yılları zararı olarak tahakkuk eden 23.790.000 lira 79 kuruştan, 13.324.330 lira 99 kuruşun hükümetçe fondan, 2.765,632 lira 99 kuruştan da müspet fiyat farkından karşılandığı bildirilmiş kalan 7.819.038 lira zararın ortaklara devredilmeyerek devlet tarafından birliğe verilmiştir³⁷³.

Aydın ovasında geçen yıla nazaran pamuk ekiminde azalma saptanmıştır. Tarlaların geç tava gelmesinden dolayı Aydın ovasında ağır giden pamuk ekimi yılın ortalarına doğru hızlanmıştır. Çiftçiler tava kaçırmamak için bir an evvel ekimlerini bitirmeye çalışmışlardır. Bununla birlikte, 1953 yılında Aydın ovasında da geçen yıla nazaran daha az pamuk ekilmiştir. Çünkü bazı çiftçiler pamuk yerine tarlalarında güzlük ürün, bazıları ise diğer yazlık ürün ve özellikle de susam ekmeyi tercih etmişler³⁷⁴. Koçarlı'da havaların kurak gitmesi sonucu bazı bölgelerde ve özellikle de kır tarlalarda ekilen pamuğun çıkmadığı gözlemlenmiştir³⁷⁵.

1953 yılında havaların yağışlı gitmesinden dolayı pamuk mahsulü, bazı bölgelerde tekrar ekilmek mecburiyetinde kalınmış ve çok çapaya ihtiyaç duyduğu

³⁷¹Kahramanlar Kolektif Şirketi Kemal Dülger ve Sadi Aral tarafından kurulmuş olup, bu şirket her gün bir adet çırçır makinesi yapmış ve bunları piyasada o günün değeriyle 2000 Türk lirasına satmıştır.

³⁷² **Aydın**, 14 Ocak 1953.

³⁷³“Pamuk Satış Kooperatifleri Birliği”, **Aydın**, 3 Mart 1953, s. 1.

³⁷⁴ **Aydın**, 5 Mayıs 1953.

³⁷⁵ **Aydın**, 22 Mayıs 1953.

için³⁷⁶ fazla masraflı olmuştur. Buna rağmen mahsulün bereket ve rekolte yüksek olmuştur.

Pamuk satış kooperatifleri birliği, birinci kalite mahlıçlar için 280 kuruş dekont vermiştir. Bareme nazaran bir kilo çığitli pamuk için 30 kuruş zarar görülmüş, kooperatif idare kurulları, birliğe ait olması gereken bu zararın mahalli geçici hesaba alınmasını kabul etmemiştir. İzmir Satış Kooperatifleri Birliği tarafından yapılan tebliğde 1952-1953 yılı pamuk mahsulü için birinci mallara 208, ikincilere 185, üçüncülere 165 ve dördüncülere de 150 kuruş hesap belgesi vermiştir. Buna oranla kampanya başında 105 kuruş barem tespit edilen ve bu hesapla üreticiye yapılan birinci mal çığitli fiyatından kiloda ortalama 30 kuruş zarar edilmiş, sonradan borsa fiyatları dikkate alınarak barem verilen ve dördüncü mallar ise başa baş gelmiş ve hatta cüzi miktarda da olsa kar saptanmıştır. Buna nazaran, İzmir birliğine dâhil olan pamuk kooperatiflerinin bu mahsul yılı umumi zararı 7 milyon lira olarak tahmin edilmiştir. Bu tebliği üzerine pamuk satış kooperatifleri idare meclisleri itirazda bulunmuş, birlik idare meclisi de ikinci defa yapılan toplantı da bu zararın ortaklara intikal ettirilmeyerek muvakkat hesaplara alınmasını kararlaştırmıştır. Fakat ileri tarihlerde bizzat Adnan menderes ve birlik başkanı Fevzi Lütfi Karaosmanoğlu'nun yaptıkları tebliğle karar değiştirilmiş, alınan yeni kararlar birinci mahlıç, 279 kuruşa çıkarılmış, ikinci ve üçüncü türler değiştirilmeyerek 185, 165 kuruşta bırakılmış dördüncü mahlıçlarda iki kuruş artırılarak 152 kuruşa yükselmiştir³⁷⁷.

1953 yılında, pamuk üretim masrafları geçen yıla oranla çok fazla artmış olduğu halde, çevirme kredisinin bu artışa göre ayarlanmaması üreticilerin tepkisine yol açmıştır. 1952 yılına oranla pamuk üretimi % 20-25 civarında eksik olmuştur. Fakat verimsiz kalan pamuk tarlaları, geçen yıl olduğu incir bahçelerine dönüştürülmemiştir. Aşırı sıcakların ve aralıksız esen poyrazlar devam etmemesi ve de kozaları düşürmemesi sebebiyle üretici pamukların durumundan oldukça memnun kalmıştır. Bu durumda daha çok ve verimli mahsul alınacağı düşünülmüştür. Bu yüzden üretici çok müşkül ve sıkıntılı duruma düşmüştür. Bu konuda en önemli nokta, üretim masraflarının geçen yıla oranla yüksek olmasına rağmen Ziraat Bankası genel müdürlüğünün eski

³⁷⁶ Söz konusu yıl çapa işçiliği ücreti, erkeklerde 3-3,5 kuruş, kadınlarda 2-2,5 kuruştur.

³⁷⁷ Aydın, 9 Haziran 1953.

yıllarda tespit edilen dönüm başına 40 lira çevirme kredisini yükseltilmesini kabul etmesi olmuştur. Bu yüzden üretici çok sıkıntılı duruma düşmüştür. Ayrıca ekim zamanında devamlı yağmur yüzünden bazı yerlerde ekilen tarlalar bozularak ikinci defa ekilmek durumunda kalmıştır. Yine yağışlı havalardan dolayı, geçen yıl iki defa çapalanan tarlalar bu yıl üç hatta dört defa çapalanmak durumunda kalmıştır. Bu arada işçi gündelikleri de % 24-30 civarında artmıştır. Bu durum çiftçinin masrafını yükselttiğinden üretici kredisinin de bu zarar doğrultusunda yükseltilmesi istenmiştir. Bölgede gerek kooperatifler aracılığıyla ve gerek doğrudan doğruya Ziraat Bankası tarafından verilen çevirme ve üretim kredileri geçen yıl % 95 tahsil edilmiştir³⁷⁸.

Pamuk baremi yılın ilerleyen tarihlerinde tatminkâr olmaktan uzaklaşmıştır. Tespit edilen fiyatlar üreticinin durumuna elverişli olmadığı gibi, birinci ve ikinci kalite mallar arasındaki fiyat farkı da ticari teamül ve borsa kurallarına uymamaktadır.

Pamuk Satış Kooperatifleri Birliği tarafından tespit ve ilan olunan çığitli pamuk baremi şöyledir: Akala A/1 90 kuruş, Akala B/1 78 kuruş, Akala A/2 73 kuruş, Akala B/2 70 kuruş, Akala/3 55 kuruş, Akala/4 40 kuruş, Şampanya 30 kuruştur.

Daha öncede belirtildiği gibi üretim masraflarının geçen seneye oranla yükselmesi ve olumsuz hava koşullarının bu yıl ki verimi düşürmesi maliyetleri yükseltmiş olduğundan bu fiyat farkı üreticiyi hayal kırıklığına uğratmıştır. Koçarlı çiftçileri durumu telgrafla başbakana bildirerek, tedbir alınması konusunda ricada bulunmuşlardır.

Bundan başka baremi birinci ve ikinci mallar fiyat arasındaki 17 kuruş fark da hem teamüle hem de borsa kurallarına uymamaktadır. Çünkü bir mahliç ortalama 2.600 kilo pamuktan alındığına göre bu farkın 7-8 kuruş olması gerektiği vurgulanmıştır. Bu sebeple ortaklar, baremdeki bu hatanın acilen düzeltilmesini ve A/1 pamuklara 82-83, B/2 pamuklara da 79-80 kuruş fiyat verilmesini istemişlerdir³⁷⁹.

Nazilli ilçesi bu yıl bölgede pamuk üretimi geçen yıla oranla en az % 50 noksandır. Buna karşılık çiftçi geçen yıllardan daha fazla masraf yapmıştır. Fiyat düşüklüğü karşısında pamukçular zor durumda kalmışlardır. Bu durum karşısında banka

³⁷⁸“Pamuk Müstahsili Güç Durumda”, **Aydın**, 17 Temmuz 1953, s. 1.

³⁷⁹ **Aydın**, 2 Ekim 1953.

ve zirai alet borcu taksitlerinin ödeme süresi geçmiştir. Nazilli bölgesindeki çiftçiler bu yıl üretimin geçen senenin ancak üçte biri oranında olduğu, bu sebeple maliyetin çok yükselmiş bulunduğunu, dolayısıyla borçlarını ödeyemeyecek durumda oldukları için, gerek zirai kredilerin gerekse zirai aletlerin borçlarının ertelenmesi talebinde bulunmuşlardır³⁸⁰.

Yılın sonlarına doğru pamuk piyasası gerilemiştir. Mağazalardaki stoklar olduğu gibi kalmış, çok az miktarda iç pazarlar için satışlar kaydedilmiştir. Pamuk piyasasında hazır mallar vadelilerde 224 kuruştan işlem görmüştür³⁸¹. İzmir piyasasında pamuk fiyatları yükselmiş, birinci kalite akala mahlıcı 245 kuruşa müşteri bulmuştur. Bu durum Aydın ilinde de pamuk fiyatlarını yükseltmiştir. Çiğitli birinci kalite akalalar 95-100, ikinci kalite akalalar 80-80 kuruştan satılmıştır. Fakat bu yükseliş üreticinin malının çoğunu sattıktan sonra olduğu için pek bir önem taşımamıştır. Yükselmenin sebebi olarak, Yugoslavya ve İtalya'ya son defa yapılan pamuk satışları gösterilmekle birlikte rekoltenin tahminlerden daha düşük olduğu kaydedilmiştir³⁸².

Memlekette makineli ziraatın gelişmesi ile birlikte zirai kredi ihtiyacı da artmıştır. Bu alanda son yıllarda bazı tedbirler alınmış, çiftçiye daha çok kredi sağlama imkânı bulunmasında rağmen bu da ihtiyacı tam anlamıyla karşılayamamıştır. Bu günlerde üzerinde durulan en önemli nokta ise Ziraat Bankası ve kredi kooperatiflerinden başka diğer banka ve mali kurumlardan da ihtiyaçlarını sağlama imkânı bulan çiftçiler karşısında küçük çiftçilerin durumu olmuştur.

Çiftçiler zirai alet ve makinelerini sağlam kefil göstermek ve ayrıca teminat vermek ve bankalarca finanse edilmek şartıyla almışlardır. Bu suretle ekim sahasını genişletmek imkânı bulan çiftçinin çevirme kredi ihtiyacı da eskisine oranla çok artmıştır. Bu durumda çiftçi elde ettiği mahsulünü hemen satmak ve borcunu ödemek mecburiyetinde kaldığından malını daima ilk piyasada elden çıkarmış, sonradan görülen fiyat yükselmelerinden faydalanamamıştır. Dolayısıyla makine ve çevirme kredisi taksitlerini tamamen ödeme imkânı bulamamıştır. Bu konu çiftçi borçlarının ertelendiği hakkındaki resmi beyanlarla da değişmeyen bir keyfiyettir.

³⁸⁰ Aydın, 13 Ekim 1953.

³⁸¹ Aydın, 29 Ekim 1953.

³⁸² Aydın, 27 Kasım 1953.

Yukarıda saydığımız sebeplerle, çiftçiye 1954 yılında açılan kredi tabii olarak daha az olmasına rağmen üretim masrafı hayat standartları ile birlikte artmaya devam etmiş, çiftçi ihtiyacı olan parayı temin etmek amacıyla başka kaynaklar aramak durumunda kalmıştır. Bu da yüksek faizle para almak veya mahsulünü erkenden alivre olarak satmakla mümkün olmuştur. Söz konusu yıl Aydın'da teslim tarihindeki fiyattan 20 kuruş aşağıya pamuk satılmıştır. Bu durumda çiftçiye açılan kredinin o an ki haliyle ihtiyacı karşılamaktan çok uzak olduğu belirtilmiştir³⁸³.

1954 yılında, Aydın'da pamuk ekimi önceki yıla nazaran az olmuştur. Pamuk ekilen alan Nazilli'de nispeten az olmakla beraber diğer ilçelerde ve Aydın merkezinde de böyledir. Aydın'da pamuk ekilen alan 1954 yılında geçen yıla oranla % 25-50 eksik kalmıştır. Bu duruma havaları yağışlı gitmesi sonucunda körpe fide ekme mecburiyetinde kalınması olduğu kadar, çiftçinin kredi ihtiyacının tam olarak sağlanamaması ve önceki yılın pamuk fiyatları da sebep olmuştur. Örneğin Söke'de tarım kredi kooperatifi ortaklarının geçen yıldan devreden borç miktarının 700. 000 lira olduğu, borçlu üreticiye bu tabiatıyla yeni kredi açılmadığı, açılrsa da bunun ihtiyacı karşılayacak miktarda olmadığı söylenmiş ve bu durumun hemen her ilçede böyle olduğu belirtilmiştir. Fiyat konusuna gelince, Satış Kooperatif ortakları ekspertize işlerinden çok şikâyet etmiş, serbest üretici ise malını satmak durumunda olduğu kampanya başlangıcında tedbir alınmamasının bedelini ödemiştir. Üretim dönüm başına 180-200 ve ortalama 125-130 kilo olmuştur. Ekim işinin fazla miktarda körpe olmasının rekolteye etki ettiği görülmekle birlikte üretimin geç kalınarak yağmur mevsiminden önce bitirilmemesi bu durumun sebeplerinden birisi olduğu kabul edilmiştir³⁸⁴.

1954 yılının ortalarına doğru, İzmir alivre pamuk satışları hareketlenmiştir. Pamuk fiyatları üç kuruş yükselerek 257-258 kuruştan işlem görmüştür. Amerika'da bu yıl rekoltenin eksik olması sebebiyle pamuk fiyatlarının istikrarının süreceğini tahmin edilmiştir³⁸⁵. Yaz sonlarına doğru ise pamuk fiyatların yükselme gözlemlenmiştir. 1954'ün Eylül ayında toplanmaya başlanan pamuk, Aydın pazarlarında 125 kuruştan satılmıştır. Yine bu ay içinde, pamuk satış kooperatifleri deposunda pamuk teslimatı başlamıştır. Çiğitli pamuk piyasası 110-115 kuruştan açılmıştır. Bu yıl bölgede pamuk

³⁸³ **Aydın**, 19 Haziran 1954.

³⁸⁴ "İlimizde Pamuk Ekimi", **Aydın**, 26 Haziran 1954, s. 1.

³⁸⁵ **Aydın**, 7 Ağustos 1954.

ekimi az olmasına rağmen havaların uygun olması, pamuğun verimini artırmıştır³⁸⁶. İlerleyen gümlerde de pamuk piyasası hareketli devam etmiştir. 280 kuruşa kadar alıcı bulan yeni mahsul birinci kalite akala 275 kuruşa düşmüştür. Çiğitli pamuk ise 108-110 kuruşa yükselmiştir. Piyasanın hareketlenmesine rağmen, fiyatlarda istikrarsızlık mevcuttu. Pamuk fiyatlarındaki bu istikrarsızlığın sebebi olarak da Yugoslavya ile satış ilişkileri gösterilmiştir. Yugoslavya'ya pamuk verilip yerine demir alınacağı haberleri peşin ve alivre satışları canlandırmış, fakat Yugoslav firmalarının pamukları dünya piyasasından 10-15 kuruş fazla fiyat vermelerine karşılık, Avrupa piyasalarında 95 dolara satılmış olan demirlere ton başına 145 dolar istemeleri pamuk piyasasının gerilemesine neden olmuştur³⁸⁷.

1954 yılının Eylül'ünde Koçarlı'da Sümerbank pamuk alım bürosu açılmasıyla, fiyatları 103 kuruşa kadar düşen birinci kalite akala pamuk piyasası 105 kuruşa yükselmiştir. Bu durum üreticiyi oldukça sevindirmiştir. Sümerbank'ın piyasaya girmesi üzerine rekabet başlamış, tüccarda pamuğu 105 kuruştan alma durumunda kalmıştır. Bu yıl masrafların geçen yıla oranla artmış olması dolayısıyla maliyetin yükselmesi karşısında piyasa da fiyatlar uygun açılması pamukçuları sevindirmiştir. Pamuk baremi ise bu yıl geç açıklanmıştır. Yetkililer bunun Almanya ile yapılan görüşmelerinin sonucunu beklenilmesinden kaynaklandığını belirtmişlerdir.

Söke'de bu yıl haziran sonuna kadar suların çekilmemesi sonucunda pamuklar geç ekilmiş kozalar ağır gelişmiştir. Bu da yağmur başlamadan pamukların tamamen toplanması ve dolayısıyla da verimin düşük olmasına neden olmuştur. Söke'de bu yıl haziran sonuna kadar suların çekilmemesi sonucunda pamuklar geç ekilmiş kozalar ağır gelişmiştir. Bu da yağmur başlamadan pamukların tamamen toplanması ve dolayısıyla da verimin düşük olmasına neden olmuştur³⁸⁸.

Yılın sonlarına doğru pamuk piyasasında fiyat istikrarsızlığı devam etmiştir. Aralık ayı teslim edilen alivre satışlar fiyatı 264 kuruştur. İzmir piyasasındaki bu istikrarsızlık Aydın bölgesi pamukçularını da etkilemiştir. Sümerbank alıcıları piyasayı tutmuşlardır. Yılın sonlarında doğru ilde, birinci kalite Akala çiğitli pamuklar 102

³⁸⁶ Aydın, 4 Eylül 1954.

³⁸⁷ "Pamuk Piyasası Hareketli", Aydın, 18 Eylül 1954, s. 1.

³⁸⁸ Aydın, 29 Eylül 1954.

kuruşa düştüğü halde Koçarlı'da 105 kuruşa satılmıştır. İkinci kalite mallar birinci kalite mallara oranla 5 kuruş aşağısına satılmıştır³⁸⁹. Son yağmurların tesiri ile 3,5-4 milyon kilo pamuğun toplanabilmesi şüpheli duruma düşmüştür. Söke'de bu yıl çığitli pamuk rekoltesi 37 milyon kilo tahmin edilmiştir. Bunun %75'i birinci kalite akala cinsi olup bununda 32 milyon kilosu toplanmıştır³⁹⁰.

1955 yılı başında pamuk piyasasında hareketlilik yaşanmıştır. Yılın ilk satışı 273 kuruştan gerçekleşmiştir. Bu arada dış pazarlardan gelen uygun tekliflerle çığitli pamuk 140 kuruştan satılmıştır³⁹¹. Yılın ilk aylarında, İzmir piyasasında pamuk üzerine yapılan işlemler sakin geçmiştir. Bu arada fiyatlarda da bir düşüş saptanmıştır. Fiyatlarda görülen bu düşüşün, ABD'den elinde bulunan stoklarını elden çıkarmak istemesinden kaynaklandığı bildirilmiştir. Washington'dan alınan son haberlerde, Amerika'dan Fransa, Almanya, Hollanda, İngiltere ve Yugoslavya'ya satılan pamuk miktarı 1955 yılında önceki yıla nazaran % 51-100 oranında fazla olmuştur. Bu ülkelere ihraç edilen pamuk miktarı 919 bin tondur. Geçen yıl ise 613 ton pamuk ihraç edilmiştir³⁹².

Bu yıl, Kuyucak merkez ve benzere bağlı yerlerde pamukçularının pamuk ihtiyaçlarına cevaben Aydın teknik ziraat müdürlüğü, Kuyucak çiftçilerinin ellerinde yeteri kadar tohumluk çekirdek bulunduğu bu sebeple ofisin elinde bulunan tohumların Söke ilçesine gönderildiğini bildirmiştir³⁹³.

Pamuk satışları bu yılın ortalarına doğru 295 kuruştan satılmıştır. İzmir borsa çevrelerinden alınan bilgiye göre İzmir ve dolaylarında yerli fabrikaların ihtiyacını karşılayacak kadar pamuk kalmıştır. Hazır mallar 317-320 kuruş, yeni mahsul 265 kuruştan satılmıştır³⁹⁴.

Bu yıl üretim masraflarının yükselmesine rağmen krediler artırılmadığından Söke'de pamuk çiftçisi bu yıl sıkıntı çekmiştir. Ekim zamanında havaların yağışlı gitmesi sebebiyle Söke ovasına ekilmiş olan pamuklar % 20-25 oranında çıkmamış, bunları aşlamak veya yeniden sürerek ekmek mecburiyeti doğmuştur. Bu yıl söke

³⁸⁹ "Pamuk Fiyatları İstikrarsız", **Aydın**, 20 Ekim 1954, s. 1.

³⁹⁰ "Söke'de Pamuk Durumu", **Aydın**, 27 Kasım 1954, s. 1.

³⁹¹ **Aydın**, 8 Ocak 1955.

³⁹² "Pamuk Piyasası Sakin", **Aydın**, 26 Mart 1955, s.1.

³⁹³ "Kuyucak Çiftçilerinin Pamuk Tohumu İhtiyacı", **Aydın**, 23 Nisan 1955, s. 1.

³⁹⁴ **Aydın**, 4 Haziran 1955.

ovasına 500 bin dönüm pamuk ekilmiş, aşılana veya yeniden ekilen kısım ise en az 100 bin dönüm olarak hesaplanmış bunun yarım milyon liralık zarara mal olduğu belirlenmiştir.

Pamuk çapasının zamanı geldiğinde ise işçi sıkıntısı çekilmiştir. Bu dönem de çapa gündeliği 4 liraya kadar çıkmıştır. Bir dönüm sulanmış pamuğa geçen yıl toplam 50-60 lira masraf yapılmışken, bu yıl masraf 80 liraya ulaşmıştır. Bir dönüm tarlanın kirası ise bu yıl 30 liradan 50 kiraya yükselmiştir. Doğal olarak tarla kiralayıp pamuk ekenlerin masrafları daha fazla olmuştur. Bütün bu sebepler bu yıl üretim masrafının en az % 25 nispetinde arttırmıştır. Bu da doğal olarak çiftçinin kredi ihtiyacını arttırmıştır. Zirai kredi kooperatiflerince ortaklarına kredi tespitinde ektiği tarlanın kendi mali veya kira olması dikkate alınarak ekış miktarı ne olursa olsun bir çiftçiye en çok 15.000 kredi verilmiştir. Bunun üretim masraflarını karşılamaktan çok uzak olması sebebiyle, satış kooperatifleri ortağı olan pamukçular kredi ihtiyaçlarını Milli Aydın Bankasından tamamlamışlardır. Diğer bankalar yatırımlarını daha çok ticari işlere tahsis etmiş olduklarından pamukçular bunlardan faydalanamamışlardır. Bu durumda pamukçular ağır şartlarla tüccar ve diğer kanallardan para almaya devam etmişlerdir³⁹⁵.

1955 yılının Eylül'ünde, pamuk piyasası, Tarış'ın müdahale etmesi sonucu düzelmiş fiyatlar tekrar 290 kuruşa yükselmiştir³⁹⁶. Aydın'da bu yıl geçen dönemden 53 bin dönüm fazlasıyla 623 bin dönüm pamuk ekilmiş ve dönüm başına 140-150 kilo pamuk elde edilmiştir³⁹⁷.

Tablo 6: 1950-1955 Yılları Arasında Aydın'da Pamuk Üretilen Alanlar ve Elde Edilen Miktar³⁹⁸

Yıllar	1950	1951	1952	1953	1954	1955
Ekilen Alan	31. 337	47. 324	60. 100	59. 009	57.740	64. 837
Miktar	25.494	42.150	47.000	35.062	47. 000	63. 267

³⁹⁵ "Söke'de Pamuk", **Aydın**, 15 Haziran 1955, s.1.

³⁹⁶ **Aydın**, 24 Eylül 1955.

³⁹⁷ **Aydın**, 8 Ekim 1955.

³⁹⁸ **TÜİK**, Zirai Bünye ve İstihsal (1955-19508), s. 50.

Yukarıdaki tablodan anlaşılacağı üzere söz konusu yıllar arasında (1952 yılı istisna olmak koşuluyla) pamuk ekilen alanlar sürekli artmış ve bununla elde edilen pamuk miktarı da fazlalaşmıştır.

1950 yılının Haziran ayında İncir Satış Kooperatifleri birliğinin birinci kongresi İzmir’de birlik binasında toplanmıştır. Yapılan incelemeler doğrultusunda, 1950 yılı içerisinde üretilen 4.954,827 kilo incir, 4.565,658 kilo hurdayı tamamen satmıştır. Bunun 8.583,039 kilosu dış pazarlarda kalanı da iç pazarlarda satılmıştır³⁹⁹. Ayrıca İncir Satış Kooperatifleri tarafından bu zamana kadar Amerika’ya iki buçuk milyon incir satılmıştır⁴⁰⁰.

1951 yılında genel olarak, incir ve özellikle hurda incir satışlarında durgunluk görülmüştür. Hurda inciri yalnız Avustralyalılar almışlardır. Bu sebeple İncir Satış Kooperatifleri Birliği, elinde bulunan 3000 ton kadar hurdayı satmak için temsilcileri Avustralya’ya göndermiştir. Hurda incirlerine Avustralyalılar 17 kuruş teklif etmişlerdir. Bu fiyat kooperatif ortaklarını zarara düşürmüştür⁴⁰¹.

Her yıl sezondan önce dış pazarlara yapılan incir satışları, 1951 yılında mevsim sonu yaklaştığı halde henüz yapılmamıştır. Bunun sebebini Ekonomi ve Ticaret Bakanlığı, incir ihracının serbest döviz tabi tutulmakta ısrar edilmesi olarak göstermiştir⁴⁰². İncirliova depolarının tamamen dolması sebebiyle İncirliova Satış Kooperatifi 10 gün sürecince ortaklarının getirdiği incirleri satın alamamıştır. Bu durumda ortaklar haklı olarak şikâyet etmişler ve hatta bazı ortaklar incirlerini bahçelerde bırakarak evlerine döneceklerini bildirmişlerdir. Başlıca gelir kaynağı incir olan Aydın, 1951 yılında maruz kaldığı iktisadi sarsıntıyı önlemek için elinde kalan inciri yok pahasına satmıştır. Almanya ile yapılan müzakerelerde incir ihracının artırılması da konusunun da dikkate alınacağı bildirilmiştir⁴⁰³. Söz konusu yıl incir üretiminin yaklaşık % 40’ı, satış kooperatifleri birliği tarafından Avustralya’ya gönderilmiştir. Dolayısıyla doğal incirler de iç ve dış pazarlarda satış devam ettiği için

³⁹⁹ Nazmi Topçuoğlu, “İncir Satış Kooperatifleri Birliği Toplandı” **Aydın**, 29 Haziran 1950.

⁴⁰⁰ **Aydın**, 17 Ağustos 1950.

⁴⁰¹ “Hurda İncirler”, **Aydın**, 8 Şubat 1951, s.1.

⁴⁰² “İncirlerimiz Ne Olacak?”, **Aydın**, 29 Eylül 1951, s.1.

⁴⁰³ “İncirliova’da Kooperatif On Gündür İncir Almadı”, **Aydın**, 2 Ekim 1951, s. 1.

1951 yılı sezonunda iyi bir netice ile kapatacağı tahmin edilmiştir. Bununla beraber, İspanya'ya 360 kuruştan incir ve pamuk satışı teklif edilmiş⁴⁰⁴.

1952 yılının Mayıs ayında toplanan Ortaklar İncir Satış Kooperatifi kongresi seçimlerini tamamen CHP'liler kazanmıştır⁴⁰⁵. İzmir'de toplanan incir Tarım Satış Kooperatifleri birliği yıllık kongresinde, bir yıl öncesine oranla 5000 ton fazla olarak 27.000 ton incir elde edildiği belirtilmiş, bu tutardan 9,725 ton teslimat yapılmıştır. Teslim edilen bu mallar tamamen satılmıştır⁴⁰⁶. Ayrıca kongrede, rakip memleketler karşısında incirin şöhret ve itibarını korumak için gerekli tedbirlerin alınması gerektiği üzerinde durulmuştur. 1952 yılı incir mevsimi üretimin çoğalmasına imkân vermiştir. Bu yıl iç pazarlarda talebin fazla olması ve üretim bölgelerinden İzmir borsasına yeteri kadar incir gönderilmemesi yüzünden 1952 yılında Avrupa ve Amerika'ya ancak 19-20 bin ton incir göndermek mümkün olmuştur⁴⁰⁷.

1953 yılında gelindiğinde incirliğin kalkınması için Aydın ilçelerinde yeni yeni incir ağaçları dikilmiştir. İncir ziraatının teknik esaslarına göre yetiştirilmesini köylüye öğretmek üzere Erbeyli Bahçe Kültürleri İstasyonunun teklifi üzerine Aydın'ın Germencik ilçesine bağlı Hıdırbeyli köyünde 12, Koçarlı ilçesinin Sobucu köyünde 8, Dedeköyünde 6, Halilbeyli köyünde 5 olmak üzere toplam 68,5 dekarlık örnek incir bahçesi kurulmuştur. Bu bahçelerin ilk tesis masrafları Aydın vilayetince temin edilmiştir. Örnek incir bahçelerinde köylüye, dikim, hafriyat, gübreleme ve mücadele usulleri zaman zaman mahalli ziraat teşkilatı ile Erbeyli Bahçe Kültürleri İstasyonunun elemanları tarafından gösterilmiştir. Bu bahçelerin gelirleri doğrudan doğruya köy sandıklarına aktarılmıştır. Erbeyli bahçe kültürleri istasyonunun memleket incirliğinin kalkınması konusunda göstermiş olduğu ilgi, başta olmak üzere köy halkı ve Aydın vatandaşları tarafında büyük sevinçle karşılanmıştır⁴⁰⁸.

1953 yılında ağaçlarda sürgün fazla olduğundan incir mahsulünün bol ve bereketli olacağı tahmin edilmiştir. Bu durum karşısında ilek⁴⁰⁹ ihtiyatçılığının fazlalaşacağı, bazı bahçelere üçüncü defa ilek atmak gereği duyulacağı düşünülmüştür.

⁴⁰⁴ **Aydın**, 3 Kasım 1951.

⁴⁰⁵ **Aydın**, 20 Mayıs 1952.

⁴⁰⁶ "İncir Satış Kooperatifleri Birliği Toplandı", **Aydın**, 16 Ağustos 1952, s. 1.

⁴⁰⁷ "İncir Durumu", **Aydın**, 3 Ekim 1952, s.1.

⁴⁰⁸ "İncirliğin Kalkınması", **Aydın**, 10 Mart 1953, s.1.

⁴⁰⁹ İlek, incirlerde üremeyi sağlayan sineklere verilen isimdir.

Dolayısıyla bölgede 1953 yılında bol ilek yetiştiğinden, ilek sıkıntısı çekilmeyeceği ve fiyatların fazlaca yükseleceği ümit edilmiştir⁴¹⁰. Fakat söz konusu yıl incirlere ferahlatıcı bir tedbir alınmamıştır. Ancak, önemli bir döviz kaynağı olan bu mahsulün ihracına ve bu suretle üreticiye geniş imkân verilmesi beklenmiştir. İncir ihraç mevsimi geçmiş olmasına rağmen henüz dış pazarlara satış ve ihraç imkânı sağlanmamıştır. Gerek İzmir borsasında gerekse Aydın'da yapılan satışlar sadece dâhili ihtiyaçlar için olmuştur. Bu sebeple de yılın sonlarına doğru incir fiyatları düşmeye başlamıştır.

1952 yılında 18-20 kuruşa kadar satılan hurda incire bu yıl İncir Satış Kooperatifleri birliği barem vermemiştir. Serbest piyasa da ise 10-11 kuruştan isteksiz işlem görmüştür. Yeni ihracat rejiminin sebep olduğu bu durumun ihracat listesinde incire yer vermemesinden kaynaklandığı düşünülmüştür. Fakat Ekonomi ve Ticaret Bakanlığı'ndan rejimin ilanından bir ay önce İzmir ihracat birliği umumi katipliğine gönderilen ve umumi katiplikçe "*Türkiye Kuru Meyve İhracatçıları Birliği*" üyelerine gönderilen 29.07.1953 tarih ve 2/1020/1813 numaralı mektupta tebliği edilen tamim de şöyle denilmiştir:

13.03.1952 tarihli ve 3/14566 sayılı karara bağlı III. listede incir ezmesi ve diğer meyve ezmeleri mevcut olduğundan, yeni bir ihraç maddesi olma özelliğini gösteren üzüm ezmesinin de III. sayılı listeye tabi tutulduğu hükümlerden faydalanması gerekeceği için, Ekonomi ve Ticaret Vekâletinin 02.07.1953 gün, 5.11.111792 ve 5/13120 sayılı yazılarıyla bildirilmiştir. Bu tamime rağmen 1 ay sonra incirin III numaralı listeden çıkarılma sebebi anlaşılamamıştır. İncirden gelir sağlayan şahıslar bunu İstanbul'da kurulan ve hurdadan incir balı, kuru kahve ve kakao yapan bir fabrikanın faaliyete geçmesi yüzünden olduğu hissine kapılmışlardır. Bununla birlikte bu fabrikanın üretilen hurdaların tamamını işleyemeyeceği, bu sebeple önemli miktarda hurdanın elde kalacağından da endişe duyulmuştur. Bu yılki incir mahsulünün tamamının iç pazarlarda satılması da mümkün olamayacağından, incir balı, Hurda ve hatta incirin tekrar ve acilen III numaralı listeye alınmasının ve dolayısıyla önemli bir döviz kaynağı olan incirin ihracına imkân verilmesi istenmiştir⁴¹¹.

⁴¹⁰ "İncir Mahsulü", **Aydın**, 12 Haziran 1953, s.1.

⁴¹¹ "İncircilerimizi Ferahlatıcı Bir Tedbir Hala Alınmadı", **Aydın**, 6 Ekim 1953, s.1.

1953 yılında incir üreticilerini zor durumda bırakan bir diğer olay ise şudur: incir satış kooperatifleri birliği tarafından yapılan bir tamimde 5 Ekim 1953 tarihine kadar depolara incir teslim etmeyen ortakların bu tarihten sonra yapacakları teslimatın kabul edilmeyeceği bildirilmiştir. Ana sözleşmeye uymayan bu karar çoklu ortaklar arasında şaşkınlıkla karşılanmıştır. Çünkü ortaklar topladıkları mallarını dam ve depolarına alarak seçtirdikten sonra kooperatiflere götürmeye mecbur edildikleri gibi, sözleşmede malların teslim tarihini sınırlayan bir hüküm de mevcut değildir. Bu kararın önceden ilan edilerek ortaklara duyurulması ve kendilerine teslim için zaman tanınması da gerekmektedir⁴¹².

Yılın sonlarına doğru incir piyasası durgunluğunu korumuştur. Mağazalardaki stoklar olduğu gibi kalmış, çok az miktarda iç pazarlar için satışlar olduğu kaydedilmiştir⁴¹³. İhraç mevsimi geçmek üzere olduğu halde henüz yarısı bile satılamayan incirler hakkında acele tedbir alınması gerekmiş, üreticiye gerekli kolaylık ve imkânların sağlanması istenmiştir. Bu sebeplerden dolayı incir üreticisi büyük sıkıntı içine düşmüştür.

Avrupa ve Amerika'da incirin en çok Noel'de tüketilmesi ancak Noel yaklaştığı halde henüz dış pazarlara incir satışı yapılamamış olmasından dolayı bu yıl iç pazarlarda da beklenen satışlar yapılamamış, dolayısıyla refah geçen yılın yarısı kadar bile olmamıştır. Bu sebeple Sultanhisar başta olmak üzere incir üreticilerinin mallarının yarısı elde kalmıştır. Bu durum karşısında ortada fiyat ve piyasa kavramları kalmamıştır. Alıcıların çıkması durumunda her türlü fiyata razı olunacağı söylenmiştir. Yine de üretici alıcı bulamamıştır. Üzüm ve fındık mahsullerinin ihracı için prim verildiği, hatta pamuğun ihracı için takasla ihracı kolaylaştırma tedbiri alındığı halde, incir mahsulünün bu derece ihmal edilmesi üreticiyi içinden çıkılması zor bir duruma düşürmüştür⁴¹⁴.

1953 yılında çıkarılan yeni ihraç rejimi, Batı Anadolu'daki illerden ihraç olunacak buğdaylardan elde edilecek ihraç dolarlarının ithalat için ithalatçı tüccarlara tahsisine izin vermiştir. Bunu kaldırılan takas sisteminin bir devamı olduğu kanaatinde

⁴¹²“İncir Satış Kooperatifleri Birliğinin Hayretle Karşılanan Kararı”, **Aydın**, 9 Ekim 1953, s.1.

⁴¹³ **Aydın**, 29 Ekim 1953.

⁴¹⁴“Elde Kalan İncirler Ne Olacak?”, **Aydın**, 24 Kasım 1953, s.1.

olan incir üreticileri şu konuda şikayetlerini dile getirmişlerdir: bu sene ihraç rejiminin ilanının geç bırakılmasından durumun ne olacağını bilmeyen ihracatçılar, teklifleri değerlendirememiş, dış pazarlara alivre satış yapamamışlardır. Bu durum incilerin o güne kadar ihracına engel olduğu gibi ilerleyen tarihlerde de satış yapılmaması durumunda 10-15 yıl Avrupa ve Amerika'ya incir ihracının mümkün olamayacağı düşünülmüştür. Bundan başka, yeni rejimde incir ezmesiyle hurdanın 3 numaralı listeden çıkarılması da ihracatı imkânsız kılmıştır. Bu sebeple ihracatçı tüccarlar mal alamamış, dolayısıyla iş pazarlarındaki tüccarlar da fiyat düşürme yoluna gitmişlerdir. İncirin serbest piyasa fiyatının, kooperatif bareminden aşağı düşmesi hem tüccarı hem de doğrudan üreticiyi ilgilendirdiği için, incirin üvey evlat muamelesi yapıldığı düşünülerek, şikâyetlerde bulunulmuştur⁴¹⁵.

1954 yılı Temmuz ayında İncir Satış Kooperatifleri Birliği kongresi toplanmıştır. Kongrede 1953-1954 iş yılı zararı 269 bin lira olarak belirlenmiş, 330 ton incirin de satılmadığı anlaşılmıştır. Sermaye ve ihtiyatı 3 milyon lira olan birliğin iştirakleri 4,5 milyon lirayı geçmiştir.

Aydın yöresine özgü mahsullerden olan incir üreticilerinin % 30'unu içine alan İncir Satış Kooperatifleri Birliği'nin beşinci iş yılı kongresinde sunulan raporlara göre satış kooperatiflerine yazılı ortakların taahhütlerinin, 1953-1954 iş yılında rekoltenin % 27'sini teşkil ederken, söz konusu iş yılında rekolte 4,9 milyon kilo yükseldiği halde taahhüt oranı % 23'e düşmüştür. Bir önceki yıldan devreden incir satışından kaynaklanan 51,9 bin lira fiyat farkının ortak kooperatiflerine intikal ettirilmiştir. İdare meclisi o 1953-1954 iş yılının zararı olan 264,4 lirayı gelecek yılların karından kapatmak üzere geçici hesaplara alınmasını uygun görmüştür. Üzerinde durulan bir diğer önemli konu da 1953-1954 iş yılı ortak teslimatından 330 ton incirin raporun tanzim tarihine kadar satılmadığı bildirilmesi olmuştur⁴¹⁶.

1954 yılında mahsulün çeşitli hastalıklar sebebiyle mahsulün dökülmesi incir rekoltesinin geçen seneye oranla eksik kalmasına neden olmuştur. Bu yıl hayvanların etkisiyle ilek mahsulünün eksik olması, il haricinden getirilen ileklerin ise kalitesiz

⁴¹⁵“Diğer Mahsullerden Esirgenmeyen Devlet Himayesi, İncir Mahsulü İçin Neden Düşünülmez?”, **Aydın**, 22 Eylül 1953, s. 1.

⁴¹⁶ **Aydın**, 3 Temmuz 1954.

olması sebebiyle, incir topları tam sinek alamamış ve böylelikle ağaçlarda erken dökülme başlamıştır. Dökülme bazı yerlerde fazla olmakla beraber, kalan mahsulün tanelerinin iri olacağı ve birkaç yıl önceki dondan kuruyan ağaçların bu yıl daha fazla gelişmiş bulunmaları sebebiyle, zayıfın genel olarak % 20'yi geçmeyeceği tahmin edilmiştir⁴¹⁷.

1954 yılının Temmuz ayı incirin dış piyasalara satış zamanı olmasına rağmen, dış pazarlardan alivre satış için teklif gelmemiştir. Bölgenin başlıca döviz kaynaklarından biri olan incirin durumu bu yıl üreticiyi endişelendirmiştir. Tariş Genel Müdürü Şevket Kaya'nın incir birliği kongre kararıyla Ankara'ya bu durumu iletmesinden de bir sonuç alınamamıştır. Dolayısıyla diğer mahsullere verilecek olan primin incire verilmeyeceği bildirilmiştir⁴¹⁸. İzmir Kuru Meyveciler Komisyonu tarafından Aydın'a yaptırılan rekolte tahmininde, durum komisyoncularla ihracat tüccarlarının yaptıkları toplantı da tetkik edilerek, yeni incir piyasasının Eylül ayının ilk haftası açılacağı tahmin edilmiştir. Fakat incir bareminin ilan edilmesi gecikmiştir. Buna karşılık bu yıl ortakların depolara teslim edecekleri incire belirli bir miktarda avans ödeneceğinin bildirilmesi piyasada etkisini göstermiş ve İzmir'e mal işleyen alıcılar endişeye kapılmışlardır. Bu arada birliğin Avrupa'ya yaptığı satış tekliflerinin tüccarların bildirdiği fiyattan düşük olması da bu endişeyi şiddetlendirmiştir⁴¹⁹.

İncir piyasası gecikmeli olarak 7 Eylül'de açılmış ve satışlara başlanmıştır. Fiyatlar 38-68 kuruş arasında değişmiştir. İzmir'deki yetkililer, rekoltenin düşük olmasından dolayı mevcut incirin tamamen satılacağını bildirmişlerdir. İncir satış kooperatifleri birliği baremi ise bütün cinslerde 2-3 kuruş aşağıda hesaplanmıştır. Dolayısıyla dış pazarlara da satış fiyatı geçmiş yıla nazaran daha düşük tespit edilmiştir. Eylül ayının ortalarında doğru İzmir yemiş çarsına giden bütün incirler satılmıştır. Fiyatlar ise ortalama olarak şöyledir: iş malları 47-50, kürek malları 40-45 kuruştur. Buna rağmen piyasada önemli rol oynayan ve bu suretle fiyat düşürülmesini önlemek görevine sahip bulunan incir tarım satış kooperatifleri birliği bareminde bir değişiklik görülmemiştir. Bununla birlikte bu yıl ekspertize işinden de şikâyetçi olunmuştur⁴²⁰.

⁴¹⁷ "İncir Rekoltesi", **Aydın** 12 Temmuz 1954, s.1.

⁴¹⁸ "İncire Prim Verilmiyor", **Aydın**, 14 Temmuz 1954, s. 1.

⁴¹⁹ **Aydın**, 1 Eylül 1954.

⁴²⁰ **Aydın**, 7 Eylül 1954.

Her yıl ümit ve sevinçle beklenen sezon, bu yıl üreticiyi büyük bir endişe içine sokmuştur. Çünkü incir en az % 70-80 ihraç olunarak memlekete döviz getiren bir mahsuldür. Ancak bunun vaktinde satılması ve zamanında dış pazarlara gönderilmesi gerekir. Bunun için tüccar mahsulü uygun şartlar oluşur oluşmaz dış pazarlara satar bu satışa göre de piyasa açılırdı. Geçen yıl olduğu gibi bu yıl da dış pazarlara esaslı bir satış yapılmamıştır. Her ne kadar tüccar satışını gizleyerek piyasayı düşündürmek istese de durumu Tariş'in satışlarından öğrenmek mümkün olmuştur. Bu yıl incir satış kooperatiflerine bir tebliğ yapılmaması ve baremin ilan edilmemesi üreticiyi tereddüde düşürmüştür.

Son iki yıldır, incirlerin dış pazarlara satışında görülen duraklamaya, incir yetiştiren diğer memleketlerin rekabetlerinin büyük etkisi olmuştur. Türk incirinin şöhretini Avrupa ve Amerika pazarlarında korumasına rağmen rakiplerin oransız fiyat düşürmeleri bu pazarları kazanmalarını mümkün kılmıştır. Buna karşı tek çare aynı şekilde Türkiye'nin de fiyat düşürmesi olmuştur. Üretim masrafları her geçen yıl artmış ve bu artış oranında da maliyeti yükseltmiştir. Bu durumda incire prim vermekten başka bir yol düşünülememiştir. Durumun güçlüğüne farkında olunmasına rağmen hükümetten üreticiyi ilgilendirmesi ve döviz kazanmak açısından incire prim verilmesi talebinde bulunulmuştur.

İncir mahsulü öteden beri bu tür buhranlar yaşamış, hatta memlekette ilk kooperatif bu mahsulün o günkü aracılardan üretici aleyhine yarattıkları kötü şartları yıkmak için kurulmuştur. Zamanla incir satış kooperatifleri birliğine dönüşen bu kurum incirciliğe büyük fayda sağladığı ve bol kazançlar temin ettiği için varlığı inkâr edilemez duruma gelmiştir. Fakat son birkaç yıldır birliğe hâkim olan zihniyetin üreticiye fayda yerine zarar verdiği konusunda ortakların ortak görüşleri olmuştur. Bu sebeptendir ki incirciliğin ciddi durumunu hükümetin önemle ele alması ve prim şartını kabul etmesi istenmiştir⁴²¹.

1954 yılının sonlarına doğru incir piyasası durgunluğu devam etmiştir. İzmir borsasında birinci kalite mallar eski fiyatlar satılmış, fakat kürek malları ve natürel mallar alıcı bulamamıştır. İzmir'e gönderilen 85 bin çuval maldan 70-75 bini satılmıştır.

⁴²¹ "İncirciliğimizin Ciddi Durumu", **Aydın**, 25 Ağustos 1954, s. 1.

Bu durum karşısında incir fiyatları gerilemiştir. İlk zamanlar 45 kuruşa satılan dağ mallarına ilerleyen tarihlerde 33-35 kuruş teklif edilmiştir⁴²². Birinci kalite mallarda yılın sonlarına doğru fiyat 10 kuruş yükselmiştir. İncir piyasası durgunluğunu korumakla birlikte yılın sonlarına doğru birinci kalite mallara istek fazlalaşmıştır. Bu tür mallar incir tarlalarında 5-10 kuruş arasında yükselmiştir. Natürel ve kürek malları için Avrupa'ya ihraç etme gerçekleşmemiş, fakat ülke içi ihtiyaç için bu mallar alıcısız kalmamıştır. Aralık ayının sonlarına gelindiğinde ise İzmir başta olmak üzere Aydın bölgesinde de iri taneli incir kalamamıştır. Natürel mallar konusunda da yılın sonlarında doğru bir hareketlenme görülmüştür. Hatta kayıtlarda bandırmalı tüccarların Aydın'a gelerek büyük bir partiyi 32 kuruştan mağaza teslimi aldıkları görülmektedir. Hurda piyasası ise durgunluğunu devam ettirmiştir⁴²³.

1955 Şubatında incir sezonu elde kalan son hurdaların tekel idaresi tarafından satın alınmasıyla birlikte kapanmıştır. Bazı Avrupa ülkelerinden ihracatçılara sipariş gelmiş olmasına rağmen, ne iyi cins ne de natürel incir kalmadığı için siparişler karşılanamamıştır. Üretim bölgesinden gelen haberler de tüccar elinde mal kalmadığı, üreticinin elinde de ancak kendi ihtiyacı kadar incir olduğu bildirilmiştir. Hurda incirlere gelince burada 1500, üretim bölgelerinde fiyatın yüksek olmasından dolayı Avrupa'ya ihraç mümkün olmamıştır. Elde kalan bu hurdalık incirler pekmez yapımında kullanılmak üzere Anadolu'nun çeşitli bölgelerine fiyatı 29-29-5 kuruştan satılmıştır⁴²⁴.

1955 yılının yeni incir mahsulü ise sürgün zamanı havaların yağışlı ve rutubetli gitmesi sonucu bazı bölgelerde az olmuşsa da rekolteye fazla etkilememiştir. Fakat ihracatçılar birliğinin karar verememesinden dolayı dış pazarlardan gelen alivre satış teklifleri karşılanamamıştır. Tüccarı endişelendiren bir diğer nokta da diğer yıllarda da sorun teşkil etmesine rağmen çözümsüz kalmış olan prim meselesidir. İncire de mutlaka prim verilmesi lüzumu üzerinde durulmuştur. Diğer yandan her yıl iç pazarlar için incir alan ve işleten İstanbullu tüccarlar germenciğe gelerek paçal malları 30 kuruştan almaya niyetli olduklarını bildirmişlerdir⁴²⁵.

⁴²² **Aydın**, 20 Ekim 1954.

⁴²³ **Aydın**, 4 Aralık 1954.

⁴²⁴ **Aydın**, 12 Şubat 1955.

⁴²⁵ "Yeni İncir Mahsulü", **Aydın**, 23 Temmuz 1955, s. 1.

İncir Satış Kooperatifleri birliği idare meclisi 1955 iş yılında incir baremini şu şekilde tespit etmiştir: İş malı: bir kilosu 33-36 adetli, 100 gr rufuzlu 55 kuruş, Kürek Malı: aynı adet ve rufuzlu 44 kuruş, Hurda: 25 kuruştur.

Bununla beraber, üreticinin mensup olduğu kooperatife verdiği rekolte beyannamesinde gösterdiği miktar kadar incir ve hurda verebileceği, fazlasının kabul edilmeyeceği kararı, üreticinin elde edeceği mahsulü tam olarak tahmin edebilme imkânına sahip olmadığı için ortakları zor durumda bırakmıştır⁴²⁶.

1955 yılının Eylül ayında incir satışları tamamen durmuştur. Vazifesi inciri değerlendirmek olan Tariş, dış pazarlarda tüccarlarla rekabete girişmiştir. Önceki yıllar küçük bir hava değişimi fiyatların bir iki kuruş yükselmesine sebep olurken, bu yıl incir bölgesinde rekolteye etki edecek derecede şiddetli yağmur yağmasına rağmen, fiyat yükselmesi söz konusu olmamıştır. Bu sebeple üretim bölgelerinden mal sevki durmuştur. Pazarda mevcut 10.000 çuval tahmin edilen stokta değişiklik olmamıştır. Bu arada en çok dikkati çeken nokta ise, inciri değerlendirmek vazife ve mevkiinde bir kuruluş olan Tariş, dış pazarlarda tüccarlarla rekabete girişmiş 5-7 kuruş aşağı fiyat teklif etmiş olmasıdır. Bu sebeple bazı firmaların ilk parti malları işledikçe iş yerlerini tatil ettikleri görülmüştür. Bu yıl hava şartları sonucunda hurda fazla olmuş, bunların bir an önce deplogaj listesine alınması için müracaatlar yapılmıştır. Bu tarihlerde Londra'dan gelen bir haberde alıcıların fiyat yüksekliği sebebiyle Türk ezmeleriyle ilgilenmedikleri, Portekizlilerin daha ucuz fiyat tekliflerinde bulduklarını bildirilmiştir. Aynı zamanda Amerika da fiyatlar yüksek olarak görülmüştür. İzmir piyasasında devam eden durgunluk ise Tariş'in piyasadan müdahale alışını yapmaya başlamasına rağmen yılın son ayına kadar devam etmiştir. Buna sebep olarak da, Tariş'in piyasadan da ortaklarından aldığı gibi barem usulü almak istemesi gösterilmiştir. Tüccarlar bu duruma karşı öteden beri geçerli olan teamül üzerinden mal satışı yapabileceklerini bildirmişlerdir. Çünkü Tariş baremiyle çarşı piyasası arasında barem tatbiki yüzünden kiloda 5-6 kuruş fark vardır⁴²⁷.

Bu yıl incircilik konusunda görülen bir diğer gelişme ise şudur: hurda incirlerin en büyük alıcısı olan Avustralyalıların bunu suni kahve imalında kullandıklarını dikkate

⁴²⁶ Aydın, 10 Ağustos 1955.

⁴²⁷ Aydın, 10 Eylül 1955.

alan satış kooperatifleri birliği Aydın'da da bir suni kahve fabrikası kurmak için girişimlerde bulunmalarıdır. Bu amaçla yabancı devletlerle temasa geçilmiş ve bir uzman getirilmesine karar verilmiştir. Gelecek olan uzman gerekli incelemeleri yaparak raporunu verdikten sonra fabrika için gerekli alet ve makinelerin getirilmesi için faaliyete geçirmeye karar verilmiştir⁴²⁸.

1950 yılında tütün satış sezonu açılır açılmaz Aydın, Germencik ve Söke'de tütünler bitmiştir. Çine'de yalnız 750 balya tütün kalmıştır. Söke de tek el 140-280 ortalama 232 kuruştan 166440, tüccar da 130-275 ortalama 220 kuruştan 453.000 kilo tütün satın alınmıştır. Çine de tek el 120-240 ortalama 185 kuruştan 287280 ve tüccar da 110-240 ortalama 170 kuruştan 1,060-080 kilo tütün satın almıştır. Halen ilçede 750 balya tütün kalmıştır. Tekelin piyasa da daima hazır bulunması neticesinde ilde yetişen tütünler tamamen satılmıştır. Fiyatları korumak konusunda da tekelin büyük yardımları olmuştur⁴²⁹.

1951 yılı tütün sezonunda satışları geçen yıla oranla ağır gitmiştir. İki günde Tekel 1288, tüccar da 10006 balya tütün satabilmiştir⁴³⁰. Aydın ve Germencik ilçelerinde: 170-210 kuruştan 476 balya tek el, 150-210 kuruştan 1300 balya tüccar olmak üzere 1776 balya tütün satılmıştır. Çine ilçesinde: 140-230 kuruştan 1.687 balya tek el, 140-220 kuruştan 13.931 balya tüccar olmak üzere 15.618 balya satılmıştır. Söke ilçesinde: 205-260 kuruştan 288 balya tek el, 165-260 kuruştan 2.154 balya tüccar olmak üzere 2.442 balya tütün satılmıştır. Satılan bu ürünler Kuşadası ile müşterektir. Ocak Ayının sonuna doğru tütün, Çine'de bitmiş Söke'de ise ancak yarısı satılabilmektedir. Aydın ve Çine'de tek el alış baremi önceki yıldan % 10 eksiktir. Almanya ile yapılan tütün satış müzakereleri de kesin bir sonuca bağlanamamıştır⁴³¹.

1952 yılında Ege tütün piyasası 1952 yılının Ocak ayında açılmıştır. Fakat ekilen alan ve elde edilen miktar bir önceki yıla oranla % 40 eksiktir. Ayrıca geçen yıl tütünlerin yerli firmalar tarafından işlenmiş, bu yıl ise Amerikan kumpanyasından başka yedi yerli firma tarafından işlenmiştir. Piyasada ise en hareketli bölge 275 kuruştan tütün satan Söke'dir. Çine bu yıl piyasada temkinli davranmış, Germencik de ise

⁴²⁸“Hurda İncirden Kahve Yapılacak”, **Aydın**, 3 Eylül 1955, s. 1.

⁴²⁹ “İlimizde Tütün Satışı”, **Aydın**, 26 Ocak 1950, s.1.

⁴³⁰ **Aydın**, 18 Ocak 1951.

⁴³¹ **Aydın**, 20 Ocak 1951.

piyasaya tütün sürme işlemi ağır gerçekleşmiştir⁴³². Tütün satışlarının seyri Ocak ayının sonuna doğru şu şekildedir: Aydın Germencik’de % 90, Söke’de % 85, Çine de ise mahsulün yarısı satılmıştır⁴³³.

1952 yılında Aydın ve Germencik ilçelerinde geçen yıldan 20 bin kilo fazlasıyla 170.000, Söke’de 200.000 ve Çine’de 1 milyon kilo tütün elde edilmiştir. Bu rakamlar dâhilinde İlde, geçen yıl üretilen 1.150.000 kilodan 220.000 kilo fazlasıyla 1.370.000 kilo tütün elde edilmiştir⁴³⁴.

1953 yılında tütün piyasası Çine’de 130-260 kuruştan 17.000 balya, Aydın ve Germencik’te 150-240 kuruştan tüccar 3000 balya, tekel 531 balya tütün almıştır. tütün satışı ile açılmıştır. Her iki bölge de üretimin üçte ikisi satılmış durumdadır. Bu iki ilçedeki tütünler iki günde tamamen satılmıştır. Söke ilçesinde ise tüccar 170-240 kuruştan 3300, tekel 160-260 kuruştan 1000 balya tütün almıştır⁴³⁵.

1954 yılında, tütün ekimi geçen seneden fazladır. Çünkü geçen sene fiyatların uygun olması sebebiyle tütün yerine pamuk eken bazı üreticiler, bu yıl pamuktan zarar edip tekrar tütün ekmeyi tercih etmiştir. Bu yıl dikkat çeken bir diğer noktada öteden beri geniş miktarda tütün ekenlerin sayısının azalması ve ekim sahalarının daraltılması ekicilerin genel itibariyle küçük çiftçilere verilmesidir. Bu yıl Çine’de tütüncülük aile ziraatı haline gelmiştir ki buna sebep olarak işçi bulma güçlüğü gösterilmiştir. Aynı zamanda bu yıl bölgede havaların kurak gitmesi sebebiyle tütün üretiminin az olacağı tahmin edilmiştir. Germencik ilçesinde ise gittikçe rağbet gören tütün ekimi bu yıl önceki yıldan fazla olmuştur. Ancak havaların kurak gitmesinden dolayı tütünler gelişmemiştir. Taban tarlalardaki tütünler sulanabilmiş fakat kır tarlaların daha fazla suya ihtiyaç duymasına rağmen bu tarlaların su ihtiyacı karşılanamamıştır⁴³⁶. Söz konusu yılda piyasa açılmadan beş ay önce tütün satışları başlamıştır. İncirliova ve Germencik’de 200-250 kuruş arasında satışlar yapılmıştır. Bu yıl rekoltenin eksik olmasından dolayı fiyatların geçen seneye oranla yüksek olacağı tahmin edilmesine rağmen küçük ölçekli çiftçi erkenden tütünü elden çıkarmıştır. Bu durum çiftçinin para

⁴³² “Ege Tütün Piyasası Pazartesi Açılacak”, **Aydın**, 12 Ocak 1952, s. 1.

⁴³³ “Tütün Satışları”, **Aydın**, 19 Ocak 1952, s.1.

⁴³⁴ “Tütünler Tespit Ediliyor”, **Aydın**, 12 Aralık 1952, s. 1.

⁴³⁵ **Aydın**, 9 Ocak 1953.

⁴³⁶ “İlimizde Tütün Durumu”, **Aydın**, 19 Haziran 1954, s.1.

sıkıntısı içinde olmasından kaynaklanmıştır. Tütüncülerden kesilen % 5 ek vergilerle tütüncüler bankasının kurulacağı söylenmiş fakat bu plan bir türlü hayata geçirilememiştir. Diğer bankalarında tütüncülerin ihtiyaçları olan krediyi tamamen karşılayamamaları tüccarı bu duruma iten sebepler arasında yerini almıştır. Bu durum karşısında Ziraat Bankası faaliyete geçerek kredi kooperatifi ortağı olan tütüncülere ödemelere başlamışsa da bazı tütün üreticileri bu miktarı yetersiz bulmuşlardır⁴³⁷.

1955 yılı tütün piyasasına, Aydın ve Germencik’de 6.000, Çine’de 24.000, Söke’de 6.200, Bozdoğan ve Karacasu’da 1.000 olmak üzere mevcut 33,2000 balya tütün girmiş, bunlardan 33 bin balyası piyasa açılır açılmaz satılmıştır. Fiyatlar ise sezon başında şöyle belirlenmiştir: Çine’de 240-315, Söke’de 250-335, Aydın, Germencik, Bozdoğan ve Karacasu’da 250-315 kuruştan açılmıştır. Bu yıl fiyatları geçen seneden ortalama 50 kuruş fazla olmuştur. Yine sezon başında önemli satışlardan birisi de Tekel Aydın Başmüdürlüğüne bağlı Denizli ve Isparta illerindeki 27000 balya tütündür⁴³⁸.

Bu yıl, 1948 yılında kurulması kararlaştırılan “*Türk Tütün Ekicileri Bankası*” tasarısı 7 Mayıs 1995 tarihinde hükümetçe hazırlanmıştır. Tütün üreticisinin sattığı tütün fiyatı tutarının 1948 yılından itibaren % 5, daha sonrada % 4 veya % 2 kesilmiştir. Ziraat Bankasına yatırılan bu paranın miktarı 68 milyon lirayı bulmuştur. Kurulacak bankanın sermayesi 100 milyon lira olarak belirlenmiş, kalan kısmında üretici tarafından kısa bir zamanda karşılanacağı sözü alınmıştır. Yurtta o tarihlerde üretilen tütün miktarı 100 milyon tonu bulmuş, bu işle geçinen aile sayısı 240’a ulaşmıştır. Her ailenin ortalama dört nüfusa sahip olduğu düşünülerek kurulacak olan bankanın en az bir milyon vatandaşın kaderini belirleyeceği hesaplanmıştır. Bankanın kuruluş amacı ise, memleketin önemli bir döviz kaynağı olan tütün üreticisinin daha uygun şartlar ve kredilerle masraflarını karşılayacak parayı temin edip, üretimi bollaştırmasını sağlamak olmuştur⁴³⁹.

Tütün ekicilerine ziraat bankası iki suretle yardımda bulunmuştur. Banka ve kredi kooperatifleri tarafından dönüm başına 50 lira çevirme kredisi verilmiştir.

⁴³⁷ Aydın, 21 Ağustos 1954.

⁴³⁸ Aydın, 5 Ocak 1955.

⁴³⁹ “Tütüncüler Bankası Kuruluyor”, Aydın, 7 Mayıs 1955, s.1.

Tütünler kırılıp ambalajlandıktan sonra ve ambarlandıktan sonra da ekspertize sonucu tespit edilen kıymetin % 50'si oranında banka tarafından avans ödenmiştir. Ziraat bankası Aydın şubesi bu yıl üretim masraflarının artmasını dikkate alarak ekicilerin zor durumda kalmamaları için tütünler henüz ambarlanmadan kilo başına 80 kuruş sürüm kredisi vermiştir. Ambarlama ve tespit işi bittikten sonra doğal olarak bu miktar kıymetin %50'sine kadar çıkmıştır. Diğer taraftan aydın bölgesinde tütünlerin ekspertize etmek üzere bölgeye gelen tekel eksperleri tütünlerin kalite bakımından çok iyi olduğunu, o günkü piyasaya nazaran ortalama 400 kuruş edeceğini ifade etmişlerdir⁴⁴⁰.

Bu yıl, Aydın Tekel Başmüdürlüğü çevresinde 1955 yılında tütün ekim alanları ve elde edilen miktar şöyle tespit edilmiştir: Bu yıl geçen yıldan 220 fazla olmak üzere 3278 hektar ekim yapılmış 61972 fazlasıyla 2.220.478 kilo tütün alınmıştır⁴⁴¹.

Tablo 7: 1950-1955 Yılları Arasında Aydın'da Tütün Ekilen Alanlar ve Elde Edilen Miktar⁴⁴²

Yıllar	1950	1951	1952	1953	1954	1955
Ekilen Alan	2. 590	1. 743	2. 200	2. 979	3.010	3. 229
Miktar	1. 794	1.140	1.574	2.071	2. 059	2. 330

Tablodan da anlaşılacağı üzere ele aldığımız yıllar itibariyle Aydın'da tütün ekilen alanlar (1951 yılı istisna olmak şartıyla) artmış bununla birlikte ekilen alanlardan elde edilen tütün miktarında da artış gözlemlenmiştir.

Yukarıda Aydın'da 1950'den 1955 yılına kadar, hem ülkeye döviz sağlaması hem de Türkiye'nin toplam ihtiyacının önemli bir bölümünü karşılaması açısından, tütün, pamuk, incir ve zeytinin üretim miktarları, piyasadaki durumları, üreticinin elde ettiği kar ve zarar durumları ve özellikle de DP hükümetinin İl'in tarımsal açıdan kalkınmasında büyük rol oynayan bu mahsullere uyguladığı politikalar verilmiştir. Bunları dışındaki tarımsal ürünlerin gelişim seyri ise şöyle olmuştur.

⁴⁴⁰ "Tütün Ekicilerinin Kredi ve Avans İşleri", **Aydın**, 20 Temmuz 1955, s.1.

⁴⁴¹ "İlimizde Tütün İstihali", **Aydın**, 22 Ekim 1955, s.1.

⁴⁴² **TÜİK**, Zirai Bünye ve İstihsal (1934-1950), s. 44.

1950 yılında Marshall Planından 148 bin ton buğday temin edilmiştir. Mevcut buğdaydan 120 bin tonu Kanada'ya ithal edilmiştir. İthal edilen buğdayın satış bedeli 10 milyon 453 dolar tutmuştur. Bu gelirin önemli bir kısmı ile döviz borçları kapatılma yoluna gidilmiştir⁴⁴³.

Aydın'ın sebze ve meyve ihtiyacını karşılayan Yenipazar'da, 1950 yılında sebze üretilebilmiştir. Sebzeçiler istihallerinin değerini alamadıklarından zor durumda kalmışlardır⁴⁴⁴.

1951 yılında, Ziraat Bankası, Aydın'da kuraktan hasar gören üreticiye dağıtılmak üzere Dalaman Devlet Üretme Çiftliği'nden 100 ton tohumluk buğdayla 30 ton arpa almıştır. Bu tohumluklar Aydın, Söke, Germencik ve Koçarlı'da ihtiyacı olan çiftçilere dağıtılmıştır. Bundan başka Aydın'a yerleştirilen göçmenlerin ihtiyaçları için de 3240 numaralı kanun hükmüne göre Söke'ye 28,900, Aydın merkezine 47.450, Germencik'e 31,650, Koçarlı'ya 18,620 kilo tahsis edilmiştir⁴⁴⁵.

Yine bu yıl Aydın'da Tarım Vekâletinin emriyle Söke ilçesi çiftçilerine tevzi edilmek üzere 175 ton buğday ile 71 ton arpa tohumluğu tahsis edilmiştir. Toprak mahsulleri ofisinden alınacak olan tohumlukların miktarının tespiti için Teknik Ziraat Müdürlüğü yetkilileri İzmir'e gitmiştir. Ayrıca yine o tarihlerde patates ziraatının gelişiminin denemesini yapmak üzere İzmir Ziraat Okulundan 200 kilo tatlı Amerikan patates tohumu ayrılmıştır. Bu deneme Aydın'ın Bozdoğan, Koçarlı ve merkez ilçelerinde yapılmıştır⁴⁴⁶.

1954 yılında Söke'de hububat hasatı fazla olmuştur. Fakat ilçe ofis satın alma çevresine sahip olmadığından, çiftçi buğdayın kilosunu 2-27 kuruştan satmış ve böylelikle her kiloda 3-4 kuruş zarar etmiştir. 1954 yılında ilçede hububat ekiminin fazla olduğu yetkililerce açıklanmıştır. Bu husus dikkate alınarak vaktinde ofis nezdinde teşebbüste bulunularak tedbir alınacağı umulmuştur. Eğer ilçede teşkilat kurulmuş olsaydı, İzmir teşkilatı ilçenin buğdaylarını aldığı takdirde Söke'den İzmir'e kadar 1-1,5

⁴⁴³ Aydın, 26 Ocak 1950.

⁴⁴⁴“Bozdoğan ve Yenipazar'da Pamuk ve İncir Müstahsillerinin Durumu”, Aydın, 21 Eylül 1950, s. 1.

⁴⁴⁵“Ziraat Bankası Tohumluk Hububat Dağıtıyor”, Aydın, 16 Ekim 1951, s. 1.

⁴⁴⁶“İlimize Buğday ve Arpa Tohumluğu Tahsis Edildi”, Aydın, 29 Ekim 1953, s. 1.

kuruş nakliye ücreti gideceğinden, çiftçi eline bu suretle 2-2,5 kuruş fazla para geçmiş olacaktı⁴⁴⁷.

Memlekette 1952 yılında sekiz ton buğday üretilmiştir. 1953 yılında ise havaların kurak gitmesinden dolayı rekolte % 50 hatta %60 oranında düşmüştür. Bu sebeple, geçen yıl bir 1,5 milyon ton buğday satın alan toprak mahsulleri ofisine, 1954 yılında ancak yarım milyon ton buğday verilmiştir.

Ekmeklik buğday ihtiyacı ofis tarafından temin edilen üç büyük şehrin ihtiyaçları 700 bin ton olduğu dikkate alındığında, bu yıl satın alınan buğday bu ihtiyacı karşılayacak tutarda değildir. Son zamanlarda İtalya ve Avusturya'ya yeni mahsulden 250 bin ton buğday satılmıştır. Başlıca buğday üretim bölgelerinden gelen haberlerde buğdayın 45-50 kuruşa kadar yükseleceği yolunda stokçu tüccarların propagandalarının etkisiyle, üretici ofise mal veremediği gibi, fiyatların çok fazla yükselmesi sebebiyle pazara da çıkamamıştır. Bu duruma tedbir olarak hükümet, hariçten buğday ithal etmek suretiyle fiyatların düşürülmesi yoluna gidileceğini bildirmiştir.

Buğday fiyatlarının artmasını takiben un fiyatları da yükselmeye başlamış bu durum karşısında belediyeler, ekmek gramlarını düşürmek yoluyla ayarlama mecburiyetinde kalmışlardır. Borsalardaki fiyat yükseldikçe yeni ayarlama yapmak mecburiyeti de devam etmiştir. Halkın başlıca gıda maddesi olan ekmek fiyatlarındaki bu yükselme diğer zaruri maddelerde de kendini göstermiştir. Dolayısıyla ofislerin dış pazarlara hububat satışını durdurması gerekmiştir⁴⁴⁸.

1955 yılının başlarında buğday fiyatlarında düşüşler görülmüştür. Amerika'dan buğday alınacağı haberleri üzerine borsalarda satışı fazla olan malların arasında buğday gelmiş ve kilosu 40 kuruştan işlem görmüştür. Hükümetin mubayaa kararından sonra ise en yüksek buğday fiyatı 34, en düşük buğday fiyatı ise 29 kuruş olmuştur⁴⁴⁹.

Bir zamanlar Nazilli ilçesinde çok iyi sonuçlar veren pirinç Ekimi 1955 yılında Söke-Bağnaz çiftliğinde başlamıştır⁴⁵⁰. Bu yıl elde edilen mahsul durumuna ait son tahminlere göre, hububat mahsulü geçen sene elde edilen 9.324 milyon tona karşılık bu

⁴⁴⁷ "Söke'de Buğday 27 Kuruş", **Aydın**, 26 Haziran 1954, s.1.

⁴⁴⁸ Osman Becerik, "Buğday Meselemiz", **Aydın**, 20 Ekim 1954, s. 3.

⁴⁴⁹ "Buğday Fiyatları Düşüyor", **Aydın**, 22 Ocak 1955, s. 1.

⁴⁵⁰ "İlimizde Pirinç Ekimi", **Aydın**, 13 Nisan 1955, s.1.

yılı 13.093 milyon ton olarak belirlenmiştir. 13 milyon tonluk hububatın 7,3 milyon tonu arpa, 700 bin tonu çavdar, 400 bin tonu yulaf, 120 bin tonu kaplıca, 800 bin tonu mısır, 75 bin tonu darı, 40 bin tonu pirinç ve 7 bin tonu ise kuşyemidir⁴⁵¹.

3.3.3. Zirai Mücadele ve İlaçlama Faaliyetleri

Cumhuriyetin kuruluşunu izleyen yıllarda Atatürk'ün önderliğinde her alanda başlatılan hızlı gelişme ve yeniden yapılanma, zirai mücadele alanında da kendini göstermiştir. 1950'li yılların sonuna doğru, tarımda kullanılan ilaçların artmaya başlaması üzerine bu konularda ayrıntılı araştırmaların yapılması ihtiyacı doğmuştur. 1950-60 yılları arasında iktidarda bulunan Menderes, bu ihtiyaçlar doğrultusunda çalışmalar yapmak üzere birçok teknisyeni görevlendirmiştir. Bu teknisyenler, Aydın'daki çiftçilere ilaçlama, hasat öncesi ve sonrası tarla bakımı gibi konularda eğitim vermek amacıyla, Aydın'a en yakın Zirai Mücadele Merkez olan İzmir Bornova Zirai Mücadele Enstitüsü'nden getirilmiştir. Menderes'e göre tarım, ziraatı ön plana alan böyle bir görüşle hareket ederek zirai kredi davasını, ziraat alet ve vasıtaları meselelerini hastalık ve haşerelerle mücadele, iyi tohum ve tohumları ıslah mevzularını, ziraat tekniğini ilerletme çarelerini ehemmiyetle yeni baştan gözden geçirerek yapılmalıdır⁴⁵². DP hükümetinin ekonomi programında da Türkiye'de tarımsal gelişmelerin devam edeceği önemle vurgulanmıştır. 1950-55 yılları arasında Aydın'da başta tütün ve pamuk olmak üzere tarlalar düzenli aralıklarla kontrol edilmiştir. Her ne kadar tarla bakım, temizlik, ilaçlama, çiftçi eğitimi işleri düzenli aralıklarla yapılmış olsa da iklim, salgın bitki hastalıkları sebebiyle üreticinin zor durumda kaldığı zamanlar da olmuştur. Aşağıda söz konusu yıllarda arasında Aydın'daki zirai bakım çalışmaları ile birlikte Aydın'ın tarımda önemli gelir kaynaklarından olan pamuk, tütün gibi ürünlerdeki hastalıkları araştırmamıza dâhil etmiş bulunuyoruz.

1949 yılı kışından itibaren çalışmalar hızlanmış, Merkez ilçesinde 2150, Bozdoğan da 745, Çine de 3770, Gemencik'de 525, Karacasu da 320, Koçarlı da 1450, Nazillide 1480 ve Söke de 1255 dekar olmak üzere 11695 dekar çekirgeli saha sürdürülmüştür.

⁴⁵¹“Hububat Pamuk ve Tütün Ekimi”, **Aydın**, 17 Aralık 1955, s.1.

⁴⁵²**TBMM, Tutanak Dergisi**, Dönem:9, Birleşim:3, Cilt:1 (29 Mayıs 1950), s. 28; ayrıca bu konuda bkz: Zafer Tunaya, **Türkiye'de Siyasi Partiler**, İletişim Yay., İstanbul, 1952.

Aynı yıl içinde Merkezde ilçede 430, Bozdoğan da 300, Çine de 170, Germencik de 139, Karacasu da 322, Koçarlı da 59, Nazilli de 340 ve Söke de 269 olmak üzere yabancı domuz öldürülmüştür⁴⁵³.

Cumhuriyetin ilanından itibaren zeytinciliğe verilen önem ve yapılan fedakârlıklardan olumlu sonuçlar alınmıştır. Söz konusu dönemde üreticinin bakım ve imarına ilişkin işlemleri büyük bir hızla yapılmış, zeytinlik alanlarda görülen hastalıklarla mücadele için gerekli tedbirler zamanında alınmıştır. DP hükümetinin tarım politikasında da zeytinciliğe büyük önem verilmiştir. Elde edilen mahsulün kalite bakımında olduğu gibi elde edilen miktar noktasında da gelişmesi, üreticiyi fenni ve lüzumlu bakıma alıştırtılarak üretimin artırılması ile birlikte zeytinyağı kalitesinin de yükseltilmesi için gerekli tedbirler alınmıştır. Zeytinciliği korumak için gerekli önlemler şu şekilde tespit edilmiştir⁴⁵⁴.

1. Gömme ve çukur usulünü terk etmek
2. Zeytinleri yaprak ve diğer bileşenlerinden temizleyerek bekletmeden sıkılmak
3. Zeytinyağı fabrikalarını geliştirmek ve yeni fabrikalar kurmak için milletlerarası kredi imkânlarından faydalanmak gerektiğidir. Böylece bölgenin muhtelif zeytin merkezlerinde modern tesislerde zeytinyağı fabrikaları kurularak üretimin artacağını vurgulanmıştır.

Aksi takdirde yarım kilo fazla yağ alınabilsin diye çukur ve havasız mekanlarda çürütülmüş zeytinler, mevcut tesislerde sıkılmaya devam edilirse, hem fiyat farkından hem de çeşitli telefler yüzünden milli servette büyük zararlar görüleceği belirtilmiştir⁴⁵⁵.

1950 yılında Merkez ve Germencik ilçelerinde köylüye, yaklaşık 1.168 dekar yabancı zeytinlik sahası dağıtılmıştır. Türkiye'nin en önemli zeytin yetiştiren bölgelerinden biri olan Aydın'da geniş bir yabancı zeytinlik sahası bulunmaktadır. Aydın merkez ve Germencik ilçelerini içine alan Aydın zeytin bakım bölgesinde tespit edilen yabancı zeytinlik sahası 57.020 dekar olup bundan 1950 Şubatına kadar 13, 168 dekarlık saha 452 vatandaşa dağıtılmış, bu miktardan da imarı tamamlanan 3295 dekarlık

⁴⁵³ "İlimizde Zirai Mücadele Çalışmaları", **Aydın**, 27 Nisan 1950, s.1.

⁴⁵⁴ "Zeytinciliğimiz", **Aydın**, 13 Haziran 1950, s.3.

⁴⁵⁵ "Zeytinciliğimiz Korumak İçin", **Aydın**, 26 Ocak 1950, s. 3.

zeytinlik, sahipleri olan 126 yurttaş adına tapuya tescil edilmiştir⁴⁵⁶. Sekizinci Büyük Millet Meclisinin çıkardığı tapulama kanunu ile toplanan zeytincilik kongresinde bu alanda alınan kararların uygulamaya konulması kısa zamanda gerçekleşmiştir⁴⁵⁷.

Bu dönemde halk ova zeytinciliğine daha fazla rağbet göstermiştir. Bazı bölgelerde incir ağaçlarının kök uyuzundan zarar görmüş olması, şiddetli soğukların incir bahçelerinde yaptığı etki sebebiyle incir mahsulünün değeri 1950 yılı ortalarında düşmüş bu sebeple de zeytinin daha fazla gelir getireceği düşünülerek zeytincilik faaliyetlerinde artış gözlenmiştir⁴⁵⁸. Halk, o yıllarda daha çok salamuralık zeytine rağbet göstermiş olduğundan, bakım teşkilatı, Mudanya, Gemlik, Burhaniye ve Edremit'ten 7800 aşı kalemleri getirilmiş bunlar, zeytincilikle faaliyetinde bulunan vatandaşlara dağıtılmıştır. 1950 yılında ise aşılana 80.000'e yakın ağaçtan %90'ı tutmuştur.

Zeytinlik alanların başıboş hayvanlar tarafından zarar görmemesi için gerekli tedbirler, hükümet tarafından verilen direktiflerle görevlendirilmiş ziraat elamanlarınca alınmıştır. 1950 yılı içinde Aydın'da mahsul veren zeytin ağacı sayısı 5, 500, 870 olarak tespit edilmiştir. Bu miktar her sene, mevcut zeytinliklere ilave edilen ağaçlar, yeniden yetiştirilen zeytinlikler ve devlet tarafından dağıtılıp aşılana ile birlikte 50.000'e kadar ulaşmıştır. Bu durumda bölgede bir dekar araziye isabet eden zeytin ağacı sayısının 20 olduğu belirtilmiştir. Şunu da belirtmek gerekir ki, şiddetli rüzgârlardan zarar görmüş ve zeytinlere en büyük zararı vermiş olan zeytin sineği ve zeytin güvesi gibi haşerelerle mücadele için gerekli çalışmalar başlatılmıştır.

Çeşitli kültür bitkileri yetiştiren Aydın'ın ana mahsullerinden birini teşkil eden zeytin ve zeytin ve zeytinciliğin gelişimi ve ıslahını sağlamak amacıyla yapılmış olan çalışmalara paralel olarak devlet ormanları içinde ve dışındaki yabancı zeytinlik sahaları da 3573 sayılı kanun esaslarına göre kurulan komisyonlar aracılığıyla ilgilenilmiştir. Komisyonların bir haftalık çalışmaları sonucunda Germencik ilçesine bağlı Balatçık köyünde 2.600, Dağyeni köyünde 500, Dereköyü'nde 100, Çine ilçesinin Hacılebbeleni köyünde 200 ve Halaçlar köyünde de 1400 dekarlık yabancı zeytinlik sahaları tespit edilmiş olup bunlardan imara uygun olanların listesi hazırlanan raporla birlikte Ziraat

⁴⁵⁶ "İlimizde Zeytincilik Çalışmaları", **Aydın**, 18 Şubat 1950, s.3.

⁴⁵⁷ **Aydın**, 17 Haziran 1950.

⁴⁵⁸ "Zeytinciliğimiz", **Aydın**, 17 Haziran 1950, s. 3.

Vekâletine gönderilmiştir. Ziraat Vekâleti ise bu sahaları topraksız kimselere dağıtmak üzere parselleme işlemlerini başlatmıştır. Dağıtım elverişli yabani zeytinlik alanların toplam da 1500 dekar olduğu bildirilmiştir⁴⁵⁹.

Bununla birlikte zeytincilik ve orman kanununun birbirine uymayan hükümlerinin, zeytincilik faaliyetlerine engel olduğu kabul edilmiştir. Aydın bölgesindeki zeytinler, dağlık ve ovalık zeytinlik gibi iki ayrı özellik göstermiştir. Çoğunluğu teşkil eden dağ zeytinlerinin % 85'i aşılalmıştır. Dağlık arazideki bu ağaçlar çok meyilli yerlerde bulduklarından, toprağın işlenmesi güçtür. Dolayısıyla bu ağaçların dibine setler yapılarak düzenli olarak bakımları sağlanmıştır. 1949 ve 1950 yıllarında bu usulle imar olunan zeytinler, % 50'yi geçmiştir.

Dağ bölgelerindeki zeytinlerin ormanla bir arada olmaları imarı güçlendirmiştir. Bu gibi zeytinlik alanların çoğu tapuya tescil edilmemiş bulunması da dikkate alınmasının gerekli olduğu düşünülmüştür. Bu bölgelerin bakımı için gerekli masraftan kaçınılmamıştır. Aydın köylüsü özellikle de 1950 yılında bu sahadaki özel alakadan dolayı hükümete güvenlerini sıkça dile getirmişlerdir⁴⁶⁰.

Aydın'da 1950 yılı itibariyle 6 milyon zeytin ağacı vardır. Budanan zeytinlerin takip eden yıllarda gösterdiği gelişme ve verim kabiliyetinin artması, bölgenin zeytincilerini bu konu üzerinde hassasiyetle çalışmaya sevk etmiştir. 1949 yılında bölge bakım ustaları tarafından 4405 ve devamlı kurslardan yetişenler tarafından da 360.000 zeytin ağacı budandığı tespit edilmiştir.

Pamuk ziraatı ise 1950 yılında geçen yıla oranla daha fazla gelişmiştir. Bu dönemde çiftçi, bir taraftan maliyeti düşürmek, bir taraftan da hâsılatı yükseltmek için elinden gelen gayreti göstermiştir. Üste üste pamuk ekimi yapılmasından dolayı tarlaların yorgun düşmemesi için gerekli tedbirler alınmıştır. Bunlar arasında kimyevi gübre kullanılmasının zaruri görülmesi de bulunmaktadır⁴⁶¹.

1950 yılının pamuk mahsul durumu bahar aylarının soğuk geçmesi sebebiyle aksamış ve tarlalarda “*Yanıkara*” denilen bir hastalık meydana gelerek, pamukların

⁴⁵⁹ “Zeytincilik”, **Aydın**, 16 Temmuz 1955, s.3.

⁴⁶⁰ “Zeytinciliğimiz”, **Aydın**, 13 Haziran 1950, s. 3.

⁴⁶¹ “Ege Bölgesi Pamukçuluğu”, **Aydın**, 24 Haziran 1950, s. 3.

normal büyüme süresini uzatmıştır. Uzman kişiler tarafından pamuk tarlalarının denetlenmesi sonucu, bu alanların azot ve potas ihtiyacını karşılamak için dinlendirilmesi gerektiği tespit edilmiştir. 1950 Haziranında havaların ısınması ile bu hastalık ortadan kalkmış, pamuklarda normal büyüme başlamıştır.

Bu yıl, devam eden şiddetli kuraklık ve Nazilli ovasındaki kanallar aracılığıyla çekilen sular yüzünden Söke pamukçuları zor durumda kalmıştır⁴⁶². Kötü hava şartlarının etkisiyle pamukçuluk zarar görmüştür. Büyüme döneminde bolca suya ihtiyacı olan pamuk, Menderes Nehri'nin sularının azalması ile pamukçuluk zor duruma düşmüştür. Muhalefet parti grubu üyeleri bu durum karşısında devlet sulama teşkilatının bir kısım yere fayda sağlarken bir kısım yere zarar vermekte olduğunu dile getirmiştir. Sulama bölgelerinde su ihtiyacının artmasına rağmen, Menderes nehri sularının barajlara çevrilmesi şiddetle eleştirilmiştir. Bu konuda hükümete gerekli uyarılarda bulunmasına rağmen yetkililerden bir cevap alınamamıştır⁴⁶³.

Aydın'ın başlıca pamuk bölgelerinden biri olan Yenipazar'da 1949 yılında ekilen 15.000 dönüme karşılık 1950'de 17.000 dönüm pamuk ekilmiş, önceki yıl üretilen 3.000.000 pamuğa karşılık 1950 yılında ancak 1.250.000 kilo üretim yapılabilmıştır. Bunun sebebi bölgeye esen poyraz rüzgâr ve bu bölge pamuklarına musallat olan kelebekler olarak gösterilmiştir. Tarımsal hastalıklarla mücadele için bölgeye gönderilen yetkili birim, inceleme yapmak üzere bu haşereden aldığı örnekleri Bornova Enstitüsü'ne göndermişse de zamanında müdahale edilmediği için gerekli fayda sağlanamamıştır⁴⁶⁴.

Türkiye'de pamukçuluğun gelişimi üzerinde önemle durulduğu 1950'li yıllarda pamuğa musallat olan haşaratın imhası meselesine büyük önem verildiği kaydedilmiştir. Marshall Planı çerçevesi dâhilinde getirilen ve Tarım Bakanlığında çalışmakta olan Amerika pamuk uzmanı Harris P.P. Smith bu mücadelede Amerika'da kullanılmakta olan modern makinelerden ve ilaçlardan yararlanılacağı bildirilmiştir. Araştırmaları sonucu kimyevi ilaçların tarif edildiği gibi kullanılmadığı ortaya çıkmış ve yanlış kullanımı önlemek için köylüyü bilgilendirme toplantıları yapılmıştır. Aynı zamanda bu

⁴⁶²“Söke Pamukçuları Zor Durumda”, **Aydın**, 29 Temmuz 1950, s. 1.

⁴⁶³“Pamukçularımız Zor Durumda”, **Aydın**, 3 Ağustos 1950, s.1.

⁴⁶⁴“Bozdoğan ve Yenipazar'da Pamuk ve İncir Müstahsillerinin Durumu”, **Aydın**, 21 Eylül 1950, s.1.

tür ilaçların bozulmasına engel olmak için uygun depolar hazırlanması için raporlar hazırlamıştır⁴⁶⁵. Germencik'ten Sultanhisar'a kadar olan bölgeyi içine almak ve bölgenin pamuk denetleme işleri ile meşgul olmak üzere merkezi Aydın'da olan bir pamuk kontrol merkezi kurulmuştur⁴⁶⁶.

1950'li yıllarda pamuklarda rastlanan hastalıklardan birisi de “*Thrips Salgını*”dır. İzmir ve Manisa pamuk sahalarında yapılan son tetkiklerde “*Thrips Salgını*” olduğunu Bornova Zirai Mücadele Enstitüsü tarafından bildirilmiştir. Pamukların körpe yapraklarının buruşması ve kıvrılması şeklinde görülen hastalık bitkinin büyümesini yavaşlatarak mahsulün geç toplanmasına dolayısıyla da azalmasına neden olmaktadır. Söz konusu yıl pamuklarda “*Thrips*”, “*Yaprak Biti*” ve diğer emici böceklerle birlikte zarar vermiştir. “*Thrips*”e karşı en etkili ilaç olan DDT yaprak bitlerini öldürmez hatta çoğalmasına bile neden olabileceği belirlenmesi üzerine, teknik personel, *Yaprak Biti* ve *Thrips*'in ortak tahribat yaptığı yerlerde dekar başına 30-35 gr Nicetox, Nikotin Sulfat benzeri ilaçlar kullanarak toprağın bir sonraki ekim sezonuna hazır olmasına zemin hazırlamıştır. Tütüncülükle ilgili teknik bilgi veren uzman kişiler İzmir, Bornova Zirai Mücadele Enstitüsünde eğitim almış kişiler arasından seçilmiştir⁴⁶⁷.

Sonbaharda yağış ve nemin artması ile birlikte kozalarda çürüklük yapan haşereler üremiştir. Özellikle de “*Pembe Kurt*” bulaşmış alanlarda verim önemli ölçüde azalmış ve hatta gelecek yılın mahsulünü de tehlikeye sokmuştur. Manisa ve İzmir bölgelerinde her ilkbaharda karşılaşılan “*Pembe Kurt*” pamuk hasatının durgunlaşması ve mahsulün gecikmesine sebep olmuş, döküm yapan bazı haşereler bu mevsimde çoğalmıştır. Ege bölgesinin hemen her yerinde görülebilen köşeli leke hastalığı da bu mevsimde artmış ve yapraklar üzerinde koyu lekeler çoğalmıştır. Bu durum bir sonraki sene mahsulü için de risk oluşturmuştur. Bu gibi riskleri önlemek için tarla temizliğine büyük önem verilmesi gerektiği vurgulanmış olup, gerek gazeteler gerekse radyo veya televizyon kanalıyla çiftçilere bu konuda uyarılarda bulunulmuştur. Tarla temizliği özellikle Ege bölgesi pamukçuluğunu tehdit eden en büyük tehdit olmuştur. Tarla temizliğinden amaç pamuk hasadından hemen sonra tarladaki sapların kör kozaların

⁴⁶⁵“Türkiye’de Pamukçuluğun İnkişafı”, **Aydın**, 16 Kasım 1950, s.1.

⁴⁶⁶“Pamuk Kontrol Komisyonu”,**Aydın**, 30 Ağustos 1952, s.1.

⁴⁶⁷“Pamuk ve Tütünlerde Thrips Salgını Görüldü”, **Aydın**, 19 Haziran 1953, s. 3.

birlikte kesilip yakılması veya sade parçalayıcı makinelerle tamamıyla parçalanmış sapsapların derin bir hafriyatla gömülmesidir. Bunların yapılmadığı yerlerde kör kozaların toplanıp yakılması, tarlaların inek, deve, koyun gibi hayvanlara bırakılarak kör kozaların kısmen de olsa imha edilmesi faydalı olacaktır. Zirai teknikerler, yağmurların geç başladığı, pamukların da erken olgunlaştığı yıllarda hasadın bir an evvel bitirilmesi ve pamuk zararlılarının daha fazla üreyip çoğalmasına meydan vermemek amacıyla pamuklarda yaprak dökücü ilaçlar kullanılması gerektiğini vurgulamışlardır. Bu tür ilaçlar, toprak neminin az olduğu ve pamuklar üzerindeki kozaların % 70'inin cevizden büyük olduğu zamanlar atılması gerektiği üzerinde de durulmuştur. İlaçlamadan 10 gün sonra yapraklar dökülmekte ve 25 gün içinde de kozalar tamamen açmaktadır⁴⁶⁸. Bu lekeler bir mantar hastalığının belirtileri olup ihmal edildiği takdirde yaprak ve meyve dökümüne sebep olabilmektedir. Özellikle taban, kutu ve kapalı zeytinliklerde ilaçlama mecbur hale gelecektir. Bu hastalıklara karşı tomurcukların açılmasından evvel yapılacak ilk mücadele % 5 bordo bulamacı püskürtülmelidir⁴⁶⁹.

1954 yılında da pamuklardaki pembe kurtla mücadele çalışmaları devam etmiştir. Şüpheli bölgeler çekirdekleri özellikle seçilerek, ekicilere dağıtılmıştır. Zirai mücadele teşkilatı, selektörden geçirilmemiş pamuk tohumu ekilmemesini sıklıkla kontrol etmiştir⁴⁷⁰.

İlaçlama konusunda yapılan yanlışlar tarlaları gezen teknik personel tarafından çiftçilere sıkça hatırlatılmış, pamuk tarlalarına yanlış ilaç atılmaması gerektiği üzerinde önemle durulmuştur. Pamukları sulamaya devam edilen yaz mevsiminde, tarlada nemin yükselmesiyle yer yer yaprak biti salgını bekleneceği tahmin edilmiştir. Nitekim İzmir ve Manisa pamuk sahalarında bazı pamuk üreticileri tarlalarında gördükleri yaprak bitlerine karşı DDT'li ilaçlarla mücadele etmiştir. Bornova Ziraat Mücadele Enstitüsü gerek gazeteler gerekse Ziraat Teşkilatı aracılığıyla DDT'li ilaçların yaprak bitlerine etki etmediğini ve hatta çoğalmalarına sebep olduğundan daha fazla zarar verebileceğini bildirmiş olmalarına rağmen bazı çiftçiler bu hataya düşmekten kendilerini kurtaramamışlardır⁴⁷¹.

⁴⁶⁸ "Pamukçulara Ögütler", **Aydın**, 13 Ekim 1953, s.2.

⁴⁶⁹ "Zeytin Yapraklarında ve Diğer Nebatlardaki Hastalıklar", **Aydın**, 16 Nisan 1954, s.3.

⁴⁷⁰ **Aydın**, 17 Nisan 1953.

⁴⁷¹ "Zirai Konular", **Aydın**, 7 Ağustos, 1954, s.3.

Ege pamuk sahalarında yaprak dökücü ilaç uygulaması iki amaçla yapılmıştır. Bunlardan birincisi, her yıl Eylül ayından itibaren salgın halde bulaşmakta olan “*Pembe Kurt*”, “*Yaprak Bit*”leri, “*Oxicarenuer*” gibi zararlılar ve koza çürüklüğü yapmakta olan hastalık ve zararlıların salgınlaşmasını önlemektir. İkincisi ise, mahsulü kış aylarına ve yağmurlara bırakmamak, hastalık ve haşerelerin daha fazla zarar vermesine meydan vermeden toplayabilmek ve tarla temizliğine bırakmaktır. Yaprak dökücü ilaçlarla pamuğun gelişmesi durdurulmuş ve olgun kozaların bir an evvel açılması sağlanmış olmaktadır. Diğer taraftan pamuğun mevsimsiz ve gereksiz çiçeklenmesini ve yeni yeni körpe tomurcuklar vermesini önlemekle, “*Pembe Kurt*”, “*Oxicarenius*” ve “*Yaprak Bitlerinin*” ağır şekilde salgınlar yaparak kör koza, çürük koza ve kalitesi rengi bozuk mahsul gibi sorunları da büyük oranda önlenmektedir.

Türkiye’de ve Ege de bu yıllarda yeni bir usul olarak tanınmaya başlayan yaprak dökme işlerinin uygulama şartları ve sonuçları ise şu şekildedir⁴⁷²:

Ege iklim şartları altında yaprak dökücü ilaçların Eylül başından itibaren uygulanmaya başlanmalıdır.

1. Denenmiş ve Bornova Mücadele Enstitüsünce tavsiye edilmiş olan yaprak dökücü ilaçların pamuk kalitesi üzerinde herhangi bir yan etkisi bulunmamıştır.
2. Yaprak dökücü ilaç uygulamasında zamanı belirlemek için bazı metotlar tespit edilmiştir. (A pamuk tarlasında azami çiçeklenmenin tespit edildiği zamandan bir ay sonra, B pamuk tarlasında en yeni kozalar bir aylık iken, C pamuk tarlasında pamuk toplanmaya başlanmadan 10 gün önce gibi) Ege iklim şartlarına en uygun yaprak dökme ilaç uygulaması zamanı tarlada cevizden büyük yeşil koza kesafetinin% 75’i aştığı zaman veya birinci el toplamayı takip eden birkaç gün içindedir.
- 3.Son zamanlarda yaprak dökücü ilaç bulunamaması yüzünden gelişi güzel materyalin veya tavsiye edilmeyen ilaçların yaprak dökücü ilaç olarak kullanılmaması ile pamuklarda renk değişikliği gibi sakıncalı durumlar ortaya çıkmıştır.
- 4.Yaprak dökücü ilaç uygulanan tarlalarda ilk yağmurlara kadar hayvan bırakılması bir ihtiyat tedbiri olarak faydalı olacağı düşünülmüştür.

⁴⁷²“Pamuklarda Yaprak Dökücü İlaçlar”, **Aydın**, 20 Kasım 1954, s.3.

5.Yaprak dökücü ilaç uygulamasından sonra pülverizatörlerin sodalı su ile temizlenmesi gerekmektedir

6.Yaprak dökücü ilaçlar orijinal ambalajlarında muhafaza edilmelidir.

Ege pamukçuluğu her sene biraz daha gelişirken pamuğun çeşitli zararlıları da yıldan yıla artmıştır. Bu durum karşısında pamuk üreticisine bir takım görevler düşmektedir. Bunların başında sonbahar ve kış aylarında yapılacak tarla temizliği gelmiştir. Tarla temizliği yalnız bir zarar veya hastalık durumunda değil, bunların oluşmasına meydan vermemek için uygulanan tedbirdir. Tarla temizliği ya el ile (sapların kesilip büyük yığınlar halinde yakılması) veya sap parçalayıcı makinelerle yapılmaktadır. Ege’de tarla temizliği koyun, keçi, sığır, manda, deve gibi hayvanların yardımıyla yapılmaktadır. Bazı bölgelerde çiftçi mallarını koruma teşkilatı hasattan sonra pamuk tarlalarına bu hayvanların bırakılmasına engel olmuşlardır. Hâlbuki kış aylarında pamuk tarlalarına ne kadar çok hayvan bırakılırsa tarla temizliğine o derecede yardım etmiş olacaktır⁴⁷³.

Temmuz sıcakları ile birlikte Menderes nehri suları azalmış dolayısıyla Nazilli Ovasına yeterli su sağlanamadığından verimliliğin azalması çiftçiği endişeye düşürmüştür. Ayrıca Nazilli’de devlet sulama tesisine 1951 yılında yeni kanal ilave edilmemiş, bu durumda daha fazla alanın sulanmasına engel oluşturmuştur⁴⁷⁴. 1951 yılının ortalarına doğru Menderes nehri 25 cm birden alçaldığı belirlenmiştir.

Yapılmakta olan tarla kontrolleri ve kör koza sayımlarına göre 1955 yılı sonbaharında da Ege Bölgesi pamuk alanlarında nem ve hararetin etkisiyle “*Pembe Kurt*” hastalığı meydana gelmiş, geçen yıllara nazaran bulaşma sahası genişlemiştir. Ege bölgesi pamuk sahalarında 1951 yılından beri ilk defa bu yıl dikenli kurt üçüncü el pamuklarda ekonomik değeri artırmıştır. Yapılan incelemeler sonucunda Aydın pamuk tarlalarının % 5’inde “*Dikenli Kurt*” tespit edilmiştir. Bu kurda karşı en etkili mücadele ilacı olarak tanınan “*Endrin*” dahi bu haşereye karşı etkili bir sonuç vermemiştir. Bu durum dikenli kurt ve hatta pembekurt gibi çok zararlı haşerelerle karşılaşmamak için tarla temizliği yapmanın gerekliliğini bir kez daha ön plana çıkarmıştır. Tarla temizliğinden kasıt tarlada kalan sap ve kör kozaların ya elle sökülüp yakılması veya

⁴⁷³ “Çiftçilere Öğütler”, **Aydın**, 1 Ocak 1955, s.3.

⁴⁷⁴ “Pamuk ve Su”, **Aydın**, 12 Temmuz 1951, s.3.

sap kesici makinelerle sapların parçalanmasıdır. Bu işlemin ardından tarlayı derince sürerek bu tür haşereler de derine gömülmüş olacağından ilkbaharda bunlarla karşılaşılma riski olunacaktır⁴⁷⁵.

1950 yılından 1955'e kadar geçen süre içinde zirai mücadele açısından tütüncülükte de önemli gelişmeler yaşanmıştır. 1953'de tütün rekoltesinin geçmiş senelere oranla fazla olmasıyla birlikte bu alanda yapılan çalışmaların yarar sağlandığını kanıtlamıştır. Bu mahsulün piyasada müşteri bulması ve ideal fiyatla ürünün elden çıkarılması, tütünlerin uygun şekilde işlenmesi ile mümkün olacağı düşünülmüştür. Ve bu sebeple Tütün Genel Müdürlüğü tarafından yayınlanan, 3437 sayılı kanunun 31. ve 32. maddelerinde ekici işleme usulleri hakkındaki 5701 sayılı nizamname hükümlerini yerine getirmek gerekliliği tütüncülükte uğraşan vatandaşlara izah edilmiştir. Bu hükümler aşağıdaki gibidir:

1. Halen baskı ve hevenkte bulunan tütünlerin tavını daima kontrol edilmelidir. Kendi tavi ile veya az tav vermek şartıyla kalıplanmaya çalışılmalıdır.
2. Kalıplama yapılırken dizileri teker teker gözden geçirmek, içlerine yanık, sonlama, karayeşil, ezik, basık, çürük ve hastalıklı yapraklar varsa ayıklamalıdır
3. Tütünleri yetiştirici kalıplayamadığı hallerde, bu işi ehliyetli ve bilgili kalıplamacılara yaptırılmalıdır.
4. Bir el ve bir boy sırasındaki diziler bir arada kalıplanmalıdır.
5. Düşük kaliteli ve hastalıklı dizileri miktarına göre bir veya birkaç denk içinde toplanıp kalıplanmalıdır.
6. Miktarın azlığından dolayı yalnız bir denge sığdırmak durumunda kalırsa, denk içindeki çeşitli dizilerin alıcı tarafından kolaylıkla görülebilecek şekilde dizilmesi sağlanmalıdır.
7. Kalıplama ileride alıcının bakım evinde işçi vatandaşların sırtlarında taşıyacakları düşünülerek, 60 kilodan fazla yapılmamalıdır.
8. Tütün denklere temiz ve yeni çul sarılmalıdır. Hastalık ve haşerelerle bulaşık ve eski bir halde bulunan çullar kullanılmamalıdır.

⁴⁷⁵ "Pamukçulara Öğütler", **Aydın**, 12 Kasım 1955, s.3.

9. Hazırlanmış kalıplar toprak üstünde bırakılmamalı, muhafazalı ve temiz yerlerde bulundurulmalıdır. Bu kalıplar sıklıkla alt üst edilmelidir.

Yukarıda yazılı tavsiyelerin yerine getirilmemesi halinde satış sırasında zarara uğrayacakları da bildirilmiştir. Bu tavsiyelere uymayanların tütünleri tespit dışı bırakılmış ve bunlar mahsullerini satabilmek için piyasa sonunu beklemek mecburiyetinde kalmışlardır⁴⁷⁶.

---

⁴⁷⁶ Aydın, 7 Ağustos 1953.

SONUÇ

14 Mayıs 1950 seçimlerinde DP'nin iktidara gelmesiyle birlikte siyasi hayata katılma bakımından büyük bir adım atılmış, yüzyıllardan beri ilk defa Türk halkı kendi iradesi ile yönetenlerini kendisi seçebilmiştir. Bu dönemi Türkiye ekonomisi tarihi içinde farklı kılan nitelik ise, 1947 yılından başlayarak devletçi ekonomiden, liberal pazar ekonomisine geçişin yaşanması ve ekonomi politikalarını bu anlayışın şekillendirmesi olmuştur. DP, daha çok sosyal bakımdan güçlü grupların desteğiyle iktisadi alanda devletçiliğe karşı özel teşebbüsü destekleyen bir tavır içine girmiştir. DP iktisadi alanda özel teşebbüsü desteklemesine rağmen devletçilik anayasada yer almaya devam etmiştir.

DP'nin on yıllık iktidarı döneminde Türkiye'de, özellikle ekonomik alanda önemli değişiklikler gerçekleştirilmiştir. Bu dönemde kırsal kesime özel bir önem verilmiş, traktör sayısında daha önceki yıllara - üç kat, işlenebilir toprak alanlarında 1,5 kat, toprak dağıtımında 11 kat, tarım ürünlerinde ise, yaklaşık iki kat artış sağlanmıştır. Türkiye'de karayolları ağının geliştirilmesi sonucunda, kırsal kesimdeki ekonomik yapıda ve feodal ilişkilerde belli oranda da olsa bir çözüme başlamıştır. Bu dönemde izlenen tarımsal ağırlıklı politika, kırsal kesimde yaşayan geniş kitleleri önemli ölçüde memnun etmiş, DP bu memnuniyetin siyasal sonuçlarını seçimlerde almıştır.

DP iktidarı döneminde sanayide de önemli atılımlar olmuş, bu dönemde açılan 11 adet şeker fabrikası sayesinde, şeker üretiminde 4 kat; sayıları 10'u bulan çimento fabrikalarının üretimi sonucunda da bu üründe 5 kata varan artışlar sağlanmıştır. Elektrik enerjisinde ise, 4 kat dolayında bir artış gerçekleştirilmiştir.

1950-53 yılları arasında % 13'ü bulan büyüme hızı, sonraki yıllarda giderek düşmüştür. On yıllık dönemde bu hız, ortalama % 5 dolayındadır. Ulusal gelir, 1950'ye göre; % 50 artmış, sanayinin gayri safi milli hâsıla içindeki payı % 16'dan, % 22'ye çıkmıştır. Bu dönemde KİT'lerin hiçbiri satılmadığı gibi, sayılarının da artarak, 30'u bulunduğu görülmektedir. Bu dönemde özel girişime sağlanan geniş olanaklar sonucunda; 1960 yılına gelindiği zaman; 1950'ye göre, özel işyerleri sayısında yaklaşık 25 katlık bir

artış gözlenmektedir. Bu dönemde sanayide ithal-ikameci bir politika izlenmiş, montaj sanayine ağırlık verilmiştir.

DP döneminde, eğitim kurumlarında da önemli gelişmeler sağlanmış, daha önce üç olan üniversite sayısı, aralarında ODTÜ'nün de bulunduğu üç yeni üniversitenin daha açılması sonucunda 6'ya yükselmiştir.

On yıllık dönemde,1954'ten sonra enflasyonda hızlı bir artış gözlenmeye başlamış, bu dönemde sürüm 6 kat, dış borçlar ise, 1950'ye göre, 3,5 kat artmıştır. Aynı dönemde Türkiye'ye önemli ölçüde yabancı sermaye girişi olmuştur.

DP'nin serbest girişimi ve liberal anlayışı Türkiye'ye yerleştirmesi köylü kesimini ön plana çıkarmıştır. 1933'ten itibaren uygulanan ve artarak sertleşen devletçilik anlayışıyla birlikte göz ardı edilen ve sürekli yükü artan köylüler DP'nin özellikle ilk yıllarında tarıma dönük destek politikalarıyla nefes almışlardır. Makine üretiminin üç dört yıl içinde yaklaşık dört beş misli kadar artması ve tarımsal kredilerin yaygınlaştırılması köylülerin ilerlemesi açısından önemli etkenler olmuştur. DP hükümetlerinin Türkiye iktisat politikalarına getirdiği diğer bir katkı ise dış kredi ve yardımlardan azami derecede faydalanmaya çalışılması olmuştur. 1954'ten sonra DP, önceliği tarımdan sanayiye kaydırmasına rağmen, tarım kesimindeki gelişme devam etmiştir. Bu dönemde tarım sektörünün gelişmesini engelleyen faktörler özellikle, sermaye kıtlığı, donanım ve teçhizat darlığıyla altyapı yetersizliğidir. Amerika'dan alınan Marshall Planı ve DP'nin devlet imkânları tarım sektörünün ihtiyacını gidermeye yönelik kullanılmasıyla, gelişmenin önündeki engeller kaldırılmaya çalışılmıştır.

Marshall Planının uygulanmaya başlanacağı dönemde Türkiye nüfusunun % 81'ini teşkil eden tarım kesimi, milli gelirin % 50'sini ve memleketin asgari % 90 ihracatını temin etmiştir. Türkiye aslında bir tarım ülkesi olmasına rağmen, bu alandaki üretimi düşüktür. Marshall Planı bu amacın gerçekleştirilmesinin aracı olarak düşünülmüştür. Marshall Planı, Amerikalı uzmanların önerleriyle Türkiye'de tarımın modernleşmesini hedeflemiştir. Batı ile her alanda aynı politikayı izleyen DP hükümeti, ekonomik alanda da Amerikalı uzmanların öngördüğü paralellikte politikalar izlemiştir. Marshall Planı'nın kredileri kullanılarak, DP'nin köylünün oylarını istemesi sebebiyle de, tarıma büyük yatırım yapılmıştır. Yeni alanlar tarıma açılmış, traktör sayısı hızla

artırılmış, Ziraat Bankası kredileri genişletilmiş ve ucuzlatılmış, ürün fiyatları yükseltilmiş, köyle bağlantı kurmak amacıyla iş makineleri getirilerek karayolları ve liman, rıhtım gibi gerek ihracatın, gerekse o dönemde Türkiye’de üsler kurmaya başlayan Amerikan ordusunun kullanacağı tesislerin yapımına başlanmıştır. Amerikan raporları doğrultusunda, sanayileşme terk edilerek tarıma öncelik verilmiştir.

Savaş sonrası döneme toprak mülkiyeti üzerine tartışmalarla girilmesine rağmen, tarıma dönük tüm bu desteklemelerin sonucunda, tarımda değişim ve gelişim hızlanmıştır. Tarım kesimi, yalnız işlenen toprak alanı ya da traktör sayısının artışıyla değil, ürün dokusu ve üretim tekniğinde görüldüğü gibi niteliksel olarak da köklü bir değişime uğramıştır. Tarımsal alanların genişletilmesi ve makine ile yapay gübrenin üretimde kullanılması ve havaların çok uygun olması, bu dönemde tarımsal üretimi büyük ölçüde artırmıştır. Ürünlerin taşınması ve ihracatı kolaylaşmış, 1950’de başlayan Kore Savaşı yüzünden tarım ürünleri talebi ve fiyatı yükselmiştir. Marshall kredileri piyasaya bolluk getirmiş, bir yandan da savaş içinde karaborsayla biriktirilen sermaye, yatırıma dönüştürülmüştür. Kişi başına gelir 1950-53 arasında % 28 artmıştır. Ancak tarımdaki bu hızlı ve geçici bolluktan, uzun vadeli genel bir fayda sağlanamamıştır.

1954’te bir Amerikan ortaklığıyla ilk yerli traktör üretimine geçilmesi, büyük ölçüde yurtdışından getirilen parçaların birleştirilmesi biçiminde olmasına karşılık, dönemin tarıma öncelik veren politikasını yansıtmaları açısından önemlidir. Tarımda makineleşme, sermaye birikimi Türk tarımını bu dönemde az da olsa kapitalistleşme yoluna sokmuştur. Tarım kesiminin önemli bir değişim sürecine girmesi, başta traktör olmak üzere çağdaş girdi kullanımını artırmış, bu durum öncelikle işlenen alanın genişlemesi ve işgücü fazlasının kentlere akını sonucunu vermiştir. Tarım kesiminde genel olarak iyi yönde sonuçlar, büyük toprak sahiplerinin lehinde olmuştur. Toplumun tüm kesimlerinin refahını artıran bir gelişme olmamıştır.

Genişleyen tarım kesiminde yaratılan fazlalık tarım dışı sektörlerle aktarılması süreci, ancak 1955 sonrası dönemde hız kazanmıştır. Tüm bu değişim ve gelişmelere karşılık, tarım kesiminde üretim yapısı önemli ölçüde değişmemiştir. Tarım işletmeleri, esas olarak küçük ölçekli birimlerden oluşmaktadır. Bunun yanında toprak yoğunlaşması ve mevcut veraset sistemi dolayısıyla işletmelerin daha da yetersiz hale gelişi, köylü nüfusu köyden itmekte, bu ise köyden kente göçe sebep olmaktadır.

Tarımda üretim düşüşüne bağlı olarak ihracatın da hızla düşüşüne yol açmıştır. Tüm bu gelişmelerin bir sonucu olarak da Batı Avrupa'nın sanayi ülkelerine Türkiye'den göç eden insanların sayısı her yıl artmıştır. Öte yandan kişi başına ortalama gelir 1957'de 250 dolar iken 1965'de 190 dolara inmiştir. Üretim artışı, yılda % 3 oranında artan nüfusu karşılayamaz olmuştur. 1945 yılında ise çıkarılan ve toprakta bir ölçüde özel mülkiyeti sınırlayan Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu, bu dönemde uygulanamamıştır, toprakların % 80'i nüfusun 17,2'sine aittir.

Tarımsal tekniklerin öğrenilmesi amacıyla Marshall Planı kapsamında personel Amerika'ya eğitime gönderilmiş, yine bu dönemde Amerika'dan tohumluk getirilmiştir. Amerika, II. Dünya Savaşı sonrası silah üreten fabrikalarını, traktör üreten fabrikalara çevirmiş, hızlı şekilde bir anda traktör bolluğu oluşmuştur. Bu traktörler, Marshall Yardımı çerçevesinde Türkiye'ye de verilmiştir. Türkiye'de hibe olarak verilen traktörler, vatandaşa uzun vadeli kredi karşılığı, borç karşılığı satılmıştır. Zamanla borçlarını ödeyemez hale gelen üreticiler, tarımda işlerin iyi gitmemesi sebebiyle borçlarını ödeyemez hale gelmiş, sonucunda da üreticiler sahip oldukları toprakları borçlarını ödemek için ellerinden çıkartmak zorunda kalmışlardır. Bu işsizliğe, göç ve gecekondulaşmaya sebep olmuştur.

Tarımsal faaliyetlerden elde edilen gelirlerle ekonomisini güçlendiren Türkiye'nin, Marshall Planı'nın uygulamasıyla birlikte üretimi bitiren sonuçları; işsizliğe, göçe ve kentlerde önlenemez sorunlara yol açmıştır. Tarımı destekleyip, sanayi üretimini engelleyici öneriler getiren Marshall Planı yardımları Türkiye'nin tarımsal üretimini bitirmekle kalmamış, kırlardan kentlere taşınan birçok sorun yaratmıştır. Tarıma dönük ekonomi politikasının iflası ise kendisini yine sanayi alanında göstermeyecek, hizmet sektörünün genişlemesine yol açacaktır. Sanayi üretimi artmadan hizmetlerin genişlemesi ise yeni sorunlar doğurmuştur.

Genel olarak, tarım yoluyla ve dış yardımla kalkınmanın imkânsızlığını Türkiye örneği çok iyi yansıtmıştır. Bu dönemin en temel özelliği, ileri vadede girilen darboğazdan çıkmak ve ekonomiye hız vermek amacıyla yeni yardımlar alabilmek ve yabancı sermayeyi ülkeye çekebilmek için mümkün olan her türlü teminatı sunmaya hazır bir ortam yaratılmış olmasıdır.

Amerikan yardımlarının da artan miktarlarda olmasının arkasında ise, pazara dayalı dünya iş bölümünün planlanmasını sağlamaya yönelik özel talimatlar vardır. Amerika, hazırladığı plan ile Türkiye'yi sanayileş politikalarından vazgeçirmiş, sadece Batının temel ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik tarım ihracatçısı olması yolunda girişimlerde bulunmuştur. Zaten Türkiye'ye verdiği yardımlarını da bu yönde kullanma şartı koymuştur. Böylece tarımın milli gelir içindeki payı artışlarına karşılık, sanayi sektörünün payı düşmüştür. Bu durum, dönemin dünya ekonomisi ile hammaddeci ihtisaslaşmaya dayanan bütünleşme eğilimini doğal bir sonucudur. 1948 yılından itibaren Marshall Planı çerçevesinde elde edilen yardımlarla büyük ölçülerde tarımsal malzeme ve mekanizasyon elde edilmiş; yardımlar da amacın uygun olarak kullanılmıştır. Büyük miktarlarda traktör ve pulluk girişi olmuş ve tarımda kullanılmaya başlanmış ve gübre kullanımı da yaygınlaşmıştır.

Aydın'ı DP dönemindeki tarım politikaları merceği altında incelememizin temel sebebi Aydın'ın Adnan Menderes'in bu şehirde doğmuş olmasıdır. Çakırbeyli çiftliği Menderes'in çocukluğunu ve hayatını şekillendiren yer olmuştur. Menderes, Aydın'da bir çiftlik sahibidir. Dolayısıyla çiftçiyle iç içe olmuş, onların dertlerini dinlemiş, köylünün neye ihtiyacı olduğunu, nasıl refaha kavuşacağını bilmiştir. 1950 – 1955 yılları arası DP hükümetinin tarımsal alanda uyguladığı politikanın en verimli yılları olmuştur. Bu verimlilik Aydın'da da belirgin olarak kendisini göstermiştir. Marshall Planı çerçevesinde Aydın'a getirilmiş ziraat malzemesi ve zirai bakım teknisyenleri bu dönemde Aydın'ın tarımsal gelişmelerini hızlandırmıştır.

Bu dönemde makineli ziraata müsait toprağa sahip çiftçilerin ihtiyaçları ön planda tutulmuştur. Marshall Planı ile uygulamaya konan bu kalkınma programında, makine yardımının oynadığı rol büyük önem arz etmiştir. Marshall Planı aynı zamanda Amerika'dan getirilen eksperler vasıtasıyla teknik yardım imkânları da sunmuştur. Ayrıca, bu plan çerçevesinde makinelerin sağladığı faydayı köylüye anlatmak amacıyla ilde girişilmiş olan kampanyalardan istenilen sonuç alınmıştır. Marshall Planı idaresi fonundan Aydın köylüsüne 15.339.097 Türk lirası ayırmış ve ayrıca Ziraat Bankasının köylüye temin edeceği krediler de artırılmıştır. 1950 yılı itibariyle bu tutarın yaklaşık sekiz milyonu kullanılmıştır. Bu tarihe kadar köylünün söz konusu planla getirilen

makineleri tek parçalar halinde almış olmalarına karşın, 1950'li yıllarda köylü kendisi için gerekli olan makineleri bir bütün olarak almaya başlamıştır.

DP döneminde Aydın'da, arazisi dar buna karşılık nüfusu çok olan ve sonradan yerleştirilen göçmen nüfusa toprak sağlama sorumluluğa da unutulmamıştır. Bu konunun bir çözümü için uzun vade ile Ziraat Bankasından alınan para ile çiftliğin köylü adına satın alınması formülü bulunmuş, bu vatandaşlar topraklandırılmış, dolayısıyla tarımsal faaliyetlerine devam etme imkânına sahip olmuşlardır.

Tüm bu gelişmelere rağmen, olumsuz durumlar da bulunmaktadır. Bu girişimlerden azami verimlilik almak için, eski tecrübelerden yararlanılarak esaslı tedbirler alınmasının gereği de çok geçmeden kendini göstermiştir. Özellikle traktör ve diğer zirai makineleri kullananların tam ehliyete sahip olmamaları, bu aletlerden beklenen verimi sağlamaya imkân vermemiştir. Dolayısıyla bilinçsiz kullanılan makineler can ve mal kaybına neden olmuş bu durumda milli servete zarar verir hale gelmiştir. Ayrıca yedek parça ve tamir işlerinin de bu yöndeki zararları inkâr edilemeyecek bir gerçektir. Bir diğer olumsuz durum ise makineli ziraatın gelişmesi ile birlikte zirai kredi ihtiyacının da artmasıdır. Bu alanda son yıllarda Aydın'da bazı tedbirler alınmış, çiftçiye daha çok kredi sağlama imkânı bulunmasında rağmen bu da ihtiyacı tam anlamıyla karşılayamamıştır. Ziraat Bankası ve kredi kooperatiflerinden başka diğer banka ve mali kurumlardan da ihtiyaçlarını sağlama imkânı bulan büyük ölçekli çiftçiler karşısında, gelir sağlayabilmek ve hayatlarını idame ettirebilmek için tarımsal faaliyetlerde kaynak sağlayamayan küçük çiftçiler zor durumda kalmıştır. Bu durumda çiftçi elde ettiği mahsulünü hemen satmak ve borcunu ödemek mecburiyetinde kaldığından malını daima ilk piyasada elden çıkarmış, sonradan görülen fiyat yükselmelerinden faydalanamamıştır. Dolayısıyla makine ve çevirme kredisi taksitlerini tamamen ödeme imkânı bulamamıştır. Artan üretim masrafları hayat standartları ile birlikte artmaya devam etmiş, çiftçi ihtiyacı olan parayı temin etmek amacıyla başka kaynaklar aramak zorunda kalmıştır. Bu da yüksek faizle para almak veya mahsulünü erkenden düşük fiyata satmakla mümkün olmuştur. Ziraat Bankası ve kredi kooperatifleri tarafından o günkü mevzuat hükümlerine göre yapılan borç erteleme işlemleri de faydalı olmuşsa da bu konudaki sıkıntıyı gidermeye yetmemiştir.

1954'ten sonra üretim masraflarının sürekli olarak yükselmesine rağmen fiyatlar gerilemiş, hava şartlarının da bozulmasıyla birlikte verimlilik düşmüştür. Bu durum sadece pamuk üreticilerini değil incir, zeytin ve diğer istihsal madde müstahsillerini de aynı durum içine sokmuştur. Üretim yılını borçla kapatan çiftçiler ertesi sene için kendilerine açılan kredi ihtiyaçlarını kapatamadıkları için başka bir yolla ihtiyaç duydukları parayı temin etmek zorunda kalmışlardır.

Bir önceki iktidar döneminde büyük bir sorun teşkil eden sulama bu dönemde de varlığını sürdürmüştür. Sert iklim koşulları, Menderes nehrinin sularının bilinçsiz kullanımı ve ihtiyaçlara cevap verecek sulama kanallarının inşa edilmemesi gibi sebeplerle, nehrin mevcut suyu tarlaları sulamada yetersiz kalmıştır. Bu dönemde su motorlarının da yetersiz olması sebebiyle sebze tarlalarından tam verim alınamamıştır. Bu olumsuz durum, Aydın'ın en önemli gelir kaynaklarından biri olan pamuk üretimini etkilemiş, pamukçulukla geçinen çiftçiler zor durumda kalmıştır. Bu sorun özellikle Nazilli ve Söke ilçelerinde bulunan çiftçi vatandaşları etkilemiştir.

1930'lara kadar ihmal edilen zeytincilik faaliyetlerinde, DP'nin iktidarı döneminde Marshall Planı çerçevesinde modern zeytinyağı fabrikaları kurulması ile büyük bir hamle atılmıştır. Bu dönemde üretim, bakım ve imara ilişkin işlemler büyük bir hızla yapılmış, zeytinlik alanlarda görülen hastalıklarla mücadele için gerekli tedbirler zamanında alınmıştır. Yabancı zeytin alanları tapulandırılmak koşuluyla topraksız çiftçiye dağıtılarak hem bu alanların verimli alanlar durumuna getirilmesi sağlanmış, hem de çiftçinin üretim yapacağı tarlaya kira ödemek zorunda kalmadığı için elde edeceği gelir artmıştır. O tarihlerde Aydın'da mevcut fabrikaların eski sistem tesisler olmasından dolayı köylü zeytinlerinden kendi çabaları ile yağ çıkarma yöntemleri denemiş bu da doğal olarak verimi düşürmüştür. Bu zor durum karşısında, fabrikaları modernleştirmek amacıyla Marshall Planı dâhilinde sağlanan yardımlardan faydalanmak konusunda hükümete büyük sorumluluklar yüklenmiştir.

Marshall Planı ile bir taraftan Türkiye'de pamuk üretiminin artırılmasına çalışılırken, diğer taraftan da pamuğun dünya piyasalarına artan bir miktarda sürümü için projeler hazırlanmıştır. Tarım Bakanlığına bağlı olarak çalışmakta olan Amerikalı pamuk eksperleri, Türk pamuğuna dünya piyasasında daha fazla alıcı temin edecek projeleri kısa zamanda tamamlamışlardır. Memlekete yabancı döviz temini bakımından

pamuk ziraatının önemi yadsınamaz bir gerçektir. Bu gelişmede, pamuğun çırçırlanması önemli rol oynamıştır. Bu bakımdan Marshall Planı doğrultusunda yeni bir pamuk çekirdeği tasfiyehanesi ve bir pamuk çırçır fabrikası kurulmuş ve aynı zamanda pamuk çırçır makinesi fabrikalarını da modernleştirmişlerdir. Ancak bu dönemde şiddetli kuraklık ve Nazilli ovasındaki kanallar aracılığıyla çekilen sular yüzünden Söke pamukçuları zor durumda kalmıştır. Büyüme döneminde bolca suya ihtiyacı olan pamuk, Menderes nehrinin sularının azalması ile pamukçuları zor duruma düşürmüştür.

Bu dönemde çıkarılan yeni ihrac rejimi, Batı Anadolu'daki illerden ihrac olunacak buğdaylardan elde edilecek ihrac dolarlarının ithalat için ithalatçı tüccarlara tahsisine izin vermiştir. Üzüm ve fındık mahsullerinin ihracı için prim verildiği, hatta pamuğun ihracı için takasla ihracı kolaylaştırma tedbiri alındığı halde, incir mahsulünün bu derece ihmal edilmesi üreticiyi içinden çıkılması zor bir duruma düşürmüştür. Bunu kaldırılan takas sisteminin bir devamı olduğu kanaatinde olan incir müstahsilleri bu konuda şikâyetlerini defalarca dile getirmelerine rağmen yetkililerden cevap almak mümkün olmamıştır. Bu sene ihrac rejiminin ilanının geç bırakılmasından durumun ne olacağını bilmeyen ihracatçılar, teklifleri değerlendirememiş, dış pazarlara yüksek fiyattan satış yapamamışlardır. İncirlerin dış pazarlara satışında görülen duraklamaya, incir yetiştiren diğer memleketlerin rekabetlerinin büyük etkisi olmuştur. Türk incirinin şöhretini Avrupa ve Amerika pazarlarında korumasına rağmen rakiplerin oransız fiyat düşürmeleri bu pazarları kazanmalarını mümkün kılmıştır. Bu dönemde üçüncü kalite incirleri Avustralya almıştır. Avustralyalı üreticiler bu incirleri suni kahve yapmak için kullanmışlardır. Bu gelişme örnek alınarak Aydın'da da suni kahve fabrikası kurmak için girişimlerde bulunulmuştur.

1950-1955 yılları arasında Aydın incir piyasasında istikrarsız fiyat politikası uygulanmıştır. Bu tarihlerde Londra'dan gelen bir haberde alıcıların fiyat yüksekliği sebebiyle Türk ezmeleriyle ilgilenmedikleri, Portekizlilerin daha ucuz fiyat tekliflerinde bulduklarını bildirilmiştir. Aynı zamanda Amerika da fiyatlar yüksek olarak görülmüştür.

1953 yılına kadar tütün ekim alanları her yıl biraz daha azalırken 1954 yılında bu sahalar artmıştır. Çünkü geçen sene fiyatların uygun olması sebebiyle tütün yerine pamuk eken bazı müstahsiller, bu yıl pamuktan zarar edip tekrar tütün ekmeyi tercih

etmiştir. Bu yıl dikkat çeken bir diğer noktada öteden beri geniş miktarda tütün ekenlerin sayısının azalması ve ekim sahalarının daraltılması ekicilerin genel itibariyle küçük çiftçilere verilmesidir. Bu yıl Çine’de tütüncülük aile ziraatı haline gelmiştir ki buna sebep olarak işçi bulma güçlüğü gösterilmiştir. 1955 yılında, “*Türk Tütün Ekicileri Bankası*” tasarısı hükümetçe hazırlanmıştır. Tütün müstahsilinin sattığı tütün parası tutarının 1948 yılından itibaren % 5, daha sonrada % 4 veya % 2 kesilmiştir. Ziraat bankasına yatırılan bu paranın miktarı 68 milyon lirayı bulmuştur. Kurulacak bankanın sermayesi 100 milyon lira olarak belirlenmiş, kalan kısmında müstahsil tarafından kısa bir zamanda karşılanacağı sözü alınmıştır. Yurtta o tarihlerde üretilen tütün miktarı 100 milyon tonu bulmuş, bu işle geçinen aile sayısı 240’a ulaşmıştır.

1950’li yılların sonuna doğru, tarımda kullanılan ilaçların artmaya başlamış üzerine ilaçlama ve tarla bakım konularında ayrıntılı araştırmaların yapılması ihtiyacı doğmuştur. 1950-60 yılları arasında iktidarda bulunan Menderes, bu ihtiyaçlar doğrultusunda çalışmalar yapmak üzere birçok teknisyeni görevlendirmiştir. Bu teknisyenler, Aydın’daki çiftçilere ilaçlama, hasat öncesi ve sonrası tarla bakımı gibi konularda eğitim vermek amacıyla, İl’e en yakın Zirai Mücadele Merkez olan İzmir Bornova Zirai Mücadele Enstitüsü’nden getirilmiştir.

Sonuç olarak şunu söyleyebiliriz ki DP dönemi tarım ekonomisi, tüm Türkiye’de olmakla birlikte Aydın’da da 1950-1955 yılları arasında yükselme dönemi yaşamıştır. Türkiye’ye getirilen traktör sayısı ve çiftçiye sağlanan kredi miktarı 1955 yılına kadar çiftçinin durumunu göreceli de olsa düzeltirken, 1955 yılından sonra ihtiyaçlara cevap verecek nitelikten uzak kalmıştır. Çiftçi üretim maliyetlerini karşılayamadığı gibi, ürünlerin piyasada fiyat istikrarsızlığı da yıldan yıla artmıştır. Aydın için önem arz eden hem Türkiye’nin ihtiyaçlarını karşılamakta büyük bir paya sahip hem de ülke için önemli bir döviz kaynağı olan pamuk, tütün, zeytin ve incir adeta üvey evlat muamelesi görmüştür.

KAYNAKÇA

I. GAZETELER ve ARŞİV BELGELERİ

Anadolu
 Aydın
 Aydın Tarihi
 Demokrat İzmir
 Milliyet
 Vatan
 Zafer
 Resmi Gazete
 TBMM Tutanak Dergisi
 TBMM Kavanin Mecmuası
 Demokrat Parti Meclis Grubu Müzakere Zabıtları

II. İSTATİSTİKLER

Cumhuriyet Döneminde İstatistiklerle Türkiye 1923-1982, Türkiye Ticaret, Sanayi, Deniz Ticaret Odaları ve Ticaret Borsaları Birliği, Ankara, 1982.

TÜİK (1957), Zirai İstatistik Özetleri 1936-1956, Ankara.

TÜİK(1973), Türkiye’de Ekonomik ve Toplumsal Gelişmenin 50 Yılı, Ankara.

TÜİK(1981), Türkiye İstatistik Yıllığı, Ankara.

TÜİK(1981),Türkiye İstatistik Yıllığı (1981 Özel sayısı), Ankara.

TÜİK (1959), 1959 İstatistik Yıllığı, Ankara.

TÜİK(1992), İstatistik Göstergeler 1923-1990, Ankara.

TÜİK(1996), İstatistik Göstergeler 1923-1995, Ankara.

TÜİK(1968), Türkiye İstatistik Yıllığı, Ankara.

TÜİK(1951), Zirai Bünye ve İstihsal (1934-1960), Ankara.

TÜİK(1955), Zirai Bünye ve İstihsal (1946-1954), Ankara.

TÜİK(1959), Zirai Bünye ve İstihsal (1955-1958), Ankara.

III. İNCELEME YAPITLAR

A-KİTAPLAR

Ağaoğlu Ahmet (1994), **Serbest Fırka Hatıraları**, İletişim Yayınları, İstanbul.

Ağaoğlu, Samet (1993), **Demokrat Parti'nin Kuruluşu**, İletişim Yayınları, İstanbul.

Ağaoğlu, Samet (2003), **Arkadaşım Menderes**, Alkım Yayınları, İstanbul.

Ahmad, Feroz (1971), **Türkiye'de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi (1945- 1971)**, Bilgi Yayınevi, Ankara.

Ahmad, Feroz (1996), **Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945-1980)**, Kaynak Yayınları, İstanbul.

Akalın, Uğur Selçuk (2004), **Üç Dönem, Üç Ekonomi**, Set Yayınları, İstanbul.

Akşin, Sina (2004), **Yakınçağ Türkiye Tarihi**, Milliyet Kitaplığı, İstanbul.

Albayrak, Mustafa (2004), **Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti**, Phoenix Yayınevi, Ankara.

Altun, Ulaş (2007) **Marshall Yardımı ve Türkiye**, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Ankara.

Apatay, İhsan (1959), **Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu İzahı ve Tatbikatı**, Azim Yayınları, Konya.

Arcayürek Cüneyt (1985), **Yeni İktidar Yeni Dönem, (1951 – 1954)**, Bilgi Yayınevi, Ankara.

Armaoğlu Fahir (2000), **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi/1914-1995**, Alkım Yayınları, İstanbul.

Aslan, Erdal (2000), **Tarih Yazımında Yeni Yaklaşımları: Küreselleşme ve Yerelleşme**, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul.

Atatürk (1989), **Nutuk (1919-1927)**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara.

Atlan, Mehmet (2006), **Darbelerin Ekonomisi**, Hemen Kitap, İstanbul.

Avcıoğlu, Doğan (1997), **Türkiye'nin Düzeni, Dün-Bugün-Yarın**, Cilt:1, Tekin Yayınları, İstanbul.

Aydemir, Şevket Süreyya (1968), **İkinci Adam**, Remzi Kitapevi, İstanbul.

Aydemir, Şevket Süreyya (1999), **İhtilalın Mantığı ve 27 Mayıs İhtilalı**, Remzi Kitapevi, İstanbul.

Bademli, Raci (1986), **Türkiye'de Kentsel Araştırmaların Gelişimi: 174-1984**, Türk Sosyal Bilimler Derneği, Ankara.

Bağcı, Hüseyin (1990), **Demokrat Parti Dönemi Dış Politikası**, İmge Kitabevi, Ankara.

Balta, Ecehan (2002), **1945 Çiftçi Topraklandırma Kanunu, Reformu Karşı Reform mu?**, Praksis Yayınları, İstanbul.

Başkaya, Fikret (2009), **Devletçilikten 24 Ocak Kararlarına**, Özgür Üniversite Kitaplığı, Ankara.

Berktaş, Halil (1983), **Kabileden Feodalizme**, Kaynak Yayınları, İstanbul.

Bila, Hikmet (1999) **CHP(1919-1999)**, Doğan Kitap, İstanbul.

Birand, Mehmet Ali, Çaplı Bülent, Dündar, Can (2001), **Demirkırat Bir Demokrasinin Doğuşu**, Doğan Kitap, İstanbul.

Boratav, Korkut (1998), **Türkiye İktisat Tarihi(1908-1985)**, Gerçek Yayınevi, İstanbul.

Boratav, Korkut (1982), **Türkiye’de Devletçilik**, Savaş Yayınları, Ankara.

Cem İsmail(1970), **Türkiye’de Geri Kalmışlığın Tarihçesi**, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.

Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ekonomisi 1923-1978, Akbank Kültür Yayını, İstanbul, 1980.

Çakır, Çoşkun (2001), **Tanzimat Dönemi Osmanlı Maliyesi**, Küre Yayınları, İstanbul.

Çavdar, Tevfik (2008), **Bir İnkılâbın Günbatımı: 1908-2008**, İmge Kitabevi, Ankara.

Çavdar, Tevfik (2003), **Türkiye’nin Ekonomisinin Tarihi: 1908-1960**, İmge Yayıncılık, Ankara.

Çelebi, Mevlüt (2007), **Türk İnkılâp Tarihi**, Özal Matbaacılık, İzmir.

Çetin, Türkan (1997), **Cumhuriyet Döneminde Türkiye’de Köylü Politikaları (1923-1950)**, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, İzmir.

Danacıoğlu, Esra (2001), **Geçmişin İzleri: Yanı başımızdaki Tarih İçin Bir Kılavuz**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.

Demir, Şerif (2010), **Türk Siyasi Tarihinde Adnan Menderes**, Paraf Yayınları, İstanbul.

Doğan, Hulusi (2007), **Sanayinin Musikisinden Bilginin Türküsüne**, Detay Yayıncılık, Ankara.

Eroğul, Cem (1990), **Demokrat Parti Tarihi ve ideolojisi**, İmge Kitabevi, Ankara.

Gevgili; Ali (1981), **Yükseliş ve Düşüş**, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul.

Gönlübal Mehmet (1974), **Olaylarla Türk Dış Politikası**, AÜSBF Yayınları, Ankara.

Güçer, Lüfti (1983), **İktisat Tarihi Ders Notları**, İstanbul.

Günel, Erdoğan (2005), **Türkiye’de Seçim Sistemlerinin Siyasi Kurumlar Üzerinde Etkileri**, Turhan Kitabevi, Ankara.

Güran, Tefvik (1997), **İktisat Tarihi**, Der Yayınları, İstanbul.

Güven, Dilek (2005), **6-7 Eylül Olayları**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, Ankara.

Güven, Sami (1998), **1950’li Yıllarda Türk Ekonomisi Üzerine Amerikan Kalkınma Reçeteleri**, Ezgi Kitabevi, Bursa.

Hamitoğulları, Beşir (1977), **İktisat Tarihi Ders Notları**, Ankara.

Hatipoğlu, Zeyyat (1974), **Türkiye Ekonomisi**, Yakın Ofset Matbaacılık, İstanbul.

İnal, Tibet (2010), **Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti Farklılığı ve Dış Politikaya Yansıması**, Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: İzmir.

İnan Süleyman (2006), **Muhalefet Yıllarında Adnan Menderes**, Liberte Yayınları, İstanbul.

Karpat, Kemal (1992), **Türk Demokrasi Tarihi**, Alfa Yayınları, İstanbul.

Karpat, Kemal (2006), **Osmanlı’da Değişim, Modernleşme ve Uluslaşma**, (Çev.Dilek Özdemir), İmge Yayınları, Ankara.

Kazgan, Gülten (1985), **Ekonomide Dışa Açık Büyüme**, Altın Kitaplar, İstanbul.

Keleş, Ruşen (1986), **1951-1960 Yıllarında Kent Araştırmaları**, Türk Sosyal Bilimler Derneği Yayını, Ankara.

Keyder, Çağlar (1993), **Türkiye’de Devletler ve Sınıflar**, İletişim Yayınları, İstanbul.

Kıvılcımlı, Hikmet (1989), **Türkiye’de Kapitalizmin Gelişimi**, Biblotek Yayınları, İstanbul.

Köymen, Oya (2008), **Kapitalizm ve Köycülük**, Yordam Kitap, İstanbul.

Köymen, Oya (1999), “Cumhuriyet Döneminde Tarımsal Yapı ve Tarım Politikaları”, **75 Yılda Köyden Şehirlere**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.

Kurmuş, Osman (1982), **Bir Bilim Olarak İktisat Tarihinin Doğuşu**, Savaş Yayınları, Ankara.

Kuruç, Bilsay (1963), **İktisat Politikasının Resmi Belgeleri(Söylev, Demeç ve Yazıları)**, Ankara.

Kuyucuklu, Nazif (1982), **İktisadi Olaylar Tarihi**, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

Lewis, Bernand (1970), **Modern Türkiye'nin Doğuşu**, Arkadaş Yayınları, Ankara.

Manioğlu, Kenan (1950), **Türkiye’de Marshall Planı**, Devlet Bakanlığı Yayınları, Ankara.

Metinsoy, Murat (2007), **İkinci Dünya Savaşında Türkiye: Savaş ve Gündelik Yaşam**, Homer Kitabevi, İstanbul.

Mustafa Kemal Atatürk (1989), **Büyük Nutuk (1919 -1923)**, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, Ankara.

Okyar,Osman (2002), **Zirai Fiyat Politikası, Türk Tecrübesi**, Ekonomik ve Sosyal Konferansı Heyet Yayını, İstanbul.

Oskay Ünsal(1978), **Toplumsal Gelişmede Radyo ve Televizyon**, Ankara Üniversitesi Yayınları, Ankara.

Oran, Baskın (2001), **Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşı’ndan Bugüne Olaylar, Olgular ve Belgeler**, İletişim Yayınları, İstanbul.

Özbaran, Salih (1992), **Tarih ve Öğretimi**, Cem Yayınevi, İstanbul.

Öztürk, Kazım (1968), **T.C. Hükümet ve Programları**, Türkiye Büyük Millet Meclisi Vakfı Yayınları, Ankara.

Öztürk, Mutlu (2000), **Tarih Öğretiminin Yeniden Yapılandırılması**, Türkiye ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul.

Pamuk, Şevket (2011), **Osmanlı - Türkiye İktisadi Tarihi(1500-1914)**, İletişim Yayınları, İstanbul.

Pamuk, Şevket - Toprak Zafer (1988), **Türkiye’de Tarımsal Yapılar (1923-2000)**, Yurt Yayınları, Ankara.

Saçlı, Yurdakul (2009), **Türkiye’de Tarım İstatistikleri (Gelişimi, Sorunları ve Çözüm Önerileri)**, İktisadi Sektörler ve Koordinasyon Genel Müdürlüğü, Ankara.

Sahillioğlu, Halil (1989), **Türk İktisat Tarihi**, Menteş Kitabevi, İstanbul.

Sakaoğlu, Nejdet (1993), **Cumhuriyet Dönemi Eğitim Tarihi**, İletişim Yayınları, İstanbul,

Sencer, Muzaffer (1971), **Türkiye’de Köylülüğün Maddi Temelleri**, Nur Yayınları, İstanbul.

Sürgevil, Sabri (2010), **Bozdoğan**, Bozdoğan Belediyesi Kültür Yayınları, İzmir.

Tezel, Yahya Sezai (1994), **Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.

Tabakoğlu, Ahmet (2010), **Türk İktisat Tarihi**, Dergâh Yayınları, İstanbul.

Tekeli, İlhan (1998), **Tarih Bilinci ve Gençlik: Karşılaştırmalı Avrupa ve Türkiye Araştırması**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.

Tezel, Yahya (1982), **Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi(1923-1950)**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, Ankara.

Toker, Metin (1991), **DP Yokuş Aşağı(1954-1957)**, Bilgi Yayınevi, Ankara.

Toker, M. (1991), **Demokrasiden Darbeye 1957-1960**, Bilgi Yayınevi, Ankara

Tosh, John (2011), **Tarihin Peşinde**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, Ankara

Trak, Selçuk (1973), **İktisat Tarihi**, Bursa İktisadi ve Ticari Bilimler Akademisyen Yayını, İstanbul.

Tunaya, Tarık Zafer (1952), **Türkiye’de Siyasi Partiler**, Cilt:1, İletişim Yayınları, İstanbul.

Tuncer, Baran (1968), **Türkiye’de Yabancı Sermaye Sorunu**, Ankara Üniversitesi Yayınları, Ankara.

Turgut, Serdar (1991), **Demokrat Parti Döneminde Türkiye Ekonomisi: Ekonomik Kalkınma Süreçleri Üzerine Bir Deneme**, Adalet Matbaacılık, Ankara.

Türkiye’de Siyasi Dernekler II (1950), İçişleri Bakanlığı, Ankara.

Tütengil, Cavit Orhan (1977) **Kırsal Türkiye’nin Yapısı ve Sorunları**, Gerçek Yayınevi, İstanbul.

Türkiye Cumhuriyeti Milli Eğitim Bakanlığı(1973), Cumhuriyetin 50. Yılında Rakam ve Grafiklerle Millî Eğitimimiz, İstanbul.

T.C. Maliye Bakanlığı (1979), Aylık Ekonomik Göstergeler, Nisan-Mayıs-Haziran, Ankara.

T.C. Maliye Bakanlığı(1961), 1961 Bütçe Gerekçesi, Ankara.

Uran, Hilmi (2007), **Meşrutiyet, Tek Parti, Çok Parti Hatıralarım**, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.

Uyar, Hakkı (2012), **Vatan Cephesi (Türk Siyasal Yaşamında Cepheleşmelere Bir Örnek)**, Boyut Yayınları, İstanbul.

Ülken, Yüksel (1984), **Atatürk Ve İktisat**, İş Bankası Yayınları, Ankara.

Yavi, Ersal (2003), **İhtilalcı Subaylar, Türk Ordusu İçinde Gizli İhtilal Örgütleri**, Yazıcı Yayınevi, İstanbul.

Yetim, Gül (2006), **1939-1950 Yılları Arasında Türkiye’deki Sosyo-Ekonomik Durumun Çok Partili Hayata Etkileri**, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Yetkin, Çetin (1995), **Türkiye’de Askeri Darbeler ve Amerika**, Ümit Yayıncılık, Ankara.

Zeytinoğlu, Erol (1993), **İktisat Tarihi**, İstanbul.

Zurcher, Eric Jan (1999), **Modernleşen Türkiye’nin Tarihi**, İletişim Yayınları, İstanbul.

B-SÜRELİ YAYINLAR

Babüroğlu, Selahattin(1982), “Atatürk Dönemi ve Sonrası Kamu İktisadi Teşebbüsleri”, **Atatürk Dönemi Türkiye Ekonomisi Politikası ve Türkiye’nin Ekonomik Gelişimi Semineri**, Sayı: 23, Ankara.

Baytal, Yaşar (2007), “Demokrat Parti Dönemi Ekonomi Politikaları (1950-1957)” **Ankara üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, Sayı.40, Ankara.

Boratav, Korkut (1985) “Savaş Yıllarının Bölüşüm Göstergeleri ve Rantlar”, **Toplumsal Araştırmalar Dergisi**, Cilt:1, Ankara.

Bülbül, Bilgehan (2007), **Marshall Planı ve Türkiye’de Uygulanışı (1948-1957)**, (BasılmamışYüksek Lisans Tezi), Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Diyarbakır.

Cillov, Haluk (1965), “Türkiye Ekonomisi”, **İstanbul Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Sayı: 2 İstanbul.

Demir, Şerif (2012), “Bir Liderin Doğuşu: Adnan Menderes (1945-1954)”, **Başbakan Adnan Menderes’in Yaşamı ve Siyasal Mücadelesi** (Derleyenler: Dilşen İnce Erdoğan, Talip Kabadayı, vd.), Adnan Menderes Üniversitesi, Aydın.

Doğan, Hulusi (2007), “Sanayinin Musikisi Nasıl Başladı, Nasıl Bitti?”, Sümerbank Basma Fabrikasına Bir Bakış, **Ege Akademik Bakış**, Cilt:7, Sayı:2, İzmir.

Karabulut, Kerem, “Menderes Dönemi Türkiye’nin Ekonomi Politikası” **Türk Tarihinde Adnan Menderes Sempozyumu**, (Derleyenler: Dilşen İnce Erdoğan, Talip Kabadayı vd.), Adnan Menderes Üniversitesi, Aydın, 2012, s.343.

Kazgan, Gülten (2008), “Cumhuriyet Tarihinde Yaşanan Yapısal Dönüşümler” **Marmara Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi**, Sayı:43, İstanbul

Keyder, Çağlar (2006), “İktisadi Gelişme ve Bunalım” **Bilim Dergisi**, Belge Yayınları, İstanbul.

Keyder, Çağlar (2006), “Türkiye’de Demokrasinin Ekonomik Politikası”, **Bilim Dergisi**, Belge Yayınları, İstanbul.

Makal, Ahmet (2001), “Türkiye’de 1950-1965 Döneminde Tarım Kesiminde İşgücü ve Ücretli Emeğe İlişkin Gelişmeler” **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, Sayı:56-3, Ankara.

Margulies Ronnie- Yıldızoğlu Ergin (2006), “ Tarımsal Değişim”, **Bilim Dergisi**, Belge Yayınları, İstanbul.

Oktar, Suat- Varlı Arzu (2010), “Türkiye’de 1950-1954 Döneminde Demokrat Parti’nin Tarım Politikası”, **Marmara Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt: XXVIII, Sayı: 1, İstanbul.

Öz, Esat (1992), **Tek Parti Yönetimi ve Siyasal Katılım**, Gündoğan Kitabevi, Ankara.

Öz Karavar, Hilal (2012), “Adnan Menderes’in Siyasi Hayatında Önemli Bir Kırılma Noktası: Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu” **Başbakan Adnan Menderes’in Yaşamı ve Siyasal Mücadelesi** (Derleyen: Dilşen İnce Erdoğan, Talip Kabadayı vd.), Adnan Menderes Üniversitesi Aydın.

Özel, Oktay- Çetinkaya, Gökhan (2001), “Türkiye’de Osmanlı Tarihçiliği’nin Son Çeyrek Yüzyılı: Bir Bilanço Denemesi”, **Toplum ve Bilim**, S.91.

Şener, Şeref (2005), “Türkiye Ekonomisinde İkinci Dönem Liberal İktisat Politikaları”, **Yönetim Bilimler Dergisi**, Sayı.3, İstanbul.

Tellal, Erel (2002), “Uluslararası ve Bölgesel Gelişmeler Çerçevesinde SSCB- Türkiye İlişkileri(1953-1964), **Mülkiyeliler Birliği Vakfı Yayınları Tezler Dizisi**, Sayı:10, Ankara.

Temel, Adil (1999), “Büyüme, ekonomik Yapı Değişmeleri(1946-1997)”, **Toplum ve Çevre**, Sayı:2, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.

Toprak, Zafer (1986), “Türkiye’de Çağdaş Tarihçilik (1908-1970)”, Türkiye’de Sosyal Bilim Araştırmalarının Gelişimi, Türk Sosyal Bilimler Derneği, Ankara.

Yay Gürkan, Gülsüm (1994), ”1945-1960 Döneminde Tarımsal Gelişimin Değerlendirilmesi”, **Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt:1, Sayı:2, İstanbul.

C- ANSİKLOPEDİLER

Çavdar, Tefik (1984), “Demokrat Parti”, **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, Cilt:8, İletişim Yayınları, İstanbul.

Ergin, Feridun (2000), “Hürriyet Partisi”, **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, Cilt:8, İletişim Yayınları, İstanbul.

Keyder, Çağlar (1984), “ Türk Tarımında Küçük Köylü Mülkiyetinin Tarihsel Oluşumu ve Bugünkü Yapısı”, **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, Cilt:5, İletişim Yayınları, İstanbul.

Tabak, Serap (2002), “Serbest Cumhuriyet Fırkası”, **Türkler Ansiklopedisi**, Cilt:16, Ankara.

Tanör, Bülent (1984), “Sıkıyönetim”, **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, Cilt:8 İletişim Yayınları, İstanbul.

Yüceer, Saime (2002), “ Cumhuriyet Dönemi Çok Partili Hayata Geçiş Sürecinde İlk Girişim: Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası, **Türkler Ansiklopedisi**, Cilt:8, Ankara.

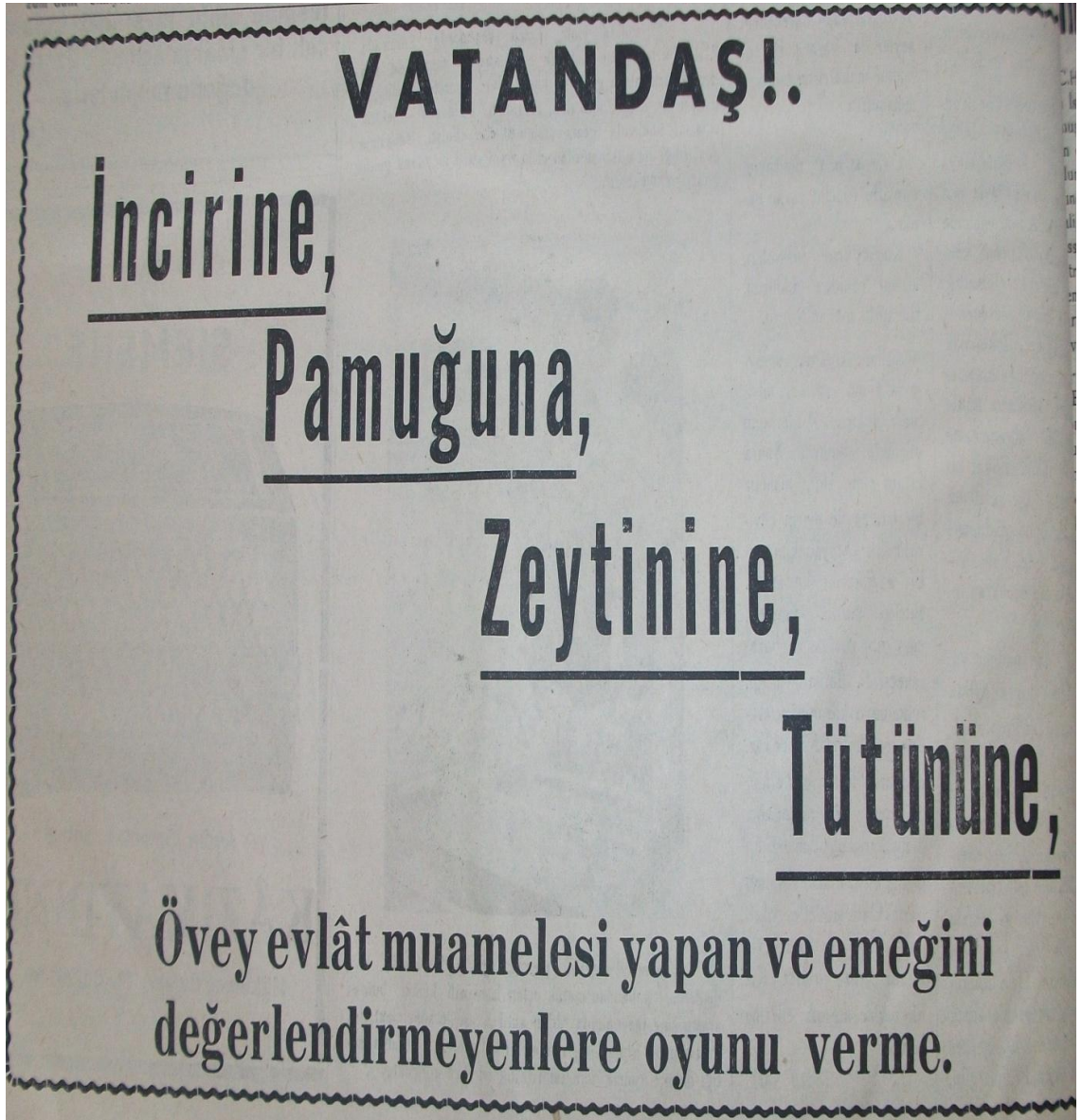
IV. DİĞER KAYNAKLAR

T.C. Başbakanlık, TC Hükümetleri [http//](http://)

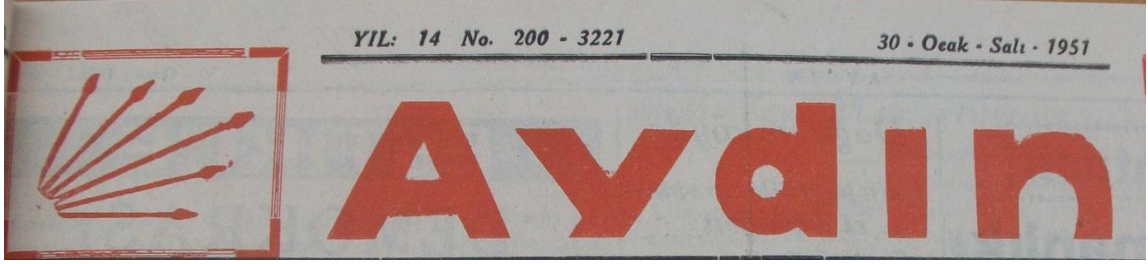
www.basbakanlik.gov.tr/sour.ce/index.asp?wpg=kabine&did=basbakanlik123474/

Erişim tarihi 26 Temmuz2012

EK 1

EK 2

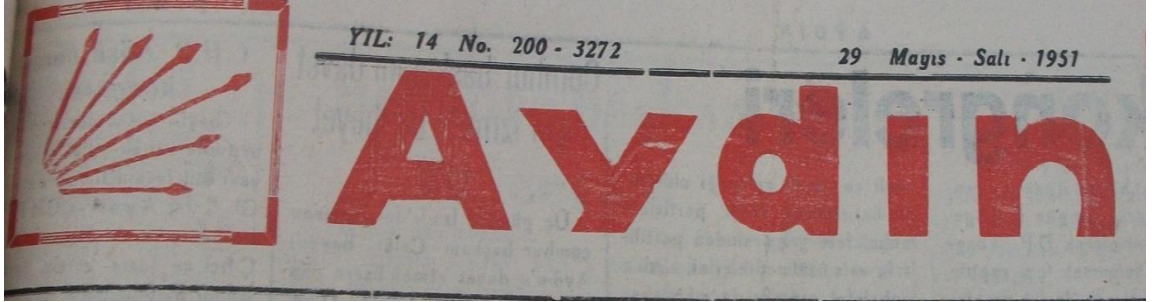
Ziraat bankamız 170 tonluk zeytinyağı loncasını tüccar ve müstahsilin emrine koydu

Ziraat bankası Aydın şubesi 170 tonluk zeytinyağı loncalarını ihzar ve dünden itibaren tüccar ve müstahsilin emrine koymuştur.

Gerek tüccar ve gerekse müs tehsil bunlardan kira ile faydalanabilecekleri gibi usulü dairesinde avans da alabileceklerdir.

Geç müdürümüzü bu hizmet ve başarısından dolayı da tebrik ederiz.

EK 3

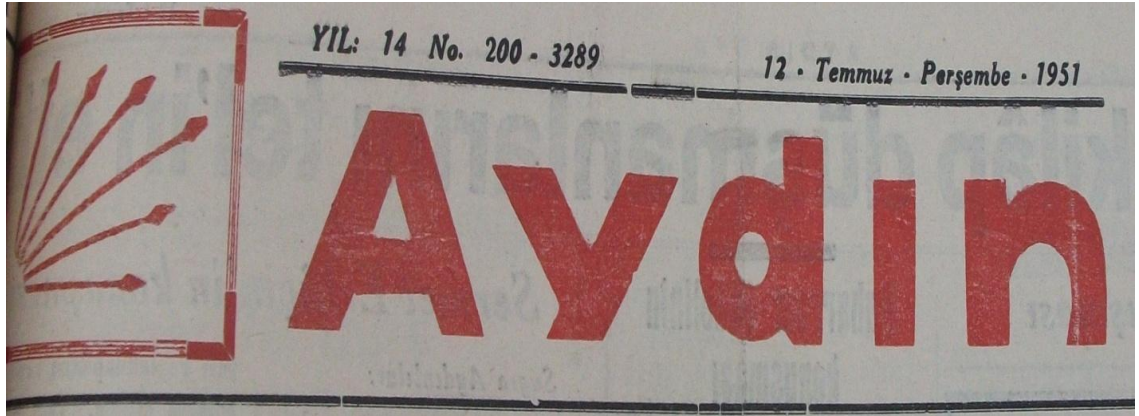

Pamuk Kredisi Dönümde 50 liraya çıkarıldı

Pamuk müstahsillerine Kredi kooperatifleri tarafından dönüm başına verilen 30 liralık istihsal Kredisinin 50 liraya çıkarılmasına Z. Bankası tarafından karar verildiği, bu husustaki emrin şubelere yakında tebliğ olacağı haber alınmıştır.

EK 4

Ziraat bankası

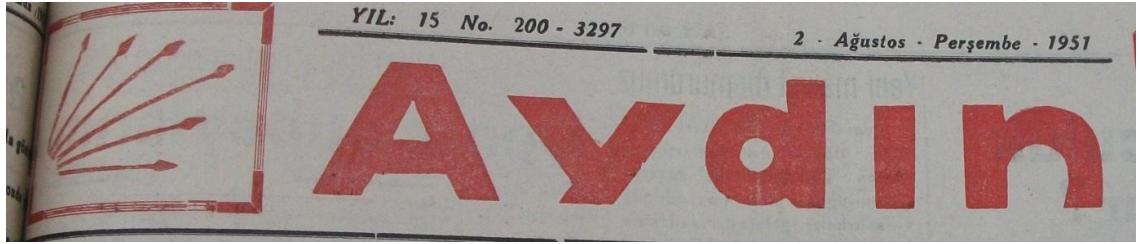
Bu yıl pamukculara daha geniş makyasda yardım ediyor

Ziraat bankası tarafından Kooperatif ortağı olan pamuk müstahsiline sulu pamuklar için dönüm başına (50), kırlar için de otuz lira çevirme kredisi vermektedir. Bundan başka kooperatif ortağı olmayan pamuk müstahsili ipotek mukabili ikrazattan faydalandırılıyor.

Banka, gerek Marshall yardımı ve gerekse serbest idhalatta bulunan ve anlaşması olan firmaların sattıkları traktör, motör ve diğer ziraî aletlerin bedelini dört sene ve ipotek veya kefalet mukabili finansla etmekte bundan %2,5-3 faiz almaktadır.

Bankanın çıkardığı tahvil basılatından da arzeziyen tesisi yapan çiftçilere de aynı faizle yardım edilmektedir.

EK 5

Pamuk müstahsili sıkışık durumda

50 kuruşu peşin 70 kuruştan alivre çığitli pamuk satışı alıyor

Bir pamuk müstahsili sayın Samet Ağaoğlundan vadini tahakkuk ettirmesini istiyor

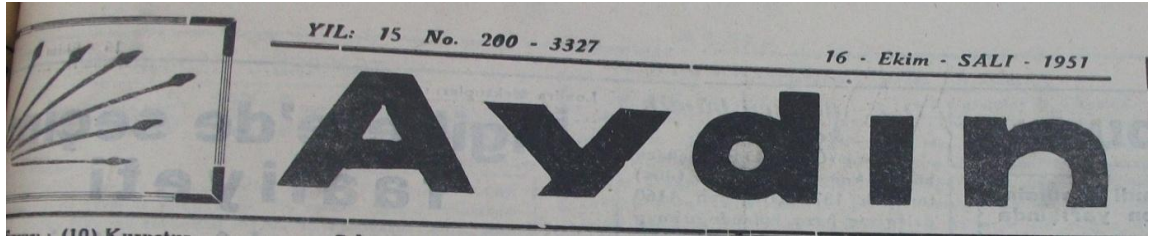
Bu yıl pamuk istihsal masrafı çok yükselmiş, kooperatiflerin pamuk müstahsiline dönüm başına sulak tarlalar için verdikleri 50 ve kuraklar için verilen 30 lira istihsal kredisi yetismediğinden müstahsil zor duruma düşmüştür. Filhakika bu yıl sulak tarlalar için dönüm başına masraf ortalama 60 lira olarak hesap edilmekte, icarla tutulan tarlaların icar parasının bu hesaba dahil bulunmadığı belirtilmektedir, temas ettiğimiz bir çok müstahsil bu hesabı kabul ve doğruluğunu teyit etmişlerdir.

Pamuk istihsale kadar hatta istihsalde de müttemadi masrafla meydana gelen bir mahsüldür. Bu sebeple sıkılan müstahsil şimdi tüccara baş vurmakta, şimdiden alivre satış yapmak mecburiyetinde kalmaktadır Şehrimizde bir firmanın elli kuru-

şunu peşin ödemek üzere 70 kuruştan alivre çığitli pamuk aldığı, bu şartla satıcı da bulunduğu bir vakıadır.

Başbakan yardımcısı sayın Samet Ağaoğlu'nun çiftçinin kredi ihtiyacının tamamen temin olduğu hakkındaki beyanatını hatırlayan bir pamuk müstahsilinin arzu ve dileğine tercüman olarak durumu kendisine duyuruyor, pamuk istihsal kredisinin bu günkü duruma nazaran hakiki ihtiyacı karşılayacak had ve seviyeye çıkarılmasını bekliyoruz.

EK 6

Ziraat bankası

«0»

Tohumluk hububat dağıtıyor

Ziraat bankası ilimizde kuraktan hasar gören müstahsile dağıtılmak üzere Dalaman devlet üretme çiftliğinden 100 ton tohumluk buğdayla 30 ton arpa almıştır. Bu tohumluklar M. Aydın, Söke, Germencik ve Koçarlıda ihtiyacı olan çiftçilere dağıtılacaktır.

Bundan başka ilimize yerleştirilen göçmenlerin ihtiyaçları için de 3240 No. lu kanun hükmüne göre Sökeye 28.900, Aydın merkezine 47.450, Germencik'e 31.650, Koçarlı'ya 18.620 kilo tahsis edilmiştir.

İlimizden temini mümkün olmayan bu tohumluk biran evvel tedarik ve hemen göçmenlere tevzi edilecektir.

EK 7

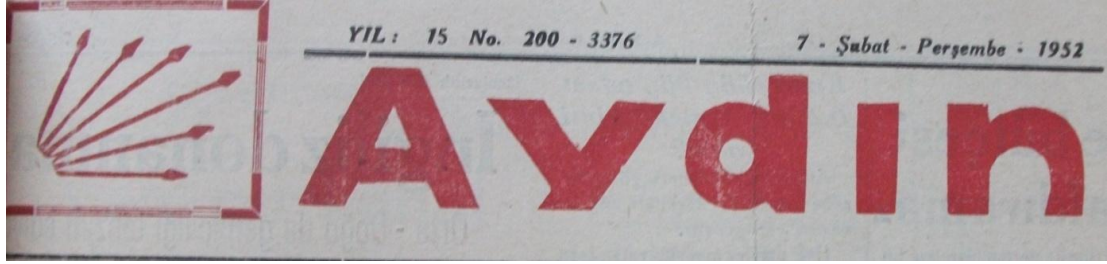

Ziraî kredi işleri

Meşrutiyet devrinde kurulan, mütareke ve onu takip eden düşman işgali yıllarının tesirile Cumhuriyet devrine varlığıyla yokluğu müsbet denilebilecek bir durumda intikal eden, Millî Aydın bankası, bugün 1,250,000 lira sermaye, 161,681 lira yedek akcası olan ve mevduat hesabı üçyüzbün lirayı aşan, malî bir varlık olarak muhite yararlı ve faydalı olabiliyorsa, bu tekamülü eski iktidarın iktisadî politikasının tesirile kazandığına şüphe edilemez.

Millî Aydın Bankası, son yıllarda ticarî ikraz muamelelerini biraz daraltarak işini daha çok, hissedarlarını teşkil eden tarım satış kooperatifleri ortaklarının ziraî kredi ihtiyaçlarını karşılamada teksif yoluna gitmektedir.

EK 8

Ziraat bankasında

Bölgemizde şimdiye kadar çiftçiye 600 Traktör ve motör temin edildi

Bir aydır başlayan tesis verimlendirme kredisine de devam edilecek

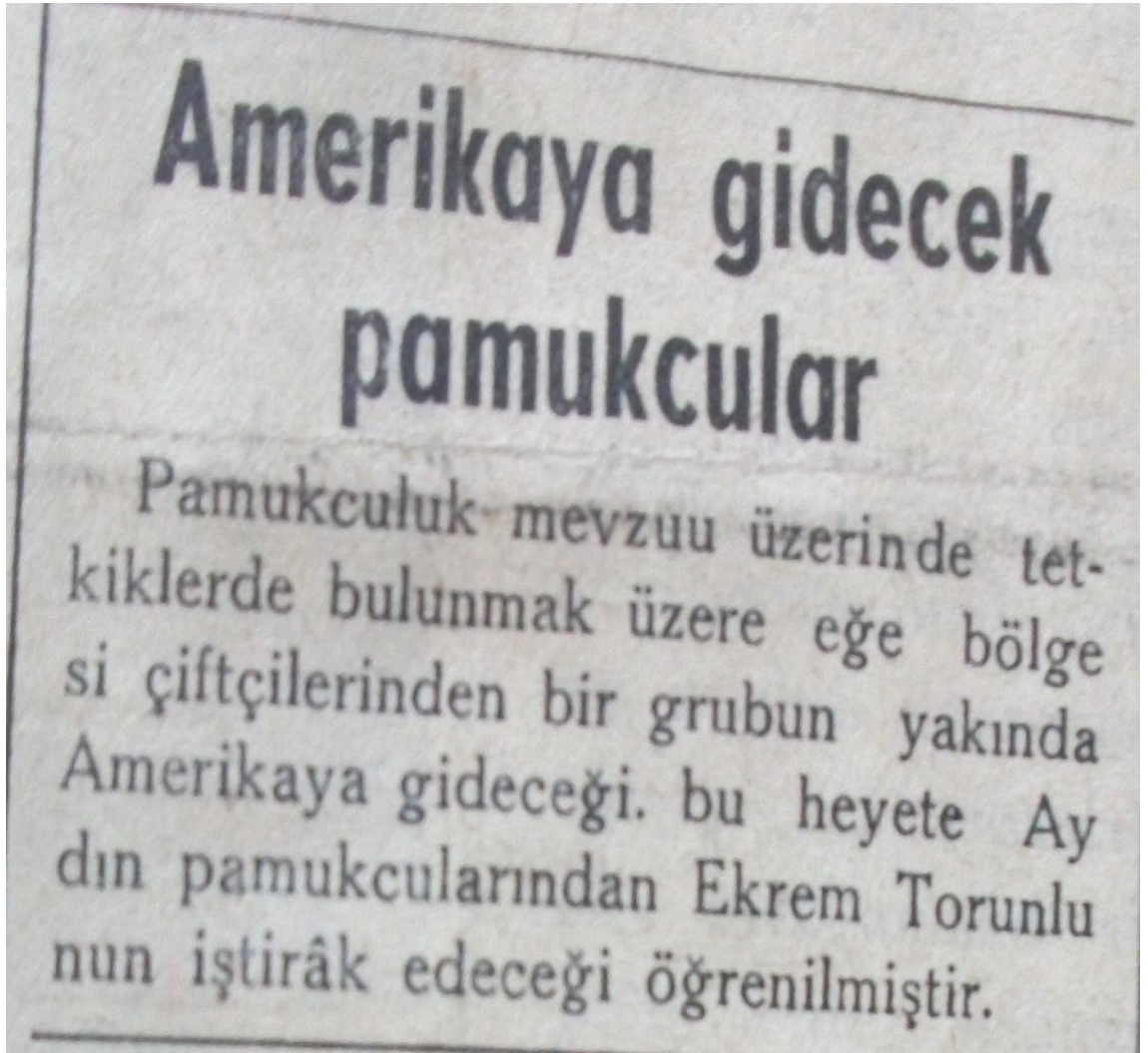
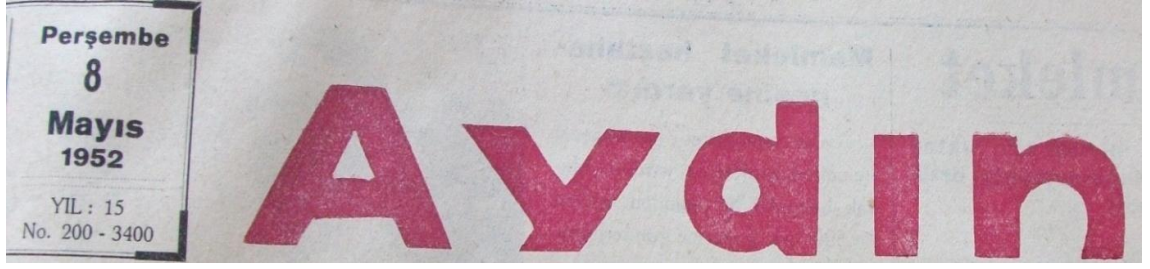

Ziraat bankası Aydın şubesi
Müdürü Kaşif Kutsal

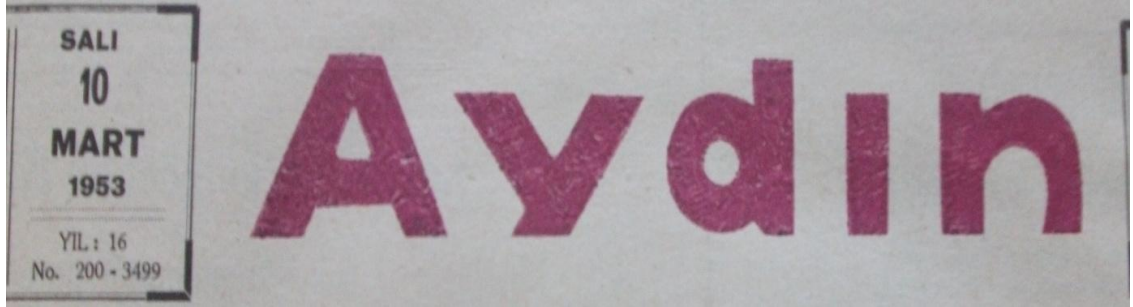
T. C. Ziraat bankası Aydın şubesinin yardımıyla bölgemiz çiftçilerine şimdiye kadar Mars-hâl plânı yardımı ve serbest ithalattan 600 dan fazla traktör ve motör veya traktörün bedelinin beşte birini peşin ödemek kalan yüzde sekseni dört yılda tahsil edilmek üzere bankaca verilmektedir.

Muhitimizde son yıllarda artıziyen tesisine verilen önemi dik kata alan banka, motörü mevcut olupda arteziyen açtıracak (devamı Sa. 4 Sü. 4 de)

EK 9

EK 10

İncirciliğin kalkınması

Köylerde örnek incir bahçeleri kuruluyor

* İncir ziraatının Teknik esaslara göre yetiştirilmesini köylüye öğretmek üzere Erbeyli bahçe kültürleri istasyonunun teklif üzerine Vilâyetimizin Germencik kazansına bağlı Hıdırbeyli köyünde 12, Koçarlı kazasının Sobucu köyünde 8, Dedeköyünde 6, Halilbeyli köyünde 5 olmak üzere Cema.n 68,5 dekarlık örnek incir bahçesi kurulmuştur.

Bu bahçelerin ilk tesis masrafları vilâyetçe temin edilmiştir. Örnek incir bahçelerinde köylüye, dikim, hafriyat, gübreleme, ve mücadele usulleri zaman zaman mahallî ziraat teşkilatı ile Erbeyli bahçe kültürleri istasyonunu elemanları tarafından gösterilecektir. Bu bahçelerin gelirleri doğrudan doğruya köy sandıklarına aittir.

Erbeyli bahçe kültürleri istasyonunun memleket incirciliğinin kalkınması hususunda göstermiş olduğu müsbet mesâi muhitde sevinç uyandırmıştır. örnek bahçelerin kurulma işlerine 953 senesinde de devam edilecektir. şimdiden gerekli tedbirler alınmıştır.

Aşağıdaki resimler kurulan örnek incir bahçelerinden birini göstermektedir.

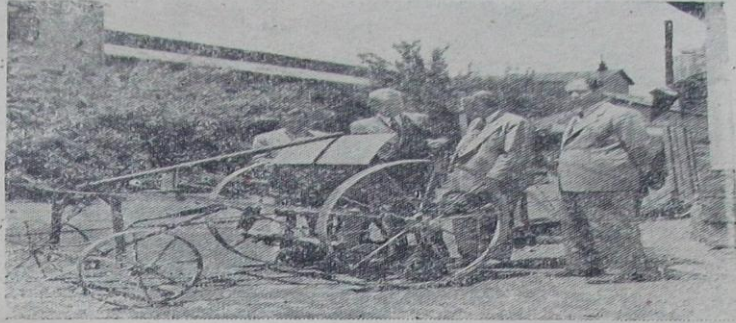
EK 11

CUMA
8
MAYIS
1953
YIL : 16
No. 200 - 3516

Aydın

Bugday istihsalinde Mibzerin mühim rolü

Modern bugday ekiminde, mibzer gayet mühim rol oynayan bir faktör haline gelmiştir. Ankara tohum üretme istasyonunda yapılan tecrübelerle de sabit olmuşturki, bugday tohumu toprakda 4 ilâ 6 santimetre derinliğe gittiği takdirde verimli olmaktadır. Halbuki elle serpi-

len bugday tohumunda bunun yüzde 25 ile 30 u bu derinliğe gidebilmektedir. Mibzer kullanıldığı zaman, bu nisbet derhal yüzde 85 e yükselmektedir.

Her ne kadar Marsahl planı vasıtasıyla Türkiyeye 9.000 yakın mibzer ile One-Ways ithal edilmişse de gene bunlar artmakta olan ihtiyacı karşıyamamaktadır. Türk köylülerinin büyük bir kısmı hala toprak sürme ve ekim işlerinde öküz ve at kullanmaktadır. Bu sebeple evvelce hazırlanan programa göre Tarım bakanlığı tarafından tatbik mevkiine konan esaslı projelerden biri köylüye, hayvanla çekilen sürme ve ekim malzemesi temin edilmesi ile alakalıdır.

Köylüye elzem olan mibzerler Türkiye'de de yapılmaktadır. Marshall planı karşılık fonlarından 3.000.000 lira ve Tarım bakanlığının bütçelerinden 8.000.000 lira ile Makine ve Kimya endüstri kurumu şimdi durmadan mibzerler ve diğer tarım malzemesini yapmaktadırki bunlar hayvanla çekilmektedir.

Yukarıdaki resimde, Makine ve Kimya endüstri kurumu müdürü, karşılıklı yardım teşkilatının (marshall planı) Tarım Bakanlığı nezdindeki müşaviri M. Leversohn

ve aynı teşkilatın sanayi kolu şefi M. Taylor ile birlikte, Ankara fabrikasında inşa edilen bir mibzerin yanında görülmektedirler.

Aşağıdaki rakkamlar, mibzerin önemini ve bunun Türkiye'de hububat istihsalinin artmasında oynayacağı rolü bir surette göstermektedir.

Bir köylü bir çift öküzle elle serpme sistemini kullanarak bir günde bir buçuk ilâ 2 dekar arazi ekebilmektedir. Aynı köylü, aynı öküzlerle çekeceği bir mibzer kullanmak şartıyla bir günde 10 dekar arazi ekebilir.

Bir köylü eliyle serptiği takdirde bir çift atla bir günde 3 ilâ 4 dekar arazi ekebilir. Halbuki aynı şahıs, aynı atlarla mibzer kullandığı takdirde bir günde 15 dekar arazi eker.

Elle ekilen tohumun yüzde otuzu zayi olur. Mibzer kullanılması bu miktar tohumun da kazanılmasına yol açmaktadır.

EK 12

Niçin, daima incire övey evlât muamelesi..

Diğer mahsullerden esirgenmiyen devlet himayesi, incir mahsulü için neden düşünülmez?

Serbest piyasa fiyatlarının, kooperatif bareminden aşağıya düşmesi tehlikesi vardır

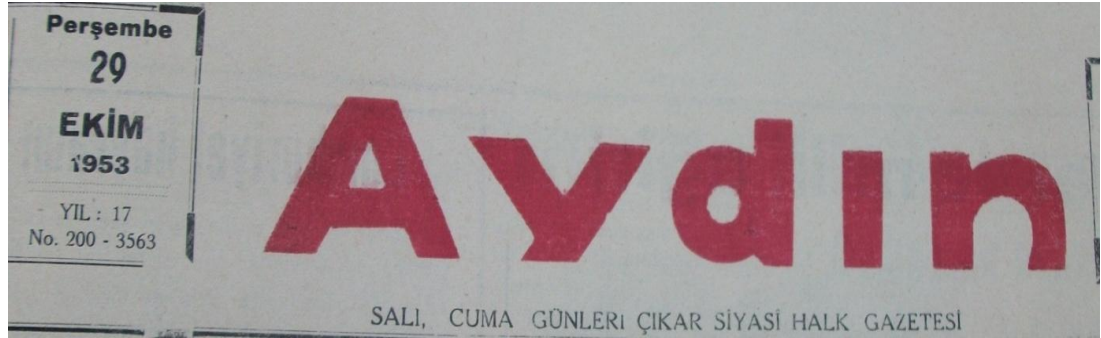
Yeni ihraç rejimi, cenup illerimizden ihraç olunacak buğdaylardan elde edilecek ihraç dolarlarının idhalat için ihracatçı tüccarlara tahsisine müsaade etmektedir. Bunun kaldırılan takas sisteminin başka nam ve şekildedevamından başka bir usul olmadığı kanaat ve mütalâasında bulunan tanınmış incir müstahsillerimizden bir zat incir mevzuu üzerinde bize şu malumatı vermiştir :

Bu sene ihraç rejiminin ilânının geç bırakılmasından durumun ne olacağını bilemeyen ihracatçular, vaki teklifleri karşılayamamış, iş pazarlara alivresatış yapamamışlardır. Bu durum incirlerimizin bu güne kadar ihracına

mani olduğu gibi, önümüzdeki 10-15 gün zarfında satış yapılamazsa bu yıl Avrupa ve Amerika'ya incir ihracı mümkün olamayacaktır. Bundan başka, yeni rejimde incir ezmesiyle hürdanın 3 numaralı listeden çıkarılması

bunların ihracını da imkânsız kılmıştır. Bu sebeple ihracatçı tüccarlar mal alamamakta, bunu gören iş pazarlarla iş yapan tüccarlar da fiyat düşürme yoluna gitmektedirler. Halta [Devamı Sa. 4 Sü. 1 de]

EK 13

İlimizde buğday ve arpa tohumluğu tahsis edildi

Tarım vekâletinin emirleriyle Söke kazası çiftçilerine tevzi edilmek üzere 175 ton buğday ile 71 ton arpa tohumluğu tahsis edilmiştir. Toprak mahsulleri ofisinden alınacak olan tohumlukların evsafının tesbiti ile mübayaaya etmek üzere Teknik ziraat Müdürlüğü meyvecilik mütehassısı Niyazi Acara İzmir'e gitmiştir.

İlimize tatlı amerikan patetes tohumluğu verildi

Vilâyetimizde patates ziraatının inkişafı ve denemesi yapılmak üzere İzmir Ziraat okulundan 200 kilo tatlı amerikan patates tohumu ayrılmıştır.

Bozdoğan, Koçarlı ve merkez kazalarında denemeleri yapılacaktır.

EK 14

Çiftçi borçları ve kredisi

Borç taksitlerinin uzatılması ve hakiki ihtiyaca göre kredi verilmesi isteniliyor

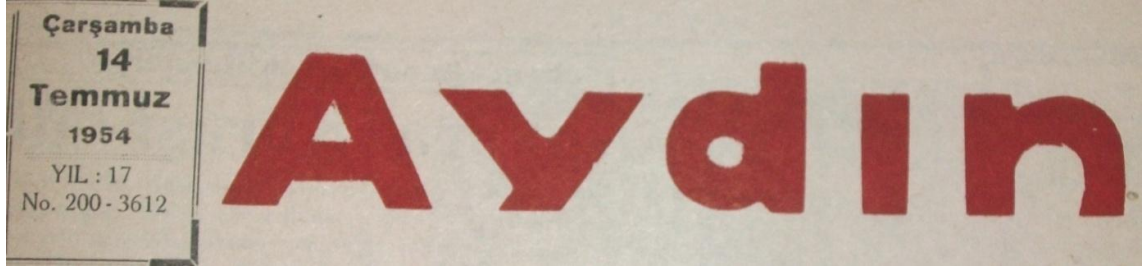
Üç ay için yüzde 40 faizle para alan çiftçiler var

Geçen sayımızda çıkan zirai kredi hakkındaki yazı bölgemiz çiftçileri tarafından alakalı olarak çiftçi bir okurumuz, bize şu tamamlayıcı malumatı vermiştir:

«Ziraat bankası ve kredi kooperatifleri tarafından, bu günkü mevzuat hükümlerine göre yapılan borç tecil muameleleri faydalı olmakla beraber tatmin edici değildir. Zirai makina borç taksitlerini ödeyemeyenler hakkında girilen icrai tatbikat buna bir delildir. Düşünmelidirki, çiftçiyi zirai makina ve alet almağa ve bu suretle ekim sahasını genişletmeğe teşvik eden başlıca amil, 1951 yılında pamuk fiyatlarında görülen yük-

selme ve durumun daima böyle gideceği yolundaki telkinlerdir. Halbuki Onu takip eden yıllarda, istihsal masraflarının daimi olarak yükselmesine rağmen fiyatlar gerilemiş ve bu arada hava şartları yüzünden verimdede düşüklük olmuştur.

EK 15

İncire prim verilmiyor

Mevsim geldiği halde bu yıl dış pazarlardan alivre satış için henüz esaslı bir teklif ve hareket görülüyor

Bölgemizin baş mahsullerinden ve başlıca döviz kaynaklarımızdan olan incirin durumu bu yıl daha çok önem ve ciddiyet keşbetmiştir. Tarıf genel müdürü Şevket Kavanın netice vermeyen teşebbüsünden sonra, İncir birliği kongre kararıyla Ankara'ya giden heyetin alakalıları yaptığı temas ve teşebbüsden de müsbet bir sonuç elde edilememiş, ticaret bakanlığı, Bu takdirde diğer mahsullerde verilerek lâzım olacağı mülâhazasıyla İncire prim verilemeyeceğini kati olarak bildirmiştir.

Teçrübeli ve incir işlerinde söz söylemeye yetkili bir incir müstahsili bu hususta bize şunları söylemiştir:

Üzüm prim verilmesinden gaye, dünya piyasalarında rekabete maruz bulunmasıdır. Bu husus, bu gün incir için de tamamen varittir. Rakiplerimiz, her yıl pazarlarımızı yavaş yavaş alarak rekabete giriştikleri inkârı mümkün olmayan bir hakikattir. Böyle olduğu halde, aynı mucip sebeple üzüme prim verilirken İncire verilmemesi ve bunda ısrar lunmasını hayretle karşılamamak mümkün olamıyor.

EK 16

Koçarlıda pamuk satışları

Sümerbankın alım bürosunun açılması fiyatları eski seviyesine çıkardı

Koçarlı (Özel) İlçemizde Sümerbankın pamuk alım bürosu açması, 103 kuruşa kadar düşen birinci akala çiğitli pamuk piyasasının birden ve tekrar 105 kuruşa yükselmesini mucip olmuş, bu durum müstahsili çok sevindirmiştir. Sümer bankın piyasaya girmesi üzerine rekabet başlamış, tüccarda

105 kuruştan mübayaaya başlamışlardır. Bu yıl, istihsal masraflarının geçen yıla nazaran daha çok artması maliyeti daha ziyade yükseltmiş olduğundan, fiyatların müsait açılması ve hafif iniş çıkışlarla devam etmesi pamukçularımızı endişeden kurtarmıştır.

EK 17

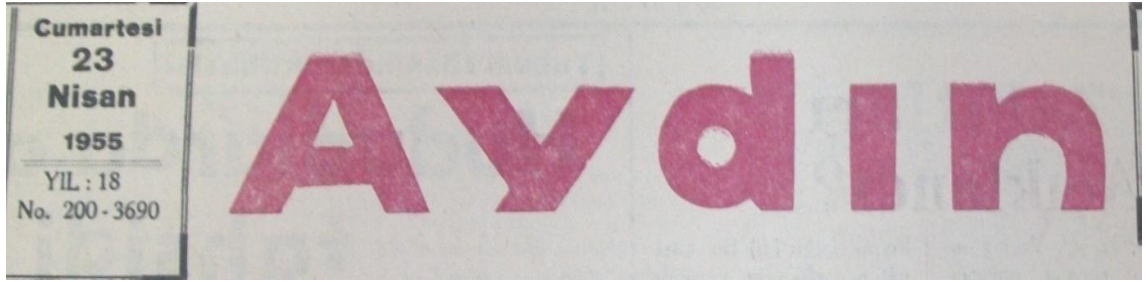
İlimizde piriñç ekimi

Bir zamanlar Nazilli ilçesinde çok iyi netice alınan piriñç ekimine bu yıl Söke - Batnaz çiftliğinde başlanacak

Bir zamanlar Nazilli ilçesinin şimdi Kuyucak ilçesi-

ne bağlanan yamalak ve civarındaki köylerde piriñç ekimi yapılmakta ve çok iyi ve müsbet netice elde edilmekte idi. Sıtma savaş teşkilâtı tarafından o bölgede yasak edilen piriñç ekimine bu yıl Söke ilçesinin Batnaz çiftliğinde başlanacağı ve bunun için ge-

EK 18

Kuyucak çiftçilerinin Pamuk tohumu ihtiyacı

Vaatların yerine getirilmemiş olması pamukcuları haklı olarak hayal sukutuna uğrattı

Kuyucak (özel) Kuyucak merkez ve mulhakatı pamukcularının pamuk tohumu ihtiyaçları hakkında verdiğim habere cevap olarak Aydın teknik ziraat müdürlüğü tarafından gazetemize gönderilen mektubu, benim gibi hemen bütün kuyucak pamukcuları hayretle okudular. Beni "doğru olmuyan," haber vermekle itham eden Bay müdürün aşağıda bildirdiğim hususlara nasıl mukabele edeceğini merakla bekliyorum:

1—Ellerinde yeter miktarda tohumluk çekirdek bulunduğu bildirilen Kuyu-

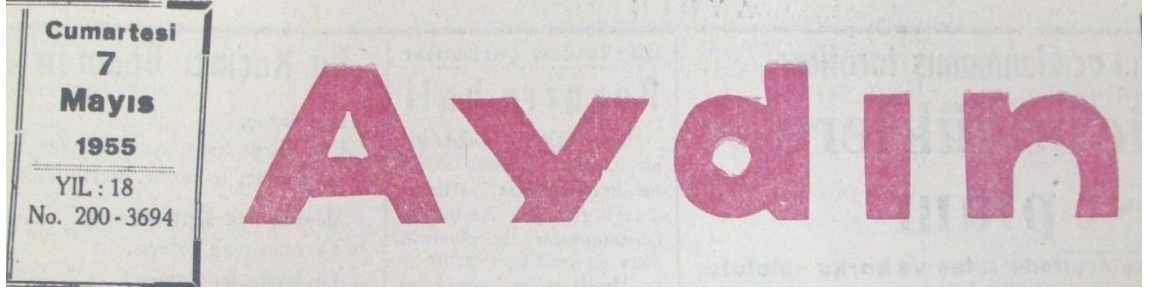
çaklı çiftçiler, evvelce vadedilen çekirdekler verilmeyince telgrafla bakanlığa müracaat etmişler, tarım bakanlığından gelen cevapta bu ihtiyaçlarının Nazilli pamuk islah istasyonundan temini için emir verildiği bildirilmiştir. Ellerinde yeter miktarda çekirdek bulunan çiftçilerimizin bu müracaata niçin lüzum gördükleri ve halen istasyonca bunu temini için teşebbüse geçiemesindeki hikmet izah oluna bilir mi?

2—Burada ısrarla söylediğine göre, bu günkü durum. Kuyucak çiftçileri için

ayrılan çekirdeğin istasyonca Sökeye gönderilmesinden doğmuştur. Şimdi kalan çekirdeğin bölgemizde dağıtılması için tedbir olarak vasıflandırılacak mıdır?

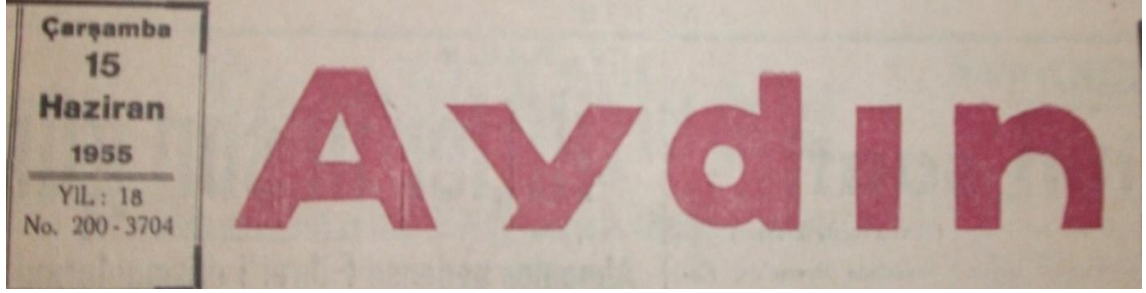
(Devamı 4 üncü sayfada)

EK 19

EK 20

Sökede pamuk

İstihsal masrafının yükselmesine karşı krediler artırılmadığından çokluk çiftçi sıkıntı çekmektedir

Söke(Özel) Ekim zamanı havaların yağışlı gitmesi sebebiyle Söke ovasına ekilmiş olan pamuklar yüzde 20-25 nisbetinde çıkmadığından bunları aşlamak veya yeniden sürerek ekmek zarureti hasıl olmuştur. Söke ovasına ekilen pamuk beşyüz bin dönüm tahmin edildiğine göre bu suretle aşılana veya yeniden ekilen kısım en az yüzbin dönüm olarak hesaplanmaktadır, bunun için de yarım milyon liralık zarar kabul edilmektedir.

Pamuk çapasının birden gelmesi sebebiyle işçi sıkıntısı da görülmektedir. Çapa gündeliği dört liraya kadar çıkmıştır.

EK 21

Tütün ekicilerin kredi ve avans işi

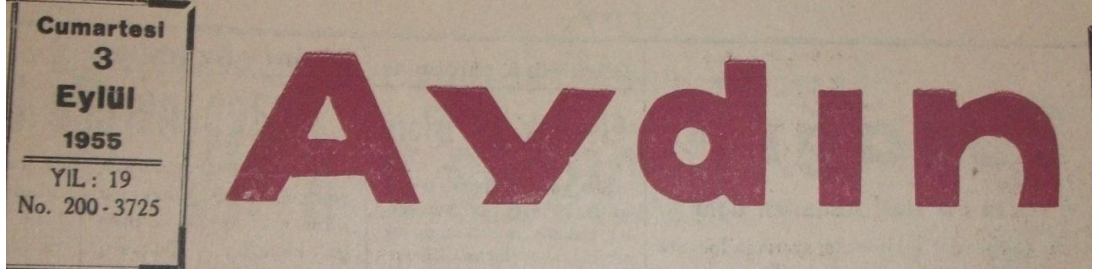
Geçen sayımızda Germencik muhaberimizin tütüncülere verilen avansın kifayetsizliği hakkında çıkan yazı üzerine, temasta bulunduğumuz yetkililerden şu tamamlayıcı malumatı aldık:

«Tütün ekicilerine ziraat bankası iki suretle yardımda bulunmaktadır. Banka

ve kredi kooperatifleri tarafından dönüm başına elli lira çevirme kredisi verilir. Tütünler kırılıp ambalajlandıktan ve anbarlandıktan sonra da ekspertize neticesi tesbit olunan kıymerin yüz ellisi nisbetinde banka avans tediye olunur.

Ziraat bankası Aydın şubesi bu yıl istihsal masraflarının artmasını dikkata alarak ekicilerin müşkil durumda kalmamaları için tütünler henüz anbarlanmadan kilo başına seksen kuruş sürüm satış kredisi verilmiştir. Anbarlama ve tesbit işi bitirildikten sonra tabiatıyla bu miktar kıymetin yüzde ellisine çıkarılacaktır.»

EK 22

Hurda İncirden kahve yapılacak

İncir satış kooperatifleri birliği bunun için teşebbüse geçti

İzmir (Özel) Hurda incirlerimizin en büyük alıcısı olan Avusturyalıların bunu suni kahve imalinde kullandıklarını dikkata alan satış kooperatifleri billiği burada da bir suni kahve fabrikası kurmak için teşebbüse geçmiştir. Bu mak-

satla yabancı memleketlerle temasa geçilmiş ve bir mütahassis getirilmesine karar verilmiştir.

Mutehassis yakında gelecek ve tetkiklerini bitirerek raporunu verdikten sonra fabrika için lüzumlu alet ve makinaların getirilmesi için faaliyete geçilecektir. Bunun için lüzumlu

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı Soyadı: Duygu YILMAZ

Doğum Yeri ve Tarihi: İZMİR 20.09.1982

EĞİTİM DURUMU

Lisans Öğrenimi: Muğla Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi -Tarih Bölümü

Anadolu Üniversitesi, Açıköğretim, İktisat, İşletme Fakülteleri- İktisat Bölümü

Yüksek Lisans Öğrenimi: Adnan Menderes Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi- Tarih

Bildiği Yabancı Diller İngilizce, Osmanlıca

Bilimsel Faaliyetleri: Adnan Menderes'in Meclis konuşmaları Kitap Projesi

Çanakkale'de Şehit Olan Aydınlar Projesi

İŞ DENEYİMİ

Stajlar:

Projeler:

Çalıştığı Kurumlar: İzmir-Konak Karataş Lisesi

İzmir- İdeal Eğitim Kurumlar

Adnan Menderes Üniversitesi Atatürk ilkeleri ve İnkılâp Tarihi

Enstitüsü Araştırma ve Uygulama Merkezi (Kısmi Zamanlı Çalışan Öğrenci)

İLETİŞİM

e-posta adresi: duyguyilmaz35@hotmail.co.uk

Tarih: